

**UJEDINJENE  
NACIJE**



Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba  
odgovornih za teška kršenja međunarodnog  
humanitarnog prava počinjena na teritoriju  
bivše Jugoslavije od 1991. godine

---

Predmet IT-96-23-T&  
br.: IT-96-23/1-T  
Datum: 22. februara 2001.  
Original: engleski

---

**PRED PRETRESNIM VIJEŠEM**

**U sastavu:** sudija Florence Ndepele Mwachande Mumba, predsjedavajuća  
sudija David Hunt  
sudija Fausto Pocar

**Sekretar:** g. Hans Holthuis

**Presuda od:** 22. februara 2001.

**TU@ILAC**

**protiv**

**DRAGOLJUBA KUNARCA  
RADOMIRA KOVACA  
I  
ZORANA VUKOVICA**

**PRESUDA**

---

**Tužilaštvo:**

g. Dirk Ryneveld  
gđa Hildegard Uertz-Retzlaff  
gđa Peggy Kuo  
g. Daryl Mundis

**Obrana:**

g. Slaviša Prodanović i gđa Maja Pilipović za optuženog Dragoljuba Kunarca  
g. Momir Kolesar i g. Vladimir Rajić za optuženog Radomira Kovača  
g. Goran Jovanović i gđa Jelena Lopicic za optuženog Zorana Vukovica

## SADRŽAJ

<b>I. RJEČNIK TERMINA, LOKACIJA I SKRACENICA .....</b>	<b>1</b>
A. TERMINI I LOKACIJE .....	1
B. PODNESCI STRANA I OPTUŽNICE.....	3
C. SKRACENICE.....	4
<b>II. OPTUŽBE PROTIV OPTUŽENIH .....</b>	<b>6</b>
A. OPTUŽENI DRAGOLJUB KUNARAC .....	6
B. OPTUŽENI RADOMIR KOVAC.....	8
C. OPTUŽENI ZORAN VUKOVIC.....	9
<b>III. DOKAZI.....</b>	<b>11</b>
A. OPŠTI KONTEKST.....	11
B. ULOGA OPTUŽENIH.....	25
1. Opšti podaci o optuženima.....	25
(a) Dragoljub Kunarac .....	25
(b) Radomir Kovac .....	26
(c) Zoran Vukovic .....	26
2. Dokazi koji se odnose na optužbe .....	27
(a) FWS-87 .....	27
(i) Svjedocenje svjedokinje FWS-87.....	27
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	33
(iii) Dokazi odbrane optuženog Dragoljuba Kunarca .....	36
a. Od 7. jula 1992. do 21. jula 1992. ....	37
b. Od 23. jula 1992. do 26. jula 1992. ....	41
c. 2. august 1992.....	45
d. Od 17:00 sati 3. augusta 1992. do 8. augusta 1992. ....	49
e. Posjeta Dragoljuba Kunarca Karamanovoj kuci .....	53
(iv) Dokazi odbrane u vezi s optuženim Radomirom Kovacem .....	53
(v) Navodni odnos FWS-87 sa Kovacem .....	54
(vi) Uslovi u stanu Radomira Kovaca .....	58
(vii) Uklanjanje FWS-87 i A.S. iz stana Radomira Kovaca .....	59
(viii) Dokazi odbrane u vezi s optuženim Zoranom Vukovicem .....	60
(b) FWS-75 .....	61
(i) Svjedocenje FWS-75 .....	61
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	68
(iii) Dokazi odbrane u vezi s optuženim Dragoljubom Kunarcem .....	70
(iv) Dokazi odbrane u vezi s optuženim Radomirom Kovacem .....	70
(c) A.S.....	73
(i) Svjedocenje A.S.....	73
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	74
(d) D.B. ....	75
(i) Svjedocenje D.B. ....	75
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	78
(iii) Dokazi odbrane.....	79
(e) FWS-50 .....	80
(i) Svjedocenje FWS-50 .....	80

(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	82
(iii) Dokazi odbrane.....	82
(f) FWS-191.....	85
(i) Svjedocenje FWS-191 .....	85
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	89
(iii) Dokazi odbrane.....	90
(g) FWS-186 .....	92
(i) Svjedocenje FWS-186 .....	92
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	94
(h) FWS-190 .....	95
(i) Svjedocenje FWS-190 .....	95
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	98
(i) FWS-95 .....	98
(i) Svjedocenje FWS-95 .....	98
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	101
(j) FWS-48 .....	101
(i) Svjedocenje FWS-48 .....	101
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	105
(k) FWS-105 .....	105
(i) Svjedocenje FWS-105 .....	105
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	105
(l) FWS-132.....	106
(i) Svjedocenje FWS-132 .....	106
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	107
(m) FWS-183 .....	107
(i) Svjedocenje FWS-183 .....	107
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	109
(iii) Dokazi odbrane.....	109
(n) FWS-61 .....	110
(i) Svjedocenje FWS-61 .....	110
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	112
(o) FWS-192 .....	112
(i) Svjedocenje FWS-192 .....	112
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	113
(p) FWS-205 .....	113
(i) Svjedocenje FWS-205 .....	113
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	114
(q) FWS-175 .....	114
(i) Svjedocenje FWS-175 .....	114
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	116
(r) FWS-51 .....	117
(i) Svjedocenje FWS-51 .....	117
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	117
(s) FWS-96.....	117
(i) Svjedocenje FWS-96 .....	117
(ii) Potkrepljujuci dokazi.....	118
(t) FWS-62 .....	118
(i) Svjedocenje FWS-62 .....	118
(u) Osman Šubasic .....	119
(i) Svjedocenje Osmana Šubasica.....	119

<b>IV. MJERODAVNO PRAVO .....</b>	<b>120</b>
A. INDIVIDUALNA KRIVICNA ODGOVORNOST I ODGOVORNOST NADREĐENOG:CLAN 7(1) I CLAN 7(3) STATUTA.....	120
1. Individualna krivična odgovornost prema članu 7(1) Statuta.....	120
(a) Izvršenje "pocinjenjem" krivičnog djela .....	120
(b) Pomaganje i podržavanje .....	121
2. Komandna odgovornost prema članu 7(3) Statuta.....	121
B. KRIVICNA DJELA IZ CLANA 3 STATUTA : ZAJEDNICKI ELEMENTI.....	123
1. Kontekst.....	123
2. Pravo .....	124
(a) Opseg prava .....	124
(b) Opšti uslovi za primjenu člana 3.....	125
(c) Opšti uslovi za primjenu člana 3 na osnovu zajedničkog člana 3.....	126
C. KRIVICNA DJELA PREMA CLANU 5 STATUTA : ZAJEDNICKI ELEMENTI.....	128
1. Postojanje oružanog sukoba .....	129
2. Postojanje napada i uslov da djela moraju predstavljati dio napada .....	130
3. Napad mora biti "usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva".....	131
4. Element svijesti: pocinitelj zna za širi krivični kontekst u kojem je došlo do njegovih djela .....	134
D. SILOVANJE.....	134
1. Sila ili prijetnja silom .....	138
2. Specifične okolnosti koje se odnose na ranjivost ili zavaravanje žrtve .....	139
3. Nepostojanje pristanka ili dobrovoljno sudjelovanje.....	141
4. Osnovno načelo na kojem se zasniva krivično djelo silovanja u nacionalnim pravim sistemima .....	144
5. Učinak pravila 96: dokazi u slučajevima seksualnog delikta .....	145
E. MUCENJE.....	146
F. POVREDE LICNOG DOSTOJANSTVA .....	159
G. POROBLJAVANJE.....	165
1. Kontekst.....	165
2. Pravo .....	165
3. Zaključak.....	179
H. KUMULACIJA OSUĐUJUCIH PRESUDA.....	181
1. Kontekst.....	181
2. Pravo .....	182
(a) Kumulacija optužbi .....	182
(b) Kumulacija osuđujućih presuda.....	182
(i) Pristup koji je u predmetu <i>Delalic</i> iznijelo Žalbeno vijeće.....	182
(ii) Primjena ustanovljenog pristupa na ovaj predmet.....	183
a. Osuđujuće presude prema članovima 3 i 5 Statuta.....	184
b. Mucenje i silovanje prema članovima 3 i 5 Statuta.....	185
<b>V. NALAZI PRE TRESNOG VIJECA.....</b>	<b>186</b>
A. OPŠTA PITANJA RAZMOTRENA U VEZI SA PROCJENOM DOKAZA .....	186
B. POSTOJANJE ORUŽANOG SUKOB I USLOVI S TIM U VEZI.....	188
C. NAPAD NA CIVILNO STANOVNIŠTVO I USLOVI S TIM U VEZI.....	189
D. OPTUŽBE PROTIV OPTUŽENIH .....	195
1. Dragoljub Kunarac (optužnica IT -96-23) .....	195
(a) Odbrana alibijem Dragoljuba Kunarca.....	195
(b) Položaj Dragoljuba Kunarca kao komandanta .....	202

(c) Tacke 1 do 4 .....	202
(i) Silovanja FWS-87.....	202
(ii) Silovanja FWS-75 i D.B. ....	203
(iii) Silovanja FWS-87, FWS-75 i FWS-50.....	207
(iv) Silovanja FWS-95.....	210
(d) Tacke 5 do 8 .....	214
(e) Tacke 9 i 10 .....	216
(f) Tacke 11 i 12.....	217
(g) Tacke 18 do 21 .....	218
(i) Silovanje FWS-191, FWS-186 i J.G.....	218
(ii) Silovanje, porobljavanje i povrede licnog dostojanstva FWS-191 i FWS-186 .....	221
2. Radomir Kovac (optužnica IT-96-23).....	224
(a) Dolazak djevojaka u stan Radomira Kovaca.....	224
(b) FWS-75 i A.B. ....	226
(c) FWS-87 i A.S.....	228
(d) Incident kada su djevojke morale plesati gole.....	229
(e) Prodaja FWS-87 i A.S.....	230
3. Zoran Vukovic (optužnica IT-96-23/1).....	232
(a) Tacke 21-24 .....	232
(i) Silovanje FWS-87.....	233
(ii) Silovanje FWS-75 i FWS-87.....	235
(b) Tacke 33 do 36 .....	236
(i) Odbrana optuženog.....	236
(ii) Silovanje FWS-48, FWS-87 i Z.G.....	237
(iii) Silovanje FWS-50 .....	238
(iv) Silovanje FWS-87.....	240
(v) Silovanja FWS-48 .....	240
<b>VI. ODMJERAVANJE KAZNE .....</b>	<b>241</b>
A. ODREDBE STATUTA I PRAVILNIKA O ODMJERAVANJU KAZNE.....	241
B. OPŠTA PRAKSA ODMJERAVANJA KAZNE U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI .....	242
C. PRAKSA MEĐUNARODNOG SUDA PRIODMJERAVANJU KAZNE.....	245
1. Opšti faktori za odmjerenje kazne .....	245
2. Razmatranje određenih tvrdnji koje je iznio tužilac .....	250
(a) Teret dokazivanja u vezi s olakšavajućim i otežavajućim faktorima.....	250
(b) Razmatranje ponašanja koje nije opisano u optužnici.....	251
(c) Uspoređivanje "težine <i>per se</i> " krivičnih djela .....	253
(d) Uticaj krivičnog djela na treću stranu kao faktor pri odmjerenju kazne ....	254
(e) Odbrana lažnim navodima, krivokletstvo i nedolichno ponašanje u sudnici ...	255
D. UTVRĐIVANJE KAZNI ZA SVAKO ODO SUĐENIH .....	255
1. Opšta pitanja za razmatranje .....	255
2. Dragoljub Kunarac.....	258
(a) Otežavajuće okolnosti .....	258
(b) Olakšavajuće okolnosti .....	259
(c) Kazna.....	259
3. Radomir Kovac .....	260
(a) Jedno preliminarno pitanje .....	260
(b) Otežavajuće okolnosti .....	260
(c) Olakšavajuće okolnosti.....	260
(d) Kazna .....	261

4. Zoran Vukovic .....	261
(a) Otežavajuće okolnosti .....	261
(b) Olakšavajuće okolnosti .....	261
(c) Kazna.....	261
<b>VII. DISPOZITIV .....</b>	<b>262</b>
A. KAZNE .....	262
1. Dragoljub Kunarac.....	262
2. Radomir Kovac .....	263
3. Zoran Vukovic .....	263
B. URACUNAVANJE VREMENA PROVEDENOG U PRITVORU .....	264
<b>PRILOG I – KARTA FOCE.....</b>	<b>265</b>
<b>PRILOG II – KARTA FOCE I OKOLNIH OPŠTINA.....</b>	<b>267</b>
<b>PRILOG III – PROCEDURALNI KONTEKST .....</b>	<b>269</b>
<b>PRILOG IV – TREĆA IZMIJENJENA OPTUŽNICA (IT-96-23) .....</b>	<b>277</b>
<b>PRILOG V – IZMIJENJENA OPTUŽNICA (IT-96-23/1).....</b>	<b>289</b>

# I. RJEČNIK TERMINA, LOKACIJA I SKRACENICA

## A. Termini i lokacije

Aladža džamija	Aladža džamija bila je najstarija džamija u Foci, a nalazila se u dijelu grada po imenu Aladža.
Buk Bijela	Buk Bijela, naselje južno od Foce, koristilo se kao <i>ad hoc</i> sabimi centar za žene nakon što su bile zarobljene u šumama, a prije no što su prebacene u Srednjoškolski centar Foca.
Cerova ravan	Cerova ravan je područje udaljeno desetak kilometara sjevero-istočno od Foce.
Srednjoškolski centar Foca	Srednjoškolski centar u Foci, koji se takode nalazio u naselju Aladža, služio je kao zatocenički centar za žene. Zarobljene žene, okupljene u Buk Bijeloj, prebacivane su u Srednjoškolski centar u Foci.
Srednja škola u Kalinoviku	Kalinovik se nalazi 34 kilometra zapadno od Foce. Žene i djevojke iz Gackog, Kalinovika i susjednih sela bile su zatocene u srednjoj školi u Kalinoviku.
Karamanova kuća	Karamanova kuća bila je kuća u Miljevini, koja je ime dobila po svom prethodnom stanaru Muslimanu, a u koju su odvedene žene i djevojke iz sportske dvorane "Partizan" i srednje škole u Kalinoviku.
"Lepa Brena"	"Lepa Brena" je soliter u Foci, u dijelu grada Gornje Polje.

Miljevina	Miljevina je selo koje se nalazi 13 kilometara zapadno od Foce.
"Partizan"	"Partizan", sportska dvorana koja je služila kao drugi zatocenički centar u koji su prebacivane uglavnom žene iz Srednjoškolskog centra u Foci, nalazila se u blizini policijske stanice /SUP/.
Rogojski prijevoj	Rogojski prijevoj nalazi se između Foce i Sarajeva, na planinskom području u blizini Dobrog Polja.
SUP	Sekretarijat unutrašnjih poslova – Ministarstvo unutrašnjih poslova ili policija pod kontrolom Srba. Zgrada SUP-a ili lokalna policijska stanica u Foci nalazi se u blizini sportske dvorane "Partizan".
Kuca u Trnovacama	Selo Trnovace nalazi se dva i po kilometra južno od Foce. Kuca u Trnovacama bila je privatna kuca u kojoj su žene držane po nekoliko mjeseci.
Ulica Osmana Đikica br. 16	Kuca na broju 16 u ulici Osmana Đikica, koja se nalazi u focanskom naselju Aladža, služila je vojnicima kao štab i sastajalište i oni su tamo više-manje stalno živjeli. Žene i djevojke dovodene su na to mjesto u nekoliko navrata.
Velecevo	Selo Velecevo nalazi se otprilike kilometar i po jugo-istočno od Foce. Tamo je bilo stacionirano zapovjedništvo Focanske taktičke grupe/brigade.



## **B. Podnesci strana i optužnice**

<i>Defence Pre-Trial Brief I</i>	<i>Tužilac protiv Kunarca i Kovaca</i> , predmet br. IT-96-23-PT, Pretpretresni podnesak odbrane, 28. februar 2000.
<i>Defence Pre-Trial Brief II</i>	<i>Tužilac protiv Vukovica</i> , predmet br. IT-96-23/1-PT, Pretpretresni podnesak odbrane, 28. februar 2000.
Optužnica IT-96-23	Optužnica protiv Dragoljuba Kunarca i Radomira Kovaca
Optužnica IT-96-23/1	Optužnic a protiv Zorana Vukovica
<i>Prosecutor's Pre-Trial Brief I</i>	<i>Tužilac protiv Kunarca i Kovaca</i> , predmet br. IT-96-23-PT, Pretpretresni podnesak tužioca, 9. decembar 1999.
<i>Prosecutor's Pre-Trial Brief II</i>	<i>Tužilac protiv Vukovica</i> , predmet br. IT-96-23/1-PT, Pretpretresni podnesak tužioca, 21. februar 2000.
<i>Defence Final Trial Brief</i>	<i>Tužilac protiv Kunarca, Kovaca i Vukovica</i> , predmet br. IT-96-23-T i IT-96-23/1-T, Završni pretresni podnesak odbrane, 10. novembar 2000.
<i>Prosecutor's Final Trial Brief</i>	<i>Tužilac protiv Kunarca, Kovaca i Vukovica</i> , predmet br. IT-96-23-T i IT-96-23/1-T, Završni pretresni podnesak tužioca, 8. novembar 2000.

### C. Skracenice

FWS-...	( <i>Foca Witness Statements</i> – izjave svjedoka iz Foce) pseudonimi svjedoka optužbe
par.	paragraf
T.	stranica transkripta
<i>Ex-P</i>	dokazni predmet tužioca
<i>Ex-D</i>	dokazni predmet odbrane

Sudjenje Dragoljubu Kunarcu, Radomiru Kovacu i Zoranu Vukovicu (dalje u tekstu: optuženi) pred ovim Pretresnim vijećem Međunarodnog suda za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine (dalje u tekstu: Međunarodni sud ili Sud) započelo je 20. marta 2000., a završilo 22. novembra 2000. godine.

Nakon što je razmotrilo sve dokaze predocene tokom sudjenja, zajedno sa pismenim i usmenim podnescima optužbe (dalje u tekstu takode: tužilac) i odbrane optuženih, Pretresno vijeće

**OVIM DONOSI SVOJU PRESUDU.**

## II. OPTUŽBE PROTIV OPTUŽENIH

1. Na osnovu treće izmijenjene optužnice,<sup>1</sup> povlacenja tacaka 14-17 iz te optužnice<sup>2</sup> i oslobadajuće presude Pretresnog vijeca u korist optuženog Dragoljuba Kunarca po tacki 13, te na osnovu odluke da optuženi Zoran Vukovic ne mora odgovarati na optužbe u vezi sa krivicnim djelima protiv FWS-48,<sup>3</sup> optuženi se terete kako slijedi.

2. Optužba navodi da su tokom oružanog sukoba između bosanskih Srba i bosanskih Muslimana u proljeće 1992. srpske snage zauzele do 16. ili 17. aprila 1992. grad i opštinu Foca. Napadi na obližnja sela nastavili su se do sredine jula 1992.<sup>4</sup> Srpske snage hapsile su muslimanske stanovnike grada i sela. Muslimanske žene, djeca i starci bili su zatoceni u kucama, stanovima i zatocenicima kao što su Buk Bijela, Srednjoškolski centar u Foci i sportska dvorana "Partizan" (dalje u tekstu: "Partizan").<sup>5</sup>

3. U vezi s optuženim Dragoljubom Kunarcem optužba tvrdi da je on najkasnije od juna 1992. pa do februara 1993. bio zapovjednik jedne specijalne izvidacke jedinice, koja je sacinjavala dio Focanske taktičke grupe u Vojsci bosanskih Srba sa štabom u Velecevu.

### A. Optuženi Dragoljub Kunarac

4. Dragoljuba Kunarca se tereti u tackama 1 do 4 za mucenje kao zlocin protiv covjecnosti, u skladu sa clanom 5(f) Statuta Medunarodnog suda, i kao kršenje zakona i obicaja ratovanja, prema clanu 3 Statuta, kao što je priznato zajednickim clanom 3(1)(a) Ženevskih konvencija iz 1949. godine. Tereti ga se takode i za silovanje kao zlocin protiv covjecnosti, prema clanu 5(g) Statuta, te kao kršenje zakona i obicaja ratovanja prema clanu 3 Statuta. Te optužbe se navode kako u skladu sa clanom 7(1) Statuta (individualna krivicna odgovornost), tako i u skladu sa clanom 7(3) Statuta (komandna odgovornost).

---

<sup>1</sup> Optužnica IT-96-23.

<sup>2</sup> T. 1482.

<sup>3</sup> Odluka po prijedlogu za donošenje oslobadajuće presude, 3. juli 2000.

<sup>4</sup> Optužnica IT-96-23, par. 1.1.

<sup>5</sup> *Ibid.*, par. 1.2-1.3.

Tužilac navodi da je Dragoljub Kunarac u pratnji svojih vojnika izvodio žene iz "Partizana" i odvodio ih u Ulicu Osmana Đikica br. 16, gdje ih je ili licno silovao ili je bio prisutan u kuci dok su te žene silovali drugi vojnici.<sup>6</sup>

5. U tackama 5 do 8 optuženog Dragoljuba Kunarca tereti se za mucenje kao zlocin protiv covjecnosti, prema clanu 5(f) Statuta, te kao kršenje zakona i obicaja ratovanja, u skladu sa clanom 3 Statuta i priznato zajednickim clanom 3(1)(a) Ženevskih konvencija iz 1949. godine. Tereti ga se takode za silovanje kao zlocin protiv covjecnosti, prema clanu 5(g) Statuta i kao kršenje zakona i obicaja ratovanja, prema clanu 3 Statuta. Te se optužbe navode u skladu sa clanom 7(1) Statuta (individualna krivicna odgovornost).

Tužilac navodi da je 13. jula 1992. ili otprilike tog datuma Dragoljub Kunarac odveo FWS-48 i još dvije žene u Hotel "Zelengora", gdje je Dragoljub Kunarac silovao FWS-48.<sup>7</sup> Dana 18. jula 1992. ili otprilike tog datuma Dragoljub Kunarac je FWS-48 i FWS-95 odveo u kucu u cetvrti Donje Polje, gdje je silovao FWS-48.<sup>8</sup>

6. U tackama 9 i 10 optuženog Dragoljuba Kunarca se tereti za silovanje kao zlocin protiv covjecnosti, prema clanu 5(g) Statuta, i kao kršenje zakona i obicaja ratovanja, prema clanu 3 Statuta. Te se optužbe navode u skladu sa clanom 7(1) Statuta (individualna krivicna odgovornost).

Tužilac navodi da je 2. augusta 1992. ili otprilike tog datuma Dragoljub Kunarac zajedno sa DP 3 iz "Partizana" u Miljevinu prebacio FWS-75, FWS-87 i još dvije druge žene. Žene su bile zatocene u jednoj napuštenoj muslimanskoj kuci. Tamo je Dragoljub Kunarac u septembru ili oktobru 1992. silovao FWS-87.<sup>9</sup> Svjedokinje i sedam drugih žena bile su u toj kuci zatocene do otprilike 30. oktobra 1992. Obavljale su kucanske poslove i cesto su bile seksualno zlostavljane.<sup>10</sup>

7. U tackama 11 i 12 optuženog Dragoljuba Kunarca se tereti za mucenje kao kršenje zakona i obicaja ratovanja, prema clanu 3 Statuta i priznato zajednickim clanom 3(1)(a) Ženevskih konvencija iz 1949. godine, te za silovanje kao kršenje zakona i

---

<sup>6</sup> *Ibid.*, par. 5.1.

<sup>7</sup> *Ibid.*, par. 6.1; optužnica IT-96-23/1, par. 7.9.

<sup>8</sup> Optužnica IT-96-23, par. 6.2.

<sup>9</sup> *Ibid.*, par. 7.1-7.2.

<sup>10</sup> *Ibid.*, par. 11.1.

obicaja ratovanja, prema clanu 3 Statuta. Te se optužbe navode u skladu sa clanom 7(1) Statuta (individualna krivicna odgovornost).<sup>11</sup>

Tužilac navodi da se sredinom jula 1992. Dragoljub Kunarac sa dvojicom svojih vojnika pojavio u stanu FWS-183 i optužio je za slanje poruka putem radija. Odveli su je potom na obalu rijeke Cehotine u Foci u blizini Veleceva, gdje je optuženi ispitivao svjedokinju u vezi sa novcem i zlatom koje je držala u svom stanu, prijeteci joj smrću i time da će joj zaklati sina. Nakon toga su sva tri vojnika svjedokinju silovali.<sup>12</sup>

8. U tackama 18 do 21 optuženog Dragoljuba Kunarca se tereti za porobljavanje kao zlocin protiv covjecnosti, prema clanu 5(c) Statuta. Optuženoga se takode tereti i za silovanje kao zlocin protiv covjecnosti, prema clanu 5(g) Statuta, i kao kršenje zakona i obicaja ratovanje, prema clanu 3 Statuta, te za povrede licnog dostojanstva kao kršenje zakona i obicaja ratovanja, prema clanu 3 Statuta i priznato zajednickim clanom 3(1)(c) Ženevskih konvencija iz 1949. godine. Te optužbe se navode u skladu sa clanom 7(1) Statuta (individualna krivicna odgovornost).

Tužilac navodi da je 2. augusta 1992. Dragoljub Kunarac zajedno sa svojim zamjenikom "Gagom" i sa DP 6 odveo FWS-186, FWS-191 i J.G. iz Ulice Osmana Đikica br. 16 u jednu napuštenu kucu u Trnovacama, gdje su te žene silovane. Dragoljub Kunarac je silovao FWS-191.<sup>13</sup> Svjedokinje FWS-186 i FWS-191 držane su u toj kuci otprilike šest mjeseci, a žrtva J.G. prebacena je u napuštenu muslimansku kucu u Miljevini. Tokom njenog zatoceništva FWS-186 je stalno silovao DP 6, dok je optuženi Dragoljub Kunarac tokom najmanje dva mjeseca stalno silovao FWS-191. FWS-186 i FWS-191 morale su uz to obavljati kucanske poslove i pokoravati se svim zapovijedima. Nakon šest mjeseci jedan vojnik je obje svjedokinje odveo iz te kuce.<sup>14</sup>

## **B. Optuženi Radomir Kovac**

9. Radomira Kovaca se u tackama 22 do 25 tereti za porobljavanje kao zlocin protiv covjecnosti prema clanu 5(c) Statuta. Optužen je takode i za silovanje kao zlocin protiv covjecnosti, prema clanu 5(g) Statuta, i kao kršenje zakona i obicaja ratovanja, prema

---

<sup>11</sup> Odluka po prijedlogu za donošenje oslobadajuće presude, 3. juli 2000., par. 16. Pretresno vijeće je donijelo oslobadajuću presudu u korist optuženog Dragoljuba Kunarca po tacki 13 (pljacka privatne imovine kao kršenje zakona i obicaja ratovanja). Rijec "pljacka" protumacena je kao neopravdano prisvajanje imovine grupe ljudi koja nije mala ili ljudi na nekom odredivom podrucju. U ovom predmetu nije bilo dokaza koji zadovoljavaju to tumacenje.

<sup>12</sup> Optužnica IT-96-23, par. 8.1.

<sup>13</sup> *Ibid.*, par. 10.1.

<sup>14</sup> *Ibid.*, par. 10.2.

clanu 3 Statuta, te za povrede licnog dostojanstva kao kršenja zakona i obicaja ratovanja, prema clanu 3 Statuta i priznata zajednickim clanom 3(1)(c) Ženevskih konvencija iz 1949. godine. Te se optužbe navode u skladu sa clanom 7(1) Statuta (individualna krivicna odgovornost).

Tužitelj tvrdi da su 30. oktobra 1992. ili otprilike tog datuma Radomiru Kovacu predate FWS-75, FWS-87, A.S. i dvanaestogodišnja A.B.<sup>15</sup> Od otprilike 31. oktobra do 20. novembra 1992. on je FWS-75 i A.B. držao zatocene u jednom stanu u bloku “Brena” u Foci. Morale su obavljati kucanske poslove i bile su seksualno zlostavljane. Cesto su ih silovali Radomir Kovac i jedan drugi vojnik, Jagoš Kostic. Radomir Kovac je osim toga u stan doveo jednog muškarca i naredio FWS-75 da sa njim ima spolni odnos. Kada je ona to odbila, Radomir Kovac ju je istukao. Dana 20. novembra 1992. ili otprilike tog datuma Radomir Kovac je FWS-75 i A.B. odveo iz tog stana u jednu kucu u blizini Hotela “Zelengora”. Tamo su držane dvadesetak dana, tokom kojeg vremena ih je cesto seksualno zlostavljala grupa nepoznatih srpskih vojnika iz skupine kojoj je pripadao Radomir Kovac.<sup>16</sup> Oko 10. decembra 1992. FWS-75 i A.B. su premještene u jedan stan u focansku cetvrt Pod Masala. Ostale su tamo petnaestak dana, tokom kojeg vremena su FWS-75 i A.B. cesto silovali isti vojnici kao i u kuci kod Hotela Zelengora. Dana 25. decembra 1992. ili otprilike tog datuma FWS-75 i druge žene vracene su u stan u “Breni”. Radomir Kovac prodao je A.B. jednom neidentificiranom vojniku.<sup>17</sup> FWS-87 i A.S. bile su zatocene u stanu u “Breni” od otprilike 31. oktobra 1992. do otprilike 25. februara 1993. Tokom tog razdoblja Radomir Kovac i Jagoš Kostic silovali su obje žene.<sup>18</sup> Dana 25. februara 1993. ili otprilike tog datuma Radomir Kovac je dvojici neidentificiranih crnogorskih vojnika prodao FWS-87 i A.S.<sup>19</sup> Neutvrdenog datuma u periodu izmedu otprilike 31. oktobra 1992. i otprilike 7. novembra 1992. FWS-75, FWS-87, A.S. i A.B. primorane su da skinu svu odjecu i gole plešu na stolu, dok ih je Radomir Kovac posmatrao.<sup>20</sup>

### **C. Optuženi Zoran Vukovic**

10. Optuženog Zorana Vukovica se tereti u tackama 21 do 24 za mucenje kao zlocin protiv covjecnosti, prema clanu 5(f) Statuta, i kao kršenje zakona i obicaja ratovanja,

---

<sup>15</sup> *Ibid.*, par. 11.1.

<sup>16</sup> *Ibid.*, par. 11.2-11.3.

<sup>17</sup> *Ibid.*, 11.3.

<sup>18</sup> *Ibid.*, par. 11.4.

<sup>19</sup> *Ibid.*, par. 11.6.

<sup>20</sup> *Ibid.*, par. 11.5.

prema članu 3 Statuta, te priznato zajedničkim članom 3(1)(a) Ženevskih konvencija iz 1949. godine. Tereti ga se takode i za silovanje kao zločin protiv čovječnosti, prema članu 5(g) Statuta, i kao kršenje zakona i običaja ratovanja, prema članu 3 Statuta. Te optužbe navode se u skladu sa članom 7(1) Statuta (individualna krivična odgovornost).

Tužilac tvrdi da su 6. ili 7. jula 1992. Dragan Zelenovic, DP 1 i optuženi Zoran Vukovic izabrali iz grupe zatocnika FWS-50, FWS-75, FWS-87 i FWS-95. Dragan Zelenovic je silovao FWS-75. Optuženi Zoran Vukovic je silovao FWS-87, a DP 1 je silovao FWS-95. Jedan od drugih vojnika je silovao FWS-50.<sup>21</sup> Između 8. jula ili otprilike tog datuma i 13. jula 1992. Zoran Vukovic je u najmanje pet navrata bio u grupi vojnika koji su silovali FWS-75 i FWS-87.<sup>22</sup>

11. U tackama 33 do 36 Zorana Vukovica se tereti za mučenje kao zločin protiv čovječnosti, prema članu 5(f) Statuta, te kao kršenje zakona i običaja ratovanja, prema članu 3 Statuta i priznato zajedničkim članom 3(1)(a) Ženevskih konvencija iz 1949. godine. Tereti ga se takode i za silovanje kao zločin protiv čovječnosti, prema članu 5(g) Statuta, i kao kršenje zakona i običaja ratovanja, prema članu 3 Statuta. Te optužbe navode se u skladu sa članom 7(1) Statuta (individualna krivična odgovornost).

Tužilac tvrdi da su 14. jula 1992. ili otprilike tog datuma FWS-48, FWS-87 i Z.G. dovedene u zgradu "Brena" u blizini Hotela "Zelengora". DP 1 je silovao svjedokinju Z.G., a jedan neidentificirani vojnik je silovao FWS-87.<sup>23</sup> Dana 14. jula 1992. ili otprilike tog datuma Zoran Vukovic je došao u "Partizan" da bi odveo FWS-50 i FWS-87. Buduci da se FWS-50 sakrila, Zoran Vukovic je zaprijetio da će ubiti druge zatocnice. FWS-50 i FWS-87 odveli su u jedan stan u blizini "Partizana", gdje je Zoran Vukovic silovao FWS-50, dok je neki neidentificirani vojnik silovao FWS-87.<sup>24</sup> Jednom prilikom u julu 1992. FWS-87 su silovala četvorica muškaraca, uključujući i Zorana Vukovica.<sup>25</sup>

---

<sup>21</sup> Optužnica IT-96-23/1, par. 6.6.

<sup>22</sup> *Ibid.*, par. 6.7.

<sup>23</sup> *Ibid.*, par. 7.10.

<sup>24</sup> *Ibid.*, par. 7.11.

<sup>25</sup> *Ibid.*, par. 7.13.



### III. DOKAZI

#### A. Opšti kontekst

12. Strane su se složile da je na području Foce postojao oružani sukob između Srba i Muslimana.<sup>26</sup> Odbrana je, međutim, ustvrdila da se njeno prihvatanje činjenica ograničava na focansku opštinu.<sup>27</sup> Postojanje oružanog sukoba je relevantno za optužbe kako prema članu 3, tako i prema članu 5 Statuta Međunarodnog suda.

13. Trojica optuženih porekli su da su incidenti koji se navode u optužnici bili dio raširenog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo u opštini Foca i u obližnjim opštinama Gacko i Kalinovik.<sup>28</sup> Uslov postojanja "raširenog ili sistematskog napada protiv bilo kojeg civilnog stanovništva" relevantan je za optužbe iznesene po članu 5 Statuta Međunarodnog suda.

14. Nekoliko svjedoka optužbe izjavilo je da su tokom mjeseci neposredno prije napada na Focu 8. aprila 1992. radnici Muslimani prestali dobivati platu, te da su neke od njih profesionalno bojkotirali ili da im je jednostavno receno kako za njih nema posla.<sup>29</sup> Jedan od svjedoka odbrane je izjavio da su odnosi na poslu u bolnici ostali srđacni.<sup>30</sup>

15. Drugi svjedoci su kazali da se sloboda kretanja građana Muslimana sve više ograničavala, da im se ograničavala komunikacija, a njihova su okupljanja zabranjena.<sup>31</sup> Javno je oglašavano da se zabranjuju okupljanja i Muslimane se obavještavalo da se ne

---

<sup>26</sup> *Prosecution Submission Regarding Admissions and Contested Matters*, 1. februar 2000.; *Prosecution Submission Regarding Admissions and Contested Matters Regarding the Accused Zoran Vukovic*, 8. mart 2000.; vidi par. 1 i 2 iz *Admissions by the Parties and Other Matters not in Dispute*.

<sup>27</sup> *Defence Final Trial Brief*, str. 196-197.

<sup>28</sup> *Prosecution Submission Regarding Admissions and Contested Matters, Matters of Facts and Law Which Remain Contested*, 1. februar 2000., str. 10, par. 1 i str. 11, par. 1; i *Prosecution Submission Regarding Admissions and Contested Matters Regarding the Accused Zoran Vukovic*, 8. mart 2000.; vidi par. 1 iz *Admissions by the Parties and Matters of Fact and Law Which Remain Contested*.

<sup>29</sup> FWS-33, T. 485-486; FWS-152, T. 1885; A.S., T. 2057; FWS-96, T. 2498 i FWS-48, T. 2614.

<sup>30</sup> Svjedok DC, T. 5015 i 5029.

<sup>31</sup> FWS-33, T. 487-489; FWS-52, T. 856; A.S., T. 1989 i T. 1996; FWS-78, T. 2096; FWS-132, T. 2407; FWS-96, T. 2500; FWS-185, T. 2841 i 2889; FWS-175, T. 3571; FWS-183, T. 3661 i FWS-61, T. 3738.

smiju slobodno kretati po svojim selima.<sup>32</sup> Postavljene su prepreke na cestama, seljake Muslimane se sprečavalo da se krecu po gradu, a katkada su stavljeni u kućni pritvor.<sup>33</sup>

16. Neki od svjedoka odbrane izjavili su da su i Muslimani postavljali prepreke na cestama. Svjedok odbrane Rajko Markovic je kazao da su neke od tih prepreka na cestama kontrolirali pripadnici SUP-a, Ministarstva unutrašnjih poslova, odnosno policije pod srpskom kontrolom.<sup>34</sup> Ako su željeli napustiti svoj grad ili selo, Muslimani su morali od vlasti dobiti izlaznu dozvolu.<sup>35</sup> Tokom dana koji su neposredno prethodili ratu srpske porodice su u velikom broju neometano napuštale regiju.<sup>36</sup>

17. Napetost je pratila i poticala sve agresivnija nacionalistička propaganda, sve izraženija podjela po etničkoj liniji i organizacija političkih skupova.<sup>37</sup> Dvije etnicke grupe stvorile su nezavisne administrativne strukture čak i prije rata. Tako je srpska strana imala svoju vlastitu Skupštinu opštine.<sup>38</sup> Obje strane su osnovale tzv. Krizne štabove.<sup>39</sup>

18. Obje strane su se uz to pripremale za rat. Razni svjedoci su izjavili da je oružje počelo dolaziti u regiju u velikim količinama i da se dijelilo.<sup>40</sup> Skladište oružja JNA (Jugoslavenske narodne armije) u Livadama bilo je pod kontrolom srpskih vlasti, koje su počele dijeliti oružje srpskim borcima.<sup>41</sup> Ljudi su počeli otvoreno nositi oružje i odijevati vojne uniforme. Po selima i stambenim zgradama su se organizirale straže. Muškarci su se počeli samoorganizirati, a Srbi su počeli zauzimati strateške uzvisine oko Foce. Tako su strane, kada je sukob izbio, bile spremne za borbu. U međuvremenu se policija *de*

---

<sup>32</sup> FWS-78, T. 2096; FWS-183, T. 3661 i FWS-61, T. 3738.

<sup>33</sup> FWS-33, T. 462, T. 487-489 i T. 521; FWS-52, T. 851, T. 855-856, T. 913 i T. 916-917; FWS-152, T. 1888; A.S., T. 1996; FWS-78, T. 2077-2078, T. 2080 i T. 2096; FWS-96, T. 2500; FWS-175, T. 3567-3571; FWS-183, T. 3659-3661; FWS-61, T. 3738; svjedok Rajko Markovic, T. 5078.

<sup>34</sup> T. 5079-5080.

<sup>35</sup> FWS-33, T. 487, T. 489 i T. 495; FWS-93, T. 1076; FWS-51, T. 1160 i FWS-96, T. 2557. *Ex-P* 40, 41, 42 i 43 su izlazne dozvole za napuštanje Foce koje je dobio FWS-33 za sebe i svoju porodicu. *Ex-P* 47 je izlazna dozvola za napuštanje Foce koju je dobila svjedokinja FWS-93. *Ex-P* 53 je izlazna dozvola za napuštanje Foce koju je dobila FWS-51. *Ex-P* 74 je izlazna dozvola koju je dobio FWS-96.

<sup>36</sup> FWS-33, T. 456, T. 455 i T. 533; FWS-75, T. 1372; FWS-65, T. 651; FWS-78, T. 2074.

<sup>37</sup> FWS-33, T. 447-448 i T. 536-554; FWS-65, T. 640-641; svjedok DA, T. 4979; svjedok DC, T. 5015, 5021-5024 i 5030-5033; svjedok Velimir Đurovic, T. 5042-5043 i T. 5056-5058. Vidi takode *Ex-P* 25, koji sadrži video snimku dijaloga u Skupštini između Radovana Karadžića i Alije Izetbegovića prije sukoba. Vidi takode *Ex-D* 1 i 1/1.

<sup>38</sup> Vidi *Ex-P* 1, Zahtjev Srpske opštine Foca Generalštabu JNA u Beogradu za stacioniranje garnizona u Foci, 17. mart 1992.

<sup>39</sup> Vidi Osman Šubasic, T. 4054-4056.

<sup>40</sup> FWS-33, T. 457; FWS-93, T. 1054 i 1096; svjedok Osman Šubasic, T. 4049-4050, T. 4054 i T. 4060-4065; svjedok Velimir Đurovic, T. 5059; svjedok Rajko Markovic, T. 5078; svjedok Vaso Blagojevic, T. 5087.

<sup>41</sup> Dragoljub Kunarac, T. 4397-4399 i svjedok Vaso Blagojevic, T. 5088-5089.

*facto* podijelila po etničkoj liniji i više nije bila u stanju išta poduzeti povodom takvog razvoja događaja.

19. Namamljeni obećanjem o mirnom dogovoru, mnogi su Muslimani pristali na to da predaju svoje oružje kada je to od njih zatraženo.<sup>42</sup> Samo nekolicina je uspjela zadržati svoje puške ili lovacko oružje. Muslimanske kuce bile su često pretraživane.<sup>43</sup> Katkada se od njih tražilo da potpišu izjavu o lojalnosti, što je podrazumijevalo da neće biti napadnuti.<sup>44</sup> Posljedica toga bilo je to da kada su napadnuti, civili Muslimani su većim dijelom bili nenaoružani i nisu se bili u stanju braniti.<sup>45</sup>

20. Kratko prije no što su izbile borbe u Foci, zapaljene su muslimanske kuce. Zapocela je sporadicna pucnjava. Oni koji su mogli napustiti regiju, to su i uradili. Drugi su odlucili da se sakriju u šume, jer su se bojali da će ih spaliti u njihovim kucama dok spavaju.<sup>46</sup>

21. Dana 8. aprila 1992. u Foci su izbile borbe. Srbi su koristili tešku artiljeriju kako bi granatirali grad i paravojne jedinice da bi ocistili preostale džepove otpora.<sup>47</sup> Srpske snage su zauzele Focu do sredine aprila. Borbe su se nastavile u obližnjim selima i opštinama do sredine jula. Tokom zauzimanja tih sela ili odmah po njihovom zauzimanju stanovnici Muslimani bili su sistematski izvrgnuti tipu zlostavljanja, koji se opisuje dalje u tekstu.

22. Karakteristicno je da je vojno zauzimanje sela i mjesta oko Foce postignuto bez mnogo borbi, no pritom se ipak koristilo nepotrebno nasilje. Prema rijecima mnogih svjedoka, muslimansko stanovništvo je sistematski okupljano i odvedeno na sabirna mjesta, sa kojih bi ih se potom prebacivalo u razne zgrade ili škole, da bi tamo bili

---

<sup>42</sup> FWS-52, T. 852-855; FWS-48, T. 2619; FWS-78, T. 2083; FWS-192, T. 3025-3026.

<sup>43</sup> FWS-33, T. 471; FWS-65, T. 670-671; FWS-52, T. 851-854 i T. 926; FWS-93, T. 1051-1054, T. 1065 i T. 1092; FWS-51, T. 1118 i T. 1214; FWS-50, T. 1337-1339; FWS-75, T. 1374-1376; A.S., T. 1989; FWS-78, T. 2083; FWS-95, T. 2185; FWS-132, T. 2403-2404 i 2452-2454; FWS-96, T. 2500-2501; FWS-48, T. 2618-2619; FWS-185, T. 2841-2843; FWS-186, T. 2917 i T. 2990-2991; FWS-192, T. 3024-3026; FWS-175, T. 3571-3572; FWS-183, T. 3662-3664.

<sup>44</sup> Vidi npr. FWS-75, T. 1374-1375.

<sup>45</sup> FWS-50, T. 1234-1235.

<sup>46</sup> FWS-52, T. 862; FWS-62, T. 951; FWS-51, T. 1115; FWS-50, T. 1235; FWS-75, T. 1373; FWS-87, T. 1665; FWS-95, T. 2187-2188; FWS-96, T. 2501; FWS-48, T. 2616; FWS-186, T. 2918; FWS-175, T. 3567 i FWS-105, T. 4209.

<sup>47</sup> FWS-65, T. 659-661 i T. 684-685; FWS-52, T. 915; FWS-93, T. 1051-1055; FWS-78, T. 2088-2093; FWS-190, T. 3315-3316. Vidi takode *Ex-P 6* i *6/1* koji se odnose na tipove i upotrebu oružja korištenog prilikom zauzimanja Foce i obližnjih opština: *Ex-P 6* je borbena zapovijed kojom se jedinicama daju zadaci za dalja dejstva, a upucena je zapovjednicima osnovnih jedinica i zapovjedništvu bataljona Trnovo, pri čemu se tom zapovijedi daju zadaci u vezi s upotrebom artiljerijskog oruda. *Ex-P 6/1* su slike naoružanja koje je stajalo na raspolaganju srpskim snagama.

zatoceni.<sup>48</sup> Sela Trošanji i Mješaja, na primjer, zauzeta su na taj način 3. jula 1992.<sup>49</sup> FWS-75, koja je živjela u Trošnju, izjavila je da je tokom napada na njeno selo vidjela optuženog Radomira Kovaca.<sup>50</sup> Na sličan način zauzeto je 4. maja 1992. selo Jelec.<sup>51</sup> Na potpuno isti način napadnuti su Gacko i obližnja sela između kraja juna i početka jula 1992. U nekim slučajevima uopšte nije bilo borbi, kao na primjer krajem juna 1992. u selima Trnovace i Trbušće južno od Foce,<sup>52</sup> u Kalinoviku početkom augusta 1992.,<sup>53</sup> ili u Miljevini i obližnjim selima početkom septembra 1992.<sup>54</sup> Civile Muslimane vojnici su jednostavno odveli iz njihovih domova i držali ih u raznim objektima.<sup>55</sup> Te okrutne metode nisu bile jednostrane i muslimanske snage koristile su slično nasilje u odnosu na srpska sela i seljane.<sup>56</sup>

23. Oni koji su mogli, pokušavali su pobjeci u grupama. Nakon napada na njihovo selo, stanovnici Gackog, mjesta koje se nalazi u opštini Gacko, pobjegli su prema Borcu. Na putu su im se pridružili mnogi drugi civili Muslimani koji su bili u bijegu. Grupa od nekoliko stotina ljudi krenula je potom prema gradu Konjicu, za koji se vjerovalo da je u rukama muslimanskih snaga. FWS-185, FWS-186, FWS-192, FWS-191 i FWS-190 bile su dio grupe seljana koji su bježali iz Gackog. One su takode bile u grupi koja je na kraju zarobljena u Ulogu i smještena u tamošnju školu, prije no što je prebacena u srednju školu u Kalinoviku.<sup>57</sup> Ubrzo su u školu dovedeni drugi civili Muslimani iz Kalinovika i Nevesinja i tamo držani zajedno sa njima. FWS-52 je opisao kako je na sličan način preko planina pobjegao iz svog sela, Mješaja, zajedno sa grupom od 22

---

<sup>48</sup> FWS-33, T. 471-480; FWS-93, T. 1058-1066; FWS-51, T. 1119-1123 i T. 1125-1132; FWS-62, T. 959-974; FWS-75, T. 1381-1393; FWS-87, T. 1668-1677; FWS-127, T. 1857-1865; FWS-152, T. 1890-1894; A.S., T. 1988-1992; FWS-95, T. 2193-2200; FWS-132, T. 2408-2410; FWS-96, T. 2509-2522; FWS-48, T. 2626-2643; FWS-185, T. 2854-2857; FWS-186, T. 2923-2924; FWS-192, T. 3029-3030; FWS-191, T. 3126-3130; FWS-190, T. 3322-3324; FWS-105, T. 4218-4219 i D.B., T. 3374-3783.

<sup>49</sup> FWS-52, T. 865-872; FWS-51, T. 1117-1132; FWS-50, T. 1235; FWS-75, T. 1381-1393; FWS-87, T. 1668-1677; FWS-95, T. 2183-2192; FWS-96, T. 2509-2522; FWS-48, T. 2626-2641; D.B., T. 3374-3783 i FWS-105, T. 4208-4217.

<sup>50</sup> T. 1381-1383 i T. 1564.

<sup>51</sup> FWS-78, T. 2099-2101.

<sup>52</sup> FWS-93, T. 1055-1066.

<sup>53</sup> FWS-205, T. 3464-3469. Kalinovik se nalazi u opštini Kalinovik, otprilike 30-35 kilometara zapadno od Foce, a na zapadnoj granici sa opštinom Foca (*Ex-P 23*).

<sup>54</sup> FWS-127, T. 1857-1865; FWS-152, T. 1890-1894; A.S., T. 1988-1991; FWS-132, T. 2408-2410; FWS-175, T. 3566-3576.

<sup>55</sup> FWS-33, T. 471; FWS-93, T. 1058-1072; FWS-127, T. 1857-1861; FWS-152, T. 1885-1894; A.S., T. 1987-1991; FWS-132, T. 2408-2410; FWS-175, T. 3573-3574; FWS-205, T. 3468-3469.

<sup>56</sup> General Radinovic, T. 4837-8 i 4787; Gordan Mastilo, T. 5125; DJ, T. 5521-5522.

<sup>57</sup> FWS-185, T. 2853-2857; FWS-186, T. 2921-2924; FWS-192, T. 3027-3030; FWS-191, T. 3121-3129; FWS-190, T. 3321-3324.

seljana, te kako su se pridružili 1500-2000 Muslimana koji su bježali sa područja Sutjeske.<sup>58</sup>

24. Mnogi svjedoci optužbe su izjavili da su tokom zarobljavanja civili često bili zlostavljani, premlacivani, a katkada čak i ubijani.<sup>59</sup> FWS-75 je kazala da kada je napadnuto njeno selo, ona se skrivala u šumi zajedno sa drugim seljanima, uključujući i njenog oca, majku i brata. Niko od njih nije imao oružje, a u toj grupi ljudi nalazilo se mnogo djece. Dok su pokušavali pobjeci, u njih su pucali pristigli vojnici. Troje seljana, uključujući i svjedokinjinu majku, ubijeno je dok su pokušavali pobjeci. Vojnici su prestali pucati tek kada su konačno okružili tu grupu civila. Vojnici su potom nastavili otprilike pola sata tuci sedam muških pripadnika grupe. Tukli su i svjedokinju, dok je jedna druga djevojka udarena kundakom puške.<sup>60</sup> Kada je egzodus Muslimana iz regije bio praktički gotov, Predsjedništvo Republike Srpske pokušalo se distancirati od zločina koji su se još uvijek vršili i izdalo naredbu da preostalo ne-srpsko stanovništvo Gornjeg Podrinja treba zaštititi. Ta naredba nije provedena i nije imala nikakvog efekta. Nekoliko svjedoka takode je ispricalo da su prilikom zarobljavanja muškarci odvajani od žena,<sup>61</sup> te da su katkada i ubijani na licu mjesta.<sup>62</sup>

25. Svjedokinje FWS-105, D.B., FWS-48, FWS-75 i FWS-87 opisale su događaje nakon zarobljavanja u šumi: muškarci, njih sedmorica, odvojeni su od žena. U jednom trenutku, dok su ih odvodili, ženama je naloženo da legnu, a sa mjesta na kojem su držani muškarci začula se rafalna paljba. Kasnije su doznale da su ti muškarci ubijeni i te svjedokinje njih više nikada nisu vidjele.<sup>63</sup> Svjedok optužbe Osman Šubasic, koji je bio odgovoran za prikupljanje obavještajnih podataka za vojsku bosanskih Muslimana, rekao je takode da je načinio brojne izvještaje o tijelima civila Muslimana koja su

---

<sup>58</sup> T. 878-880.

<sup>59</sup> FWS-52, T. 874-877; FWS-93, T. 1061-1062 i 1079-1080; FWS-51, T. 1120-1121; FWS-62, T. 967; FWS-75, T. 1377-1378; FWS-87, T. 1666-1669; FWS-95, T. 2192-2193; FWS-96, T. 2504-2509; FWS-48, T. 2621-2623; FWS-185, T. 2845-2846; FWS-186, T. 2920; FWS-190, T. 3368; D.B., T. 3773-3775; FWS-105, T. 4210-4211.

<sup>60</sup> T. 1377-1381.

<sup>61</sup> FWS-51, T. 1121-1122; FWS-93, T. 1058; FWS-75, T. 1384; FWS-87, T. 1669; FWS-95, T. 2193; FWS-96, T. 2511; FWS-48, T. 2626; FWS-185, T. 2854-2855; A.S., T. 1991-1992; FWS-175, T. 3569; FWS-105, T. 4213. Neki od muškaraca zatoceni su čak i prije no što su njihova sela napadnuta: FWS-127, T. 1845-1846; FWS-152, T. 1885-1886.

<sup>62</sup> FWS-93, T. 1062; FWS-75, T. 1384; FWS-87, T. 1669; FWS-48, T. 2629; D.B., T. 3774-3776; FWS-105, T. 4213-4214.

<sup>63</sup> T. 4213-4214. Vidi takode D.B., T. 3776-3777, FWS-48, T. 2629; FWS-75, T. 1384-1385; FWS-87, T. 1669.

plutala rijekom Drinom, pri čemu su im katkada ruke bile zavezane, i imali su metak u potiljku.<sup>64</sup>

26. Svjedoci su izjavili da su muškarci koji su preživjeli uglavnom zatoceni u zatvoru KP Dom.<sup>65</sup> Zatocenci u KP Domu bili su sa širokog geografskog područja koje je pokrivalo Focu, Goražde, Cajnice, Ustikolinu, Tjentište, Miljevinu i Jelec.<sup>66</sup> Tokom predmetnog vremena zatvorenika je bilo između 350 i 500, a brojka je katkada dosizala i do oko 750 ljudi.<sup>67</sup> Prema svjedočenju nekih svjedoka, niti jednog od zatocnika se nije nikada teretilo za neko krivično djelo, a niko nije bio niti optužen da je počinio neko djelo. Osim toga, nije im naveden nikakav razlog za njihovo zatoceništvo.<sup>68</sup> Muškarci Muslimani bili su jednostavno internirani iz principa, katkada u trajanju i do dvije i po godine.<sup>69</sup> Svjedok odbrane general Radinović izjavio je, međutim, da je za muškarce koji su držani u KP Domu ustanovljeno da posjeduju oružje i da su u KP Dom dovedeni kako bi bili ispitani.<sup>70</sup> Neki od zatvorenika izvođeni su na prisilni rad,<sup>71</sup> dok su drugi odvedeni i više nisu nikada viđeni.<sup>72</sup> Tokom sukoba u KP Domu su držani i srpski zatvorenici, pa je među njima bio, prema riječima FWS-75, i optuženi Radomir Kovac.<sup>73</sup> Međutim, njih su držali u razlicitom dijelu zatvora. FWS-78 je izjavio da je tokom svog zatoceništva u KP Domu vidio optuženog Zorana Vukovića i sa njim razgovarao, a poznao ga je iz vremena prije rata.<sup>74</sup> Optuženi Zoran Vuković došao je kako bi dao popraviti svoje vozilo.

27. Dvojica svjedoka optužbe opisali su uslove u KP Domu kao teške.<sup>75</sup> Hrane je bilo malo, higijenski uslovi bili su svedeni na minimum, nije bilo kreveta, osim madraca od spužve i čaršava kojih nije bilo dovoljno. FWS-65 je Pretresnom vijeću rekao da je tokom tri mjeseca koje je proveo u KP Domu izgubio 40 kilograma.<sup>76</sup> FWS-78 je kazao

<sup>64</sup> T. 4103-4110 i *Ex-P* 225-229.

<sup>65</sup> Pretresno vijeće naglašava da se ono što slijedi kako u ovom, tako i u sljedećem paragrafu i ostatku ove Presude zasniva isključivo na dokazima u ovom predmetu. Pretresno vijeće trenutno zasjeda na drugom sudenju, koje se izravno bavi događajima u KP Domu, i potpuno je otvoreno u odnosu na dokaze u tom predmetu.

<sup>66</sup> FWS-65, T. 683; FWS-78, T. 2151-2152.

<sup>67</sup> FWS-65, T. 686-687.

<sup>68</sup> FWS-78, T. 2111; FWS-65, T. 676-681; FWS-175, T. 3569-3570.

<sup>69</sup> FWS-78 je bio držan u KP Domu od otprilike 25. maja 1992. do nekog datuma u oktobru 1994. (T. 2110). FWS-65 je izjavio da su njega u KP Domu držali 897 dana, T. 681. Vidi takode svjedoka DQ, T. 6008.

<sup>70</sup> T. 4854.

<sup>71</sup> FWS-65, T. 683 i T. 687-689; FWS-78, T. 2116-2117.

<sup>72</sup> FWS-52, T. 883; FWS-95, T. 2192-2193.

<sup>73</sup> FWS-75, T. 1599-1601 i T. 1660.

<sup>74</sup> T. 2102-2104 i T. 2108-2109.

<sup>75</sup> FWS-78, T. 2113-2115; FWS-65, T. 685-687.

<sup>76</sup> T. 686.

da je tokom 40 dana u KP Domu izgubio petnaestak kilograma.<sup>77</sup> Svjedok DP je kazao da se zatocenicima u KP Domu nije mogla slobodno donositi hrana.<sup>78</sup> Nekoliko svjedoka odbrane je spomenulo da je u Foci vladala nestašica hrane.<sup>79</sup> Provokacije, vrijeđanja, batinanja i druge vrste patnji bili su u KP Domu uobicajeni.<sup>80</sup>

28. Žene su držali u raznim kucama, stanovima, gimnastickim dvoranama ili školama. Neke su svjedokinje pred Pretresnim vijećem izjavile da su ih vojnici koji su ih zarobili fizički zlostavljali ili silovali čak i prije no što su ih doveli u neki od tih zatoceničkih centara. Tako su FWS-50, FWS-48, FWS-75 i FWS-87 izjavile da su silovane u Buk Bijeloj, naselju južno od Foce kamo su ih odveli nakon zarobljavanja.<sup>81</sup> FWS-75 je iz te grupe odveo muškarac star između 40-50 godina i silovao je. Nakon toga ju je u toj istoj prostoriji silovalo desetak drugih muškaraca. Nakon desetog muškarca se onesvijestila.<sup>82</sup> Optuženi Zoran Vukovic, koji je bio naoružan i u uniformi, odveo je FWS-50, navodno zbog ispitivanja.<sup>83</sup> Zoran Vukovic ju je odveo u sobu u jednoj od montažnih baraka i silovao je.<sup>84</sup> To silovanje se ne navodi u optužnici IT-96-23/1. Pretresno vijeće stoga neće uzimati te činjenice u obzir u vezi sa presudom ili kaznom, no to je relevantno za identifikaciju Zorana Vukovica od strane FWS-50 u vezi sa silovanjem FWS-50, za koje se Vukovica tereti u optužnici. Neke druge žene su ostale pošteđene, no ili su za ta silovanja cule ili su pak same mogle prosuditi što se dogodilo s obzirom na stanje u kojem su žene i djevojke bile kada su dovedene natrag.<sup>85</sup> Djevojke, žene i nekoliko starijih muškaraca koji su bili u Buk Bijeloj prebaceni su potom autobusom u Focu, gdje su ih držali u Srednjoškolskom centru koji se nalazio u focanskom naselju Aladža.

29. Mnogi svjedoci su uslove života u Srednjoškolskom centru u Foci opisali kao vrlo loše.<sup>86</sup> FWS-62 je kazala da su zatocenci hranu dobivali tek jednom u tri dana i to u

---

<sup>77</sup> T. 2114.

<sup>78</sup> T. 5982 i 5985.

<sup>79</sup> U vezi sa nedostatkom hrane i elektricne energije, vidi svjedoka DJ, T. 5545; svjedok DK, T. 5551-5554; svjedok DM, T. 5659; svjedok DH, T. 5707; svjedok DO, T. 5908-5909. Što se tice činjenice da su trgovine bile otvorene, vidi svjedoka DI, T. 5748-5750; svjedok DQ, T. 6013; svjedok DR, T. 6017-6018.

<sup>80</sup> FWS-78, T. 694-695.

<sup>81</sup> FWS-50, T. 1241-1244; FWS-75, T. 1386-1390; FWS-87, T. 1670-1671; FWS-48, T. 2637-2640.

<sup>82</sup> T. 1389-1390.

<sup>83</sup> T. 1242.

<sup>84</sup> T. 1243.

<sup>85</sup> FWS-51, T. 1126; FWS-52, T. 873; FWS-62, T. 968 i T. 986-987; FWS-95, T. 2197; DB, T. 3779-3781; FWS-105, T. 4217-4218.

<sup>86</sup> FWS-51, T. 1132-1133; FWS-75, T. 1396-1397; FWS-87, T. 1676; FWS-95, T. 2204-2205; FWS-96, T. 2522-2523; FWS-48, T. 2648-2649; D.B., T. 3784-3785; FWS-105, T. 4219-4220.

nedovoljnim kolicinama.<sup>87</sup> Nije bilo uslova za pranje, niti pokrivača ili jastuka za spavanje. Jednog starca su i tukli.<sup>88</sup>

30. Nekoliko svjedoka optužbe je izjavilo da su uslovi bili još gori u sportskoj dvorani "Partizan", kamo je nakon toga premještena većina žena iz Srednjoškolskog centra Foca.<sup>89</sup> Prema riječima FWS-105, uslovi u "Partizanu" bili su "90%" gori nego u Srednjoškolskom centru Foca.<sup>90</sup> Češće su ih provocirali, silovali i izvodili, nije bilo nikakvih higijenskih uslova, a hrane je bilo još manje. Nekoliko je svjedoka potvrdilo da je bilo malo hrane, da je hrana bila loše kvalitete i da je nisu dobivali redovno.<sup>91</sup> Jednoj ženi, FWS-95, povremeno je bilo dozvoljeno da odlazi u grad kako bi kupila nešto hrane, budući da je poznavala jednog od stražara.<sup>92</sup> Takav režim štetno je djelovao na zatocenike, a osobito na djecu.<sup>93</sup> Sanitarni uslovi gotovo da i nisu postojali, a za spavanje su na raspolaganju imali nekoliko strunjaca, tako da su zatocenci bili nagurani jedni uz druge. Nasilje, uključujući i seksualno nasilje, nastavilo se pojačanim intenzitetom.<sup>94</sup> FWS-62 je opisala kako je jedne noći žena koja je spavala uz nju silovana pred očima drugih zatocenika i njenog desetogodišnjeg sina koji je bio pokraj nje.<sup>95</sup> FWS-75 je uslove u "Partizanu" opisala jednom riječju kao "užasne".<sup>96</sup>

31. Uslovi u srednjoj školi u Kalinoviku, gdje su držani civili iz Gackog, Kalinovika i obližnjih sela, bili su prema riječima nekoliko svjedoka strašni.<sup>97</sup> Zatocenci su morali spavati na dušecima punim vaši, a higijenski uslovi su bili gotovo nepostojeci. FWS-192 je rekla da je na sve zatocenike, kojih je bilo sedamdesetak, postojao samo jedan WC i da se tokom dva mjeseca nije okupala, a jedva da se mogla i oprati.<sup>98</sup> Prvih 10-15 dana zatoceništva nekim je ženama bilo dozvoljeno da napuste školu kako bi nabavile hranu,

---

<sup>87</sup> T. 983.

<sup>88</sup> FWS-51, T. 1132-1134; FWS-95, T. 2213; FWS-96, T. 2529.

<sup>89</sup> FWS-51, T. 1142-1143; FWS-62, T. 989-990; FWS-75, T. 1407-1408; FWS-87, T. 1739-1740; FWS-95, T. 2214-2216; FWS-96, T. 2551; FWS-48, T. 2653-2654 i 2818; D.B., T. 3790; FWS-105, T. 4225-4226.

<sup>90</sup> T. 4225.

<sup>91</sup> FWS-51 je rekla da su dobivali samo jednu posudu sa supom i šnite kruha, T. 1143. Vidi takode FWS-62, T. 989-990; FWS-75, T. 1407; FWS-87, T. 1740; FWS-95, T. 2215-2217; FWS-48, T. 2818.

<sup>92</sup> FWS-95, T. 2215-2216.

<sup>93</sup> FWS-51, T. 1143.

<sup>94</sup> FWS-62, T. 991; FWS-75, T. 1485-1490; FWS-95, T. 2215-2216; FWS-96, T. 2530; FWS-50, koja je jednom bila pretučena kundakom puške, T. 1255.

<sup>95</sup> T. 993-995.

<sup>96</sup> T. 1407.

<sup>97</sup> FWS-185, T. 2858; FWS-186, T. 2925-2926; FWS-192, T. 3032; FWS-191, T. 3130.

<sup>98</sup> T. 3032.



no to je na kraju prestalo, tako da je hrane bilo vrlo malo.<sup>99</sup> Neki od zatocenika su i premlacivani, dok su drugi izvedeni i nikada nisu dovedeni natrag.<sup>100</sup>

32. Svjedoci su rekli da nisu mogli napustiti objekt. U Srednjoškolskom centru u Foci nalazio se jedan ili dvojica stražara koji su radili u smjenama i koji bi sprecavali zatocenike da pobjegnu, no ne bi sprecavali vojnike da udu u zgradu.<sup>101</sup> Zatocenici su imali osjecaj da su u potpunosti ostavljeni na milost i nemilost ljudima koji su ih zarobili. Upitana zašto nije pokušala pobjeci, FWS-51 je opisala bespomocnost koju su svi osjecali.<sup>102</sup> FWS-50 je opisala opštu atmosferu krajnjeg straha koja je bila stvorena.<sup>103</sup> Vještak odbrane, general Radinovic, opisao je sve te objekte u kojima su držane žene kao "sabirne centre", a ne kao "zatocenicke centre", to jest kao objekte u kojima je nadgledanje bilo svedeno na minimum i prvenstveno usredotoceno na sprecavanje osoba bez dozvole da na ta mjesta udu.<sup>104</sup> Isti svjedok je takode rekao da se njegovi zaključci baziraju isključivo na dokumentima Hercegovačkog korpusa, te da takve objekte nikada nije obišao, pa čak nije niti razgovarao sa bivšim zatocenicima.<sup>105</sup>

33. Isto ograničenje kretanja zatocenika primjenjivalo se i u "Partizanu" i u srednjoj školi u Kalinoviku.<sup>106</sup> FWS-87 je rekla da im je u "Partizanu" bilo dozvoljeno da izadu u dvorište ispred zgrade, no nisu smjeli ici dalje.<sup>107</sup> FWS-95, koja je poznavala jednog od stražara, spomenula je medutim da joj je katkada bilo dozvoljeno da ode u grad kako bi nešto kupila, no da drugim ženama to nije bilo dozvoljeno.<sup>108</sup> Isto je vrijedilo i za srednju školu u Kalinoviku, s izuzetkom prvih 10-15 dana kada je nekim zatocenicima bilo dozvoljeno da izadu kako bi kupili hranu za ljude koji su tamo držani.<sup>109</sup>

34. Prema rijecima raznih svjedoka, sve se to dešavalo otvoreno i uz znanje lokalnih vlasti. FWS-192 je izjavila da su šef policije i predsjednik SDS-a (Srpska demokratska stranka) u Kalinoviku došli u inspekciju škole.<sup>110</sup> Isto tako, autobusi sa muslimanskim ženama na putu od Buk Bijele do Srednjoškolskog centra u Foci stali su na nekoliko

<sup>99</sup> FWS-185, T. 2858; FWS-186, T. 2994; FWS-191, T. 3133; FWS-190, T. 3325-3326.

<sup>100</sup> FWS-185, T. 2860; FWS-192, T. 3034-3035; FWS-191, T. 3131-3132; FWS-190, T. 3327-3328.

<sup>101</sup> FWS-75, T. 1397; FWS-87, T. 1688; FWS-95, T. 2205; FWS-96, T. 2523; FWS-48, T. 2649-2650.

<sup>102</sup> T. 1205.

<sup>103</sup> T. 1258, i T. 4869.

<sup>104</sup> T. 4855-4870.

<sup>105</sup> T. 4862-4864.

<sup>106</sup> U vezi sa "Partizanom", vidi FWS-75, T. 1408; FWS-87, T. 1689; FWS-95, T. 2217; FWS-48, T. 2649.

U vezi sa srednjom školom u Kalinoviku, vidi FWS-185, T. 2857-2858; FWS-186, T. 2926; FWS-192, T. 3032; FWS-191, T. 3134.

<sup>107</sup> T. 1741-1742.

<sup>108</sup> T. 2216-2217.

<sup>109</sup> FWS-185, T. 2857-2858; FWS-186, T. 2994; FWS-191, T. 3133; FWS-190, T. 3325-3326.

<sup>110</sup> T. 3080.

minuta ispred SUP-a, lokalne policijske stanice. Neki od vojnika koji su bili u autobusima izašli su i ušli u policijsku stanicu ili su ispred autobusa razgovarali sa šefom policije u Foci, Draganom Gagovicem.<sup>111</sup> Osim toga, nekoliko je svjedoka vidjelo Dragana Gagovica u "Partizanu" ili u blizini dvorane.<sup>112</sup> Kada su pokušavale zatražiti zaštitu policije, prema ženama se postupalo grubo i njihove su pritužbe zanemarivane. FWS-95 je rekla da je zajedno sa FWS-48 i FWS-51 dva puta išla na policiju kako bi se požalila radi tretmana.<sup>113</sup> Prilikom drugog odlaska FWS-48 se licno požalila Draganu Gagovicu. Međutim, ništa nije poduzeto u vezi sa pritužbama žena i uslovi se nisu poboljšali.<sup>114</sup> Jedne noci sredinom jula FWS-183 je u pokušaju bijega htjela potražiti sklonište u policijskoj zgradi, no kada joj se približila, policajac koji je tamo stražario udario ju je kundakom puške.<sup>115</sup>

35. Brojni svjedoci su izjavili da su vojnici i policajci stalno dolazili, katkada i nekoliko puta u jednom danu. Pokazali bi na žene i djevojke ili bi ih prozvali po imenu i izveli ih napolje kako bi ih silovali. Žene nisu imale drugog izbora no da se pokore tim muškarcima, a one koje su se pokušale oduprijeti pretucene su pred drugim ženama.

36. Svjedoci su opisali kako su odmah po dolasku u Srednjoškolski centar Foca žene i djevojke bile izvodene iz škole ili odvodene u ucionice, gdje su silovane.<sup>116</sup> Katkada su ih silovali zajedno. Svaka bi bila dodijeljena jednom vojniku koji bi je silovao. Tako su pocetkom jula FWS-50, FWS-75, FWS-87 i FWS-95 zajedno odvedene iz glavne prostorije u Srednjoškolskom centru u Foci u jednu drugu ucionicu, gdje ih je silovalo nekoliko vojnika.<sup>117</sup> FWS-50, FWS-75, FWS-87, FWS-95, FWS-48, FWS-105 i mnoge druge žene ispricale su kako su silovane najmanje jednom ili nekoliko puta tokom vremena koje su provele u Srednjoškolskom centru u Foci.<sup>118</sup> Djevojke i žene uglavnom su odvodene na nekoliko sati i potom vraćane, pri čemu se ponekad ne bi vratile cijele noci, a neke od njih su odvodene svakog dana. Nakon nekih 10-15 dana većina žena je premještena u sportsku dvoranu "Partizan".

---

<sup>111</sup> FWS-48, T. 2641-2642.

<sup>112</sup> FWS-62, T. 998-999; FWS-51, T. 1160 i T. 1218; FWS-50, T. 1280-1281; FWS-87, T. 1690-1691; FWS-95, T. 2249; FWS-96, T. 2536; FWS-48, T. 2683 i 2692; FWS-105, T. 4244.

<sup>113</sup> T. 2243-4 i 2304-2305. Vidi takode FWS-51, T. 1221; FWS-48, T. 2683-2684 i FWS-105, T. 4244.

<sup>114</sup> T. 2250.

<sup>115</sup> T. 3676.

<sup>116</sup> FWS-50, T. 1249-1254; FWS-75, T. 1397-1405; FWS-87, T. 1676-1687; FWS-95, T. 2206-2211; FWS-48, T. 2645-2652 i FWS-105, T. 4221-4224. Neke od žena nisu bile silovane, no svjedočile su o tome da su vidjele kako su izvodili druge žene i kako su se te žene vraćale: FWS-52, T. 873; FWS-51, T. 1134-1137; FWS-62, T. 975-979; FWS-96, T. 2524-2529; D.B., T. 3786-3790.

<sup>117</sup> FWS-50, T. 1250-2; FWS-75, T. 1398; FWS-87, T. 1678; FWS-95, T. 2206-2207.

<sup>118</sup> FWS-50, T. 1249-54; FWS-75, T. 1397-1405; FWS-87, T. 1676-1687; FWS-95, T. 2206-2213; FWS-48, T. 2645-2652; FWS-105, T. 4219-4224.

37. Svjedoci su u svojim iskazima rekli da je u "Partizanu" obrazac silovanja bio sličan, a da je učestalost silovanja i broj vojnika bio čak i veći. FWS-51, FWS-50, FWS-75, FWS-87, A.S., FWS-95, FWS-48, FWS-105 i D.B. svjedočile su da su one i mnoge druge žene i djevojke bile izvodene i silovane, većina njih mnogo puta.<sup>119</sup> Neke od žena koje su svjedočile pred Pretresnim vijećem toliko je vojnika tako često izvodilo da one stoga nisu bile u stanju precizno odrediti koliko puta su silovane. FWS-95 je iznijela grubu procjenu da je tokom cijelog perioda njenog zatoceništva u Srednjoškolskom centru u Foci i u "Partizanu", tj. tokom otprilike 40 dana, silovana približno 150 puta.<sup>120</sup>

38. Neki od vojnika koji su dolazili u "Partizan" da bi izvodili žene dolazili su i u Srednjoškolski centar u Foci.<sup>121</sup> Na primjer, neki su svjedoci na obje lokacije vidjeli šefa focanske policije, Dragana Gagovica.<sup>122</sup>

39. Stražari u "Partizanu", kao što je to bio slučaj i u Srednjoškolskom centru u Foci, nisu pokušavali spriječiti vojnike da uđu u dvoranu. FWS-95 je izjavila, međutim, da je jedan stražar jednom bezuspješno pokušao spriječiti vojnike da uđu u dvoranu. Vojnici su mu kazali da imaju dokument koji je potpisao Dragan Gagovic, koji im je dozvoljavao da uđu u zgradu i izvedu žene. U dokumentu je navodno stajalo da je vojnicima potreban seksualni odnos kako bi im se popravio borbeni duh.<sup>123</sup> FWS-48 je izjavila da su joj neki vojnici rekli da im je bilo naredeno da siluju svoje žrtve.<sup>124</sup> Procedura izabiranja bila je slična onoj u Srednjoškolskom centru Foca: vojnici bi ušli u dvoranu, pokazali na žene ili prozvali njihova imena, izveli ih, silovali i potom vratili natrag. Kako se njihov boravak u "Partizanu" približavao kraju, žene i djevojke su izvodene sve češće i češće.<sup>125</sup> FWS-95 je izjavila da su noc prije no što su ona i drugi zatocenci pušteni iz "Partizana", nju izveli zajedno sa FWS-90 i odveli na stadion, gdje ju je silovalo mnogo vojnika, uglavnom po dvojica istovremeno.<sup>126</sup>

---

<sup>119</sup> FWS-51, T. 1145-1150 i T. 1155-1162; FWS-50, T. 1258; FWS-75, T. 1405-1429; FWS-87, T. 1690-1700; A.S., T. 1995-1996; FWS-95, T. 2217-2225 i T. 2230-2246; FWS-48, T. 2659-2713; D.B., T. 3790-3815; FWS-105, T. 4225-4247. Iste su žene svjedočile i o drugim ženama koje su izvodene iz "Partizana". Uz to su i neke žene koje nisu bile izvodene svjedočile o drugim ženama koje su izvodili iz "Partizana": FWS-62, T. 995-1001; FWS-127, T. 1870-1872; FWS-96, T. 2530-2534.

<sup>120</sup> T. 2208.

<sup>121</sup> FWS-75, T. 1410; FWS-95, T. 2224. Drugi svjedoci, bez da izricito tvrde da su neki od vojnika doista bili isti, konkretno navode neke od njih kao ljude koji su dolazili i u Srednjoškolski centar u Foci i u "Partizan"; vidi npr. FWS-96, T. 2524 i T. 2531.

<sup>122</sup> FWS-51, T. 1160-1161 i 1218; FWS-62, T. 998-999; FWS-50, T. 1280; FWS-87, T. 1690-1691; FWS-95, T. 2250-2252; FWS-96, T. 2536; FWS-48, T. 2683 i 2692; FWS-105, T. 4244.

<sup>123</sup> T. 2217-2219. Vidi takode FWS-105, T. 4244.

<sup>124</sup> T. 2700.

<sup>125</sup> FWS-105, T. 4226.

<sup>126</sup> FWS-95, T. 2242-2244.

40. Kuca u Ulici Osmana Đikica br. 16 služila je kao štab i sastajalište vojnika. Neki od muškaraca tamo su više-manje stalno stanovali. Među njima su bili Dragan ili Dragutin/Dragomir Vukovic (zvani "Gaga"), Miroslav Kontic (zvani "Konta"), DP 7, DP 8, Jure Radovic, Dragan Toljic (zvani "Tolja"), "Bane", "Miga" i "Puko".<sup>127</sup> FWS-50, FWS-75, FWS-87, FWS-48, FWS-95, D.B. i FWS-105 su sve bile u nekom trenutku dovedene u tu kucu i silovane.<sup>128</sup> Neke druge žene i djevojke takode su u nekoliko navrata dovedene u tu kucu radi slicnog zlostavljanja.

41. Neke od žena iz "Partizana" i srednje škole u Kalinoviku u nekom su trenutku premještali u razlicite kuce i stanove, gdje su ih nastavili silovati i zlostavljati. Osobito su u Karamanovoj kuci u Miljevini vojnici imali lak pristup ženama i djevojkama koje su silovali. FWS-75, FWS-87, A.S., FWS-132, FWS-190, D.B. i druge žene neko su vrijeme držane u toj kuci.<sup>129</sup> Tamo su ih mnogo puta silovali mnogi vojnici. Dana 3. augusta FWS-75, FWS-87, D.B. i FWS-190 odvedene su iz Aladže u Miljevinu, gdje su predane DP 3, covjeku koji je izgleda bio nadležan nad Karamanovom kucom.<sup>130</sup>

42. Neke od žena su držali u privatnim stanovima. Neke bi provodile po nekoliko dana na jednom mjestu prije no što bi ih premjestili u drugi stan, obicno sa drugim vojnicima. Tako su na primjer, prema njihovom svjedocenju, FWS-75, FWS-87, A.S. i A.B. - u to vrijeme dvanaestogodišnja djevojčica - 30. oktobra 1992. ili približno tog datuma premještene iz Karamanove kuce i odvedene u stan u stambenu zgradu poznatu pod imenom "Lepa Brena" u Foci.<sup>131</sup> FWS-75 i A.B. provele su dvadesetak dana u tom stanu, tokom kojeg vremena su ih dvojica muškaraca koji su tamo stanovali stalno silovali, a silovali su ih i drugi muškarci koji su dolazili u posjetu.<sup>132</sup> Sredinom novembra obje žene su odvedene u jednu kucu u blizini Hotela "Zelengora". U toj kuci su ostale otprilike 20 dana i u tom periodu ih je stalno silovala grupa vojnika. Ista grupa vojnika odvela ih je nakon toga ponovo u jedan drugi stan, gdje su ih nastavili silovati tokom približno dvije sedmice.<sup>133</sup> Dana 25. decembra 1992. ili otprilike tog datuma vracene su u stan u zgradi "Lepa Brena". A.B. je prodana za 200 DEM i više nikada nije

<sup>127</sup> FWS-75, T. 1411 i T. 1414-1415; FWS-87, T. 1694 i T. 1698-1699; D.B., T. 3797 i T. 3801-3802; FWS-190, T. 3336-3345; FWS-205, T. 3480; Dragoljub Kunarac, T. 4517-4520 i T. 4667-4669.

<sup>128</sup> FWS-50, T. 1272-1278; FWS-75, T. 1411-1431; FWS-87, T. 1690-1700; FWS-95, T. 2236-2240; FWS-48, T. 2664-2668 i T. 2700-2702; D.B., T. 3795-3815; FWS-105, T. 4228-4230.

<sup>129</sup> FWS-75, T. 1433-1442; FWS-87, T. 1702-1707; FWS-AS, T. 1995-2005; FWS-132, T. 2414-2425; FWS-190, T. 3352-3371 i D.B., T. 3817-3836.

<sup>130</sup> FWS-75, T. 1433-1435; D.B., T. 3815-3818; FWS-87, T. 1700; FWS-190, T. 3352-3353.

<sup>131</sup> FWS-75, T. 1443-1445; FWS-87, T. 1707-1708 i A.S., T. 2005-2007. Vidi takode FWS-190, T. 3372-3375.

<sup>132</sup> FWS-75, T. 1449-1451.

<sup>133</sup> FWS-75, T. 1454-1456.

videna. FWS-75 je predana DP 1.<sup>134</sup> Dok su boravile u "Lepoj Breni", žene su bile zaključane i nije im bio dozvoljen nikakav kontakt sa vanjskim svijetom.<sup>135</sup>

43. FWS-186 i FWS-191 držane su na sličan način nekoliko mjeseci u jednoj kući u Trnovacama. Dana 2. augusta 1992. one su zajedno sa pet drugih žena izvedene iz srednje škole u Kalinoviku i dovedene u jednu kuću u Aladži.<sup>136</sup> FWS-191 je receno da su žene "nagrada" za Srbe koji su tog istog dana zauzeli Rogojski prijevoj.<sup>137</sup> FWS-186, FWS-191 i J.G. prebacene su iz te kuće u naselju Aladža u jednu kuću u Trnovacama.<sup>138</sup> Nakon samo tri do pet dana J.G. je odvedena u Karamanovu kuću. Druge dvije žene ostale su u kući u Trnovacama otprilike šest mjeseci. Tokom tog razdoblja te žene nisu imale apsolutno nikakvu kontrolu nad svojim životima, niti su imale mogućnost izbora.<sup>139</sup>

44. U međuvremenu su gadane, razarane i spaljivane muslimanske kuće i stanovi u Foci i susjednim opštinama.<sup>140</sup> FWS-52 je opisala kako su tokom napada na njeno selo srpski vojnici sistematski palili muslimanske kuće. Prema njenim riječima, od 40 muslimanskih kuća u selu ostalo je netaknuto samo njih šest.<sup>141</sup> FWS-33 je rekla da su u focanskom naselju Donje Polje spaljene dvije trećine muslimanskih kuća,<sup>142</sup> dok je FWS-65 opisao kako se vatrogasci nikada nisu angažirali kad bi gorila muslimanska kuća.<sup>143</sup> Rekao je da se spaljivanje muslimanskih kuća nastavilo najmanje do maja 1992., to jest znatno dulje od trajanja stvarnih borbi u Foci, u kojem razdoblju je on svakodnevno vidio kako se spaljuje jedna ili dvije kuće.<sup>144</sup> Srpska imovina je uglavnom ostala pošteđena.<sup>145</sup> FWS-78 je izjavio da su vatrogasci štitili srpske kuće kako se vatra ne bi proširila i na njih.<sup>146</sup> Svjedok DA je kazao da su i srpske kuće gorile i to osobito u

<sup>134</sup> FWS-75, T. 1494.

<sup>135</sup> FWS-75, T. 1599; FWS-87, T. 1814-1815; A.S., T. 2012 i T. 2022.

<sup>136</sup> FWS-191, T. 3142 i 3154; FWS-186, T. 2930-2935; FWS-190, T. 3337-3339; FWS-205, T. 3470-3477.

<sup>137</sup> FWS-191, T. 3155-3156.

<sup>138</sup> FWS-186, T. 2938-2940 i FWS-191, T. 3160-3166.

<sup>139</sup> Vidi FWS-191, T. 3182; FWS-186, T. 2952.

<sup>140</sup> FWS-33, T. 486-487; FWS-65, T. 664 i T. 675-676; FWS-52, T. 865-866 i T. 870-871; FWS-62, T. 955-956 i T. 1017; FWS-51, T. 1119; FWS-75, T. 1374 i T. 1386; AS, T. 1987; FWS-78, T. 2081-2082, T. 2085 i T. 2133; FWS-95, T. 2189-2191; FWS-96, T. 2522; FWS-48, T. 2633; FWS-185, T. 2851; FWS-190, T. 3367-3368; FWS-61, T. 3748-3749; FWS-105, T. 4214.

<sup>141</sup> T. 865 i 871.

<sup>142</sup> T. 486-487.

<sup>143</sup> T. 665.

<sup>144</sup> T. 674-675.

<sup>145</sup> FWS-65, T. 675-676; FWS-52, T. 866 i T. 871; FWS-51, T. 1119-1120; FWS-75, T. 1386; FWS-78, T. 2099 i T. 2133; FWS-96, T. 2522.

<sup>146</sup> T. 2099.

Prijekoj Caršiji, Aladži i Sukovi,<sup>147</sup> te da su spaljivana cijela muslimanska sela.<sup>148</sup> Izjavio je da ne zna da su pokrenuti ikakvi krivični postupci protiv onih koji su te požare podmetali.<sup>149</sup> Napadi su općenito bili usmjereni na muslimanske dijelove grada i na muslimanska sela,<sup>150</sup> iako je svjedok DA izjavio da su gadana i neka etnicki miješana naselja, kao što su Šukovac i Prijeka Caršija.<sup>151</sup>

45. Pljackane su muslimanske trgovine ili stanovi,<sup>152</sup> a Muslimanima su oduzimate dragocjenosti.<sup>153</sup> Osim toga, nekoliko svjedoka je izjavilo da prije no što im je bilo dozvoljeno da odu, civili Muslimani su ponekad prisiljavani da se odreknu svog vlasništva tako što su potpisivali formalne isprave o vlasništvu.<sup>154</sup>

46. Svjedoci optužbe su svjedocili da su jedna za drugom razorene sve džamije u Foci.<sup>155</sup> FWS-65 je vidio kako gori džamija u Donjem Polju i vidio je da vatrogasci nisu ništa učinili da bi zaustavili vatru.<sup>156</sup> Posljednja citava džamija u Foci, Aladža džamija, dignuta je u zrak 1. augusta 1992., znatno nakon završetka borbi i u vrijeme kada je grad bio definitivno pod srpskom kontrolom.<sup>157</sup> Svjedok odbrane Velimir Đurović je rekao da kada je ta džamija dignuta u zrak, u gradu više nije bilo muslimanskih boraca. Sugerirao je da se u džamiji možda nalazilo tajno skrovište municije, što bi predstavljalo opravdanje za taj napad.<sup>158</sup> Svjedok odbrane DQ je, međutim, izjavio da u vrijeme trajanja sudjenja u Foci zapravo još uvijek stoje dvije džamije, uključujući i onu u Donjem Polju.<sup>159</sup> Fotografije snimljene iz zraka nakon borbi pokazuju da su tokom tog vremena uništene sve do jedne džamije.<sup>160</sup> Svjedok odbrane Velimir Đurović je kazao da je čuo na Radiju Foca da se bogomolje ne smiju uništavati i da se Muslimane ne smije protjerivati. Nije mogao kazati da li je ikada iko zbog uništavanja džamija bio krivično

---

<sup>147</sup> T. 4981-4984 i T. 5002-5003. Vidi takode svjedoka Velimira Đurovića, T. 5059-5062; svjedok Rajko Marković, T. 5076-5077; svjedok DK, T. 5577. *Ex-D* 100 pokazuje etnicku raspodjelu po kućama i rezultat napada na svaku kuću u naselju Prijeka Caršija.

<sup>148</sup> T. 4996.

<sup>149</sup> T. 5004.

<sup>150</sup> FWS-33 je izjavio da su u Donjem Polju uništene dvije trećine muslimanskih kuća (T. 486-487). Vidi takode Tejshree Thapa, T. 374; FWS-65, T. 675-676; svjedok Osman Šubasić, T. 4067-4070.

<sup>151</sup> T. 5001-5003.

<sup>152</sup> FWS-183, T. 3659-3660; FWS-61, T. 3743; FWS-78, T. 2120-2121 i T. 2094.

<sup>153</sup> FWS-93, T. 1065; FWS-50, T. 1276; FWS-87, T. 1668-1669; FWS-127, T. 1860; FWS-152, T. 1894; FWS-48, T. 2644-2645; FWS-192, T. 3050-3051; FWS-190, T. 3329; FWS-183, T. 3710-3711; FWS-61, T. 3747-3748; FWS-105, T. 4216-4217.

<sup>154</sup> FWS-33, T. 495-496.

<sup>155</sup> Vidi takode FWS-33, T. 487; FWS-65, T. 669; FWS-78, T. 2133.

<sup>156</sup> T. 665.

<sup>157</sup> FWS-50, T. 1275; FWS-75, T. 1429; FWS-87, T. 1698; FWS-96, T. 2532; D.B., T. 3810; svjedok Velimir Đurović, T. 5062.

<sup>158</sup> T. 5062-5063.

<sup>159</sup> T. 6014.

gonjen.<sup>161</sup> Isto tako, i svjedok odbrane DA, koji je u jednom trenutku bio član komisije zadužene za procjenu šteta, spomenuo je postojanje naredbi kojima se zabranjivalo paljenje i oštećivanje vjerskih objekata, no priznao je da se te naredbe nije slijedilo, dodavši da ne može objasniti kako su džamije uništene ili spaljene.<sup>162</sup>

47. Kao posljedica tih uskladenih napada na civilno stanovništvo Foce i obližnjih opština svi tragovi muslimanskog prisustva na tom području efikasno su izbrisani. Civili Muslimani, osim njih nekolicine, na jedan su ili drugi način istjerani iz te regije. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, opština Foca je prije rata imala oko 40513 stanovnika, od kojih su njih 52% bili Muslimani. Prema dokazima tužioca, na kraju sukoba ostalo je samo desetak Muslimana.<sup>163</sup> Svjedokinja DR je priznala da niko od njenih prijatelja Muslimana više ne živi u Foci.<sup>164</sup> U januaru 1994. Foca je preimenovana u Srbinja zato što sada u njoj gotovo isključivo žive Srbi.<sup>165</sup> Grad je danas dio Republike Srpske.

## **B. Uloga optuženih**

### **1. Opšti podaci o optuženima**

#### **(a) Dragoljub Kunarac**

48. Optuženi Dragoljub Kunarac, sa nadimkom “Žaga”, rođen je 15. maja 1960. u Foci kao sin Aleksa i Stojke Kunarac. Prije predaje Medunarodnom sudu živio je u Knjaza Nikole 2-5 u Foci. Nekoliko godina prije rata koji je izbio 1992. godine živio je u gradu Tivtu u Crnoj Gori. Nadimak, koji znaci “pila”, dobio je kao dijete jer se mnogo igrao sa pilom u radionici svog oca koji je po zanimanju bio stolar i tesar. Tokom odsluženja redovnog vojnog roka prije rata prošao je obuku za raščiscavanje mina i korišćenje eksplozivnih naprava.

---

<sup>160</sup> T. 369-374. *Ex-P* 22 i 22/1-5 dvije su grupe fotografija snimljenih iz zraka prije (10. oktobar 1991.) i poslije (10. august 1992.) napada na Focu.

<sup>161</sup> T. 5064-5065.

<sup>162</sup> T. 5003-5004.

<sup>163</sup> Vidi *Ex-P* 18, Etnicki sastav opštine Foca po naseljima prema rezultatima popisa stanovništva iz 1991. godine (izvor: Stanovništvo Bosne i Hercegovine, Statisticki ured Republike Hrvatske, str. 101-110, april 1995.)

<sup>164</sup> T. 6032. Vidi takode svjedok Velimir Đurovic, T. 5066-5067.

<sup>165</sup> Svjedok odbrane Radovan Radinovic (T. 4861). Vidi takode svjedoka Velimira Đurovica, T. 5067.

49. Optuženi Dragoljub Kunarac ustvrdio je da je bio voda stalne izvidacke grupe koja se sastojala od petnaestak ljudi (uključujući i crnogorske vojnike). Prema Kunarcu, sastav grupe se mijenjao i on bi licno birao vojnike za svaki konkretni zadatak na terenu. Priznao je uz to da je ta grupa bila dio lokalne focanske takticke grupe ili brigade. U jednoj zapovijedi komandanta Takticke grupe Foca od 7. jula 1992.,<sup>166</sup> kojom se nalaže razbijanje opsade Goražda, spominje se instrukcija upucena “Nezavisnom Žaginom odredu” da sudjeluje u čišćenju naseljenih područja na pravcu napada 5. bataljona.

50. Najmanje četvorica vojnika iz Crne Gore, među njima Dragomir “Gaga” Vukovic, Jagoš Kontić i DP 7, koji su bili članovi te grupe živjeli su u kući u Ulici Osmana Đikica br. 16 u naselju Aladža u Foci. Dragoljub Kunarac je imao slobodan pristup u tu kuću.<sup>167</sup> Na osnovu dokaza, međutim, nije jasno da je ta kuća služila kao štab optuženog, kao što se navodi u optužnici. Dragoljub Kunarac je osim toga dopustio da je moguće da je u ulici Osmana Đikica br. 16 bilo slučajeva silovanja, iako je zanjekao da je za ta silovanja čuo prije 3. augusta 1992.<sup>168</sup>

(b) Radomir Kovac

51. Radomir Kovac rođen je 31. marta 1961. u Foci kao sin Milenka Kovaca. Njegov nadimak je “Klanfa”. Bio je stalno nastanjen u Foci i živio je u Samoborskoj ulici. Tokom oružanog sukoba Radomir Kovac je bio pripadnik vojne jedinice koja je ranije bila poznata pod imenom jedinica “Dragan Nikolić”, a koju je vodio DP 2.<sup>169</sup>

(c) Zoran Vuković

52. Zoran Vuković, sin Milojevice, rođen je 6. septembra 1955. u Brusni, selu u opštini Foca. Prije izbijanja oružanog sukoba živio je u Foci i radio kao konobar i vozač. Tokom oružanog sukoba, prema riječima svjedoka FWS-190, FWS-191 i Osmana Šubasića, bio je pripadnik iste vojne jedinice kao i optuženi Radomir Kovac.<sup>170</sup>

---

<sup>166</sup> *Ex-P 2a*, str. 3.

<sup>167</sup> *Prosecution Submission Regarding Admissions and Contested Matters*, 1. februar 2000., par. 5 i 6.

<sup>168</sup> *Prosecution Submission Regarding Admissions and Contested Matters*, 1. februar 2000., predmet br. IT-96-23-PT na str. 7, par. 15.

<sup>169</sup> FWS-191, T. 3229; FWS-190, T. 3385; svjedok DA, T. 4970 i 5007-5008; svjedok DH, T. 5724-5725; svjedok DO, T. 5900-5904.

<sup>170</sup> Osman Šubasić, T. 4081; FWS-190, T. 3378; FWS-191, T. 3236.



## 2. Dokazi koji se odnose na optužbe

### (a) FWS-87

#### (i) Svjedocenje svjedokinje FWS-87

U aprilu 1992. svjedokinja FWS-87 imala je približno petnaest i po godina. Ona je sestra svjedokinje D.B.<sup>171</sup>

53. Dana 3. jula 1992. srpske snage napale su Trošan, selo u kome je živjela FWS-87, a muslimanske seljane zarobili su srpski vojnici. Muškarce su izdvojili na jednu stranu, a djevojke i žene, uključujući i svjedokinju, odveli su iz šume pokraj Trošnja u Buk Bijelu.<sup>172</sup> Iz Buk Bijele, svjedokinju su prebacili u Srednjoškolski centar u Foci, a odatle u "Partizan".<sup>173</sup>

54. Prilikom svjedocenja na sudu, FWS-87 se nije mogla pouzdano sjetiti datuma navedenih u paragrafu 5.2 optužnice IT-96-23 (između 13. jula i 1. augusta 1992.) Nije se mogla sjetiti ni datuma iz svojih izjava koje je prethodno dala Tužilaštvu, a koje je uvela odbrana.<sup>174</sup> FWS-87 je posvjedocila da su je 3. jula 1992. prebacili iz Buk Bijele u Srednjoškolski centar u Foci.<sup>175</sup>

55. Od 3. jula 1992. svjedokinja je u Srednjoškolskom centru u Foci ostala otprilike dvije sedmice, a nakon toga se do 2. augusta 1992. nalazila u sportskoj dvorani "Partizan".<sup>176</sup> Sjeca se da ju je jednom prilikom Dragan Zelenovic odveo u zgradu "Lepa Brena", ali to se izgleda desilo dok je još bila u Srednjoškolskom centru u Foci, a ne za vrijeme boravka u "Partizanu". Još značajnije je to što se, u vezi sa događajima za vrijeme svog boravka u "Partizanu", uopšte ne sjeca Zorana Vukovica.<sup>177</sup>

56. Ova svjedokinja kaže da su vojnici veoma često, skoro svake druge noci, izvodili djevojke iz Srednjoškolskog centra u Foci. Sjeca se da su je nekoliko puta izvodili samu,<sup>178</sup> uključujući i onda kada ju je Dragan Zelenovic odveo u zgradu "Lepa Brena".<sup>179</sup> U nekim drugim prilikama, koje nije mogla preciznije navesti, izvodili su je s

---

<sup>171</sup> T. 1663.

<sup>172</sup> T. 1669.

<sup>173</sup> T. 1676 i T. 1688.

<sup>174</sup> *Ex-D* 32 (izjava od 19.-20. januara 1996.) i *Ex-D* 33 (izjava od 4.-5. maja 1998.)

<sup>175</sup> T. 1665 i T. 1676.

<sup>176</sup> T. 1688 i T. 1698.

<sup>177</sup> T. 1687 i T. 1710.

<sup>178</sup> T. 1676 - 1678.

<sup>179</sup> T. 1676.

ostalim djevojkama.<sup>180</sup> Nije se mogla sjetiti se da ju je optuženi Zoran Vukovic ikada silovao kad su je izveli.<sup>181</sup>

57. Jednom prilikom, cijeg se tacnog datuma svjedokinja ne sjeca, u glavnu ucionicu Srednjoškolskog centra u Foci ušlo je pet vojnika. Među njima su bili Dragan Zelenovic, Zoran Vukovic i DP 1. Prozvano je pet žena koje su odvedene u drugu ucionicu. Među njima se nalazila i FWS-50 koju je odmah izveo jedan od vojnika. Takode su prozvali svjedokinju licno, FWS-75, FWS-88 i D.B., iako su D.B. vratili u veliku prostoriju i zamijenili je sa FWS-95. Dragan Zelenovic je svakoj od djevojaka naredio da ode na određeno mjesto u prostoriji i za svaku je odredio po jednog vojnika. FWS-87 se sjeca da je ona bila dodijeljena Zoranu Vukovicu. On joj je naredio da legne, skinuo joj odjecu i vaginalno je silovao. I ostale žene istovremeno su silovane u ovoj prostoriji. Svjedokinja je cula zvuke udaraca koji su dopirali iz ugla u koji su poslali FWS-95 i da je DP 1 psuje. Žene su kasnije vracene u glavnu ucionicu.<sup>182</sup>

58. Svjedokinja se sjeca da je Zorana Vukovica vidjela dva puta: jednom, kad ju je silovao u Srednjoškolskom centru u Foci, i kasnije, kada je došao u stan Radomira Kovaca radi cišćenja Kovaceve uniforme.<sup>183</sup> FWS-87 se ne sjeca da je Zoran Vukovic ucestvovao u ikakvim drugim silovanjima, izuzev gorenavedenog incidenta. Izjavila je da Vukovica prije rata nije poznavala, ali da su ga poznavale neke druge žene iz grupe zatocene u Srednjoškolskom centru u Foci i da su joj one rekle ko je on.<sup>184</sup> Ovakvo svjedocenje je, izgleda, u suprotnosti sa njenom prethodnom izjavom Tužilaštvu od 19. i 20. januara 1996.,<sup>185</sup> gdje je navela da ga je poznavala iz videnja, kao i njegovu ženu koja je radila u kiosku za prodaju duhana i novina. U drugoj izjavi od 4. i 5. maja 1998. navela je da ga prije rata nije licno poznavala.<sup>186</sup> Kada su joj na sudu postavili pitanje u pogledu ove nedosljednosti, rekla je da ne zna šta je htjela reci, ali da je moguće da ga je vidjela prije rata.<sup>187</sup>

59. FWS-87 se sjeca da ju je iz "Partizana", gdje je prebacena nakon dvije sedmice boravka u Srednjoškolskom centru u Foci, optuženi Dragoljub Kunarac vodio u kucu u ulici Osmana Đikica najmanje dva puta: jednom oko 2. augusta 1992., što predstavlja

---

<sup>180</sup> T. 1687.

<sup>181</sup> T. 1688 i T. 1709.

<sup>182</sup> T. 1678-1684.

<sup>183</sup> T. 1684-1685.

<sup>184</sup> T. 1681.

<sup>185</sup> Ex-D32 na str. 3.

<sup>186</sup> Ex-D33 na str. 3.

osnovu za optužbe iz paragrafa 5.4 optužnice, i jednom prije toga. Svjedokinja nije mogla ništa tacno reci u vezi sa kasnijim datumom, ali njeno svjedocenje se odnosi na period naveden u paragrafu 5.2. Medutim, FWS-87 se nije mogla sjetiti šta se desilo tog prvog puta, s kim je odvedena u tu kucu, da li je zlostavljana i, ako jeste, ko je to ucinio.<sup>188</sup>

60. FWS-87 je izjavila da ju je optuženi Dragoljub Kunarac svojim kolima odvezao u ulicu Osmana Đikica br. 16, otprilike dan ili dva prije nego što su je odveli u Miljevinu. Sa svjedokinjom su bile FWS-75, FWS-50 i D.B. Kada su stigli u ulicu Osmana Đikica br. 16, tamo se vec nalazila FWS-190 i nekoliko crnogorskih vojnika.<sup>189</sup> Imala je utisak da je Kunarac nadležan za vojnike koji su tamo okupljeni.<sup>190</sup>

61. Te noci, prema rijecima FWS-87, u prostoriji pokraj kuhinje ju je silovao optuženi Kunarac, jedan stariji covjek cijeg se imena ne sjeca i još jedan covjek koji se prezivao Toljic (nadimak "Tolja"). U svom svjedocenju FWS-87 ne navodi jedan konkretan događaj koji spominje FWS-75, naime da je "Bane" FWS-87 silovao u automobilu, niti spominje da je to ispricala FWS-75.<sup>191</sup>

62. Sljedeceg jutra, prema svjedocenju FWS-87, DP 3 i druga dva covjeka, cijih se imena ne sjeca, odveli su je iz ulice Osmana Đikica br. 16 u Karamanovu kucu u Miljevini.<sup>192</sup>

63. Prema svjedocenju FWS-87, u Karamanovoj kuci ostala je skoro dva mjeseca i za to vrijeme su je, kao i ostale djevojke u kuci, neprestano silovali srpski vojnici. Morale su obavljati kucanske poslove kao što su pranje, kuhanje, pranje rublja i cišćenje. Sjeca se da su sljedeća tri vojnika, manje-više, stalno živjela u kuci: Radovan Stankovic, Nedo Samardžic i neki Nikola. Izgleda da je za tu kucu bio zadužen DP 3. U pocetku su tu zajedno s njom dovedene D.B., FWS-75 i FWS-190, ali je FWS-190 odvedena ubrzo nakon toga. Kasnije su im se prikljucile A.S., A.B., koja je tada imala oko dvanaest godina, FWS-132 i još jedna žena<sup>193 194</sup>.

---

<sup>187</sup> T. 1682. Nekoliko svjedoka, ukljucujuci FWS-87, identificirali su optuženog u sudnici. Medutim, Pretresno vijeće tim identifikacijama u sudnici ne pridaje pozitivnu dokaznu težinu (vidi par. 561 i 562).

<sup>188</sup> T. 1694.

<sup>189</sup> T. 1691-1698.

<sup>190</sup> T. 1699.

<sup>191</sup> T. 1699.

<sup>192</sup> T. 1700.

<sup>193</sup> Njeno je ime FWS-87 napisala na *Ex-P* 194.

<sup>194</sup> T. 1700-1706.

64. Sve cega se svjedokinja na sudu mogla sjetiti u vezi sa Kunarcem jest da ga je jednom vidjela u Karamanovoj kuci i da je tada na tijelu imao gips. Tom prilikom ju je odveo u sobu na spratu kuće i vaginalno silovao.<sup>195</sup>

65. Međutim, u izjavi datoj 20. januara 1996.,<sup>196</sup> ona uopšte ne spominje optuženog Dragoljuba Kunarca u vezi s bilo kakvim događajima u Karamanovoj kuci. U jednoj ranijoj izjavi Tužilaštvu od 5. maja 1998.<sup>197</sup> ona objašnjava da je do silovanja došlo nedugo nakon što su je doveli u Karamanovu kucu i da je tom prilikom Kunarac bio u gipsu. Pored toga, ona u istoj izjavi tvrdi da je za vrijeme njenog zatoceništva Dragoljub Kunarac tamo dolazio “veoma cesto, manje od pet puta”.<sup>198</sup>

66. FWS-87 je izjavila da su je, nakon otprilike dva mjeseca provedena u Karamanovoj kuci, Dragan Zelenovic, DP 6 i, cini joj se, DP 1 odveli odatle, zajedno sa FWS-75, A.S. i A.B., u jedan riblji restoran u Ribarskom naselju, a dan kasnije u stan Radomira Kovaca u zgradi “Lepa Brena”.<sup>199</sup> Sjeca se da su je onamo premjestili negdje krajem septembra ili pocetkom oktobra.<sup>200</sup> U svojoj ranijoj izjavi od 20. januara 1996.<sup>201</sup> svjedokinja je navela da se to odigralo negdje sredinom oktobra 1992.

67. Optuženog Dragoljuba Kunarca svjedokinja prije rata nije poznavala. Prvi put ga je vidjela u “Partizanu” kada je došao pokupiti djevojke.<sup>202</sup> Dolazio bi s vremena na vrijeme, svake treće noci, s drugim vojnicima. Pokupio bi nekoliko djevojaka i odveo ih sa sobom. Kunarac je svjedokinju najmanje dva puta licno vodio u ulicu Osmana Đikica br. 16 i oba puta je silovao. Prije nego što je uopšte odvedena u kucu u ulici Osmana Đikica br. 16, odveo ju je i u jednu kucu ispred autobusne stanice. Svjedokinja se sjeca da ju je “Žaga” iz “Partizana” izvodio i u drugim prilikama, ali se ne sjeca da li ju je tada silovao.<sup>203</sup>

68. FWS-87 je posvjedocila da je u stanu Radomira Kovaca u zgradi “Lepa Brena” ostala oko cetiri mjeseca i da je s njim bila skoro u svakodnevnom kontaktu. Gotovo svake noci ju je silovao vaginalno i oralno, a ponekad je to cinio i Jagoš Kostic, koji je živio u stanu zajedno s optuženim Kovacem. I Radomir Kovac je silovao FWS-75, a

---

<sup>195</sup> T. 1702-1704. i T. 1709.

<sup>196</sup> Ex-D 32.

<sup>197</sup> Ex-D 33, str. 5

<sup>198</sup> Ex-D 33 (izjava od 5. maja 1998., na str. 5)

<sup>199</sup> T. 1707.

<sup>200</sup> T. 1707.

<sup>201</sup> Ex-D 32, str. 14.

<sup>202</sup> T. 1690.

<sup>203</sup> T. 1695.

Jagoš Kostic je uglavnom silovao A.S..<sup>204</sup> Dok je svjedokinja boravila u tom stanu, djevojkama su cesto prijetili da ce ih ubiti. Bile su zakljucane i nisu imale nikakvog kontakta sa spoljnim svijetom.<sup>205</sup> Dok su se tamo nalazile, djevojke su morale kuhati, cistiti i prati rublje.<sup>206</sup>

69. Za vrijeme tužioceve replike FWS-87 je ponovo potvrdila da su u stanu Radomira Kovaca, osim A.S. i nje same, držane još dvije djevojke. Dodala je da su one ostale samo krace vrijeme, možda sedam dana.<sup>207</sup>

70. FWS-87 se sjeca nekoliko incidenata kada se morala svlaciti pred Radomirom Kovacem. Izjavila je da su u stanu Radomira Kovaca FWS-75, A.S., A.B. i ona lco jednom prilikom morale skinuti odjecu i stajati jedna pokraj druge, dok su ih Radomir Kovac i Jagoš Kostic, obojica naoružani u tom trenutku, posmatrali.<sup>208</sup>

71. Jednom drugom prilikom, Radomir Kovac je nju samu natjerao da skine odjecu, da se popne na stol i pleše uz muziku. Dok ju je gledao, držao je u nju uperenu pušku. FWS-87 je bila prestrašena i posramljena. Imala je osjecaj da je Radomir Kovac posjeduje.<sup>209</sup>

72. Treci incident odigrao se u nekom drugom stanu, ali se svjedokinja ne sjeca mjesta i datuma kada se to desilo. Sjeca se da su žene opet bile primorane da skinu odjecu i da se popnu na stol. Radomir Kovac im je prijetio da ce ih odvesti na rijeku i pobiti. On ih je zaista i odveo na rijeku, iako se svjedokinja sjeca da im je bilo dozvoljeno da se obuku. Na koncu ih je vratio u stan.<sup>210</sup>

73. Svjedoceci o svom navodnom odnosu s Radomirom Kovacem tokom tužioceve replike, FWS-87 je izjavila da je sa Kovacem odlazila u kafice zato što je on to želio, a ne zato što je ona sama u tome uživala. Rekla je da u takvim prilikama nikad nije bila predstavljana drugim ljudima i da se ne sjeca da ju je predstavljao kao svoju djevojku.<sup>211</sup> FWS-87 porice da je ikada plakala kada je cula za Kovacevu povredu i da je ikada tražila da ga posjeti u bolnici.<sup>212</sup> FWS-87 je izricito odbacila sve navode odbrane da je drugima govorila da ju je Kovac spasio, da je zaljubljena u njega i da mu je, preko

---

<sup>204</sup> T. 1712 i T.1832.

<sup>205</sup> T. 1720 i T. 1814-1815.

<sup>206</sup> T. 1830-1831.

<sup>207</sup> T. 6135.

<sup>208</sup> T. 1713.

<sup>209</sup> T. 1716.

<sup>210</sup> T. 1715-1716.

<sup>211</sup> T. 6116.

jednog covjeka iz Foce s nadimkom "Panta", poslala ljubavno pismo iz Crne Gore kako bi mu se zahvalila.<sup>213</sup> FWS-87 je podvukla da nije imala nikakvog razloga biti zahvalna Kovacu, jer su je on i Jagoš Kostic, drugi stanar u Kovacevom stanu, silovali, a Kovac ju je i prodao.<sup>214</sup> FWS-87 je istakla da nema velike razlike između situacije u kojoj je bila u Karamanovoj kuci, u Kovacevom stanu ili u Crnoj Gori, gdje je konacno završila nakon što je prodana.<sup>215</sup> Za FWS-87 jedina je razlika u broju ljudi koji su je silovali na svakom od tih mjesta.<sup>216</sup>

74. Što se tice njene navodne slobode kretanja, FWS-87 je tokom tužioceve replike ponovila da su djevojke bile zaključane u Kovacevom stanu i da nije bilo načina da izadu.<sup>217</sup> Rekla je da poznaje FWS-191, ali da sa njom nikada nije išla ni u kakav kafić.<sup>218</sup> Sjeca se da su hranu nekoliko puta dobili od Kovaceve komšinice, svjedokinje DK.<sup>219</sup> Djevojkama je hrana dostavljana preko konopa, kroz prozor stana. FWS-87 porice da je DK rekla da su izgubile ključ od stana jer nikakav ključ nikada nisu ni imale.<sup>220</sup> FWS-87 porice i to da su Kovaceva majka ili djeca dolazili da djevojkama donesu hranu.<sup>221</sup> FWS-87 se sjeca im je Kovac ostavljao hranu kada bi odlazio na po sedam ili 14 dana.<sup>222</sup> FWS-87 se sjeca i toga da nisu imale higijenskih potrepština i da od Kovaca nikada nije dobila higijenske uloške.<sup>223</sup>

75. Negdje u februaru 1993. Radomir Kovac je nju i A.S. prodao dvojici crnogorskih vojnika, svaku za po 500 njemackih maraka. Ti vojnici su ih na koncu odveli u Nikšić i Podgoricu u Crnoj Gori, gdje su takode bile silovane i morale su raditi kao konobarice u kafićima. Negdje oko 5. aprila 1993. uspjele su pobjeci.<sup>224</sup> Tokom replike FWS-87 je dodala da su ona i A.S. slučajno cule razgovor između Kovaca i dva Crnogorca koji su došli u Kovacev stan dok su razgovarali o prodaji djevojaka. FWS-87 je odbacila tvrdnju odbrane da je Radomir Kovac tim muškarcima možda platio da djevojke odvedu u Crnu

---

<sup>212</sup> T. 6128.

<sup>213</sup> T. 6117; T. 6132-6134.

<sup>214</sup> T. 6137.

<sup>215</sup> T. 6132.

<sup>216</sup> T. 6135.

<sup>217</sup> T. 6108.

<sup>218</sup> T. 6114.

<sup>219</sup> T. 6108, T. 6125.

<sup>220</sup> T. 1608.

<sup>221</sup> T. 6109, T. 6121-6123.

<sup>222</sup> T. 6124-6125.

<sup>223</sup> T. 6113, T. 6129.

<sup>224</sup> T. 1721-1727.

Goru.<sup>225</sup> FWS-87 je posebno istakla da Radomir Kovac nije prodao svoj TV prije nego što su one otišle za Crnu Goru.<sup>226</sup>

(ii) Potkrepljujuci dokazi

76. Drugi svjedoci svjedočili su o relevantnim datumima i događajima o kojima je FWS-87 govorila u svome svjedočenju. FWS-105 je posvjedočila da je njeno selo napadnuto 3. jula 1992.<sup>227</sup> i da je FWS-87, zajedno s njom, FWS-75, FWS-88 i D.B., odvedena u Buk Bijelu, odakle su ih odveli u Srednjoškolski centar u Foci, gdje su boravile oko 13-15 dana prije nego što su ih prebacili u "Partizan".<sup>228</sup> Ovakav slijed datuma i događaja potvrdila je i D.B., koja je rekla da je zajedno sa FWS-87 provela 10-15 dana u Srednjoškolskom centru u Foci prije nego što su je, skupa s FWS-87, odveli u "Partizan".<sup>229</sup>

77. Nekoliko svjedoka je objasnilo da je Srednjoškolski centar u Foci služio kao objekt u kojem su Muslimanke smještane na krace vrijeme nakon što su srpske snage zauzele grad Focu. Srpski vojnici stražarili su pred školom, a dvojica stražara patrolirala su hodnicima. Prema iskazu svjedočkinja pred Pretresnim vijećem, među ženama koje su tu držane bile su svjedočkinje FWS-51, FWS-62, FWS-50, FWS-75, FWS-95, FWS-96, FWS-48, D.B. i FWS-105.<sup>230</sup>

78. O incidentu u Srednjoškolskom centru u Foci, kada su vojnici prozvali žene iz glavne učionice, odveli ih u drugu učionicu i silovali, u svojim svjedočenjima govore i FWS-75 i FWS-50. FWS-50 se sjeca da je do tog incidenta došlo drugog dana njezinog boravka u Srednjoškolskom centru u Foci. Ona takode eksplicitno navodi da je FWS-87 bila jedna od žena koje su prozване i silovane.<sup>231</sup> FWS-75 nije sigurna kojeg se datuma odigrao taj incident, ali se jasno sjeca da se FWS-87 nalazila među silovanim žrtvama. FWS-75 posvjedočila je, međutim, da je FWS-87 silovao covjek koga FWS-75 nije poznavala. FWS-75 je vidjela Zorana Vukovica, covjeka za kojeg je FWS-87 tvrdila da ju je silovao u Srednjoškolskom centru u Foci, u Buk Bijeloj, dok je odvodio njenog

---

<sup>225</sup> T. 6130.

<sup>226</sup> T. 6113. Znacaj navodne prodaje televizora razmotrit ce se kasnije.

<sup>227</sup> T. 4208-4209.

<sup>228</sup> FWS-105, T. 4216, T. 4219, T. 4224-4225 i T. 4258-4259.

<sup>229</sup> T. 3770, T. 3774, T. 3778, T. 3782-3784, T. 3790 i T. 3854.

<sup>230</sup> FWS-62, T. 972-974; FWS-51, T. 1132-1133; FWS-50, T. 1245; FWS-75, T. 1396-1397 i 1400; FWS-87, T. 1676; FWS-95, T. 2204-2205 i 2220; FWS-96, T. 2522-2523; FWS-48, T. 2648-2649; D.B., T. 3784-3785; FWS-105, T. 4219-4220.

<sup>231</sup> Vidi par. 237 dolje.

daidžu/amidžu.<sup>232</sup> FWS-96 se sjeca da su neke žene odvedene u drugu prostoriju prve večeri njenog boravka u Srednjoškolskom centru u Foci. Ona je posvjedočila da su FWS-88, FWS-75, FWS-87, FWS-74 i FWS-95 bile među tim ženama i da su po povratku iz susjedne prostorije bile u užasnom stanju. FWS-96 u tom kontekstu ne spominje Zorana Vukovica.

79. FWS-96 je posvjedočila da su FWS-87 iz Srednjoškolskog centra u Foci izvodili skoro svakodnevno, a da je to najčešće cinio DP 1.

80. I FWS-75 i D.B. navode da su ih Dragoljub Kunarac i "Gaga" Vukovic odvodili u ulicu Osmana Đikica br. 16, zajedno sa FWS-87. FWS-50 je takode govorila o tom incidentu, ali nije spomenula da je žene tamo odvodio baš optuženi Kunarac. Pored toga, FWS-75 ne spominje da je Kunarac silovao FWS-87. Međutim, svjedokinja se sjeca da je vidjela kako FWS-87 siluje neki "Bane". D.B. se sjeca da je Kunarca vidjela u kuci tek neposredno prije eksplozije Aladža džamije, kada je ušao u kuhinju.

81. Pored toga, nekoliko svjedoka je posvjedočilo da su srpski vojnici redovno zlostavljali, izvodili i silovali žene i djevojke koje su držali u "Partizanu".<sup>233</sup> FWS-75 se posebno dobro sjeca da su FWS-87 i nju licno vojnici veoma često izvodili. FWS-62 je izjavila da su srpski vojnici često dolazili i odvodili žene.<sup>234</sup> U jednoj konkretnoj prilici vidjela je kako tri vojnika upadaju u "Partizan" i kako jedan od njih potom siluje ženu koja je spavala kraj svog desetogodišnjeg djeteta.<sup>235</sup> FWS-51 je izjavila: "Za nas tamo nikada nije bilo mira" i da su žene sve vrijeme odvodili, a da se neke nikada nisu vratile.<sup>236</sup> FWS-50 je posvjedočila da su vojnici skoro svaki dan dolazili u "Partizan" i birali djevojke. Držali bi ih po nekoliko sati, a ponekad i po nekoliko dana. Nju licno su često izvodili, mada ne uvijek svaki dan, a ponekad su je, pak, izvodili po tri dana uzastopno.<sup>237</sup> Slične izjave u odnosu na sebe licno i druge žene zatocene u "Partizanu", dale su FWS-95, FWS-96, D.B. i FWS-105.<sup>238</sup> Pored toga, FWS-50, FWS-75, D.B.,

---

<sup>232</sup> T. 1388.

<sup>233</sup> Vidi svjedočenje FWS-75 (par.165-166, 168 -170); FWS-50 (par. 239 i 241-244); FWS-95 (par. 311.)

<sup>234</sup> T 995.

<sup>235</sup> T 993-994.

<sup>236</sup> T. 1144.

<sup>237</sup> T. 1258 i T. 1261.

<sup>238</sup> FWS-95, T. 2217, T. 2222 i T. 2224; FWS-96, T. 2530-2531; D.B., T. 3791, T. 3820-3821 i T. 3866; FWS-105, T. 4225-4227.



FWS-95, FWS-48 i FWS-105 su posvjedocile da su ih odvodili u kucu u ulici Osmana Đikica br. 16, gdje su silovane.<sup>239</sup>

82. Svjedočenje FWS-75 dodatno podupire izjavu FWS-87 da ih je Dragoljub Kunarac automobilom skupa odvezao u Miljevinu. FWS-75 se sjeca da je Kunarca vidjela u Karamanovoj kuci kako sa sobom u drugu sobu odvodi jednu ženu, ali se ne sjeca da li je ta žena bila FWS-87 ili D.B.<sup>240</sup> D.B. nije vidjela da Kunarac u sobu odvodi neku ženu, ali potvrđuje da ga je u dnevnoj sobi vidjela sa FWS-87.<sup>241</sup>

83. Premda se svjedočenja FWS-87 i FWS-75 u manjoj mjeri razlikuju u odnosu na dužinu boravka u Karamanovoj kuci i približne datume odvođenja u stan Radomira Kovaca, obje svjedočkinje su posvjedocile da su u Kovacev stan u zgradi “Lepa Brena” dovedene zajedno sa A.S. i A.B. FWS-191 se sjeca da je po dolasku u Kovacev stan tamo vidjela tri djevojke, uključujući FWS-87, ali nije sigurna za četvrtu.<sup>242</sup>

84. FWS-75 u svom svjedočenju dalje govori o tome da su sve četiri djevojke bile seksualno zlostavljane i silovane dok su se nalazile u stanu Radomira Kovaca.<sup>243</sup> A.S. potvrđuje da je FWS-87 morala spavati s Kovacem u sobi i da je FWS-87 ne samo bila “ocigledno” silovana, već da je FWS-87 to kasnije i potvrdila A.S. A.S. je posvjedocila da je mogla čuti kada Kovac siluje FWS-87 jer je spavala u susjednoj sobi.<sup>244</sup>

85. Svjedočenje FWS-191 potkrepljuje svjedočenje FWS-87 u pogledu činjenice da su djevojke bile zaključane u stanu. FWS-191 odlučno porice da je ikada bila u kafiću “Leonardo” sa FWS-87. Pored toga, ona podvlači da je bilo nezamislivo da se FWS-87 ili bilo koja druga muslimanska djevojka uopšte mogla slobodno kretati po Foci i da se ona lično tek koncem 1993. osjetila dovoljno sigurnom da hoda sama po gradu.<sup>245</sup>

86. Kao i FWS-87, svjedočkinja A.S. se sjeca jednog incidenta, koji nije mogla povezati sa tačnim datumom, kada joj je Radomir Kovac naredio da se zajedno sa FWS-87 i A.B. skine i primorao ih da plešu gole. Međutim, A.S. se nije mogla sjetiti da li se

---

<sup>239</sup> FWS-50, T. 1273; FWS-75, T. 1411-1419 i T. 1423; D.B., T. 3795-3809; FWS-95, T. 2236 i T. 2240; FWS-48, T. 2700-2701; FWS-105, T. 4229.

<sup>240</sup> Vidi par. 175.

<sup>241</sup> Vidi par. 226.

<sup>242</sup> Vidi par. 271.

<sup>243</sup> Vidi par. 178.

<sup>244</sup> Vidi par. 210.

<sup>245</sup> Vidi par. 271.

FWS-75 nalazila u toj grupi i da li su tome, osim Kovaca i Jagoša Kostica, prisustvovali i drugi vojnici.<sup>246</sup>

87. Svjedočenje FWS-87 u vezi njene prodaje drugim vojnicima za 500 njemackih maraka podupire A.S., koja je posvjedočila da je Radomir Kovac FWS-87 i nju prodao dvojici crnogorskih vojnika koji su ih na koncu odveli u Nikšić, a zatim u Podgoricu u Crnoj Gori.<sup>247</sup>

(iii) Dokazi odbrane optuženog Dragoljuba Kunarca

Odbrana optuženog Dragoljuba Kunarca oslanja se na odbranu alibijem za sljedeće periode:<sup>248</sup>

- (a) od 7. jula 1992. do 21. jula 1992.;
- (b) od 23. jula 1992. do 26. jula 1992.;
- (c) 2. august 1992.; i
- (d) od 3. augusta 1992. od 17:00 sati do 8. augusta 1992.

88. Navodi protiv optuženog Kunarca koji se odnose na ovaj vremenski period obuhvataju više svjedoka, ali će se odbrana alibijem razmotriti za sve svjedoke zajedno. Četvrti vremenski period naveden je dolje u tekstu, u kontekstu svjedočenja FWS-191.

---

<sup>246</sup> Vidi par. 211.

<sup>247</sup> Vidi par. 213.

<sup>248</sup> *Defence Final Trial Brief*, str. 88.

a. Od 7. jula 1992. do 21. jula 1992.

89. Prema vlastitom svjedočenju, optuženi je u periodu od 7. jula 1992. do 21. jula 1992. bio na Cerovoj ravni i u njenoj okolini, području koje je srpska strana pokušavala staviti pod svoju kontrolu. Dokazni predmet tužioca br. 2, nalog pukovnika Marka Kovaca koji se odnosi na oslobodenje Goražda, spominje Kunarcevu jedinicu kao “Žagin nezavisni odred” i njeno angažiranje u gorenavedenoj operaciji. Svjedok optužbe Osman Šubasic takode navodi da su u to vrijeme Dragoljub Kunarac i njegova jedinica bili uključeni u vojne operacije na području Cerove ravni.<sup>249</sup>

90. U svom svjedočenju, Dragoljub Kunarac kaže da je 7. jula 1992. njemu i njegovoj grupi naredeno da idu u Cvilin.<sup>250</sup> On tvrdi da je taj dan i noc proveo u blizini, u Sorlacima.<sup>251</sup> Pored dužnosti vezanih za izvidanje, Kunarac kaže da je bio angažiran i na snabdijevanju vojske hranom. Kako je put u blizini Odrine bio odsjecen zbog odrona zemlje izazvanog kišom, Kunarac navodi da je mogao doći samo do tog mjesta, gdje je hranu tovario u svoj automobil i opet se vraćao. Kamion kojim se s druge strane odrona vršilo snabdijevanje hranom smjesta bi se vratio u suprotnom pravcu.

91. Svjedok Blagojevic, takode pripadnik 5. bataljona, spominje da su 7. jula 1992. srpske snage krenule u operaciju protiv muslimanskih snaga koje su držale Cerovu ravan.<sup>252</sup> Ujutro 7. jula na tom području vidio je Dragoljuba Kunarca.<sup>253</sup> Prije ovog susreta nije ga poznavao, ali ga je kao borca znao po cuvenju. Znao je i da ga zovu “Žaga”. Neko iz Blagojeviceve jedinice mu je rekao ko je on. Svjedok kaže da je tom prilikom Kunarac bio s pet do šest drugih ljudi koje svjedok nije poznavao.<sup>254</sup> Cuo je da su to dobrovoljci iz Crne Gore, a cuo je i imena ili nadimke nekih od njih, na primjer, “Miga”, “Gaga” i Goran Ilindžic.<sup>255</sup> Nosili su razne vrste uniformi ili civilnu odjeću, bez uočljivih oznaka. Svjedok dodaje da su nosili i automatsko oružje i rucne bombe, a da je Kunarac imao i radio odašiljac.

<sup>249</sup> Svjedok Osman Šubasic, T. 4072, 4086-4089 i 4120.

<sup>250</sup> T. 4421.

<sup>251</sup> T. 4426.

<sup>252</sup> T. 5089.

<sup>253</sup> T. 5090.

<sup>254</sup> T. 5091.

<sup>255</sup> T. 5091.

92. Svjedok Blagojevic se sjeca da je 7. jula 1992. pljuštala kiša.<sup>256</sup> Tada su bili u Gradini, nakon cega su otišli u Sorlake, udaljene oko tri do cetiri kilometra, da osuše odjecu i da tamo provedu noc.<sup>257</sup> Svi su išli pješice, osim Dragoljuba Kunarca i njegovih ljudi koji su imali vozilo.<sup>258</sup> Medutim, i oni su na koncu morali nastaviti pješice zbog nekakvog problema na putu.<sup>259</sup> Dragoljub Kunarac navodi da je ujutro 8. jula 1992. bio na Gabelic Kosi.<sup>260</sup> On kaže da je od toga dana nadalje hrana automobilom prevožena do sela Gabelic, odakle su je raznosili svakom vojniku ponaosob. Kunarac kaže da je on obicno bio taj koji je automobilom išao po hranu. Prvi put je to uradio 9. ili 10. jula 1992.<sup>261</sup> Takode mu je naredeno da provjeri uslove na dionici puta od Gabelica do potoka, u blizini kuce poznate kao “Brankova kuca”, u pravcu Gabelic Kose; put je bio neprolazan.<sup>262</sup> Potom je dobio naredenje da svoj automobil vozi tom dionicom, kao i prethodnog dana kada je prevozio hranu i municiju.

93. Svjedok Blagojevic kaže da su se 8. jula 1992. vratili na Gabelic Kosu i Gradinu i da su tamo ostali.<sup>263</sup> Pošto je put bio blokiran, hranu i druge zalihe dovozili su u Odrinu, gdje bi ih preuzeo i dijelio Dragoljub Kunarac.<sup>264</sup> Dragoljub Kunarac je hranu donosio do Gabelic Kose.<sup>265</sup> To bi radio pred sumrak ili rano ujutro, pri cemu su na njega obicno pucali.<sup>266</sup>

94. Optuženi Dragoljub Kunarac kaže da je zbog obilnih kiša put prvo trebalo raskrciti kako bi do njih mogla doci samohodna haubica i stupiti u akciju. Raskrcivanje i proširivanje puta sprovedeno je na dvije dionice: prvo je između 18. i 19. jula 1992. na Gabelic Kosu stigao buldožer, ali je poceo raditi tek 21. jula 1992.<sup>267</sup> Dionica puta do Gabelic Kose raskrcena je 18. jula. Prije toga buldožer je proširivao dionicu puta između Cvilina i potoka.<sup>268</sup> Buldožer je zatim nastavio raskrcivati put prema Cerovoj ravni koji je vodio naokolo preko Jošanice.<sup>269</sup> Prema Kunarcevim rijecima, trebali su raskrciti još 2 km da bi ta dva puta povezali i omogucili haubicima da dode na Cerovu ravan. Vozilo je krenulo u pravcu njih 14. ili 15. jula i prvo je otišlo u Gabelic Kosu (18. jula), a onda su

---

<sup>256</sup> T. 5093.

<sup>257</sup> T. 5093.

<sup>258</sup> T. 5094.

<sup>259</sup> T. 5094.

<sup>260</sup> T. 4433.

<sup>261</sup> T. 4433.

<sup>262</sup> T. 4434.

<sup>263</sup> T. 5094.

<sup>264</sup> T. 5095.

<sup>265</sup> T. 5095.

<sup>266</sup> T. 5095-5096.

<sup>267</sup> T. 4436.

<sup>268</sup> T. 4436.

ga prebacili na Cerovu ravan (21. jula). Dana 21. jula 1992., haubica je konacno stupila u akciju i neprijatelj je granatiran.<sup>270</sup> Kunarac i još deset dobrovoljaca dobili su zadatak da krenu u pješadijski napad na bunkere koje je uništila haubica. Kunarac kaže da je on sâm na juriš zauzeo prvi od ovih bunkera.<sup>271</sup>

95. Na pitanje u vezi sa primjedbom svjedoka Šubasicica da su muslimanski borci, vidjevši kako nailazi haubica, 19. jula 1992. napustili to podrucje, Dragoljub Kunarac dopušta mogucnost da je otpor muslimanske pješadije uistinu bio slab. Kunarac takode priznaje da nisu pronašli nijednog mrtvog neprijatelja.<sup>272</sup> Medutim, on dovodi u pitanje Šubasicicevo svjedocenje u pogledu vremena dolaska buldožera. Prema Kunarcu, muslimanske snage su buldožer mogle vidjeti tek nakon 15. jula pa do okoncanja napada, odnosno do 21. jula.<sup>273</sup>

96. Dragoljub Kunarac tvrdi da je noc 7. jula 1992. proveo u Sorlacima, a da je sve ostale noci do 21. jula boravio na Gabelic Kosi, kao i ostali ljudi.<sup>274</sup> Tvrdi da su u tom periodu pokušali napasti neprijateljske položaje, ali da ništa nisu mogli uciniti bez haubice. Napad je poceo 9. jula, a završio se tek 21. jula.<sup>275</sup>

97. Dragoljub Kunarac kaže da je u periodu od 6. do 21. jula samo jednom prošao kroz Focu.<sup>276</sup> Tvrdi da se nakon 23. juna u Focu po prvi put vratio tek 21. jula 1992.<sup>277</sup> Posvjedocio je da je toga dana u bolnicu dovezao jednog vojnika koji se prezivao Miletic, nakon što je taj covjek ranjen u borbi. Da bi podržala tu tvrdnju, odbrana je priložila otpusno pismo iz bolnice u Foci, koja se odnosi na vojnika po imenu Goran Mirjagic koji je u bolnicu primljen 21. jula.<sup>278</sup> Svjedok Blagojevic u svom svjedocenju navodi da se doticni covjek zvao Goran Ilincic.<sup>279</sup> Nakon što je tog covjeka odveo u bolnicu, Kunarac kaže da je otišao kuci, svojoj majci, gdje je proveo noc izmedu 21. i 22. jula.<sup>280</sup>

---

<sup>269</sup> T. 4437.

<sup>270</sup> Vidi takode svjedok Vaso Blagojevic, T. 5098-5099.

<sup>271</sup> T. 4440-4441.

<sup>272</sup> T. 4441.

<sup>273</sup> T. 4442.

<sup>274</sup> T. 4445.

<sup>275</sup> T. 4433.

<sup>276</sup> T. 4445-4446.

<sup>277</sup> T. 4445.

<sup>278</sup> Ex-D 78.

<sup>279</sup> T. 5106.

<sup>280</sup> T. 4448.

98. Svjedok Blagojevic navodi da je haubica stupila u akciju 21. jula i da je Cerova ravan zauzeta.<sup>281</sup> Objasnio je da je put morao biti proširen da bi vozilo moglo proci i stici do njih. Dodaje da je buldožer bio izložen neprijateljskoj vatri i da je to usporilo njihovu akciju, te da im je za raskrcivanje trebalo dva do tri dana, pocevši od 17. jula.<sup>282</sup> Svjedok takode navodi da je toga dana ranjen jedan od Kunarcevih ljudi, Goran Ilincic,<sup>283</sup> i da ga je Kunarac svojim automobilom licno odvezao za Focu.<sup>284</sup>

99. Svjedok Blagojevic dodaje da je vidao Kunarca tokom cijebg perioda od 7. jula do 21. jula, jer je Kunarac bio prikljucen njegovoj ceti.<sup>285</sup> Navodi da je Kunarac ponekad odlazio u pravcu muslimanskih položaja radi izvidanja, ali dodaje da Kunarac nije mogao otici u Focu a da svjedok to ne primijeti.<sup>286</sup> Kaže da su u Kunarca svi imali povjerenja i da bi se vojnici osjecali nesigurnim da je otišao. Svjedok kaže da su tokom cijelog ovog perioda noci uglavnom provodili u šatorima. Kunarac je tokom cijele ove operacije spavao s njima na terenu.<sup>287</sup> Ovaj svjedok dodaje i to da je šator Dragoljuba Kunarca bio odmah do njegovog.<sup>288</sup> Priznaje, medutim, da nije mogao vidjeti šta se dogada u šatoru niti slijediti Kunarca prilikom njegovog izvidanja.<sup>289</sup> Ipak, ovaj svjedok tvrdi da su oko šatora bili postavljeni stražari, sa po dvojicom ili trojicom vojnika u smjeni.<sup>290</sup> Svjedok kaže da prije ponoci niko nije odlazio na spavanje, a da su kasnije bile organizirane straže do 4:00 ili 5:00 sati.<sup>291</sup> Nakon završetka operacija 21. jula, svjedok je Kunarca rijetko vidao.<sup>292</sup>

100. Dragoljub Kunarac tvrdi da je 22. jula 1992. ponovo otišao u bolnicu, a odatle u svoju komandu, gdje mu je komandant bataljona dao usmeno naredenje da ide na položaj na Dragosavi, blizu Slatine<sup>293</sup> i rekao mu da tamo treba otici 23. jula. Noc između 22. i 23. jula proveo je opet u roditeljskoj kuci koja se nalazi u blizini crkve, pokraj pravoslavnog groblja u Foci.<sup>294</sup>

---

<sup>281</sup> T. 5098-5099.

<sup>282</sup> T. 5097.

<sup>283</sup> T. 5101.

<sup>284</sup> T. 5106.

<sup>285</sup> T. 5096.

<sup>286</sup> T. 5096-5097.

<sup>287</sup> T. 5106; T. 5097.

<sup>288</sup> T. 5114.

<sup>289</sup> T. 5114-5115.

<sup>290</sup> T. 5118.

<sup>291</sup> T. 5118.

<sup>292</sup> T. 5106.

<sup>293</sup> T. 4449.

<sup>294</sup> T. 4450.

b. Od 23. jula 1992. do 26. jula 1992.

101. Optuženi Dragoljub Kunarac kaže da se 23. jula oglasila sirena, pozivajući vojnike da se jave. Stoga je otišao u Srednjoškolski centar u kojem se okupljao 5. bataljon.<sup>295</sup> Kunarac kaže da je na putu tamo sreo vojnike i spontano se ponudio da im se pridruži na zadatku izvidanja u pravcu Previle.<sup>296</sup> Zajedno s tim ljudima Kunarac se odvezao do komande 2. bataljona u Previli, gdje je stigao oko 8:30 sati. Kunarac kaže da je toga dana djelovao u zonama odgovornosti 2. i 3. bataljona. Pošto nije uspio pronaci komandanta 2. bataljona, riješio je da sam preuzme odgovornost, ali insistira da je djelovao u skladu s narednjima komandanta brigade.<sup>297</sup>

102. Svjedok Gordan Mastilo kaže da je Dragana "Žagu" Kunarca prvi put sreo u Milotini 23. aprila 1992. između 9:00 i 9:30 sati, kad se predstavio Dragoljubu Kunarcu.<sup>298</sup> Svjedok se složio s braniocem kada mu je sugerirano da su se događaji o kojima je riječ odigrali 23. jula, a ne 23. aprila.<sup>299</sup> Svjedok izjavljuje da je Kunarac bio sa četvoricom ili petoricom naoružanih ljudi, obucenih u različite uniforme. Smatra da je Kunarac mogao doći jedino iz Previle/Foce.<sup>300</sup> Previla, gdje je bila smještena komanda Taktičke grupe Foca, nalazila se samo 40 minuta hoda makadamskim putem od svjedokovog sela.<sup>301</sup> Ovaj svjedok kaže da su toga dana, 23. jula, srpske snage, među kojima je bio i Kunarac, izvukle pet do šest tijela poginulih srpskih seljana.<sup>302</sup> Kaže da je Dragoljub Kunarac proveo noc 23. jula u Podstijeni,<sup>303</sup> dok je svjedok spavao u obližnjem selu Kolakovici zato što svi nisu mogli spavati u Podstijeni. Svjedok priznaje da od ponoci do 6:00 sati Dragoljuba Kunarca nije vidio.<sup>304</sup>

103. Svjedok DJ takode se upoznao s Dragoljbom Kunarcem 23. jula 1992. ujutro između 9:00 i 10:00 sati,<sup>305</sup> u Podstijeni, kad mu se Kunarac predstavio. Tom prilikom optuženi Kunarac je bio sa petoricom ili šestoricom ljudi koji su navodno došli da pomognu seljanima da pronadu svoje mrtve.<sup>306</sup> Nosili su različite vrste uniformi, a Kunarac je imao maskirnu uniformu i smeđu kožnu jaknu. Svi su bili naoružani. Toga

---

<sup>295</sup> T. 4451.

<sup>296</sup> T. 4452.

<sup>297</sup> T. 4454-4455.

<sup>298</sup> T. 5126.

<sup>299</sup> T. 5129.

<sup>300</sup> T. 5128.

<sup>301</sup> T. 5128.

<sup>302</sup> T. 5128.

<sup>303</sup> T. 5129.

<sup>304</sup> T. 5152-5153.

<sup>305</sup> T. 5522.

<sup>306</sup> T. 5522-5523.

dana pronašli su oko 15 do 16 mrtvih ljudi. Kunarac je citav dan neprestano bio sa svjedokom.<sup>307</sup> Svjedok je narednu noc proveo u selu Podstijena.<sup>308</sup> Tamo su bili i Kunarac i neki njegovi ljudi. Svjedok DJ kaže da te noci nije mogao spavati i tvrdi da Kunarac nije napuštao kucu u kojoj su te noci bili.<sup>309</sup>

104. Dragoljub Kunarac tvrdi da je u periodu od 24. do 26. jula 1992. bio na podrucju Jabuke, nekih 20 km od Foce, koje je povezano sporednim putovima.<sup>310</sup> Njegovi ljudi i on tu su proveli neko vrijeme u potrazi za mrtvim seljanima. Kunarac kaže da je noc 23. jula proveo u Košnju.<sup>311</sup> Ostale dvije noci bio je na terenu, tragajuci za tijelima i spavajuci tamo gdje bi ih noc zatekla,<sup>312</sup> negdje na podrucju Jabuke.

105. Dragoljub Kunarac kaže da u tom periodu nije odlazio u Hotel "Zelengora". Dopušta da je u tom hotelu bilo mnogo izbjeglica i da je to bilo dobro mjesto za prikupljanje informacija.<sup>313</sup> Ipak, Kunarac u svom svjedocenju odlucno tvrdi da je tamo otišao samo 3. augusta s novinarkom Gordanom Draškovic.<sup>314</sup>

106. Svjedok Mastilo kaže da su 24. jula 1992. prešli iz Kolakovica u Podgrade.<sup>315</sup> Kaže da su toga dana pronašli i sahranili oko 15 tijela. Noc su provodili tamo gdje su se u sumrak zatekli. Te konkretne noci bili su u Podstijeni, u blizini polja Rosulje.<sup>316</sup>

107. Svjedok DJ je posvjedocio da su rano 24. jula krenuli dalje tragati za mrtvima na podrucju Kolakovica, Kozalja, Podstijene i Rosulje.<sup>317</sup> Pronašli su cetiri do pet tijela. Dragoljub Kunarac je sve vrijeme bio prisutan, provjeravajuci da li tijela na sebi imaju neke skrivene eksplozivne naprave. Prema ovom svjedoku, ako bi pronašli neko tijelo, pozvali bi Kunarca i on bi ga pregledao. Završili su s radom kasno te veceri i noc su proveli u Rosuljama.<sup>318</sup> Kunarac je te noci bio tamo sa svjedokom.<sup>319</sup>

108. Svjedok Mastilo tvrdi da su sljedeceg dana, 25. jula, nastavili tragati za tijelima u pravcu Stojkovic a i Jamica. Dragoljub Kunarac je još uvijek bio sa njima.<sup>320</sup> Tokom ta

---

<sup>307</sup> T. 5525.

<sup>308</sup> T. 5526.

<sup>309</sup> T. 5528-5529.

<sup>310</sup> T. 4458-4459.

<sup>311</sup> T. 4461.

<sup>312</sup> T. 4462.

<sup>313</sup> T. 4683-4684.

<sup>314</sup> T. 4684.

<sup>315</sup> T. 5140-5142.

<sup>316</sup> T. 5142-5143.

<sup>317</sup> T. 5526-5527.

<sup>318</sup> T. 5528.

<sup>319</sup> T. 5528.

<sup>320</sup> T. 5143.



četiri dana počeli bi tragati od ranog jutra, negdje od 5:00 sati, i nastavili bi cijeli dan, osim pauze za ručak. Jeli su hranu iz konzervi koju bi donio Kunarac. Ovaj svjedok je takođe potvrdio da je Kunarac prvi prevrtao tijela da provjeri da na njima nema skrivenih eksplozivnih naprava. Noc 25. jula prespavali su u šumi u blizini sela Stojkovići i Tahuljici.<sup>321</sup>

109. Svjedok DJ je potvrdio da su se ujutro 23. jula seljani, Dragoljub Kunarac i njegovi ljudi uputili prema Jamicima i Previli.<sup>322</sup> Toga dana pronašli su oko 10 tijela i sa radom su završili uveče. Kaže da su noc proveli na istom tom području, u zaseoku Podgrade.<sup>323</sup> Svjedok je ponovio da je Kunarac tu bio sa njim.<sup>324</sup>

110. Gordan Mastilo je na kraju rekao da su se 26. jula uputili prema Jamicima i da su se u sumrak vratili u pravcu Podrinja.<sup>325</sup> Svjedok DJ kaže da su toga dana išli u Jamice i u njihovu okolicu,<sup>326</sup> gdje su pronašli sedam do osam tijela, uključujući tijelo svjedokovog brata. Kunarac je i toga dana bio sa njim.<sup>327</sup> Nakon što su oko 10:00 sati sahranili njegovog brata, svi su se vratili u Previlu, a Kunarac je oko ponoći nastavio natrag za Focu.

111. Svjedok Mastilo zaključio je da su od 23. do 26. jula<sup>328</sup> pretraživali područje dužine oko 15 km, koje se nalazilo u zoni odgovornosti 2. bataljona.<sup>329</sup> To je bio brdovit i težak teren na kome je bilo potoka i šuma.<sup>330</sup> Ljudi su bili podijeljeni u nekoliko manjih grupa. Svjedok kaže da je bio u Kunarcevoj grupi, ali priznao da je Kunarac morao odlaziti da pregleda tijela koja su nalazile druge grupe kako bi utvrdio da na njima nema skrivenih eksplozivnih naprava. Druge grupe bi označile mjesto, a Kunarac i njegovi ljudi bi pregledali tijela. Svjedok je takođe potvrdio da su u tom periodu jeli hranu iz konzervi koje bi donio Kunarac. Međutim, ponovio je svoju tvrdnju da je tokom ta četiri dana, s izuzetkom prve noći (23. jula), Kunarac stalno bio uz njega.<sup>331</sup> Svjedok takođe

---

<sup>321</sup> T. 5144.

<sup>322</sup> T. 5529.

<sup>323</sup> T. 5531.

<sup>324</sup> T. 5531-5533.

<sup>325</sup> T. 5144-5145.

<sup>326</sup> T. 5531.

<sup>327</sup> T. 5531-5532.

<sup>328</sup> T. 5141-5142.

<sup>329</sup> T. 5156.

<sup>330</sup> T. 5154.

<sup>331</sup> T. 5155-5156.

navodi da sve to vrijeme nijednom nije vidio da Kunarac nekome raportira ili da prima bilo kakva naređenja iz komande.<sup>332</sup>

112. Svjedok DJ dodaje da u noci između 23. i 26. jula Dragoljub Kunarac nije mogao napustiti ovo područje, a da on to ne primijeti.<sup>333</sup> U pogledu opskrbe hranom, svjedok izjavljuje da su tokom ta četiri dana jeli ili hranu iz konzerve ili hranu koju su dobijali od seljana.<sup>334</sup> Svjedok priznaje da je grupa bila podijeljena, ali insistira da su te manje grupe bile jedna blizu druge<sup>335</sup> i da je on pratio Kunarca kada bi ovaj odlazio da pregleda neko tijelo, kako bi mu pomogao da pokopa mrtve. Što se tice nacina na koji je bilo organizirano spavanje, svjedok je izjavio da su obično spavali pod otvorenim nebom jer nisu imali šatore.<sup>336</sup>

113. Dragoljub Kunarac tvrdi da se 27. jula 1992. vratio direktno u štab brigade u Foci, gdje se javio komandantu brigade.<sup>337</sup> Zatim je otišao u Dragocevo, gdje je ostao do 29. jula,<sup>338</sup> a noc 27. i noc 28. jula proveo je u šumi pokraj sela Brusna.<sup>339</sup> U jutarnjim satima 29. jula, u Preljuci (iznad Cerove ravni) vodene su borbe, te je prešao u Godijeno, a kasnije su ga prebacili do Veleceva.<sup>340</sup> U Preljuci je ostao do 31. jula.<sup>341</sup>

114. Preljuca je od Foce udaljena oko 12 do 13 km.<sup>342</sup> Kada je između 10:00 i 11:00 sati stigao na Cerovu ravan, rekli su mu da je do napada došlo u svitanje.<sup>343</sup> Produžio je i stigao u Preljucu u podne, ustanovivši da je neprijatelj, u stvari, zauzeo selo.<sup>344</sup> Primio je telegram s naređenjem da tu ostane i receno mu je da će uskoro uslijediti kontranapad. Kunarac i njegovi ljudi poceli su pucati na neprijatelja odmah nakon podneva 29. jula, razjareni zbog toga što su muslimanski vojnici spaljivali tijela poginulih srpskih vojnika.<sup>345</sup> Ostatak snaga stigao je oko 13:00 sati i borbe su trajale negdje do 16:00–17:00 sati, kada su ponovno zauzeli izgubljeno.<sup>346</sup> Kunarac je tu noc proveo u Preljuci i

---

<sup>332</sup> T. 5149.

<sup>333</sup> T. 5532.

<sup>334</sup> T. 5531.

<sup>335</sup> T. 5541-5543.

<sup>336</sup> T. 5543.

<sup>337</sup> T. 4464.

<sup>338</sup> T. 4465.

<sup>339</sup> T. 4465.

<sup>340</sup> T. 4466.

<sup>341</sup> T. 4703.

<sup>342</sup> T. 4468.

<sup>343</sup> T. 4469-4470.

<sup>344</sup> T. 4470.

<sup>345</sup> T. 4472.

<sup>346</sup> T. 4473.

ostao je tamo do 31. jula.<sup>347</sup> Cijeli dan 30. jula tragao je za dvojicom nestalih, a noc 30. jula proveo je u samoj Preljuci.<sup>348</sup>

115. Kada je od njega zatraženo da prokomentira tvrdnju svjedoka Šubasicica da su 29. jula u Preljuci muslimanske snage pronašle nalog pukovnika Marka Kovaca od 7. jula 1992.,<sup>349</sup> Dragoljub Kunarac se složio s tim da je sva dokumentacija srpske komande u Preljuci mogla biti uklonjena prije nego što su oni povratili to područje.<sup>350</sup>

116. Dragoljub Kunarac kaže da su ga 31. jula 1992. pozvali u komandu bataljona i da su mu rekli da je Rogojski prijevoj pao, te da on treba ici u Kalinovik.<sup>351</sup> Stoga je sa šestoricom ili sedmoricom ljudi krenuo za Kalinovik, gdje je stigao između 14:00 i 15:00 sati. Receno mu je da su neprijateljske snage u posjedu jednog artiljerijskog oruda koje su oduzeli od Srba.<sup>352</sup>

117. Nakon dolaska u Kalinovik 31. jula, smjesta je otišao u Dobro Polje radi izvidanja u pravcu Rogojskog prijevoja.<sup>353</sup> Iz Dobrog Polja vratio se u Kalinovik da podnese izvještaj i zatražio je pomoc mještana koji poznaju teren. Kunarac i ti mještani stigli su na Rogoj nešto poslije 20:00 sati, neposredno prije mraka.<sup>354</sup> Kunarac kaže da je vidio šest haubica koje su još uvijek bile uperene prema muslimanskim položajima. Receno mu je da tokom noci nastavi s izvidanjem. Dana 1. augusta, u ranim jutarnjim satima javio se u svoju komandu. Rekli su mu da su pripreme za kontranapad u toku.<sup>355</sup> Između 17:00 i 18:00 sati 1. augusta receno mu je da su srpske snage stigle u Dobro Polje, te da se treba vratiti i podnijeti izvještaj o situaciji na Rogoju. Noc 1. augusta Kunarac je proveo na Rogoju,<sup>356</sup> a u zoru 2. augusta još je uvijek bio tamo.

c. 2. august 1992.

118. Dragoljub Kunarac kaže da je ujutro 2. augusta 1992. srpskim snagama ponudeno da se do podneva izvrši razmjena zarobljenika.<sup>357</sup> Receno mu je da ukoliko do razmjene ne dode do tog vremena, srpske snage imaju naredenje da izvedu kontranapad.

---

<sup>347</sup> T. 4476 i 4703.

<sup>348</sup> T. 4476.

<sup>349</sup> Ex-P 2.

<sup>350</sup> T. 4475-4476.

<sup>351</sup> T. 4477-4478.

<sup>352</sup> T. 4485.

<sup>353</sup> T. 4483-4484.

<sup>354</sup> T. 4485.

<sup>355</sup> T. 4489.

<sup>356</sup> T. 4489-4490.

<sup>357</sup> T. 4490-4491.

Borbe su počele oko podneva.<sup>358</sup> Kunarac je učestvovao u napadu koji je trajao do večeri, a izvršen je u okolini Rogojske visoravni.<sup>359</sup> Srpske snage su potom progonile neprijatelja i zauzele položaje ispod Rogojskog prijevoja kako bi se pripremile za eventualni kontranapad. Ta dejstva trajala su do 16:00 sati.<sup>360</sup>

119. Nakon ponovnog zauzimanja Rogoja, Dragoljub Kunarac je poslao poruku svojoj komandi da ih o tome obavijesti. Receno mu je da osigura jedan položaj dalje prema Trnovu. Poslije 20:00 sati krenuo je na protivavionskom topu, zaplijenjenom od Muslimana, i stigao u Dobro Polje oko 20:30 sati. Iz Dobrog Polja kolona je nastavila prema Velecevu, udaljenom oko 2 km od Foce, i konačno stigla oko 23:00 sata. Kunarac kaže da nisu mogli koristiti asfaltni put od Dobrog Polja do Miljevine jer su neke dionice puta bile minirane, a druge blokirane stijenama.<sup>361</sup> Kunarac je u Velecevu smjesta otišao u štab brigade, gdje su mu rekli da se može odmoriti i podnijeti izvještaj narednog dana u 7:00 sati.<sup>362</sup>

120. Komanda u Velecevu pozajmila mu je vozilo da ode u Focu. Između 11:30 i 11:45 sati, prolazeci pokraj Livada na putu do roditeljske kuće, Dragoljub Kunarac je začuo snažnu eksploziju.<sup>363</sup> Kada je stigao do naselja Aladža, vidio je ljude kako istrcajavu iz kuća.<sup>364</sup> Nastavio je svojim putem i prošao most na Cehotini, gdje je vidio staklo na putu, a onda je prošao pored SUP-a i upitao jednog policajca šta se dogodilo. Obišao je još jednom grad u pravcu Livada, gdje je vidio da iz Aladža džamije kulja dim.<sup>365</sup> Izašao je iz automobila i shvatio da je džamija dignuta u zrak. Stoga je odlučio da se ode natrag u štab u Velecevu i vrati kola u slučaju da im zatrebaju da odu u Focu i istraže eksploziju.<sup>366</sup>

121. Kada se vratio u štab, upoznao je komandanta s onim što se desilo. Dragoljub Kunarac kaže da je telefonom pozvao i dežurnog policajca u policijskoj stanici. Rekli su mu da će se sprovesti istraga.<sup>367</sup> Dok je istraga bila u toku, Kunarac je bio u štabu, gdje je čekao oko 45 minuta prije nego što se oficir za bezbjednost vratio s mjesta eksplozije. Potom su do otprilike 3:00 sata razgovarali o tome šta se desilo na Rogojskom prijevoju.

---

<sup>358</sup> T. 4491.

<sup>359</sup> T. 4492-4493.

<sup>360</sup> T. 4493.

<sup>361</sup> T. 4502.

<sup>362</sup> T. 4503.

<sup>363</sup> T. 4503.

<sup>364</sup> T. 4504.

<sup>365</sup> T. 4505.

<sup>366</sup> T. 4505.

<sup>367</sup> T. 4512.

Kunarac je onda otišao na spavanje u kompleks u kojem se nalazio štab.<sup>368</sup> Narednog dana je doruckovao oko 7:30 sati i otišao.

122. Svjedok DD kaže da je 2. augusta, nakon borbi za Rogojski prijevoj, Dragoljuba Kunarca vidio u kompleksu u Velecevu, buduci da je bio zadužen za prijavnicu.<sup>369</sup> Svjedok izjavljuje da je Kunarac stigao između 21:30 i 22:00 sata.<sup>370</sup> U to vrijeme svjedok je bio na straži i vidio je Kunarca kako dolazi na protivavionskom vozilu.<sup>371</sup> Svi vojnici ušli su u kompleks da proslave. Svjedok nije ušao sa njima, jer nije mogao napustiti svoje stražarsko mjesto.

123. Kasnije te večeri, između 23:00 i 23:30 sata, svjedok je opet vidio Dragoljuba Kunarca kako odlazi u pravcu Foce – možda s još jednim vojnikom – u automobilu marke “Lada”.<sup>372</sup> Svjedok u svome svjedocenju navodi da je komanda na raspolaganju imala nekoliko vozila.<sup>373</sup> Izjavljuje da je put kojim je išao Kunarac bio jedini put koji je vodio iz kompleksa. Svjedok kaže da je nekoliko minuta kasnije zacuo snažnu eksploziju i da se Kunarac ubrzo nakon toga vratio da im kaže šta se dogodilo.<sup>374</sup>

124. Svjedok je posvjedocio da je Dragoljuba Kunarca ponovo vidio negdje oko ponoci, kada je svjedok otišao na spavanje u spavaonu.<sup>375</sup> Insistira da je Kunarac tu noc proveo u Velecevu, ali priznaje da ga nije vidio dok je stražario ispred kapije, nego tek kasnije, oko 23:00 sata.<sup>376</sup>

125. Što se tice 2. augusta 1992., svjedok DE kaže da Dragoljuba Kunarca toga dana nije vidio kako se bori na Rogojskom prijevoju, vec da ga je vidio tek nakon borbe, na proslavi ili, preciznije, vidio ga je kako se vraća sa Rogoja.<sup>377</sup> Proslava u Dobrom Polju trajala je oko jedan sat.<sup>378</sup> On kaže da su negdje oko 18:00 ili 19:00 sati stigli u Dobro Polje, na raskršće putova za Focu i Kalinovik, gdje svjedok živi.<sup>379</sup> Kunarca je vidio između 19:00 i 20:00 sati.<sup>380</sup> Svjedok kaže da su oni tada otišli i krenuli šumskim putem

---

<sup>368</sup> T. 4513.

<sup>369</sup> T. 5193.

<sup>370</sup> T. 5179.

<sup>371</sup> T. 5180.

<sup>372</sup> T. 5181.

<sup>373</sup> T. 5209.

<sup>374</sup> T. 5182.

<sup>375</sup> T. 5182.

<sup>376</sup> T. 5200-5201.

<sup>377</sup> T. 5227.

<sup>378</sup> T. 5238.

<sup>379</sup> T. 5239.

<sup>380</sup> T. 5238.

preko Miljevine prema Kalinoviku jer drugi put nije bio bezbjedan zbog carki do kojih je tamo dolazilo.<sup>381</sup>

126. Svjedok Radosav Đurovic posvjedocio je da je 2. augusta otišao u pravcu Rogojskog prijevoja da vojnicima odnese hranu i cigarete. Svjedok se tacno sjeca tog datuma jer mu je tada godišnjica braka, te muslimanski i srpski praznik, ali i zato što je išao da isporuci hranu na Rogojski prijevoj.<sup>382</sup> Oko 16:00 sati stigao je u Donje Polje. Oko 17:00 sati sa Rogoja su stigli prvi srpski vojnici i rekli da su povratili prijevoj.<sup>383</sup> Sjeca se da je negdje oko 18:00 sati Kunarac došao na kamionu na kojem je bio montiran protivavionski top.<sup>384</sup> S njim na kamionu bilo je još petoro ili šestoro ljudi. Između 19:00 i 19:30 sati kolona je preko Veleceva krenula za Focu, s Kunarcem na celu.<sup>385</sup> Svjedok je izjavio da su u Velecevo stigli između 21:30 i 22:00 sata.<sup>386</sup> Otišli su na parkiralište kompleksa, a onda u zgradu da proslave. Kunarac je još uvijek bio prisutan.<sup>387</sup> Svjedok je u svoju sobu u kompleksu otišao oko 23:00 sata, ali je na spavanje otišao tek oko ponoci.<sup>388</sup> U jednom trenutku dok se nalazio u svojoj sobi, zacuo je snažnu eksploziju.<sup>389</sup> Priznaje da od 23:00 nadalje te noci ne zna gdje se nalazio Kunarac i da ne bi mogao primijetiti da je Kunarac napustio Velecevo.<sup>390</sup> Ovaj svjedok takode izjavljuje da je komandi stajalo na raspolaganju nekoliko vozila, uključujući jednu crvenu ladu.<sup>391</sup>

127. Svjedok Radivoje Pavlovic, koji je u kompleksu Velecevo radio kao vozac,<sup>392</sup> sjeca se da je dežurajući 2. augusta oko 22:00 sata vidio kako se Dragoljub Kunarac na kamionu približava kapiji.<sup>393</sup> Ovog datuma se tacno sjeca zato što je 2. august pravoslavni praznik proroka Ilije, i zato što je toga dana ponovo osvojen Rogojski prijevoj.<sup>394</sup> Nakon toga svjedok je otišao u svoju sobu, u kojoj je proveo ostatak veceri prije odlaska na spavanje.<sup>395</sup>

---

<sup>381</sup> T. 5239.

<sup>382</sup> T. 5266.

<sup>383</sup> T. 5267.

<sup>384</sup> T. 5267.

<sup>385</sup> T. 5268.

<sup>386</sup> T. 5269.

<sup>387</sup> T. 5269.

<sup>388</sup> T. 5283.

<sup>389</sup> T. 5283.

<sup>390</sup> T. 5284.

<sup>391</sup> T. 5272-5273.

<sup>392</sup> T. 5288-5289.

<sup>393</sup> T. 5290.

<sup>394</sup> T. 5289.

<sup>395</sup> T. 5290-5291.

128. Dana 2. augusta, po povratku iz bolnice, svjedok Mirko Pržulj vidio je pokraj puta hladnjacu koju je vozio prije rata.<sup>396</sup> Zaustavio se i upitao vozaca hladnjace šta to radi s vozilom. Covjek mu je odgovorio neka gleda svoja posla.<sup>397</sup> Svjedok je onda otišao u policiju da prijavi krađu vozila. Svjedok je izrazio mišljenje da je vozilo moralo biti ukradeno ranije u toku dana, možda oko ponoci,<sup>398</sup> ali se ne sjeca kada je posljednji put vidio hladnjacu i dopušta mogućnost da se to desilo nekoliko dana prije 2. augusta.

d. Od 17:00 sati 3. augusta 1992. do 8. augusta 1992.

129. Ujutro 3. augusta 1992., dok se još nalazio u Velecevu, Dragoljubu Kunarcu je covjek zvani "Drinac", policajac kojeg je poznao, ponudio automobil.<sup>399</sup> I svjedok DD i svjedok Radosav Đurovic su optuženog ponovo vidjeli u kompleksu u Velecevu 3. augusta, oko 7:00 sati, za doruckom.<sup>400</sup> Dragoljub Kunarac se zadržao oko 15 minuta. Kasnije je svjedoku DD jedan kolega rekao da je Kunarac uzeo njegov automobil i otišao.<sup>401</sup> Na putu do roditeljske kuce Kunarac je ugledao jedan automobil iz kojega mu je neko mahao. Zaustavio se na nekoliko trenutaka da porazgovara sa tom osobom, novinarkom po imenu Gordana Draškovic, koju je poznao.<sup>402</sup> Odbio je da joj da intervju o operaciji Rogojski prijevoj, ali je prihvatio poziv da ode u Hotel "Zelengora" koji se nalazio nekoliko stotina metara odatle.<sup>403</sup>

130. Gordana Draškovic je Kunarcu rekla da kruže glasine o tome da siluje mlade djevojke i spomenula je sportsku dvoranu "Partizan".<sup>404</sup> Kunarac joj je rekao da o tim pricama ništa ne zna i poricao da je ikada bio u "Partizanu." Kunarac kaže da ga je to uzrujalo i da je zatražio od novinarke da navede imena onih koji šire te glasine. Ona je navela imena cetiri djevojke,<sup>405</sup> i to FWS-75, FWS-87, D.B. i još jedne.<sup>406</sup> Kunarac kaže da je ta cetiri imena zapisao i otišao u naselje Aladža da vidi te ljude koji su se predstavljali kao njegovi ljudi. Kunarac insistira da je odlucio ici tamo zbog toga što su se u prici spominjali njegovi ljudi i crnogorski vojnici i zato što su dvojica ljudi koji su

---

<sup>396</sup> T. 5309.

<sup>397</sup> T. 5309.

<sup>398</sup> T. 5317.

<sup>399</sup> T. 4514.

<sup>400</sup> T. 5183 i 5270.

<sup>401</sup> T. 5184.

<sup>402</sup> T. 4514.

<sup>403</sup> T. 4515.

<sup>404</sup> T. 4516.

<sup>405</sup> T. 4517.

<sup>406</sup> T. 4517.

živjeli u toj kuci zaista radili s njim na terenu.<sup>407</sup> Kada je došao u ulicu Osmana Đkica, zatrubio je pred kucom odmah do kuće na broju 16, nakon čega su izašla tri čovjeka. Upitao ih je da li išta znaju o “Partizanu” i o susjednoj kuci u ulici Osmana Đkica br. 16. Odgovorili su odricno. On je dakle otišao pravo u kucu na broju 16 u ulici Osmana Đkica i od tamo prisutnih muškaraca zatražio da izađu. Rekli su mu da ništa ne znaju ni o “Partizanu” niti o glasinama koje se odnose na “Žagu” Kunarca.<sup>408</sup>

131. Dragoljub Kunarac i “Gaga”, njegov zamjenik, koji je živio u ulici Osmana Đkica br. 16, otišli su automobilom u “Partizan” da ispituju te navode. Tamo su stigli nakon 8:30 sati. Kunarac kaže da je tada prvi put kročio u dvorište i sportsku dvoranu “Partizan”. Prije toga nije imao pojma o tome da tamo drže ljude. Dragoljub Kunarac kaže da je ušao u “Partizan” i rekao ljudima koji su bili tamo da želi razgovarati s onim ženama koje su razgovarale s novinarkom Gordanom Drašković. Kad niko nije reagirao, uzeo je svoju bilježnicu i prozvao imena koja mu je dala novinarka.<sup>409</sup> Djevojke su pošle za njim u dvorište i on ih je tamo upitao da li ga poznaju. Kunarac kaže da su odgovorile odricno, ali da su pocrvenjele kad su cule da ga jedna mještanka, Srпкиnja, zove “Žaga”.

132. Kunarac kaže da su D.B. i FWS-75 na koncu priznale da su razgovarale sa novinarkom, a FWS-75 je dodala da su zaista bile odvedene u Aladžu i silovane. Prema Kunarčevim riječima, djevojke su rekle da bi prepoznale ljude koji su ih tamo odveli, za koje su još uvijek vjerovala da su “Žagini” ljudi.<sup>410</sup> Dragoljub Kunarac kaže da je druge dvije djevojke, FWS-87 i četvrtu djevojku, poslao natrag u sportsku dvoranu, a da je on sa D.B. i FWS-75 krenuo za Aladžu jer je želio da ih suoči s muškarcima koji su tamo živjeli.<sup>411</sup> U Završnom pretresnom podnesku odbrane priznaje se da odbrana “nije predocila dokaze koji bi potkrepili navode optuženog u ovom pogledu.”<sup>412</sup>

133. Prema Dragoljubu Kunarcu, djevojke su mu po dolasku u Aladžu pokazale kucu u ulici Osmana Đkica br. 16, u koju su bile prethodno odvedene. Ušli su u dvorište, a Kunarac je pozvao ljude koji su se tamo nalazili i upitao da li se poznaju.<sup>413</sup> Niko nije odgovorio potvrdno. Kunarac je u toj kuci tog dana bio po drugi put. Kunarac tvrdi da je onda ušao u kucu da razgovara sa ljudima koji su se tamo nalazili, kako bi ustanovio ko

---

<sup>407</sup> T. 4519.

<sup>408</sup> T. 4522.

<sup>409</sup> T. 4525.

<sup>410</sup> T. 4536.

<sup>411</sup> T. 4532-4533 i 4712.

<sup>412</sup> *Defence Final Trial Brief*, str. 103.

<sup>413</sup> T. 4533-4534.



bi mogao biti kriv.<sup>414</sup> Djevojkama su ponudili da se u kuci istuširaju i posluže odjecom koja se nalazila u ormarima. Kunarac kaže da je on ostao u jednoj od soba u kojoj mu se, kako tvrdi, uskoro pridružila D.B. Kunarac kaže da je D.B. preuzela inicijativu, pocela mu otkopcavati odjecu i ljubiti ga. Imali su čak i spolni odnos što je, tvrdi Kunarac, za njega bilo potpuno neočekivano.<sup>415</sup>

134. Dragoljub Kunarac kaže da je kucu napustio između 11:00 i 11:30 sati.<sup>416</sup> Zajedno s “Gagom”, D.B. i FWS-75 vratio se u “Partizan”. No, prije toga su dvaput kružili gradom ne bi li pronašli Gordanu Draškovic i suocili je s djevojkama. Kako je nisu uspjeli pronaci, on kaže da su na koncu ostavili djevojke u “Partizanu” i vratili se u grad. Kasnije, nešto iza podneva, receno mu je da je Gordana Draškovic otišla u Miljevinu, gdje je imala stan. Kunarac je stoga riješio da se vrati u “Partizan”, odakle je opet odveo FWS-75, D.B. i možda još jednu ženu.<sup>417</sup> Kad je stigao u “Partizan”, receno mu je da su FWS-87 već odveli na neko drugo mjesto. Rekao je djevojkama da ih želi suociti s novinarkom.<sup>418</sup> Stoga su Kunarcevim automobilom skupa otišli u Miljevinu. Kad su stigli u Miljevinu, stražar na jednom kontrolnom punktu im je rekao da će DP 3 moći da im kaže gdje živi Gordana Draškovic i pokazao im da se DP 3 nalazi u obližnjem kafiću. To je bilo oko 13:00–13:30 sati. Kunarac je prišao DP 3 koji je njemu, “Gagi” i djevojkama rekao da sjednu dok jedan od njegovih vojnika ne ode i ne dovede Gordanu Draškovic.<sup>419</sup>

135. U tom trenutku Dragoljub Kunarac je čuo poruku preko radija DP 3 da se on, Dragoljub Kunarac, treba hitno javiti svojoj komandi.<sup>420</sup> Receno mu je da je Rogojski prijevoj opet pao.<sup>421</sup> Takođe mu je receno da će komandantov vozač, čovjek koji se preziva Pavlović, doći u Miljevinu da ga vrati u Focu. Iz Miljevine su starim putem otišli za Kalinovik, gdje se Kunarac javio komandi Kalinovičke brigade.<sup>422</sup> Prema riječima Dragoljuba Kunarca, s njim u automobilu nalazili su se “Bano”, “Miga” i “Puko”, tri vojnika koje su pokupili na putu za Aladžu. “Gaga” je također bio tamo.<sup>423</sup>

---

<sup>414</sup> T. 4534.

<sup>415</sup> T. 4541-4542.

<sup>416</sup> T. 4545.

<sup>417</sup> T. 4547.

<sup>418</sup> T. 4546.

<sup>419</sup> T. 4549.

<sup>420</sup> T. 4550.

<sup>421</sup> T. 4550.

<sup>422</sup> T. 4552.

<sup>423</sup> T. 4552.

136. Svjedok Radivoje Pavlovic tvrdi da je oko podneva 3. augusta 1992. krenuo prema Foci sa svojim komandantom, pukovnikom Markom Kovacem, automobilom marke "Lada Niva". Culi su vijest da su Muslimani ponovo zauzeli Rogojski prijevoj.<sup>424</sup> Pukovnik Kovac svome vozacu nije unaprijed rekao kuda idu, vec mu je usput davao uputstva. Otišli su pravo u Aladžu, u jednu ulicu u blizini džamije. Svjedok misli da se ta ulica zove ulica Ivana Gorana Kovacica, bila je to sporedna ulica u odnosu na ulicu Osmana Đikica.<sup>425</sup>

137. Radivoje Pavlovic i pukovnik Kovac zaustavili su se u naselju Aladža na mjestu gdje je bio parkiran jedan kamion s protivavionskim topom. Svjedok Radivoje Pavlovic sjeca se da to vozilo toga jutra nije vidio u Velecevu.<sup>426</sup> Kada su stigli, oko tog vozila nalazilo se nekoliko ljudi koji su govorili crnogorskim akcentom.<sup>427</sup>

138. Nakon što su pokupili te ljude, krenuli su prema Miljevini i zaustavili se ispred jednog hotela,<sup>428</sup> gdje su ugledali Dragoljuba Kunarca. Prema rijecima Radivoja Pavlovica, Kunarac im je prišao (možda je s njim bio još jedan covjek) i rekao im da ce ici do Kalinovika.<sup>429</sup> Svjedok se ne sjeca da li je pukovnik Kovac direktno izdao naredenje Dragoljubu Kunarcu, ali iznosi da ih je definitivno vidio kako razgovaraju.<sup>430</sup> Iako toga covjeka nije spomenuo u ranijoj izjavi, svjedok insistira da je, pored ljudi koji su vec bili unutra, s Kunarcem u auto ušao još jedan covjek.<sup>431</sup> Krenuli su makadamskim putem za Miljevinu i stigli u Kalinovic oko 16:00 sati.<sup>432</sup> Vojnici su izašli, a svjedok se vratio sam.<sup>433</sup> Svjedok Radivoje Pavlovic u hotelu u Miljevini nije vidio nikakve djevojke, ali priznaje da zapravo nije ni obracao pažnju.<sup>434</sup> Svjedok kaže da je Kunarca ponovo vidio toga dana kada je optuženi Kunarac imao saobracajnu nesrecu sa svojim automobilom marke "Polonez", otprilike jedan kilometar od komande u Velecevu.<sup>435</sup> Kaže da je Kunarac tom prilikom pretrpio lakšu povredu rebara.<sup>436</sup>

---

<sup>424</sup> T. 5291.

<sup>425</sup> T. 5296 i 5302.

<sup>426</sup> T. 5291. i T. 5295.

<sup>427</sup> T. 5292.

<sup>428</sup> T. 5292.

<sup>429</sup> T. 5292.

<sup>430</sup> T. 5294-5295.

<sup>431</sup> T. 5298.

<sup>432</sup> T. 5293.

<sup>433</sup> T. 5293.

<sup>434</sup> T. 5301.

<sup>435</sup> T. 5293.

<sup>436</sup> T. 5293.

139. Svjedoci DE i DD potvrđuju da su 3. augusta muslimanske snage odbacile srpske snage na Rogojskom prijevoju.<sup>437</sup> Svjedok DE kaže da misli da je toga dana vidio Dragoljuba Kunarca.<sup>438</sup> Kaže da je Kunarac mogao doći samo iz Kalinovika, jer je to bio jedini mogući način. Svjedok dodaje da je Kunarac u pratnji svojih ljudi zatražio od dvojice seljana da ga povedu u pravcu muslimanskih položaja, u blizini Boljanovica. Kaže da su se sljedećeg dana, 4. augusta, neki od Kunarcevih ljudi vratili da traže hranu.<sup>439</sup> Izuzev tom prilikom, sa njima više nije imao kontakta i Kunarca je ponovo vidio tek 7. augusta uveče, kada je s njim razgovarao.<sup>440</sup>

e. Posjeta Dragoljuba Kunarca Karamanovoj kući

140. Prilikom svog svjedočenja optuženi Kunarac je priznao da je otišao u Karamanovu kuću 21. ili 22. septembra 1992.<sup>441</sup> Kaže da je na nekoj sahrani sreo DP 3 i da je zajedno s njim otišao do Karamanove kuće. Dragoljub Kunarac navodi da je tu vidio D.B. i 87. Kunarac tvrdi da je tek tada shvatio da D.B. nije vraćena u "Partizan".<sup>442</sup> Kunarac kaže da je dao znak FWS-87 i da su otišli gore i razgovarali.<sup>443</sup> Insistira, međutim, da je jedini razlog što ju je odveo gore bio da ustanovi ko ju je doveo u tu kuću.<sup>444</sup> Neposredno zatim D.B. mu je rekla da su je tu doveli nakon što ih je on odveo u Miljevinu. Kunarac kaže da je ona njegovu navodnu ponudu da je povede sa sobom odbila i rekla da ima nekog covjeka i da su ljudi u toj kući opasni.<sup>445</sup> Prema Kunarcu, FWS-87 je djelovala potpuno beživotno, deprimirano. Prema riječima optuženog, rekla mu je da od njega ne očekuje da želi samo razgovarati, već i da je siluje kao i drugi. Kunarac joj je, međutim, rekao da malo otkopca bluzu kako na njega ne bi posumnjali ukoliko uđe neko od ljudi. Ustvari, Kunarac kaže da misli kako je moguće da su ti ljudi ranili "Gagu" kad je ovaj pokušao preuzeti djevojke.<sup>446</sup> Kunarac tvrdi da sa njom tada nije imao spolni odnos i da je poslije izvjesnog vremena napustio sobu.

(iv) Dokazi odbrane u vezi s optuženim Radomirom Kovacem

---

<sup>437</sup> T. 5243 i 5180.

<sup>438</sup> T. 5243.

<sup>439</sup> T. 5244-5245.

<sup>440</sup> T. 5244.

<sup>441</sup> T. 4745.

<sup>442</sup> T. 4747.

<sup>443</sup> T. 4747.

<sup>444</sup> T. 4749-4750.

<sup>445</sup> T. 4751-4752.

<sup>446</sup> T. 4750.

141. Odbrana optuženog Radomira Kovaca imala je primjedbi na više aspekata svjedočenja FWS-87 vezanih za njen boravak u Kovacevom stanu. Što se tice odnosa FWS-87 sa Kovacem, odbrana je iznijela argumentaciju da su FWS-87 i Radimir Kovac bili zaljubljeni jedno u drugo i da je FWS-87 bila sa njim svojevrijedno. Drugo, FWS-87 i ostale djevojke su se, ustvari, mogle slobodno kretati okolo kako su htjele, a što se tice hrane, nisu bile u ništa gorem položaju od svih ostalih stanovnika Foce. Odbrana je pored toga ustvrdila da su navodi o zlostavljanju i navodnom prisiljavanju da plešu gole cista fantazija. Konacno, odbrana je ustvrdila da Kovac FWS-87 i A.S. nije prodao, kako to one tvrde, nego da je platio da ih se bezbjedno prebaci u Crnu Goru.

Optuženi Radimir Kovac nije svjedočio.

(v) Navodni odnos FWS-87 sa Kovacem

142. Nekoliko svjedoka odbrane svjedočilo je da su optuženog Radomira Kovaca vidjeli zajedno sa FWS-87. Neki od njih su rekli da su čak bili predstavljeni FWS-87, koju su nekima od njih predstavili kao Kovacevu djevojku. Nekoliko svjedoka odbrane opisalo je kako su se Kovac i FWS-87 ophodili jedno prema drugome, a neki svjedoci su spominjali pismo na kojem je bilo nacrtano srce, koje je FWS-87 navodno poslala Kovacu nakon što su je prebacili u Crnu Goru.

143. Svjedokinja DK, rodaka optuženog, koja je radila kao istražiteljica u timu odbrane Radomira Kovaca, rekla je Sudu da je FWS-87 izgledala sretna s Kovacem.<sup>447</sup> Radimir Kovac joj je kasnije rekao da mu je FWS-87 nakon odlaska poslala razglednicu. Svjedokinja se sjeca da joj je negdje 1994. godine Kovaceva žena pokazala razglednicu i rekla da je nju napisala FWS-87.<sup>448</sup>

144. Slicno tome, svjedokinja DL, stanarka u istoj stambenoj zgradi kao i Radimir Kovac, izjavila je da su dvije djevojke koje su boravile u stanu Radomira Kovaca u više navrata dolazile u njen stan. Ova svjedokinja je mislila da je jedna od njih Kovaceva djevojka.<sup>449</sup> Svjedokinja je prvo rekla da joj je FWS-87 rekla da je zaljubljena u optuženog Kovaca, ali je na kraju priznala da joj je Kovac, a ne FWS-87, pricao o prirodi njihovog odnosa.<sup>450</sup>

---

<sup>447</sup> T. 5619.

<sup>448</sup> T. 5581.

<sup>449</sup> T. 5643.

<sup>450</sup> T. 5649.

145. Svjedokinja DM, rodaka oca optuženog, tvrdi da joj je Radomir Kovac dolazio u posjet s jednom djevojkom, FWS-87, koju je predstavio kao svoju djevojku.<sup>451</sup> To je bilo koncem novembra 1992. Prema riječima ove svjedokinje, te večeri se FWS-87 ponašala "lijepo, divno, fino", "kao svi mi" i plesala je.<sup>452</sup> Svjedokinja kaže da joj je bilo malo neugodno kada je otkrila da je ta djevojka Muslimanka.<sup>453</sup> Tvrdi da je FWS-87 ponovo vidjela u više navrata, na ulici, na tržnici ili u kaficima. Posebno se sjeca da ju je vidjela u kaficu "Leonardo" s još dvije djevojke.<sup>454</sup> Svjedokinja je na koncu izjavila da joj je Kovac kasnije rekao da je od FWS-87 dobio pismo u kojem mu ona izražava zahvalnost za ono što je za nju učinio. Svjedokinja priznaje, međutim, da to pismo nikada nije vidjela.<sup>455</sup>

146. Jedna druga svjedokinja, DH, rodaka optuženog Radomira Kovaca koja je takode živjela u stambenoj zgradi u koju se Radomir Kovac uselio u jesen 1992., svjedocila je da je Kovac živio na gornjem spratu s jednom djevojkom koju je predstavljao kao svoju djevojku.<sup>456</sup> Svjedokinja je njih dvoje vidjela na zabavi, u stanu DM. Tvrdi da su svjedokinja DI, prodavacica koja je Kovaca poznavala prije rata, i DK, rodaka optuženog koja je radila kao istražiteljica za tim odbrane, takode bile tamo. Kaže da, sudeći po ponašanju Kovaca i te djevojke, nije sumnjala u to da su oni par.<sup>457</sup> Tom prilikom nije razgovarala sa djevojkom, niti je pitala Kovaca kako su se sreli.<sup>458</sup> Koncem decembra 1992., nakon što je Kovac povrijeđen, svjedokinja je otišla da ga posjeti. Djevojka je još bila tamo i izašla je iz zgrade sa svjedokinjom pošto je morala u kupovinu.<sup>459</sup> Svjedokinja na koncu spominje pismo zahvalnosti koje Kovac tvrdi da mu je poslala FWS-87. Svjedokinja se ne može sjetiti da li je vidjela to pismo.<sup>460</sup>

147. Svjedokinja DV bila je bolnicarka koja je za vrijeme sukoba bila zadužena za jedinicu Radomira Kovaca. Sjeca se da je jednom obezbijedila lijekove i higijenske uloške koje je Kovac tražio za svoju djevojku.<sup>461</sup> Kasnije, 14. novembra 1992., doticnu djevojku je upoznala u kaficu "Leonardo", u kojem su se okupljali pripadnici Kovaceve jedinice. Kovac je došao sa dvije djevojke, FWS-87 i FWS-191, koje je predstavio

---

<sup>451</sup> T. 5663 i 5665.

<sup>452</sup> T. 5664.

<sup>453</sup> T. 5665.

<sup>454</sup> T. 5666-5671.

<sup>455</sup> T. 5667 i 5689.

<sup>456</sup> T. 5732 i 5713.

<sup>457</sup> T. 5722.

<sup>458</sup> T. 5731-5732.

<sup>459</sup> T. 5717-5718.

<sup>460</sup> T. 5719-5720.

<sup>461</sup> T. 5770.

svjedokinji. Sljedećeg dana, svjedokinja je ponovo vidjela Kovaca. On ju je navodno upitao kako joj se sviđa njegova djevojka, "mala", kako ju je zvao. Svjedokinja dodaje da je Kovac u to vrijeme izgledao zaljubljen.<sup>462</sup> Sredinom decembra, nakon što je Kovac povrijeđen, DV ga je posjetila. Dva puta je otišla u njegov stan, ali FWS-87 je vidjela samo jednom.<sup>463</sup> Djevojku je vidjela još u dva navrata, uključujući i jednom prilikom kada je FWS-87 izlazila iz zgrade da ode u kupovinu. Prema riječima svjedokinje, Kovac i djevojka imali su dobru vezu.<sup>464</sup> I ona spominje pismo koje je Kovac primio od FWS-87.<sup>465</sup>

148. Svjedokinja DI je vidjela Radomira Kovaca u stanu DM, neposredno prije ili nakon sv. Arhandela (odnosno, 21. novembra).<sup>466</sup> Tamo su bile DM i DH. Nije se mogla sjetiti da li je DK bila na zabavi, odnosno, rekla je da nije bila tamo. Te večeri oko 19:00 sati Kovac je stigao sa jednom djevojkom, FWS-87, koju je predstavio kao svoju djevojku.<sup>467</sup> Svjedokinja se sjeca da su Kovac i djevojka te večeri bili dobro raspoloženi. Na osnovu onoga što je vidjela, svjedokinja kaže da je zaključila da mu je to zaista morala biti djevojka.<sup>468</sup> Priznaje, međutim, da nije imala razloga posmatrati FWS-87 pošto se ona ponašala kao i svi drugi.<sup>469</sup> Svjedokinja je ponovo vidjela FWS-87 otprilike četiri puta, na ulici ili u kaficu "Leonardo". Svjedokinja kaže da je FWS-87 dva puta bila u društvu svoje prijateljice,<sup>470</sup> a jednom u Kovacevom društvu.<sup>471</sup> Međutim, svjedokinja sa njom nije razgovarala.

149. Svjedok DN, vlasnik kafica "Linea" i prijatelj optuženog iz djetinjstva, kaže da je jednom za vrijeme sukoba vidio Radomira Kovaca u svom kaficu "Linea". Sjeca se da je Radomir Kovac tada bio u društvu Jagoša Kostica, a ne svjedoka DO, kako je prvobitno tvrdio u svojoj izjavi.<sup>472</sup> S njima su bile dvije djevojke.<sup>473</sup> Svjedok je sa njima sjedio neko vrijeme. Kovac je jednu od djevojaka predstavio kao svoju djevojku. Svjedok je prokomentirao da mu se učinilo "nevjerovatnim" da ona može biti Muslimanka.<sup>474</sup> Svjedok je priznao da je u to vrijeme bilo izuzetno neobično da neki

---

<sup>462</sup> T. 5771.

<sup>463</sup> T. 5772.

<sup>464</sup> T. 5777-5778.

<sup>465</sup> T. 5774.

<sup>466</sup> T. 5742.

<sup>467</sup> T. 5743-5744.

<sup>468</sup> T. 5747.

<sup>469</sup> T. 5759.

<sup>470</sup> T. 5746.

<sup>471</sup> T. 5746.

<sup>472</sup> T. 5875.

<sup>473</sup> T. 5875-5876.

<sup>474</sup> T. 5880.

Srbin ima djevojku te nacionalnosti i primijetio da su te dvije djevojke bile jedine muslimanske mušterije u njegovom kaficu.<sup>475</sup> Svjedok kaže da se Kovac veoma lijepo ophodio prema toj djevojci. Svjedok je Kovaca ponovo vidio dva dana kasnije u svom kaficu. Razgovarali su o toj djevojci i svjedok ga je upitao da li je normalno što ima takvu djevojku, misleći pri tom na to što je Muslimanka, na što je Kovac odgovorio da je to njegova stvar. Svjedok tvrdi da je djevojke u svom kaficu ponovo vidio oko 15-20 puta, ponekad same, a ponekad u nekom drugom društvu.<sup>476</sup> Kaže da je na njih obratio posebnu pažnju kako ih niko ne bi uznemirivao.<sup>477</sup> Svjedok se posebno sjeca da je Kovaca i tu djevojku vidio na dočeku pravoslavne Nove godine (13. januara 1993.), kad su navodno plesali u njegovom kaficu. Od konca decembra 1992. nadalje nastavio je vidati FWS-87, ali ne i onu drugu djevojku.<sup>478</sup> Kaže da je ona obično dolazila sama ili sa Kovacem.<sup>479</sup>

150. Svjedok DO, prijatelj optuženog Radomira Kovaca, sjeca se da je vidio Kovaca negdje u novembru 1992. Kovac mu je pričao o svojoj djevojci i činilo se da je veoma zaljubljen.<sup>480</sup> Kovac je, zapravo, svjedoku rekao da je zaljubljen u tu djevojku.<sup>481</sup> U decembru iste godine svjedok je sreo Kovaca, njegovu djevojku i još jednu djevojku u kaficu "Leonardo".<sup>482</sup> To je bio jedini put kada je razmijenio par riječi sa tom djevojkom. Kaže da su svi bili u dobrom raspoloženju. Svjedok priznaje da je kafic "Leonardo" bio sastajalište mladih ljudi i vojnika.<sup>483</sup> Kovaca je sljedeći put vidio nakon što je optuženi ranjen u borbi. Kovac je zamolio svjedoka da FWS-87 ne kaže za njegovu povredu kako ne bi brinula.<sup>484</sup> Kasnije, 8. januara 1993., ponovo je vidio Kovaca. Ovaj mu je rekao da je imao problema s nekim vojnikom koji mu je provalio u stan i da se morao podnijeti izvještaj komandi zato što ga je razoružao.<sup>485</sup> Kovac mu je takode rekao da je od jedne od djevojaka koju je ispratio u Crnu Goru dobio pismo na kojem je bilo nacrtano srce i u kojem ona Kovacu izražava svoju zahvalnost. Svjedok

---

<sup>475</sup> T. 5888-5889.

<sup>476</sup> T. 5881 i 5889.

<sup>477</sup> T. 5892.

<sup>478</sup> T. 5892-5893.

<sup>479</sup> T. 5893.

<sup>480</sup> T. 5907-5909.

<sup>481</sup> T. 5944.

<sup>482</sup> T. 5913-5914.

<sup>483</sup> T. 5943.

<sup>484</sup> T. 5918-5919.

<sup>485</sup> T. 5919-5920.

kaže da je zaista vidio koverat u kojem se navodno nalazilo pismo, ali priznaje da to pismo nije procitao.<sup>486</sup>

(vi) Uslovi u stanu Radomira Kovaca

151. Odbrana je ukazala na cinjenicu da je zbog rata u Foci vladala opšta nestašica hrane. Iako možda nisu dobijale sve što su poželjele, djevojke nisu bile u goroj situaciji od svakog drugog tadašnjeg stanovnika Foce. Vjerovatno im je bilo i bolje, s obzirom na to da su se Radimir Kovac i nekoliko clanova njegove porodice navodno starali o tome da djevojke dobivaju dovoljno hrane.

152. Nekoliko svjedoka odbrane tvrdi da je za vrijeme sukoba vladala opšta nestašica: bilo je teško doci do hrane, dolazilo je do prekida struje, a uslovi života bili su teški za sve, i za Srbe i za Muslimane.<sup>487</sup> Odbrana je ustvrdila da navodni nedostatak hrane u Kovacevom stanu nije bio uzrokovan nemarom u odnosu na djevojke, vec je bio posljedica opšte nestašice hrane. Prilikom iznošenja završnih rijeci zastupnik odbrane je, medutim, spomenuo da je između Foce i Crne Gore postojala ruta za dostavljanje hrane.<sup>488</sup>

153. Svjedokinja DI, koja je radila u trgovini, iznosi da se u njoj nije imalo šta prodavati, iako je trgovina ponovno otvorena u jesen 1992.<sup>489</sup> Svjedokinja DM, medutim, kaže da je mogla odlaziti u Crnu Goru da kupi zalihe za svoju trgovinu u gradu.<sup>490</sup> Trebalo je samo da zatraži dozvolu za putovanje u Crnu Goru, koju je bilo lako dobiti.<sup>491</sup>

154. Svjedokinja DK, rodaka optuženog koja je živjela u stanu odmah ispod Kovacevog, posvjedocila je da je Kovac djevojke snabdijevao hranom. Sjeca se da ga je vidala ispred zgrade kako nosi plasticne kese za kupovinu.<sup>492</sup> Pored toga, i ona sama je jednom prilikom djevojkama obezbijedila nešto hrane i lijekova, koje im je dodala kroz prozor svoga stana. Ova svjedokinja tvrdi da joj je FWS-87 rekla da su izgubile kljuc od ulaznih vrata i da stoga ne mogu izaci iz stana.<sup>493</sup> Kaže da je hranu djevojkama

---

<sup>486</sup> T. 5949.

<sup>487</sup> Svjedok DM, T. 5659; Svjedok DH, T. 5707; Svjedok DO, T. 5908-5909; Svjedok DV, T. 5776.

<sup>488</sup> T. 6535.

<sup>489</sup> T. 5748-5749.

<sup>490</sup> T. 5675-5676.

<sup>491</sup> T. 5676.

<sup>492</sup> T. 5580-5581.

<sup>493</sup> T. 5576.



uglavnom donosio Kovac ili njegova majka.<sup>494</sup> Svjedokinja DH navodi da je Kovac bio u dobrim odnosima s ekonomom u vojsci, što mu je omogućavalo lakši pristup vojnim zalihama hrane. Usprkos tome što je Kovac imao povlastice pri snabdijevanju, svjedokinja je Kovacu ipak donosila hranu zato što je bila bolja od one koju je dobivao od vojske. Svjedokinja DH dodaje da su ona i Kovac bili toliko bliski da je ona odvajala hranu od sopstvene djece kako bi obezbijedila dovoljne količine za Kovaca, te da je i djevojkama donosila hranu u Kovacevom odsustvu.<sup>495</sup> Ona navodi da je FWS-87 obično otvarala vrata, uzimala hranu i opet zatvarala vrata. Svjedokinja nije ulazila.<sup>496</sup> I svjedok DO kaže da je Kovac odnosio hranu za FWS-87 kad god je mogao. Svjedok navodi da bi i svjedokova tetka /odnosno amidžinica ili daidžinica/, svjedokinja DH, za njega cuvala hranu.<sup>497</sup>

155. Nekoliko svjedoka odbrane izjavilo je da su djevojke mogle izlaziti iz stana i da su ih vidali kako same hodaju po gradu. Svjedokinja DK kaže da su djevojke nastavljale koristiti Kovacev stan i u njegovom odsustvu. Ona dodaje da smatra da njihovo kretanje inače nije bilo ograničeno već da su se, naprotiv, mogle slobodno kretati.<sup>498</sup>

156. Isto tako, svjedokinja DH odriče da su djevojke bile zaključane.<sup>499</sup> Svjedokinja DL posvjedočila je da su djevojke pet ili šest puta same dolazile u njen stan.<sup>500</sup> Svjedok DN kaže da su djevojke u njegov kafic ponekad dolazile same, a ponekad u društvu.<sup>501</sup> Svjedokinja DM je rekla pred Pretresnim vijećem da je FWS-87 desetak puta vidjela samu na ulici, na tržnici i u kaficima.<sup>502</sup> Sjeca se posebno da je u kaficu "Leonardo" vidjela same tri djevojke, među kojima je bila i FWS-87.<sup>503</sup>

157. Što se tice drugih zlostavljanja, izuzev silovanja, kao što su prijetnje, držanje u stalnom strahu, psihološki pritisak, premlaćivanja i primoravanje da plešu gole, odbrana je odričala da su djevojke ikada tukli ili zlostavljali, ali nije dostavila nikakve dokaze u tom smislu.

(vii) Uklanjanje FWS-87 i A.S. iz stana Radomira Kovaca

---

<sup>494</sup> T. 5580-5581.

<sup>495</sup> T. 5716 i 5737.

<sup>496</sup> T. 5717.

<sup>497</sup> T. 5909-5912.

<sup>498</sup> T. 5582-5583.

<sup>499</sup> T. 5732-5733.

<sup>500</sup> T. 5643.

<sup>501</sup> T. 5881.

<sup>502</sup> T. 5666. Vidi takode: svjedok DH, T. 5718 i svjedok DV, T. 5772.

<sup>503</sup> T. 5670. Vidi takode: svjedokinja DI, T. 5755.

158. Odbrana je ustvrdila da, suprotno njihovim svjedočenjima, FWS-87 i A.S. nisu prodane dvojici Crnogoraca, već da im je Radomir Kovac pomogao da napuste Focu i postarao se da bezbjedno odu za Crnu Goru.

159. Nekolicina svjedoka odbrane posvjedocila je da je Radomir Kovac poslao djevojke u Crnu Goru. Svi ti svjedoci su za to culi od Kovaca licno.<sup>504</sup> Svjedokinja DK je cula glasine da su djevojke, ustvari, ubijene. Kada je otišla kod Kovaca, on te glasine u pocetku nije poricao, ali je na koncu rekao da ih je ispratio za Crnu Goru i da je nekim Crnogorcima platio za tu uslugu. Svjedokinja kaže da joj je FWS-87 prije toga rekla kako joj je Radomir Kovac obecao da ce je prebaciti u Crnu Goru.<sup>505</sup> Svjedok DO iznosi da je Kovac poceo razmišljati o bezbjednosti FWS-87 jer je njegova jedinica napuštala Focu.<sup>506</sup> Svjedok kaže da se Kovac u februaru 1993. vratio u svoju jedinicu, nakon što se oporavio od povrede. Ostao je neke dvije sedmice, a onda je ponovo otišao da bi se pobrinuo za djevojke.<sup>507</sup> Ubrzo se vratio na liniju fronta. Kovac je svjedoku rekao da su mu neki Crnogorci pomogli da djevojke prebaci u Crnu Goru. Kovac mu je takode rekao da je za svaku djevojku platio 200-300 njemackih maraka i da je zbog toga morao prodati svoj televizor i panceric.<sup>508</sup> FWS-87 je tokom replike tužioca rekla da, kad su je odveli iz stana Radomira Kovaca, njegov je televizor još uvijek bio tamo.<sup>509</sup> U svojoj završnoj rijeci i bez iznošenja ikakvih dokaza, branilac je izmijenio navode tog svjedoka i rekao da Kovac nije prodao svoj, već televizor svojih roditelja.<sup>510</sup> Svjedok DO kaže da ih Kovac nije mogao sam odvesti jer bi morao moliti svog komandanta za dozvolu da napusti podrucje na kojem se nalazio.<sup>511</sup> Medutim, svjedok priznaje da su neki vojnici dobijali dozvolu da idu za Crnu Goru, ali dodaje da je to bilo teže u slucaju ljudi aktivnih na liniji fronta. Svjedok se ne sjeca da li je neki pripadnik njegove jedinice ikada dobio takvu dozvolu.<sup>512</sup> I svjedoci DH,<sup>513</sup> DM,<sup>514</sup> DL,<sup>515</sup> i DV<sup>516</sup> posvjedocili su da im je Radomir Kovac rekao da je on organizirao prebacivanje djevojkama za Crnu Goru.

(viii) Dokazi odbrane u vezi s optuženim Zoranom Vukovicem

---

<sup>504</sup> Svjedokinja DK, T. 5575; svjedok DL, T. 5645; svjedokinja DM, T. 5666; svjedokinja DH, T. 5736; svjedokinja DV, T. 5774, svjedok DO, T. 5921-5925.

<sup>505</sup> T. 5575.

<sup>506</sup> T. 5921.

<sup>507</sup> T. 5921-5923.

<sup>508</sup> T. 5925.

<sup>509</sup> T. 6113.

<sup>510</sup> T. 6489-6490.

<sup>511</sup> T. 5923-5924.

<sup>512</sup> T. 5924.

<sup>513</sup> T. 5736.

<sup>514</sup> T. 5666.

Optuženi Zoran Vukovic nije svjedocio.

160. Odbrana je ustvrdila da je identifikacija Zorana Vukovica, uopšteno govoreći, “nesigurna”.<sup>517</sup> Odbrana podvlaci cinjenicu da je u Foci u to vrijeme živjelo 11 muškaraca po imenu Zoran Vukovic.<sup>518</sup> Odbrana je takode ukazala na ono što su po njihovom mišljenju razlike i proturjecnosti u svjedočenjima nekolicine svjedoka optužbe u pogledu identifikacije optuženog Zorana Vukovica.

161. Odbrana je iznijela mišljenje da je konkretno FWS-87 sama sebi proturjecila kada je Zorana Vukovica identificirala kao covjeka koji ju je dva puta silovao u Srednjoškolskom centru u Foci, kako je navedeno u paragrafima 6.6 i 6.7. optužnice IT-96-23/1. FWS-87 u svome svjedočenju navodi da je ime Zorana Vukovica cula od drugih zatocenica u školi koje su ga poznavale. Medutim, ne sjeca se tacno ko joj je rekao njegovo ime. Odbrana je izrazila mišljenje da je ime optuženog mogla sugerirati samo FWS-48 “jer nijedna druga svjedokinja nije poznavala [...] Zorana Vukovica prije rata”. Zbog toga, kao i zbog sumnji u pouzdanost svjedočenja FWS-48,<sup>519</sup> odbrana sugerira da je identifikacija Zorana Vukovica od strane FWS-48 nepouzdana.<sup>520</sup> Odbrana nije iznijela nikakve dokaze u prilog tvrdnji da je ime optuženog svjedokinji FWS-87 spomenula FWS-48. Što se tice paragrafa 6.7 optužnice, odbrana je istakla da se FWS-87 tog događaja ne sjeca i da ga u svom svjedočenju nije spomenula.

(b) FWS-75

(i) Svjedocenje FWS-75

162. Kada je 3. jula 1992. napadnuto njeno selo, svjedokinja, koja je u to vrijeme imala otprilike 25 godina,<sup>521</sup> skrivala se u šumi s ostalim suseljanima, ukljucujuci i njenog oca, majku i brata. Niko od njih nije imao oružje. Dok su pokušavali pobjeci pred vojnicima koji su pristizali, na njih je otvorena vatra. Troje od njih, ukljucujuci majku svjedokinje, pogodeni su dok su bježali. U toj grupi ljudi koja je bježala nalazilo se i mnogo djece. Vojnici koji su ih progonili prestali su pucati kada su se približili grupi.<sup>522</sup> Nakon što su ih zarobili, odvojili su muškarce od žena i žene su odvedene nizbrdo u Buk

---

<sup>515</sup> T. 5645.

<sup>516</sup> T. 5774.

<sup>517</sup> *Defence Final Trial Brief*, str. 270.

<sup>518</sup> Dokazni predmet odbrane, *Ex-D* 107.

<sup>519</sup> Odluka po prijedlogu za donošenje oslobadajuće presude, 3. juli 2000., par. 18-26.

<sup>520</sup> *Defence Final Trial Brief*, str. 276.

<sup>521</sup> T. 1376-1377.

<sup>522</sup> T. 1377-1378.

Bijelu. Istog tog dana svjedokinja je iz Buk Bijele prevezena u Srednjoškolski centar Foca, gdje je provela otprilike 15 dana i cesto bila seksualno zlostavljana. Kada se to prvi put dogodilo - svjedokinja nije bila sigurna da li je to bilo prve noci ili kasnije<sup>523</sup> - u prostoriju je ušao Dragan Zelenovic sa svojom grupom i odveo otprilike šest žena u jednu drugu ucionicu. Među njima su bile FWS-87, FWS-95, FWS-51, FWS-74, FWS-88 i još jedna žena. Svjedokinja nije spomenula FWS-50, nego njenu majku, FWS-51. Svjedokinja je ostala u istoj prostoriji s FWS-87 i FWS-95, dok su ostale žene odvedene nekamo drugamo. FWS-75 se sjeca da su je silovali Dragan Zelenovic i još jedan muškarac. Dok je DP 1 silovao FWS-95, izvjesni "Zelja" je u nju držao upereno oružje. FWS-87 je silovao neki muškarac kojeg svjedokinja nije poznavala. Sve su tri bile istovremeno silovane u istoj prostoriji.<sup>524</sup> U vezi s tim nije spominjala optuženog Zorana Vukovica.

163. Iako FWS-75 nije spomenula Zorana Vukovica u vezi s događajima u Srednjoškolskom centru Foca, sjetila se da je Vukovica prvi puta srela u Buk Bijeloj, u jednoj od baraka pokraj motela. Izlazeci iz prostorije gdje su je ispitivali, vidjela je Vukovica sa njenim amidžom/daidžom koji je, izgleda, upravo bio pretucen.<sup>525</sup> Opisala ga je kao "niskog, malog muškarca, plavokosog, [...] svijetle kose", ali se nije mogla sjetiti njegovog lica. Nije ga poznavala prije rata i njegovo je ime saznala tek kasnije, kada je došao u stan Radomira Kovaca.<sup>526</sup> Tom je prilikom Radomir Kovac naredio svjedokinji da ode u kuhinju s Vukovicem koji je za njima zaključao vrata. Tamo su Vukovic i FWS-75 razgovarali i tokom razgovora on joj je priznao da je u Buk Bijeloj ubio njenog amidžu/daidžu, kad je ovaj navodno pokušao pobjeci. Zatim je Vukovica morala seksualno uzbuditi, nakon čega ju je on oralno silovao.<sup>527</sup> Taj incident, međutim, nije naveden u optužnici koja se nalazi pred Pretresnim vijećem, te Pretresno vijeće u vezi s tim ne donosi nikakve zaključke. FWS-75 je poznavala jednog drugog Zorana Vukovica, zvanog "Kifla", koji je živio u Brodu i koji ju je silovao dok je bila zatocena u stanu covjeka koji se prezivao Todovic negdje tokom januara ili februara 1993.

164. FWS-75 je izjavila da je u Srednjoškolskom centru Foca ostala 15 dana, počevši od 3. jula 1992. Tokom njenog boravka u Srednjoškolskom centru Foca, izvodili su je gotovo svake noci, izuzevši možda u dvije prilike. Obično bi došao Dragan Zelenovic, ponekad zajedno s Draganom Stankovicem (zvanim "Dragic"), i izvodio žene. FWS-75 i

---

<sup>523</sup> T. 1398.

<sup>524</sup> T. 1398-1399.

<sup>525</sup> T. 1388.

<sup>526</sup> T. 1388.

FWS-87 su veoma često izvodili.<sup>528</sup> Odvodili su ih u stanove (uglavnom u jedan stan u zgradi "Lepa Brena" ili u kucu u Gornjem Polju), gdje su drugi muškarci cekali da ih siluju. Silovali su je svaki put kada bi je izveli.<sup>529</sup> Svjedokinja ponovno nije spominjala optuženog Zorana Vukovica.

165. Nakon što je premještena u sportsku dvoranu "Partizan", svjedokinja se sjeca da su je iz "Partizana", zajedno s D.B.,<sup>530</sup> izveli optuženi Dragoljub Kunarac, koga je poznavala po nadimku "Žaga", Dragomir "Gaga" Vukovic i izvjesni "Bane", te da su ih odveli u jednu kucu u naselju Aladža u blizini Srednjoškolskog centra Foca, gdje je vec cekala grupa muškaraca. Tu je kucu sa fotografija tužilaštva identificirala kao kucu u ulici Osmana Đikica br. 16.<sup>531</sup> Ostali vojnici su im se pridružili kasnije. Prisjetila se da je to bilo nekoliko dana prije 2. augusta 1992.<sup>532</sup>

166. U svom je iskazu FWS-75 izjavila da ju je u zasebnu prostoriju odveo "Gaga" koji joj je naredio da ima spolni odnos sa šesnaestogodišnjim djecom za kojeg se sjeca da mu je nadimak bio "Žuca". Djecak, medutim, nije ušao u prostoriju. FWS-75 je izjavila da ju je umjesto toga vaginalno i oralno silovala grupa vojnika, uglavnom Crnogoraca, a medu njima je prepoznala Juru Radovica, DP 7 i DP 8. Jedan od muškaraca joj je zaprijetio da ce joj odsjeci dojke.<sup>533</sup>

167. Optuženi Dragoljub Kunarac je odveo D.B. u prostoriju odmah pokraj one u kojoj je bila svjedokinja.<sup>534</sup> Svjedokinja smatra da je optuženi Dragoljub Kunarac izgledao kao da ima kontrolu nad ostalim vojnicima i svime što se dogadalo u toj kuci.<sup>535</sup>

168. Svjedokinja je identificirala Dragoljuba Kunarca kao jednog od muškaraca koji su odveli nju i D.B. iz Srednjoškolskog centra Foca u jednu muslimansku kucu u Aladži u blizini Srednjoškolskog centra i džamije.<sup>536</sup> Rekla je da je u jednom trenutku, dok ju je "Bane" silovao, Kunarac ušao u prostoriju i rekao joj da se obuce jer moraju ici.<sup>537</sup>

---

<sup>527</sup> T. 1450-1452.

<sup>528</sup> T. 1402.

<sup>529</sup> T. 1401-1405.

<sup>530</sup> T. 1411.

<sup>531</sup> Ex-11, fotografije 7394 i 7395.

<sup>532</sup> T. 1425.

<sup>533</sup> T. 1414-1416.

<sup>534</sup> T. 1412.

<sup>535</sup> T. 1420.

<sup>536</sup> T. 1411.

<sup>537</sup> T. 14518-1419.

Odveo ju je natrag u "Partizan".<sup>538</sup> Kunarac ju je ponovno odveo u tu kucu i tamo su je silovali njegovi ljudi. Svjedokinja je njegovo ime saznala kada su ih vratili u "Partizan" nakon njenog boravka u ulici Osmana Đikica br. 16, kada je rekla ostalima da su tamo otišli sa nekim koga su nazivali "Motorka", što znaci isto što i "Žaga".<sup>539</sup> Dakle, kada ju je on ponovno odveo u ulicu Osmana Đikica br. 16, ona je znala njegovo ime, prezime i nadimak.<sup>540</sup> Svjedokinja je rekla da su vojnici Kunarca zvali "Žaga".<sup>541</sup> Opisala ga je kao "visokog, prilično mršavog i ružnog. Kosa mu je bila pomalo kovrcava. Znam da nisam ni gledala u njega kada smo se upoznali. Izgledao je tako zastrašujuće."<sup>542</sup>

169. FWS-75 je posvjedočila da su je nekoliko dana nakon gore opisanih događaja, koliko se ona sjeca 2. augusta 1992., optuženi Dragoljub Kunarac i "Gaga" Vukovic ponovno odveli iz "Partizana" u ulicu Osmana Đikica br. 16. Odredila je taj dan kao dan prije nego što je Aladža džamija dignuta u zrak.<sup>543</sup> Prije toga u "Partizan" je stigla jedna žena koja se isprva predstavila kao novinarka iz Sarajeva, ali je na kraju priznala da je sa Pala. FWS-75 je toj ženi ispricala što joj se sve prije toga dogodilo. I ostale su žene razgovarale s njom. Nešto nakon odlaska te žene, u "Partizan" su došli Dragoljub Kunarac i "Gaga" i odveli one žene koje su razgovarale s navodnom novinarkom, tj. FWS-75 i svjedokinje FWS-87, FWS-50 i D.B.<sup>544</sup>

170. Kada je stigla u ulicu Osmana Đikica br. 16, tamo su već bile tri žene iz Gackog, jedna od kojih je bila FWS-190. Jedna od žena je bila u osmom mjesecu trudnoće.<sup>545</sup> Optuženi Dragoljub Kunarac i "Gaga" ostavili su svjedokinje muškarcima koji su već bili tamo. FWS-75 je izjavila da su je prvo silovala trojica crnogorskih vojnika, koje je identificirala kao Jagoša Kontica (zvanog "Konta"), DP 7 i DP 8. DP 8 ju je zaključao u sobu i silovao je cijele noci vaginalno, analno i oralno. Ostala dvojica vojnika su je svaki posebno silovali u zoru, a na kraju ju je ujutro silovao i "Gaga".<sup>546</sup>

---

<sup>538</sup> T. 1419.

<sup>539</sup> T. 1420.

<sup>540</sup> T. 1420.

<sup>541</sup> T. 1420.

<sup>542</sup> T. 1421.

<sup>543</sup> T. 1425.

<sup>544</sup> T. 1423-1425.

<sup>545</sup> T. 1425-1426.

<sup>546</sup> T. 1427-1428.

171. Te je noci, prema iskazu FWS-75, neposredno prije ponoci eksplozijom razorena Aladža džamija. Svjedokinje FWS-87, FWS-190 i D.B. u to su vrijeme još uvijek bile u kuci.<sup>547</sup>

172. FWS-75 je vidjela FWS-87 u jednom automobilu s "Banetom". FWS-87 kasnije joj je rekla da ju je on silovao.<sup>548</sup> U kucu je u neko doba došao i izvjesni Vasiljevic i odveo FWS-50 i jednu od žena iz Gackog.<sup>549</sup>

173. Sljedeceg jutra su stigli Dragan Stankovic i još nekolicina muškaraca i htjeli ih odvesti, ali ih je na kraju (nju osobno, FWS-87, D.B. i FWS-190) optuženi Dragoljub Kunarac autom odvezao u Miljevinu. Svjedokinja nije bila sigurna je li u automobilu bio i DP 3, ali je spomenula njegovo prisustvo od trenutka dolaska u Miljevinu. FWS-75 je vjerovala da ce ih tamo suociti s novinarkom, ali se ova nije pojavila. DP 3 je na kraju naredio da ih se premjesti u napuštenu muslimansku kucu koja je bila poznata kao "Karamanova kuca".<sup>550</sup>

174. FWS-75 je u tu kucu<sup>551</sup> u Miljevini odveo Miško Savic, a kada je stigla, tamo su vec bili neki vojnici: Radovan Stankovic "Raša", Nedžo Samardžic i Nikola Brcic zvani "Rodo".<sup>552</sup> Tokom boravka u toj kuci, ove su žene bile u više navrata silovane.<sup>553</sup> Nakon dolaska FWS-75 dovedene su i druge djevojke, i to FWS-132, A.S., A.B. i J.G.<sup>554</sup>

175. Svjedokinja pamti da je Dragoljub Kunarac, ili "Žaga", dolazio u tu kucu u dva ili tri navrata da jede. Prvi put kada je tamo došao odveo je jednu ženu sa sobom u drugu prostoriju, iako se svjedokinja ne sjeca da li se radilo o FWS-87 ili o D.B.<sup>555</sup>

176. FWS-75 je do svog odlaska 30. oktobra 1992., kada su je zajedno s A.S. i A.B. odveli DP 6, DP 1 i Dragan Zelenovic, u Karamanovoj kuci provela oko tri mjeseca.<sup>556</sup>

177. FWS-75 je u svom iskazu rekla da su je oko 30. oktobra 1992., zajedno s FWS-87, A.S. i A.B., Radomir Kovac i Jagoš Kostic odveli u stambenu zgradu "Brena". Izgledalo je da je stan bio Kovacev i nalazio se na cetvrtom spratu.<sup>557</sup> Svjedokinja je

---

<sup>547</sup> T. 1429.

<sup>548</sup> T. 1428-1429.

<sup>549</sup> T. 1429.

<sup>550</sup> T. 1431-1433.

<sup>551</sup> Identificirala ju je na *Ex-P* 11, fotografije 7355, T. 1433.

<sup>552</sup> T. 1435.

<sup>553</sup> T. 1436-1437.

<sup>554</sup> T. 1437-1438.

<sup>555</sup> T. 1441-1442.

<sup>556</sup> T. 1434 i T. 1443

<sup>557</sup> T. 1404 i T. 1443-1445; svjedokinja je identificirale zgradu "Brena" na *Ex-P* 11, fotografija 7401.

spomenula taj isti datum u ranijoj izjavi Tužilaštvu koju je odbrana uvela u dokazni materijal.<sup>558</sup> FWS-75 je izjavila da je optuženi Kovac bio jedan od muškaraca koji su sudjelovali u napadu na njeno selo 3. jula 1992. Ona ga u to vrijeme nije poznavala, ali ga je tada zapamtila i prepoznala kasnije kada je dovedena u njegov stan.<sup>559</sup>

178. FWS-75 je u svom iskazu rekla da su sve četiri djevojke koje su odvedene u stan Radomira Kovaca bile seksualno zlostavljane i silovane. Samu FWS-75 Kovac je silovao jedan dan nakon što je stigla u taj stan. Kovac ju je uz to silovao svake večeri tokom prvog tjedna njenog boravka tamo, jednom prilikom zajedno s FWS-87, i to uz muziku iz "Labudeg jezera".<sup>560</sup>

179. Radomir Kovac je u tom stanu silovao i A.B., što je A.B. sama ispricala FWS-75.<sup>561</sup>

180. Kao što je već napomenuto, FWS-75 je izjavila da je vidjela Radomira Kovaca zvanog "Klanfa" u blizini njenog sela nakon napada. Svjedokinja je opisala Kovaca kao "visokog, procelavog, tamne kose."<sup>562</sup>

181. FWS-75 je opisala kako su je u tom stanu silovali i drugi muškarci, među njima, kao što je ranije već spomenuto, i optuženi Zoran Vukovic, koji ju je oralno silovao u kuhinji.<sup>563</sup> Taj incident nije naveden u optužnici i na njemu se ne zasniva osudujuća presuda Pretresnog vijeca. U jednoj drugoj prilici FWS-75 je receno da ide sa izvjesnim Slavom Ivanovicem, ali je ona to odbila pa je Radomir Kovac umjesto nje poslao A.B..<sup>564</sup>

182. Vojkan Jadžic je rekao FWS-75 i A.B. da će morati ici u kucu u blizini Hotela "Zelengora", gdje će morati kuhati i čistiti za neke druge ljude. Nakon nekoliko dana<sup>565</sup> FWS-75 i A.B. su tamo odvedene i nakon toga su u toj kuci u blizini Hotela "Zelengora" provele otprilike 15 dana, gdje ih je neprestano silovalo 10 do 15 vojnika iz

---

<sup>558</sup> *Ex-D* 24 (izjava od 18. oktobra 1995., str. 14). U jednoj drugoj izjavi, *Ex-D* 23, od 6. marta 1998., svjedokinja nije spominjala nikakve vremenske odrednice.

<sup>559</sup> T. 1382-1384.

<sup>560</sup> T. 1448-1449.

<sup>561</sup> T. 1450 i T. 1489.

<sup>562</sup> T. 1383 i T. 1422.

<sup>563</sup> T. 1450-1452.

<sup>564</sup> T. 1452-1453 i T. 1490.

<sup>565</sup> T. 1717.



Srbije. Radomir Kovac je povremeno navracao da vidi kako su i pretvarao se da mu ih je žao.<sup>566</sup>

183. Srpski vojnici su iz te kuce odveli FWS-75 i A.B. u jedan drugi stan u Pod Masali, gdje su morale ostati sedam do deset dana i gdje je FWS-75 bila ponovno seksualno zlostavljana, ali tamo nije vidjela optuženog Radomira Kovaca.<sup>567</sup>

184. Potom je Vojkan Jadžic odveo FWS-75 i A.B. natrag u "Brenu" u stan Radomira Kovaca i po svom dolasku vidjele su da su FWS-87 i A.S. još uvijek tamo.<sup>568</sup>

185. Silovanja su se nastavila i nakon njihovog povratka. One veceri kada su se vratile, Vojkan Jadžic je pokušao silovati FWS-87, što je Radomir Kovac sprijecio, iako mu je prethodno obecao da ce moci spavati s njom. Jedan drugi srpski vojnik, "Željko", zlostavljao je A.B., a Jagoš Kostic je silovao A.S.<sup>569</sup> Tokom te noci "Željko" je odveo A.B. u stan u Pod Masali, a Jagoš Kostic je A.S. odveo u stan u Donjem Polju.<sup>570</sup> Sljedeceg jutra, dok su Kovac i Vojkan Jadžic još spavali nakon noci pijancevanja, DP 1 je ušao stan i odveo FWS-75 i FWS-87. Vojkan Jadžic, koji se probudio, pošao je za njima. Odvedene su u stan DP 1 s druge strane zgade "Brena", gdje je Vojkan Jadžic "navalio da siluje" FWS-87.<sup>571</sup> Oko podneva Kovac se pojavio u stanu s nožem i naredio FWS-87 i FWS-75 da ustanu i krenu s njim. Ni Vojkan Jadžic ni DP 1 nisu se tome suprotstavili.<sup>572</sup>

186. FWS-75 i FWS-87 su na kraju vracene natrag u stan u Pod Masali, gdje je cekala A.B.

187. FWS-75 se sjeca da su nakon povratka u stan u Pod Masali one (FWS-75 i FWS-87) tamo zatele A.B. Sve tri morale su skinuti svu odjecu i stajati na stolu otprilike pola sata, dok je Radomir Kovac ležao na sofi.<sup>573</sup> Nakon toga ih je Radomir Kovac, još uvijek nage, odveo do Drine i zaprijetio da ce ih zaklati i baciti u rijeku. Jagoš Kostic<sup>574</sup> ga je sprijecio da izvrši tu prijetnju i žene su vracene u stan.

---

<sup>566</sup> T. 1454.

<sup>567</sup> T. 1455, spominjuci "Vojkana Jadžica, Željka, Đoleta" i još jednog cijeg se imena nije sjetila.

<sup>568</sup> T. 1456.

<sup>569</sup> T. 1456.

<sup>570</sup> T. 1456.

<sup>571</sup> T. 1457-1458.

<sup>572</sup> T. 1458.

<sup>573</sup> T. 1459.

<sup>574</sup> T. 1461.

188. FWS-75 se sjeca da je provela otprilike mjesec dana u stanu Radomira Kovaca, uključujući i razdoblja provedena u kuci u blizini Hotela "Zelengora" i u Pod Masali. Tokom tog razdoblja djevojke su morale obavljati kucanske poslove kao što su čišćenje, kuhanje i pranje odjece muškarcima. Kada muškarci nisu bili prisutni, bile su zaključane u stanu.<sup>575</sup>

189. Konacno, jednog jutra Radomir Kovac je najavio da će A.B. biti prodana izvjesnom "Dragecu", a da će FWS-75 odvesti DP 1 i izvjesni "Zelja". "Dragec" je došao, platio 200 njemackih maraka za A.B. i odveo je. Kasnije tog dana DP 1 i Zelja odveli su FWS-75 u "Dragecov" stan, gdje joj je "Dragec" rekao da joj je spasio život jer su se spremali da je ubiju. Dok su bile tamo, "Dragec" ih je iznajmljivao drugima kao prostitutke. Nakon nekog vremena (u iskazu svjedokinje to razdoblje varira između 15 dana i otprilike dva mjeseca) provedenog u "Dragecovom" stanu, Jasko Gadžić je odveo A.B., koju nakon toga niko više nije vidio. FWS-75 je na kraju prodana izvjesnom Todovicu koji ju je držao u stanu u dijelu Foce koji se zove Masala. Iz Foce je uspjela pobjeci 5. marta 1993., uz pomoc dvojice Srba.<sup>576</sup>

(ii) Potkrepljujuci dokazi

190. FWS-87, FWS-62, FWS-50 i FWS-95 su među onima koje se sjecaju da su tokom boravka u Srednjoškolskom centru Foca žene bile veoma cesto izvodene i seksualno zlostavljane.<sup>577</sup> FWS-87 se konkretno sjeca da je FWS-75 bila među ženama koje su prozivane, te da su silovane u istoj ucionici u Srednjoškolskom centru Foca tokom incidenta koji je opisala FWS-87.<sup>578</sup> FWS-95 se takode sjeca da je FWS-75 bilo naredeno da izade te noci, ali se nije mogla sjetiti što se s drugim ženama u ucionici dogadalo dok je nju silovao DP 1.<sup>579</sup>

191. D.B. se sjeca da ju je Dragoljub Kunarac zajedno s FWS-75 izveo iz "Partizana" i odveo u ulicu Osmana Đikica br. 16.<sup>580</sup> Obje svjedokinje, FWS-75 i D.B., sjetile su se da je grupa vojnika vec cekala kad su one došle. D.B. je posvjedocila, isto kao i FWS-75, da je izgledalo da Dragoljub Kunarac ima kontrolu nad tim vojnicima u kuci. D.B. je nadalje potvrdila svjedocenje FWS-75 o tome da su njih dvije bile odvedene u zasebne

---

<sup>575</sup> T. 1491 i T 1598-1599.

<sup>576</sup> T. 1494-1498.

<sup>577</sup> FWS-87, vidi par. 56; FWS-50, par. 237; FWS-95, par. 310; FWS-51, par. 178.

<sup>578</sup> Vidi par. 57.

<sup>579</sup> Vidi par. 310.

<sup>580</sup> Vidi par. 216.

sobe u toj kuci. D.B. je takode rekla da je FWS-75 jedva mogla hodati i da je izgledala jako uplašeno kada su djevojke nakon tog incidenta zajedno vracene u "Partizan".<sup>581</sup>

192. Iskazi FWS-87, FWS-50, i D.B. dodatno potvrđuju izjavu FWS-75 da su te četiri žene ponovno bile odvedene u kucu u ulici Osmana Đikica br. 16.<sup>582</sup> Dok su se i D.B. i FWS-87 sjecale da su ih tamo odveli Dragoljub Kunarac i "Gaga", FWS-50 je spomenula Kunarca tek po njihovom dolasku u kucu.<sup>583</sup>

193. D.B. se nadalje sjeca da ju je zajedno s FWS-75 u Miljevinu odveo Dragoljub Kunarac.<sup>584</sup> FWS-87, A.S. i FWS-132 sjecaju se da je FWS-75 boravila s njima u Karamanovoj kuci.<sup>585</sup> Svjedocenje FWS-75 o neprestanim silovanjima koja su ona i ostale žene morale trpjeti dok su ih držali u Karamanovoj kuci odražava se i u drugim iskazima.<sup>586</sup> FWS-87 i A.S. sjecaju se da su bile neprestano silovane. D.B. je slicno tome izjavila da ju je neprestance silovao Radovan Stankovic.

194. Što se tice prisutnosti Dragoljuba Kunarca u Karamanovoj kuci, D.B. se sjetila da je tamo vidjela optuženog.<sup>587</sup> D.B. nije potvrdila da ju je Kunarac odveo u jednu sobu, ali je posvjedocila da je vidjela Kunarca u dnevnoj sobi s FWS-87, njenom sestrom.<sup>588</sup> S obzirom na to da je FWS-87 posvjedocila da ju je Kunarac silovao u Karamanovoj kuci, iskazi FWS-87 i D.B. zajedno odgovaraju iskazu FWS-75 o tome da je gledala Kunarca kako odvodi ili D.B ili FWS-87 u drugu sobu u Karamanovoj kuci.

195. Dok se iskazi FWS-75, A.S. i FWS-87 razlikuju po pitanju vremena za koje se navodi da su ga provele u Karamanovoj kuci, kao i u pogledu približnog datuma kada su premještene u stan Radomira Kovaca, opisi koje su dale tri svjedokinje podudaraju se u tome da su zajedno s A.B. odvedene u Kovacev stan i da su tokom svog boravka u Kovacevom stanu bile neprestano silovane.<sup>589</sup> FWS-87 je u svom iskazu konkretno spomenula cinjenicu da je Kovac silovao FWS-75.<sup>590</sup>

196. Incident tokom kojeg je FWS-75 morala zajedno s FWS-87 i A.B. stajati gola na stolu dok je Radomir Kovac ležao na sofi, takode su spomenule svjedokinje FWS-87 i

---

<sup>581</sup> Vidi pa. 219.

<sup>582</sup> FWS-87, par. 59 i 60; FWS-50, par. 241; D.B., par. 216.

<sup>583</sup> FWS-87, par. 59; FWS-50, par. 241; D.B., par. 216.

<sup>584</sup> T. 3815.

<sup>585</sup> FWS-87, par. 63; A.S., par. 205; FWS-132, par. 334.

<sup>586</sup> FWS-87, par. 63; A.S., par 206; D.B., par. 225.

<sup>587</sup> Vidi par. 226.

<sup>588</sup> Vidi par. 226.

<sup>589</sup> FWS-75, par. 178; FWS-87, par. 68; A.S., par. 210.

<sup>590</sup> Vidi par. 68.

A.S.<sup>591</sup> FWS-87 se prisjetila nekoliko incidenata te vrste. Sjetila se jednog incidenta u kojem je FWS-75 bila među ženama koje su se morale svuci, iako je taj incident smjestila u Kovacev stan,<sup>592</sup> dok je FWS-75 taj incident povezala sa stanom u Masali.<sup>593</sup>

197. FWS-87 se nadalje sjetila svjedokinje A.S. kao jedne od žena koje su bile izložene takvom tretmanu,<sup>594</sup> dok FWS-75 nije spominjala A.S.<sup>595</sup> A.S. se i sama sjeca takvog incidenta, ali mu nije mogla odrediti tacan datum, niti se sjetiti je li FWS-75 bila među tim ženama.<sup>596</sup>

(iii) Dokazi odbrane u vezi s optuženim Dragoljubom Kunarcem

198. Ranije opisana odbrana alibijem optuženog Dragoljuba Kunarca pokriva i navode vezane za FWS-75.

(iv) Dokazi odbrane u vezi s optuženim Radomirom Kovacem

199. Odbrana je iznijela argument da, izuzimajući izjavu FWS-75, nema nikakvih dokaza da je optuženi Radomir Kovac 3. jula 1992. sudjelovao u napadu na sela Trošanji i Mješaja. Odbrana je ustvrdila da je od 25. juna 1992. Radomir Kovac bio deset dana na bolovanju.

200. Nekoliko svjedoka odbrane izjavilo je da su vidjeli ili čuli kako su samo dvije djevojke, tačnije FWS-87 i A.S., živjele u stanu Radomira Kovaca. Odbrana, međutim, ne osporava da su FWS-75 i A.B. provele neko vrijeme u stanu Radomira Kovaca, ali tvrdi da su tamo boravile izuzetno kratko.

201. Svjedokinja DK je izjavila da je tokom sukoba nekoliko puta odlazila u stan Radomira Kovaca. Rekla je da su s njim stanovale dvije djevojke, FWS-87 i još jedna djevojka, A.S.<sup>597</sup> Svjedokinja je djevojke prvi puta vidjela krajem ljeta 1992., kada se Kovac preselio u taj stan u zgradi "Lepa Brena". Vidjela ih je i kasnije.<sup>598</sup> Jedna od djevojkica, koju je Radomir Kovac predstavio kao svoju djevojku, bila je visoka, tamno smeđe kose i grude slične kao i sama svjedokinja. Druga je djevojka bila niža, sitnija,

---

<sup>591</sup> FWS-87, par. 72; A.S., par. 211.

<sup>592</sup> Vidi par. 70.

<sup>593</sup> Vidi par. 187.

<sup>594</sup> Vidi par. 70.

<sup>595</sup> Vidi par. 187.

<sup>596</sup> Vidi par. 211.

<sup>597</sup> T. 5567.

<sup>598</sup> T. 5568 i 5604.

imala kratko podšišanu plavu kosu i svijetle oci.<sup>599</sup> Svjedokinja je rekla da nije znala da su u tom stanu osim njih dvije boravile neke druge djevojke. Međutim, rekla je da je iz razgovora s ove dvije djevojke zaključila da je jedna druga djevojka povremeno dolazila u posjet.<sup>600</sup>

202. Svjedokinja DH, koja je posvjedočila da je nekoliko puta odlazila u stan Radomira Kovaca da donese nešto hrane, Sudu je rekla da je znala da FWS-87 živi s Radomirom Kovacem, ali da nije čula da je tamo živjela još neka djevojka.<sup>601</sup> Svjedok DO je kazao da mu je Kovac rekao da živi sa svojom djevojkom i još jednom djevojkom. Kovac je svjedoku rekao da njih dvije nije mogao razdvojiti.<sup>602</sup> Ovaj svjedok zapravo nije odlazio u Kovacev stan dok su te žene bile tamo, ali ih je susreo u kavicu i opisao kako su izgledale.<sup>603</sup>

203. I konačno, svjedokinja DV je izjavila da je sredinom decembra, nakon što je Radomir Kovac bio ranjen, otišla u njegov stan. Ona je tamo zapravo išla dvaput. Rekla je da je prvi put vidjela FWS-87, ali da je prilikom druge posjete nije vidjela.<sup>604</sup> Svjedokinja je prvo izjavila da je u stanu vidjela još jednu djevojku, ali čini se da je kasnije povukla to što je izjavila.<sup>605</sup>

204. Odbrana je nadalje ustvrdila da izjava FWS-75 kako je u jednom trenutku vraćena u stan Radomira Kovaca i zatim prodana zajedno s A.B. također nije vjerodostojna. Odbrana je svoj zaključak zasnovala na činjenici da se FWS-75 sjetila jednog događaja koji se dogodio dan prije nego što su one navodno prodane, naime da su je голу proveli kroz grad, a zatim je natjerali da gola stoji na stolu dok je Kovac gleda, čega se, prema tvrdnjama odbrane, FWS-87 i A.S. nisu mogle sjetiti. Odbrana tvrdi da se događaj kada su djevojke navodno morale gole hodati gradom nije mogao odigrati 24. ili 25. decembra, jer je optuženi Kovac 24. decembra bio ranjen, sljedećeg dana primljen u bolnicu i iz nje otpušten 29. decembra. To se zasniva na otpusnom pismu za Kovaca od 11. januara 1993. koje je izdao Dom zdravlja Foca.<sup>606</sup> U otpusnom pismu stoji da je optuženi Radomir Kovac ranjen 24. decembra 1992., u bolnicu primljen 25. decembra, a iz nje otpušten 29. decembra. Uz to, odbrana je uvela dokazni

---

<sup>599</sup> T. 5568.

<sup>600</sup> T. 5582-5583.

<sup>601</sup> T. 5732.

<sup>602</sup> T. 5910.

<sup>603</sup> T. 5944-5945.

<sup>604</sup> T. 5772-5773.

<sup>605</sup> Vidi T. 5772, 5827 i 5867.

<sup>606</sup> Dokazni predmet odbrane, *Ex-D* 110a.

predmet D111a, potvrdu (broj 05-1/553) koju je 2. septembra 1993. izdala Vojna pošta 7141 Foca, potpisanu u ime komandanta Marka Kovaca, a u kojoj stoji da je Kovac ozlijeđen u borbi i poslan u Focu na liječenje. Svjedokinja DH je ustvrdila da je Kovac ranjen nedugo nakon Sv. Nikole, moguće 24. decembra 1992., da je proveo nekoliko dana u bolnici i da je otpušten dan ili dva prije Nove godine.<sup>607</sup> Svjedokinja je navela da je otišla posjetiti Kovaca u bolnici<sup>608</sup> Svjedokinja DV je izjavila da je ona otišla u njegov stan negdje sredinom decembra, nakon njegovog ranjavanja.<sup>609</sup>

---

<sup>607</sup>T. 5717.

<sup>608</sup>T. 5717.

<sup>609</sup>T. 5772.

(c) A.S.

(i) Svjedocenje A.S.

205. A.S., koja je imala otprilike 19 godina u vrijeme tih događaja i kćerka je FWS-152,<sup>610</sup> sjeca se da je vidjela FWS-87, FWS-75, A.B., D.B. i J.G. u Karamanovoj kući.<sup>611</sup> A.S. je prije rata živjela veoma blizu te kuće i identificirala ju je na fotografiji u sudnici.<sup>612</sup> A.S. se uopšte nije sjetila nikoga u toj kući ko se zvao “Žaga” ili Dragoljub Kunarac.<sup>613</sup>

206. A.S. su neprestano silovali dok je živjela u toj kući. Morala je obavljati kućanske poslove i nije smjela ici kamo je htjela.<sup>614</sup>

207. Svjedokinja A.S. je u svom iskazu rekla da je, nakon što su njoj i ostalim ženama iz njenog sela Miljevina naredili da napuste svoje kuće i odvođenja u “Partizan” negdje sredinom augusta, u samom “Partizanu” provela otprilike jedan do tri mjeseca. Nije mogla biti preciznija u pogledu vremena. Odande je DP 1 odveo nju, FWS-87 i vjerojatno A.B. u jedan stan, gdje ih je predstavio dvojici vojnika s kojima im je receno da moraju ostati. Ne sjeca se je li i FWS-75 takode bila odvedena tom prilikom, ni kada je tačno stigla A.B. Ta dvojica muškaraca, “Jagoš” i “Klanfa”, odveli su ih u jedan stan u zgradi “Lepa Brene” koju je identificirala na fotografiji tužilaštva.<sup>615</sup>

208. A.S. je u stanu Radomira Kovaca ostala otprilike mjesec ili dva, a vidala ga je gotovo svakodnevno.<sup>616</sup> Ona je spavala s Jagošem Kosticem u jednoj sobi dok je Radimir Kovac u drugoj sobi spavao s FWS-87.<sup>617</sup>

209. A.S. je pred Pretresnim vijećem ispricala kako ju je tokom prvog dana u tom stanu Jagoš Kostić natjerao da izade s njim u grad i da ga pritom drži ispod ruke. Odvedena je u jedan kafić, a zatim vraćena u stan. U međuvremenu je Radimir Kovac

---

<sup>610</sup>T. 1983.

<sup>611</sup>T. 1998.

<sup>612</sup>T. 1996-1997.

<sup>613</sup>T. 2003.

<sup>614</sup>T. 1999-2002.

<sup>615</sup>T. 1990., T. 2002-2007, a identifikacija “Lepe Brene” na Ex-P 11, fotografija 7401.

<sup>616</sup>T. 2011.

<sup>617</sup>T. 2015.

ocito silovao FWS-87, što joj je FWS-87 kasnije i potvrdila.<sup>618</sup> A.S. je tog prvog dana takode silovana, a to je ucinio Jagoš Kostic.<sup>619</sup>

210. A.S. je ostala u stanu Radomira Kovaca otprilike mjesec ili dva. Imala je utisak da je Kovac imao kontrolu nad onim što se događalo u tom stanu. Tokom svog boravka spavala je u jednoj sobi s Jagošem Kosticem, dok je FWS-87 spavala u istoj sobi u kojoj i Kovac. Mogla je cuti kada je ovaj silovao FWS-87.<sup>620</sup> Jagoš Kostic ju je silovao kada god je htio, oralno i vaginalno, a ona nije imala izbora nego da se pokori njegovim zahtjevima. Ponekad ju je i tukao, a jednom je zaprijetio da ce je zaklati.<sup>621</sup> Obje žene su morale izvršavati svaku zapovijed, jer su obojica muškaraca stalno bili naoružani noževima, puškama ili pištoljima. Stan je bio zaključan i vanjski im svijet nije bio dostupan.<sup>622</sup> Žene su morale raditi kucanske poslove kao što su čišćenje stana i pranje odjece muškarcima, a morale su ih i služiti hranom i picem.<sup>623</sup>

211. Svjedokinja A.S. se sjećala jednog incidenta koji nije mogla povezati s nekim određenim datumom, kada je njoj, FWS-87 i A.B. bilo naredeno da se pred Radomirom Kovacem i Jagošem Kosticem skinu do gola i kada su bile prisiljene da plešu. Nije bila sigurna jesu li bili prisutni i drugi vojnici, kao ni je li FWS-75 takode bila tamo.<sup>624</sup>

212. Radomir Kovac nije uvijek bio prisutan kada je ona silovana, ali on je pouzdano znao šta se s njom događa.<sup>625</sup> Radomir Kovac je sam nikada nije silovao.<sup>626</sup>

213. Nakon mjesec dana su nju i FWS-87 odveli izvjesni "Miško" i još jedan muškarac, obojica iz Crne Gore. Kasnije je saznala da su prodane za po 500 njemackih maraka i kamion deterdženta. Muškarci koji su ih kupili rugali su im se zbog cijene po kojoj su prodane. Prvo su ih odveli u Nikšić, a zatim u Podgoricu.<sup>627</sup>

(ii) Potkrepljujuci dokazi

214. FWS-87 je u svom iskazu rekla da je u stan Radomira Kovaca odvedena zajedno s A.S., FWS-75 i A.B.<sup>628</sup> FWS-87 je nadalje opisala da je Jagoš Kostic silovao A.S., dok

---

<sup>618</sup> T. 2009-2011.

<sup>619</sup> T. 2011.

<sup>620</sup> T. 2019.

<sup>621</sup> T. 2018.

<sup>622</sup> T. 2011-2017 i T. 2022.

<sup>623</sup> T. 2002.

<sup>624</sup> T. 2019-2020.

<sup>625</sup> T. 2017.

<sup>626</sup> T. 2019.

<sup>627</sup> T. 2024.

<sup>628</sup> Vidi par. 66.



je nju samu silovao Radomir Kovac. FWS-87 je takode potvrdila da su žene tokom svog boravka u tom stanu morale obavljati kucanske poslove i da su tamo bile zaključane i bez ikakvog kontakta sa vanjskim svijetom.<sup>629</sup> Iskaz FWS-87 takode potkrepljuje izjavu A.S. da je Radomir Kovac njih dvije zajedno prodao dvojici crnogorskih vojnika za 500 njemackih maraka po glavi, te da su kasnije bile odvedene u Nikšić i Podgoricu u Crnoj Gori.<sup>630</sup>

(d) D.B.

(i) Svjedocenje D.B.

215. D.B. je u vrijeme tih događaja imala otprilike 19 godina. Ona je sestra FWS-87. Prije rata je živjela u selu Trošanji.<sup>631</sup> Njeno je selo napadnuto rano ujutro 3. jula 1992. dok je ona spavala u šumi iznad sela.<sup>632</sup> Nakon što je zarobljena u šumi, D.B. je odvedena u Buk Bijelu.<sup>633</sup> Odande je prevezena u Srednjoškolski centar Foca zajedno sa, među ostalima, svojom majkom i sestrom, FWS-87.<sup>634</sup> D.B. je u Srednjoškolskom centru Foca ostala otprilike deset ili petnaest dana.<sup>635</sup> Sjeca se da je tamo vidjela vojnike kako odvođe djevojke iz učionice. D.B. je posvjedočila da su na taj način izvedene FWS-87, FWS-75, FWS-50 i FWS-88.<sup>636</sup> Nakon tih deset do petnaest dana u Srednjoškolskom centru Foca, D.B. je odvedena u "Partizan".<sup>637</sup>

216. D.B. se sjeca da je otprilike deset dana nakon što je (krajem jula) stigla u "Partizan", nju i FWS-75 odande odveo optuženi Dragoljub Kunarac, "Žaga", kako je čula da ga zovu drugi vojnici. Njegovo pravo ime je saznala kasnije, kada joj se on predstavio.<sup>638</sup> S njim je bio "Gaga", Dragomir Vuković.<sup>639</sup> Oni su u "Partizan" stigli otprilike u 20:00 sati u crvenom automobilu marke "Lada", koji je vozio optuženi Dragoljub Kunarac.<sup>640</sup> Njih dvije odvedene su u kuću u ulici Osmana Đikica br. 16, koju je prepoznala na fotografijama Tužilaštva.

---

<sup>629</sup> Vidi par. 68.

<sup>630</sup> Vidi par. 75.

<sup>631</sup> T. 3769.

<sup>632</sup> T. 3770-3771.

<sup>633</sup> T. 3774.

<sup>634</sup> T. 3782.

<sup>635</sup> T. 3784.

<sup>636</sup> T. 3787.

<sup>637</sup> T. 3790.

<sup>638</sup> T. 3795.

<sup>639</sup> T. 3795-3797.

<sup>640</sup> T. 3797 i T. 3799.

217. Po dolasku u ulicu Osmana Đikica br. 16, FWS-75 i D.B. su odmah odvedene gore, gdje je već čekalo otprilike deset vojnika.<sup>641</sup> D.B. je također dobila utisak da su “Žaga” i “Gaga” imali kontrolu, a jedan joj je vojnik rekao da je optuženi Dragoljub Kunarac zapravo njihov komandant. Neki od vojnika su imali crnogorski naglasak i ona se sjetila imena nekih od njih, konkretno “Tolja” i Jure,<sup>642</sup> iako se čini da je potonjem ime saznala kasnije od FWS-75 koja ga je poznavala prije rata.<sup>643</sup>

218. D.B. je nadalje posvjedočila da je razdvojena od FWS-75 i odvedena u prostoriju u lijevom uglu zgrade, da je Jure pošao za njom u sobu, skinuo joj odjeću i vaginalno je silovao.<sup>644</sup> Zatim je u sobu ušao “Gaga” koji ju je također silovao. Na kraju je ušao jedan dječak od 15 ili 16 godina i on ju je također silovao.<sup>645</sup>

219. Nakon tih događaja “Gaga” joj je rekao da se otušira jer dolazi njegov komandant i zaprijetio joj je da će je ubiti ako ne zadovolji komandantove želje. Ponovio je to kada je ušao optuženi Dragoljub Kunarac.<sup>646</sup> D.B. je skinula hlace optuženom, ljubila ga po cijelom tijelu i zatim imala vaginalni odnos s optuženim. D.B. je rekla da se osjećala strašno ponižena jer je morala igrati aktivnu ulogu u onom što se događalo,<sup>647</sup> što je učinila ustrašena ranijim “Gaginim” prijetnjama. Imala je utisak da je optuženi znao da ona to ne čini svojevrijedno, ali je odgovarajući na pitanje zastupnika odbrane dopustila da nije sigurna da li bi do tog odnosa doista došlo da ona nije preuzela neku vrstu inicijative.<sup>648</sup> Nakon nekog vremena u sobu se vratio “Gaga” i pitao optuženog je li zadovoljan, obraćajući mu se kao “komandantu”, na šta ovaj nije odgovorio.<sup>649</sup> Zatim su i FWS-75 i D.B. vraćene u “Partizan”. FWS-75 je izgledala užasnuto i jedva je hodala, ali očito nije rekla D.B. šta joj se dogodilo.<sup>650</sup>

220. D.B. je u svom iskazu kazala da je na dan kada je Aladža džamija dignuta u zrak ona ponovno odvedena u kucu u ulici Osmana Đikica br. 16. Tokom svjedočenja neko je vrijeme oklijevala da li je riječ bila o 1. ili 2. augustu 1992., ali se na kraju po njenom mišljenju to zapravo dogodilo 2. augusta 1992.<sup>651</sup> Zajedno s njom bile su FWS-87, FWS-75 i (vjerovatno) FWS-50. Dragoljub Kunarac i “Gaga” su ih odvezli crvenim

---

<sup>641</sup> T. 3801.

<sup>642</sup> T. 3802.

<sup>643</sup> T. 3802.

<sup>644</sup> T. 3802.

<sup>645</sup> T. 3803.

<sup>646</sup> T. 3804-3805.

<sup>647</sup> T. 3807-3808.

<sup>648</sup> T. 3807-3808 i T. 3876.

<sup>649</sup> T. 3807.

<sup>650</sup> T. 3809.

automobilom marke "Lada". Neki drugi vojnici koji su s Dragoljubom Kunarcem došli u "Partizan" nisu se vratili s njima.<sup>652</sup>

221. D.B. je takode ispricala o ranijoj posjeti jedne žene koja se predstavila kao novinarka i rekla da u Bosni i Hercegovini radi za televiziju. D.B. je njoj ispricala šta se u "Partizanu" događa ženama, uključujući i to da ju je silovao optuženi Dragoljub Kunarac. Taj je razgovor novinarku naljutio i uznemirio, a odgovarajući na konkretno pitanje tužioca, D.B. je izjavila da je nakon toga cula vojnike kako pricaju da je optuženi Kunarac s tom ženom bio u vezi. Istog tog dana Kunarac je došao u "Partizan" i otišao zajedno s novinarkom.<sup>653</sup>

222. Kada su stigle u ulicu Osmana Đikica br. 16, tamo je već čekalo desetak vojnika. Ona i FWS-75 morale su im pripremiti večeru. Kada je došlo do eksplozije, prozori na kući su se razbili. Neki su vojnici izašli i po povratku izvijestili da je uništena Aladža džamija.<sup>654</sup>

223. Nakon eksplozije, izvjesni "Jure" ju je odveo u jednu prostoriju na desnoj strani zgrade i vaginalno je silovao.<sup>655</sup> Ostatak noci je provela s njim. Optuženog Dragoljuba Kunarca nije vidjela u kući kasnije te noci, već samo prije eksplozije kada je on došao u kuhinju u kojoj se, prije nego što je otišao, zadržao desetak minuta. Ujutro su bili prisutni samo nekoliko vojnika, FWS-75 i FWS-87.<sup>656</sup>

224. Optuženi Dragoljub Kunarac se vratio u crvenom automobilu marke "Lada" otprilike u vrijeme rucka. Kunarac i još jedan vojnik, čijeg se imena ne sjeca, su smjestili svjedokinju, FWS-87 i FWS-75 u auto i odvezli ih u jedan restoran u Miljevini. Tamo je već čekao DP 3 s nekim vojnicima i djevojkama je rekao da s njima sjednu. Nakon toga je odvedena u jednu kuću u Miljevini.<sup>657</sup>

225. D.B. se sjeca da ju je u kuću u Miljevini<sup>658</sup> odveo stanoviti "Miško". Iz škole je poznavala kćerku prethodnog vlasnika te kuće.<sup>659</sup> Kada je stigla, pred kućom su već stajale druge djevojke koje su joj kasnije rekle da je u tu kuću dolazio i "Žaga", ali ga

---

<sup>651</sup> T. 3809-3810 i T. 3877.

<sup>652</sup> T. 3810-3811.

<sup>653</sup> T. 3823-3826.

<sup>654</sup> T. 3810-3812.

<sup>655</sup> T. 3813.

<sup>656</sup> T. 3813-3814.

<sup>657</sup> T. 3815-3817.

<sup>658</sup> Koju je identificirala na Ex-P 11, fotografiji 7355 – T. 3818.

<sup>659</sup> T. 3818.

ona tada nije vidjela.<sup>660</sup> Kao što je kasnije takode saznala, neki su vojnici trajno boravili u toj kuci, i to Radovan Stankovic koji joj se predstavio, Nedžo Samardžić i Nikola Brcić. DP 3 je u tu kucu dolazio s vremena na vrijeme.<sup>661</sup> Nakon njenog dolaska svaki je od vojnika uzeo po jednu djevojku samo za sebe. Svjedokinju je odabrao Radovan Stankovic koji ju je neprestano silovao tokom njenog boravka u toj kuci.<sup>662</sup> Žene nisu mogle napustiti kucu i nisu imale nikakvog izbora ni kontrolu nad svojom sudbinom.<sup>663</sup>

226. D.B. je u svojem iskazu rekla da je u kasnijoj fazi vidjela Dragoljuba Kunarca u toj kuci, kada je navodno došao posjetiti djevojke. Sjedio je s njima u dnevnoj sobi i razgovarali su. Sjeca se da mu je ruka bila u zavojima i da joj je neko od vojnika rekao da je Kunarac imao prometnu nesrecu. Nije ga vidjela da u sobu odvodi neku od žena, ali je potvrdila da ga je u dnevnoj sobi vidjela sa svojom sestrom, FWS-87.<sup>664</sup> Prilikom svog svjedočenja pred Sudom nije se mogla sjetiti tacnog datuma kada se to dogodilo, ali misli da je to bilo otprilike mjesec dana nakon što je dovedena u kucu u Miljevini, tj. nakon 3. augusta 1992.<sup>665</sup>

227. D.B. nije poznavala Dragoljuba Kunarca prije rata, ali je cula druge vojnike kako ga oslovljavaju sa “Žaga”. D.B. je rekla da je, kada ga je prvi puta vidjela, on nosio maskirnu uniformu i da je bio naoružan.

228. Radovan Stankovic je D.B odveo iz Karamanove kuce i doveo u svoj stan u zgradi “Lepa Brena”, gdje je ostala otprilike 15 dana, nakon cega joj je 3. novembra 1992. Stankovic pomogao da prede granicu i ona se uspjela ukrcati u autobus za Brod.<sup>666</sup> Tokom svog boravka u stanu nije vidjela FWS-75, A.S. ni FWS-87.<sup>667</sup> Tokom unakrsnog ispitivanja saglasila se s odbranom da je osjecala da je Stankovic štiti, ali samo utoliko što je bila zašticena od tog da je siluju i drugi vojnici.<sup>668</sup>

(ii) Potkrepljujuci dokazi

229. Opis koji je dala FWS-75 odgovara onom koji je dala D.B. u vezi s incidentom kada ih je Dragoljub Kunarac zaje dno odveo u ulicu Osmana Đikica br. 16.<sup>669</sup> Iskazom

---

<sup>660</sup> T. 3818-3820.

<sup>661</sup> T. 3826.

<sup>662</sup> T. 3830-3832.

<sup>663</sup> T. 3832-3833.

<sup>664</sup> T. 3833-3835.

<sup>665</sup> T. 3826.

<sup>666</sup> T. 3836-3838.

<sup>667</sup> T. 3837.

<sup>668</sup> T. 3892 i T. 3896.

<sup>669</sup> Vidi par. 165.

FWS-75 se, međutim, nisu mogla potvrditi silovanja D.B. tokom te noci u kuci jer je ona bila u drugoj sobi, gdje ju je silovala grupa vojnika.<sup>670</sup>

(iii) Dokazi odbrane

230. Kunarac je u svom iskazu izjavio da je 3. augusta 1992. otišao u ulicu Osmana Đikica broj 16 i da je ušao u jednu od soba na spratu. Nakon otprilike 15 do 20 minuta u sobu su ušli D.B. i “Gaga”. Dragoljub Kunarac je D.B. rekao da sjedne na kauc ali je ona, prema njegovim riječima, umjesto toga sjela na krevet pokraj njega.<sup>671</sup> D.B. mu je ispricala što joj se dogadalo tokom prethodnih mjeseci, o silovanjima i maltretiranjima kojima je bila izložena i da je sa sestrom bila u “Partizanu”.<sup>672</sup>

231. Taj razgovor navodno je trajao jedan i po do dva sata. Zatim mu je ona pala na grudi i pocela ga ljubiti. Dragoljub Kunarac je izjavio da je bio jako zbunjen<sup>673</sup> i da ju je odbijao, ali bez uspjeha. Dragoljub Kunarac je, međutim, insistirao da nije ništa učinio cime bi je primorao da mu se tako nudi. Izjavio je sljedece: “[Imao sam spolni odnos] protiv svoje volje ... bez želje za seksom”,<sup>674</sup> kao i: “Ne mogu reci da sam silovan. Ona se nije poslužila nikakvom silom, ali je ona sve radila”.<sup>675</sup>

232. Dragoljub Kunarac je dodao da je ona imala inicijativu, da mu je ona otkopcala pantalone i potaknula spolni odnos.<sup>676</sup> Dragoljub Kunarac je izjavio da u to vrijeme nije razumio razloge njenog ponašanja.<sup>677</sup>

233. Dragoljub Kunarac je ustvrdio da je, saznajući kasnije zašto se ona tako ponašala, osjetio grižnju savjesti i da je zato dobrovoljno išao na razgovore s Tužilaštvom nakon što se predao.

234. Dragoljub Kunarac je naglasio da u ono vrijeme nije znao da je “Gaga” ili bilo ko drugi prijetio D.B. i da je on sam to saznao tek kasnije, 13. augusta,<sup>678</sup> kada je razgovarao s “Gagom” o onome šta mu je rekla FWS-191.<sup>679</sup> U toj je prilici “Gaga” priznao da njega valja kriviti za ponašanje D.B.,<sup>680</sup> te da joj je on rekao da mora

---

<sup>670</sup> Vidi par. 166.

<sup>671</sup> T. 4539.

<sup>672</sup> T. 4540.

<sup>673</sup> T. 4541.

<sup>674</sup> T. 4542.

<sup>675</sup> T. 4543.

<sup>676</sup> T. 4544.

<sup>677</sup> T. 4543.

<sup>678</sup> T. 4721

<sup>679</sup> T. 4571.

<sup>680</sup> T. 4571.

zadovoljiti Kunarca i odvratiti ga od pokušaja da sazna ko je odgovoran za silovanja. Prema Kunarcu, "Gaga" je htio zaštititi Kunarca od toga da sazna ko je odgovoran. Dragoljub Kunarac je rekao da je "Gaga" sam otišao u "Partizan" po D.B. i FWS-75 kako bi ih oslobodio, a da bi se izbjegla bilo kakva prepirka s licima odgovornima za njihovo zatocenje. Kada je saznao da su u Miljevini, "Gaga" je navodno odlucio da ode tamo po njih, ali je pri tome ranjen. Kunarac je rekao da je 13. augusta ponovo razgovarao s "Gagom" koji je ponovo preuzeo krivicu za sve što se dogodilo.<sup>681</sup>

(e) FWS-50

(i) Svjedocenje FWS-50

235. FWS-50 je bilo otprilike 16 godina u vrijeme tih događaja. Njena je majka FWS-51, njen otac FWS-52. FWS-62 je baka FWS-50.<sup>682</sup> Prije rata, FWS-50 je živjela u selu Mješaja u opštini Foca.<sup>683</sup> Pocetkom maja 1992. FWS-50 i njena porodica poceli su živjeti u šumi jer su se bojali da bi mogli biti spaljeni u svome domu, što se vec pocelo dogodati u susjednim selima.<sup>684</sup> Kada je rano ujutro 3. jula 1992. napadnuta Mješaja, svjedokinja se nalazila u skloništu u šumi.<sup>685</sup> FWS-50 je zarobljena 5. jula u šumi, zajedno s grupom ljudi među kojima su bili njena majka, dvojica brace i sestra.<sup>686</sup> Odvedena je u Buk Bijelu u grupi sa ženama i djecom i dvojicom starijih muškaraca.<sup>687</sup>

236. U Buk Bijeloj oralno ju je silovao Zoran Vukovic.<sup>688</sup> Svjedokinja nije ranije spominjala ovaj incident i on stoga nije naveden u optužnici koja je pred Pretresnim vijećem. Tužilaštvo je odlucilo da ne mijenja optužnicu protiv optuženog Zorana Vukovica. Pretresno vijeće ne zasniva osudujucu presudu na tom incidentu.

237. FWS-50 je u svom iskazu rekla da je 5. jula 1992. grupa zarobljenih civila u kojoj je bila i ona iz Buk Bijele odvedena u Srednjoškolski centar Foca.<sup>689</sup> Drugog dana njenog boravka u Srednjoškolskom centru Foca došli su vojnici i odveli otprilike osam žena, uključujući svjedokinju, D.B., FWS-87, FWS-75, FWS-95 i FWS-88 i jednu ženu koja se zvala kao i svjedokinjina majka. Odveli su ih u jednu prostoriju smještenu pokraj glavne prostorije u kojoj su uglavnom boravili. U toj susjednoj prostoriji svaki je od

---

<sup>681</sup> T. 4721.

<sup>682</sup> T. 1231.

<sup>683</sup> T. 1233.

<sup>684</sup> T. 1235.

<sup>685</sup> T. 1236.

<sup>686</sup> T. 1237-1238.

<sup>687</sup> T. 1241.

<sup>688</sup> T. 1242-1244 i T. 1262-1263.

vojnika izabrao po jednu djevojku. Jedan naoružani vojnik je rekao svjedokinji da pode s njim i odveo je u trecu prostoriju, gdje joj je naredio da skine odjecu i legne. Silovao ju je, pritom je psujuci. Nakon toga je vratena u glavnu prostoriju. Ona više nije bila izvodena tokom boravka u Srednjoškolskom centru Foca, iako je cesto vidjela da izvode druge djevojke.<sup>690</sup>

238. Svjedokinja nije spominjala imena muškaraca koji su silovali te žene.

239. FWS-50 se sjeca da je u "Partizan" odvedena otprilike 11 dana nakon što je 5. ili 6. jula 1992. dovedena u Srednjoškolski centar Foca.<sup>691</sup> Odande su je izveli Zoran Vukovic, kojeg je vec poznavala iz Buk Bijele, i još jedan vojnik, a njih su je dvojica došli tražiti otprilike dva dana nakon njenog dolaska tamo. Pokušala se sakriti u kupaonici, ali je njena majka došla po nju jer je bila zabrinuta šta bi se moglo dogoditi drugim zatocenicima ako svjedokinja ne izade. Vukovic je odveo nju i FWS-87 u jedan prazan stan, gdje ju je Vukovic odveo u jednu sobu i silovao je. Nije spominjala da li je drugi vojnik tada silovao FWS-87.<sup>692</sup>

240. FWS-50 je u svom iskazu rekla da je tokom drugog silovanja Zoran Vukovic spomenuo kako je njegova kcerka istih godina kao i FWS-50.<sup>693</sup> Izjavila je da ga je možda vidala i prije rata, ali nije bila sigurna da ga je poznavala.<sup>694</sup> Nije bila sigurna ni da li je njegovo ime cula prije rata, ali ga je tokom rata cula u nekoliko navrata.<sup>695</sup>

241. FWS-50 je u svom iskazu rekla da je 2. augusta 1992. zajedno s FWS-87, FWS-75 i D.B. odvedena iz "Partizana" u jednu kucu u naselju Aladža. Nije spominjala da ju je tamo odveo optuženi Dragoljub Kunarac. Prema njenim rijecima, kada su stigli, tamo su bili samo vojnici, nije bilo drugih žena ili djevojaka.<sup>696</sup> Njen prvi susret s optuženim Dragoljubom Kunarcem odigrao se 2. augusta 1992. u ulici Osmana Đikica br. 16.<sup>697</sup> Ponovo ga je vidjela u "Partizanu" kada je došao da pokupi djevojke.<sup>698</sup>

242. U toj kuci ju je optuženi Dragoljub Kunarac odvojio od drugih i odveo u zasebnu sobu, gdje ju je silovao na sofi. FWS-50 je za njega rekla da je tom prilikom bio vrlo

---

<sup>689</sup> T. 1245.

<sup>690</sup> T. 1249-1254.

<sup>691</sup> T. 1256.

<sup>692</sup> T. 1262-1263.

<sup>693</sup> T. 1263.

<sup>694</sup> T. 1242.

<sup>695</sup> T. 1242.

<sup>696</sup> T. 1272-1273.

<sup>697</sup> T. 1274.

<sup>698</sup> T. 1283.

grub. U optužnici se optuženi Dragoljub Kunarac ne tereti za ovaj konkretan čin silovanja. Shodno tome, Pretresno vijeće ne zasniva osudujuću presudu na tom događaju. Kada je Kunarac bio gotov s njom, odveo ju je u glavnu sobu gdje su sjedili svi ostali vojnici.<sup>699</sup>

243. FWS-50 je ispricala da je ponovno silovana iste noći u radionici koja se nalazila uz kuću i da je to uradio stari crnogorski vojnik koji je mahao nožem i prijetio da će joj nacrtati krst na ledima i krstiti je. FWS-50 je rekla da ju je silovao “na zvjerski način”.<sup>700</sup>

244. Te je noći vraćena u “Partizan”, a druge su djevojke ostale u kući.<sup>701</sup>

(ii) Potkrepljujući dokazi

245. FWS-87 je u svom iskazu rekla da je FWS-50 bila među ženama koje su prozване i silovane tokom incidenta u Srednjoškolskom centru Foca, iako ni FWS-75 ni FWS-95 nisu spominjale FWS-50 u tom kontekstu.<sup>702</sup>

246. FWS-87 se nije mogla sjetiti događaja koji je opisala FWS-50 kada je Zoran Vuković odveo dvije žene u jedan prazan stan, gdje je optuženi Vuković kasnije silovao FWS-50. FWS-87 se sjeca da je Zorana Vukovića vidjela samo u dva navrata: jednom kada ju je on silovao u Srednjoškolskom centru Foca i kasnije kada je došao u stan Radomira Kovaca.<sup>703</sup>

247. FWS-87 i FWS-75 su potvrdile da je FWS-50 bila među ženama koje su iz “Partizana” odvedene u kuću u naselju Aladža.<sup>704</sup> D.B. je u svom iskazu kazala da je FWS-50 vjerovatno bila među tim ženama.<sup>705</sup>

(iii) Dokazi odbrane

248. U vezi s događajima opisanima u paragrafu 7.11 optužnice IT-96-23/1, u kojem je Zoran Vuković optužen da je izveo FWS-87 zajedno s FWS-50 iz “Partizana” i zatim da je silovao ovu potonju, odbrana je naglasila da se, suprotno onom šta je navedeno u optužnici, FWS-87 nije mogla sjetiti optuženog Zorana Vukovića u vezi s ovim konkretnim događajem, niti zapravo s bilo kojim drugim događajem osim onog opisanog

---

<sup>699</sup> T. 1274.

<sup>700</sup> T. 1277-1278.

<sup>701</sup> T. 1278.

<sup>702</sup> FWS-87, par. 57; FWS-75, par. 162; FWS-95, par. 310.

<sup>703</sup> Vidi par. 58.

<sup>704</sup> FWS-87, par. 60; FWS-75, par. 169.

<sup>705</sup> Vidi par. 220.



u paragrafu 6.6 optužnice. Odbrana je dodala da FWS-50, druga navodna žrtva, prepričavajući ovaj događaj nije spominjala FWS-87 jer je, kako je sugerirala odbrana, bila svjesna da se FWS-87 ne može sjetiti da je bila dio tog događaja.<sup>706</sup> Nadalje, odbrana je ustvrdila da su događaji, onako kako ih je FWS-50 ispricala pred Pretresnim vijećem, “sasvim različiti ...” od događaja opisanih u optužnici u paragrafu 7.11.

249. Odbrana je nadalje ustvrdila da je zbog povrede koju je zadobio 15. juna 1992. optuženi Zoran Vuković bio privremeno impotentan kroz razdoblje od “najmanje tri sedmice” i da zbog toga nije mogao imati erekciju. Stoga, zaključila je odbrana, on nije nikoga mogao silovati u tom razdoblju.

250. Nekoliko svjedoka svjedočilo je o nesreći ili o povredi koju je navodno zadobio Zoran Vuković. Svjedoci DV i DP su izjavili da se ta nesreća vjerovatno dogodila u junu 1992.<sup>707</sup> Svjedokinja DV je izjavila da je odnijela Vukoviću neke lijekove. Međutim, saglasila se da ona nije mogla procijeniti dugoročne posljedice takve povrede.<sup>708</sup> Svjedokinja, bolničarka, dodala je da nije smatrala da je ta povreda teška i da je Vuković možda preuveličavao stvari kako ga ne bi slali na front.<sup>709</sup> Ta je svjedokinja takode izjavila da se u evidenciji koja se vodila na razini brigade o povredama koje su zadobili pripadnici brigade ne govori o prirodi Vukovićeve povrede.<sup>710</sup> Svjedok DP je ustvrdio da je vidio Vukovićevu povredu i da je tog dana odveo Vukovića u bolnicu.<sup>711</sup>

251. Profesor Dušan Dunjic, medicinski vještak odbrane, izjavio je da posljedice rupture testisa mogu trajati jedan do dva mjeseca i da mogu dovesti do toga da je muškarcu “praktički nemoguće” da ima spolne odnose.<sup>712</sup> On je napomenuo da se od takve povrede ne gasi želja za spolnim odnosom<sup>713</sup>, ali da je “nemoguće postići erekciju”.

252. Doktor Yvan de Grave, medicinski vještak kojeg je imenovao Sekretarijat, i profesor Dunjic pozvani su kasnije da iznesu svoje stručno mišljenje o povredama Zorana Vukovića.<sup>714</sup> Doktor de Grave je izjavio da epididimická cista poput one ustanovljene na Vukovićevom skrotumu predstavlja uobčajenu pojavu kod otprilike

---

<sup>706</sup> *Defence Final Trial Brief*, str. 279-280.

<sup>707</sup> Svjedokinja DV, T. 5786; svjedok DP., T. 5968-5970 i 5974.

<sup>708</sup> T. 5789-5790.

<sup>709</sup> T. 5866.

<sup>710</sup> T. 5844-5845.

<sup>711</sup> T. 5977-5978.

<sup>712</sup> T. 5436.

<sup>713</sup> T. 5446.

<sup>714</sup> Na raspravi održanoj u petak, 10. novembra 2000.

trecine muške populacije.<sup>715</sup> On je rekao da je takva cista obicno uzrokovana nekim oboljenjem ili da bi mogla biti urodjena. Saglasio se da bi se pritom moglo raditi i o posljedici nekog traumatskog događaja kao što je saobraćajna nesreća.<sup>716</sup> Razmatrajuci povijest bolesti kako ju je opisao optuženi Zoran Vukovic i govoreći o svom pregledu Vukovica, doktor de Grave je zaključio sljedeće: "Ili je došlo do pogreške u povijesti bolesti ili je nešto drugo pogrešno, ali te dvije stvari ne idu jedna s drugom".<sup>717</sup> U slučaju da je cista uzrokovana traumom one vrste i težine kakvu je opisao optuženi Vukovic, dodao je on, našao bi na testisima i skrotumu optuženog i druge post-traumatske znakove te nesreće, koji u ovom slučaju ne postoje.<sup>718</sup> Doktor de Grave je takođe potvrdio da bi takva vrsta traumatskog iskustva mogla uzrokovati privremenu impotenciju, ali je dodao da ona ne bi trajala duže od tri dana, kao i da takva impotencija ne bi mogla biti prouzročena traumom kakva je opisana u povijesti bolesti.<sup>719</sup>

253. Dušan Dunjic je takođe izjavio da bi epididimicka cista mogla biti urodjena ili da može nastati kao posljedica oboljenja ili traume. Rekao je da svaka vrsta ciste ima svoje vlastite karakteristike i da, ovisno o tome kako nastaju i gdje se nalaze, mogu pružiti određenu klinicku sliku.<sup>720</sup> Prema riječima profesora Dunjica, nesreća kakvu je opisao Zoran Vukovic mogla je uzrokovati takvu cistu<sup>721</sup> i takav se kauzalni odnos u najmanju ruku ne bi mogao isključiti. Iznio je četiri elementa koji su ga naveli na takav zaključak: prisustvo epididimicke ciste, pojačana osjetljivost na bol u desnom testisu kakvu je optuženi opisao tokom pregleda, opis gubitka svijesti nakon nesreće koji je dao optuženi i, uopšteno, sama povijest bolesti.<sup>722</sup> Profesor Dunjic je izjavio da na osnovu informacija koje su mu bile na raspolaganju, nije mogao donijeti definitivne zaključke o tome da li je takva nesreća mogla prouzročiti privremenu impotenciju. U svakom slučaju, rekao je da bi takva cista u teoriji mogla uzrokovati privremenu impotenciju.<sup>723</sup> Kazao je da bi zbog prirode same povrede erekcija svakako bila veoma bolna, bez obzira na mogućnost postojanja spolne želje. Profesor Dunjic se saglasio da je i u pogledu povijesti bolesti kao i pojačane osjetljivosti testisa, zaključke zasnivao na izjavama samog Zorana Vukovica te da oni stoga ovise o istinitosti informacija koje je dobio od pacijenta.<sup>724</sup> Što

---

<sup>715</sup> T. 6158.

<sup>716</sup> T. 6161 i T. 6163.

<sup>717</sup> T. 6165.

<sup>718</sup> T. 6162-6165.

<sup>719</sup> T. 6172-6174 i 6177-6179.

<sup>720</sup> T. 6188-6189.

<sup>721</sup> T. 6198.

<sup>722</sup> T. 6204-6205.

<sup>723</sup> T. 6200-6202.

<sup>724</sup> T. 6205-6207.

se gubitka svijesti tice, doktor je takode dopustio mogucnost da i onaj ko je bio svjedok gubitka svijesti te vrste podjednako može opisati simptome takvog gubitka svijesti.<sup>725</sup> Iako je insistirao da postoje znanstveni dokazi da bi takva cista mogla biti uzrokovana traumom, saglasio se da ne može pouzdano znanstveno utvrditi da se ta nesreca doista i dogodila.<sup>726</sup>

(f) FWS-191

(i) Svjedocenje FWS-191

254. Prije rata FWS-191, kci FWS-192, u vrijeme događaja stara oko sedamnaest godina,<sup>727</sup> živjela je sa svojom porodicom u Gackom.<sup>728</sup> Napustili su Gacko oko 20. juna i otišli prvo u Borac, a kasnije do Zelengore.<sup>729</sup> Sa Zelengore su bježali kroz šume u pravcu Konjica, no 4. jula 1992. zarobljeni su na području Uloga.<sup>730</sup>

255. FWS-191 je izjavila da je prvo odvedena u školu u Ulogu i, nakon što je tamo provela dva ili tri dana, odvedena je 7. jula 1992. u školu u Kalinoviku, gdje su držali 130-140 civila Muslimana iz Gackog, a među njima i njenu majku. Tamo je ostala do 2. augusta 1992. Toga dana vojnici u maskirnim uniformama odveli su je iz škole zajedno sa sedam ili osam drugih djevojaka, među kojima su bile J.G., FWS-186 i FWS-190. Kasnije je doznala da su ljudi koji su je izveli bili Dragoljub Kunarac zvani "Žaga" i "Gaga", koji je imao još i nadimak "Crnogorac". Kada je zamolila jednog od stražara u školi da ih zaštiti, on je kazao da ništa ne može učiniti jer da "Žaga" nad svim ima kontrolu.<sup>731</sup>

256. U automobilu "Gaga" i "Žaga" su sjedili na prednjim sjedištima, a sve djevojke na stražnjem sjedištu. Vozili su se 10-15 minuta, prošli kroz Kalinovic, i nakon toga su premještene u jednu hladnjacu, koja ih je na kraju odvezla do Foce. Stigle su u naselje Aladža, što svjedokinja u to vrijeme nije znala, no kasnije je doznala razgovarajući sa drugim ženama. Kada su stigle, cekali su ih vojnici, no ne sjeca se da li je u to vrijeme

---

<sup>725</sup> T. 6208-6209.

<sup>726</sup> T. 6214-6215.

<sup>727</sup> T. 3119.

<sup>728</sup> T. 3119.

<sup>729</sup> T. 3123.

<sup>730</sup> T. 3126-3127.

<sup>731</sup> T. 3144-3145.

prisutan bio i Dragoljub Kunarac. Imala je dojam da su vojnici bili Srbi ili Crnogorci i sjetila se da se jedan od njih zvao Jure Ivanovic.<sup>732</sup>

257. Tridesetak minuta ili jedan sat kasnije vratio se “Žaga” zajedno sa DP 6 i vojnici su obojicu pozdravili sa poštovanjem, iz čega je svjedokinja zaključila da je “Žaga” bio zapovjednik.<sup>733</sup> U toj kući ih nisu maltretirali. “Žaga” je FWS-191, FWS-186 i J.G. rekao da ponovo uđu u automobil i odveo ih je u “Partizan”. Dragoljub Kunarac je izašao iz automobila i proveo 5-10 minuta razgovarajući sa jednom ili dvije djevojke, nakon čega se vratio u automobil.<sup>734</sup> Od “Partizana” su se odvezli do jedne kuće u Trnovacama, za koju se FWS-191 sjeća da se radilo o kući DP 6.<sup>735</sup>

258. “Žaga” je otišao na četrdesetak minuta ili jedan sat, a kada se vratio, u kući su bile tri djevojke, Dragoljub Kunarac, DP 6 i “Gaga”. DP 6 je svima rekao gdje će ko spavati. J.G. je otišla sa “Gagom” na prvi sprat. FWS-186 je sa DP 6 otišla na drugi sprat. Djevojke su poslušale svaku zapovijed koja im je bila upućena i učinile sve što im je bilo naredeno.<sup>736</sup>

259. “Žaga” je došao u sobu u kojoj se ona nalazila i predstavio se. FWS-191 mu je kazala da je djevojka, a Dragoljub Kunarac je rekao da će joj onda on biti prvi. Skinuo je sa sebe odjeću i naredio joj da učini to isto, što je ona i uradila. Na stol je stavio bajonet, što je svjedokinju jako uplašilo. Kunarac je pokušao penetrirati vaginu FWS-191, no u tome nije u potpunosti uspio, zato što se ona ukocila od straha. Ostatak noći proveli su zajedno u toj sobi.<sup>737</sup>

260. FWS-186 joj je ispricala da je DP 6 izvukao pištolj i stavio ga pokraj njih prije no što ju je silovao. J.G. je rekla da je “Gaga” nije silovao zato što je imala menstruaciju.<sup>738</sup>

261. Kada se “Žaga” predstavio FWS-191, pokazao joj je i pločicu na kojoj je bilo njegovo ime.<sup>739</sup> Hvalio se svjedokinji da je prije rata bio u Francuskoj, gdje je živio od krađa po buticima.<sup>740</sup> Rekao joj je takode da je u jednom trenutku bio ovisan o drogi.

---

<sup>732</sup> T. 3147-3153.

<sup>733</sup> T. 3157.

<sup>734</sup> T. 3156-3162. Svjedokinja je prepoznala “Partizan” na *Ex-P* 11, fotografija 7300.

<sup>735</sup> T. 3164-3166.

<sup>736</sup> T. 3166-3169.

<sup>737</sup> T. 3170-3173.

<sup>738</sup> T. 3174-3175.

<sup>739</sup> T. 3140-3142.

<sup>740</sup> T. 3306.

Rekao joj je da se borio na frontu u Hrvatskoj prije no što je došao u Focu. Cini se da je prije rata bio zaposlen u nekoj farmaceutskoj firmi.

262. U kuci u Trnovacama svjedokinja je provela pet do šest mjeseci. Žaga ju je silovao tokom prvih mjesec ili mjesec i po dana. Opisala ga je na sljedeci nacin.<sup>741</sup> “Visok, mršav, a kosa mu nije bila jako kratka, bila je poduža. Mislim da je imao grubo lice, velike oci. Kosa mu je bila smeda.”

263. Nakon što ju je iz kuce u Trnovacama odveo njen buduci suprug, više nije nikada razgovarala sa “Žagom”, iako je on jednom prilikom tražio od njenog supruga da je vidi, što je ona odbila. Medutim, kasnije ga je vidala u razdoblju poslije rata, buduci da su njena i njegova djeca išla u istu školu u Foci. Posljednji ga je put vidjela neposredno prije no što se predao Sudu.<sup>742</sup>

264. FWS-191 je izjavila da je “Žaga” dolazio u kucu u Trnovacama do kraja septembra. Svaki put kada je došao, silovao ju je. Pokušao ju je jednom silovati analno, no morao je odustati, jer je to za svjedokinju bilo previše bolno. Osjecala se kao da je njegovo vlasništvo. FWS-186 morala je imati spolni odnos sa DP 6 kad god je on bio u kuci, a to je trajalo do ljeta 1993., kada više nisu bili u kuci. FWS-191 je uvjerena da je “Žaga” isto tako bio svjestan toga što se dogadalo između DP 6 i FWS-186.<sup>743</sup>

265. Obje djevojke nisu mogle ici kamo su htjele, iako su u jednom trenutku dobile kljuceve kuce. Bile su prisiljene koristiti srpska imena i raditi kucanske poslove. Zapravo su zamolile DP 6 da im bude dozvoljeno da ostanu u toj kuci, jer su se jako bojale toga da ih odvedu u Karamanovu kucu i onoga što bi im se tamo moglo desiti.<sup>744</sup> Nakon nekog vremena FWS-191 je dopušteno da napiše pismo majci, FWS-192.<sup>745</sup>

266. U kucu bi dolazili vojnici DP 6 i Dragoljuba Kunarca. Dragoljub Kunarac licno je priznao svjedokinji da je zapovjednik jedne izvidacke jedinice, no ona je imala dojam da je DP 6 bio od njega viši po cinu, te da je njegova jedinica bila jaca od jedinice Dragoljuba Kunarca.<sup>746</sup>

---

<sup>741</sup> T. 3141.

<sup>742</sup> T. 3224.

<sup>743</sup> T. 3178-3182.

<sup>744</sup> T. 3181-3184.

<sup>745</sup> T. 3188.

<sup>746</sup> T. 3185-3187 i T. 3271.

267. Negdje tokom prve polovice augusta 1992. "Žaga" je u kucu doveo druge djevojke, odnosno FWS-175 i MK (RK). Obje su silovane u kuci u Trnovacama. FWS-190<sup>747</sup> je tamo doveo DP 1.<sup>748</sup>

268. FWS-191 se sjeca da je "Žaga" doživio nesrecu, ona misli s oklopnim transporterom, negdje tokom septembra 1992. Slomio je ruku, a vjerojatno i rebro. Jedna poznanica Dragoljuba Kunarca, žena po imenu Jadranka, došla je u kucu i odvela je u bolnicu da bi posjetila "Žagu". Tom prilikom on ju je takode pokušao silovati, no zaustavili su ga DP 6 ili Jadranka. Usprkos ozljedama nastavio ju je silovati kada se vratio u kucu. FWS-191 procjenjuje da ju je u razdoblju od augusta 1992. do septembra 1992. Dragoljub Kunarac silovao više od dvadeset puta.<sup>749</sup>

269. Silovao ju je takode i DP 6 i jedan drugi vojnik po imenu Zoran Nikolic. Ovaj posljednji ju je silovao dva puta, jednom kada je u kuci bio "Žaga", a DP 6 ju je silovao jednom.<sup>750</sup> I drugi su je vojnici pokušavali silovati.<sup>751</sup>

270. Nakon otprilike dva mjeseca, krajem septembra, Dragoljub Kunarac je na pet do sedam dana otišao u Crnu Goru. U tom razdoblju njen buduci suprug odveo je nju i FWS-186 u jedan stan u Foci, gdje ju je sakrio od Kunarca. Iako ju je Kunarac nakon toga pokušao pronaci i kontaktirati, nije više uspio sa njom razgovarati. Premda je mogla biti razmijenjena na Palama, svjedokinja je odbila razmjenu jer je bila u drugom stanju i nije htjela napustiti supruga. Cula je osim toga da ce je prisiliti da izvrši abortus ukoliko ode u Sarajevo. Trnovace je napustila u januaru 1993., a Focu 23. aprila 1998.<sup>752</sup>

271. FWS-191 je svjedocila da je u razlicitim prilikama za vrijeme svog boravka u Foci sretala Radomira Kovaca zvanog "Klanfa". Prema svjedokinjinim rijecima on je bio u "jedinici DP 2", a svjedokinja je ranije bila dobra prijateljica DP 2, vode te jedinice.<sup>753</sup> Znala je osim toga da je Radimir Kovac živio u zgradi "Brena". Otišla je u njegov stan da bi uzela svoju odjecu koja je tamo odnesena u oktobru 1992., kada više nije bila sa "Žagom".<sup>754</sup> Tom prilikom je vidjela tri djevojke u stanu Radomira Kovaca, ukljucujuci FWS-87. FWS-191 nije se mogla sjetiti da li se tamo nalazila i neka cetvrta

---

<sup>747</sup>T. 3189-3197.

<sup>748</sup>T. 3202-3203.

<sup>749</sup>T. 3210-3213.

<sup>750</sup>T. 3214-3215.

<sup>751</sup>T. 3216-3217.

<sup>752</sup>T. 3219-3227.

<sup>753</sup>T. 3229.

<sup>754</sup>T. 3230. Prepoznala je zgradu "Brena" na fotografiji 7401 *Ex-P* 11, T. 3231.

djevojka.<sup>755</sup> Sjetila se da je prije tog događaja Kovac jednom doveo FWS-87 u stan svoje tetke, gdje je neko vrijeme boravila FWS-191 sa svojim budućim suprugom.<sup>756</sup> FWS-191 se sjeca da joj je DP 1 kazao da je našao FWS-87 ispod jednog mosta.<sup>757</sup> To se desilo negdje sredinom oktobra 1992.<sup>758</sup> Tokom tužioceve replike FWS-191 je izjavila da nikada nije bila sama sa FWS-87 u kaficu “Leonardo” i da je nezamislivo da bi se FWS-87 ili bilo koja djevojka Muslimanka mogle slobodno kretati gradom. Svako je znao njenu situaciju.<sup>759</sup> FWS-191 je dodala da, usprkos činjenici da je bila udata za Srbina, ona kao Muslimanka nikada ne bi bila otišla sama u kafic, a kamo li u kafic “Linea”, u kojem su se okupljali vojnici. FWS-191 se sjeca da je bila previše uplašena da čak i hoda sama po Foci, jer se nije osjećala bezbjedno. Tek se krajem 1993. godine osjećala dovoljno sigurnom da bi sama otišla u šetnju.<sup>760</sup> Odlazila bi u zgradu “Brena” da posjeti FWS-190, koja je u toj zgradi živjela sa DP 1.<sup>761</sup> Jednom je otišla i u Kovacev stan zajedno sa DP 1.<sup>762</sup>

272. Svjedokinja FWS-191 je poznavala Zorana Vukovica.<sup>763</sup> Rekla je da je i on bio u jedinici DP 2. Često ga je vidala i sa njim razgovarala. Poznavala je njegovu porodicu, djecu i suprugu.<sup>764</sup> On se prema njoj ponašao prijateljski.<sup>765</sup>

(ii) Potkrepljujući dokazi

273. FWS-192, majka FWS-191, potvrdila je da je 2. augusta 1992. u školu u Kalinoviku došao jedan vojnik i odveo njenu kcer. Sjeca se da je od jednog stražara doznala da tog čovjeka zovu “Žaga”. FWS-192 se nadalje sjeca da je pitala “Žagu” kada ga je ponovo srela gdje se nalazi njena kci i da je on odgovorio da se FWS-191 nalazi kod njega i da je nece vratiti. FWS-192 se sjeca da je od “Žage” i DP 6 dobila pismo koje je napisala FWS-192. FWS-192 je nadalje svjedočila da svoju kcer nije ponovo vidjela prije 2. augusta 1994.<sup>766</sup>

---

<sup>755</sup> T. 6090.

<sup>756</sup> T. 6081.

<sup>757</sup> T. 6081.

<sup>758</sup> T. 6087, 6103.

<sup>759</sup> T. 6083.

<sup>760</sup> T. 6085.

<sup>761</sup> T. 3232.

<sup>762</sup> T. 3233.

<sup>763</sup> T. 3236. Svjedokinja je kazala da se ne radi o onom Zoranu Vukovicu koji se spominje u vezi sa kućom u Trnovacama. Radilo se o drugom Zoranu Vukovicu, mladici starom oko 25 ili 26 godina u vrijeme tih događaja, T. 3217.

<sup>764</sup> T. 3236.

<sup>765</sup> T. 3237.

<sup>766</sup> Vidi par. 358.

274. FWS-186 sjetila se tokom svjedočenja da joj je FWS-191 rekla da ju je Dragoljub Kunarac silovao iste noci kada je i FWS-186 silovao DP 6 u drugoj sobi u kuci u Trnovacama.<sup>767</sup> FWS-186 je nadalje potvrdila da je nakon toga Dragoljub Kunarac u razdoblju od mjesec i po do dva mjeseca silovao FWS-191, te da je jednom vidjela Kunarca sa rukom u gipsu.<sup>768</sup>

275. FWS-190 je svjedočila da je vidjela Dragoljuba Kunarca kako siluje FWS-191 u Trnovacama.<sup>769</sup>

276. FWS-175 je izjavila da je primijetila nakon svog povratka u kucu u Trnovacama da je FWS-191 bila sa "Žagom", dok je FWS-186 bila sa DP 6. Izjavila je nadalje da je po izrazu lica FWS-191 mogla vidjeti da FWS-191 siluju tokom vremena koje je provela u toj kuci.<sup>770</sup>

(iii) Dokazi odbrane

277. Tokom svog svjedočenja optuženi Dragoljub Kunarac je kazao da je s osmatranjem Rogoja poceo oko 16:30 sati 3. augusta 1992.<sup>771</sup> Dana 4. augusta nalazio se na putu za Dobro Polje, gdje je ostao do jutra 8. augusta.<sup>772</sup> Rekao je da je tokom tog vremena spavao u šumama oko Rogoja.<sup>773</sup> Uvece 7. augusta receno mu je da se javi komandantu brigade. U ranim jutarnjim satima 8. augusta on i njegovi ljudi krenuli su prema Foci i stigli u Kalinovik oko 7:00 sati. Tamo je uzeo automobil u SUP-u u Kalinoviku, a ostavio ga je u SUP-u u Foci. Dragoljub Kunarac je rekao da je ostavio svoje ljude u Aladži i otišao u štab brigade, gdje je stigao u 7:10 sati.<sup>774</sup> Dobio je potom zadatak da ode u Papretno.<sup>775</sup> Kazao je da je, međutim, na putu negdje oko 7:30 doživio nesreću,<sup>776</sup> da je slomio rebra, te da je bio izubijan, tako da je morao otici u bolnicu. Kunarac je rekao da je istog tog dana izašao iz bolnice i da je otišao ravno u kucu svojih roditelja, odakle je otišao na jedan sprovod i tamo vidio DP 6.<sup>777</sup>

---

<sup>767</sup> Vidi par. 288.

<sup>768</sup> Vidi par. 290.

<sup>769</sup> Vidi par. 302.

<sup>770</sup> Vidi par. 373-374.

<sup>771</sup> T. 4554.

<sup>772</sup> T. 4554.

<sup>773</sup> T. 4554.

<sup>774</sup> T. 4556.

<sup>775</sup> T. 4557.

<sup>776</sup> T. 4557-4558.

<sup>777</sup> T. 4559-4560.



278. Dragoljub Kunarac tvrdi da je u noci 9. augusta otišao sa DP 6 i “Gagom” u kucu u Trnovacama, gdje su boravile FWS-191 i FWS-186.<sup>778</sup> Kazao je da je to takode bilo prvi put da je susreo ljude koji su zajedno sa DP 6 navodno silovali te dvije djevojke.<sup>779</sup> Kunarac je rekao da je te noci tamo spavao sam. Ujutro 10. augusta razgovarao je sa djevojkama. Kazao je da su mu one rekly da su DP 6 i “Gaga” otišli. One su mu uz to ispricale svoju pricu, te da su ih tamo 2. augusta doveli “Gaga” i DP 6.<sup>780</sup> Kunarac je rekao da je u toj kuci ponovo boravio od 10. do 11. augusta, i to u istoj sobi sa FWS-191. Kunarac je, medutim, insistirao da se pritom ništa nije dogodilo.<sup>781</sup>

279. “Gaga”, DP 6 i covjek koji je navodno takode silovao FWS-191<sup>782</sup> vratili su se iz Foce sa ženom koja se zvala Jadranka.<sup>783</sup> Kunarac je kazao da je DP 6 nakon vecere imao srcani napad,<sup>784</sup> a kako su druga dvojica ponovo otišli, morao je otici do bolnice da ih zamoli da se vrate po DP 6, buduci da ga Dragoljub Kunarac zbog svojih slomljenih rebara nije mogao nositi.

280. Dragoljub Kunarac tvrdi da je razgovarao sa FWS-191 cetiri ili pet puta, buduci da je ona - prema njegovim rijecima - bila dobar izvor informacija o situaciji na Zelengori, no da je nikada nije silovao. Rekao je da je 9. augusta imao dva slomljena rebra i da je uslijed toga jedva mogao sjediti.<sup>785</sup> Kazao je da ju je 9. augusta vidio prvi put.<sup>786</sup> Nastavio ju je vidati do posljednjeg dana, cak i nakon što se udala.

281. Optuženi Dragoljub Kunarac izjavio je takode da kada je došao u Trnovace, u kuci su bile samo FWS-191 i FWS-186. Nije vidio FWS-190<sup>787</sup> ili bilo koju drugu od djevojaka koje su svjedocile da su u to vrijeme bile tamo. Konkretno, rekao je da nije vidio FWS-190, suprotno njenoj tvrdnji da je u kucu došla zajedno sa DP 1.<sup>788</sup> Isto tako, nije vidio ni FWS-175, ni RK.<sup>789</sup>

282. Dragoljub Kunarac je izjavio da je 14. augusta otišao Draganu Gagovicu u SUP da bi ga izvijestio o onome što mu je rekla FWS-191. Kunarac tvrdi da je htio odvesti

---

<sup>778</sup> T. 4561.

<sup>779</sup> T. 4562.

<sup>780</sup> T. 4562-4563.

<sup>781</sup> T. 4564.

<sup>782</sup> Njegovo ime se pojavljuje na *Ex-D* 83.

<sup>783</sup> T. 4568.

<sup>784</sup> T. 4568.

<sup>785</sup> T. 4758.

<sup>786</sup> T. 4758.

<sup>787</sup> T. 4756.

<sup>788</sup> T. 4756.

<sup>789</sup> Svjedok RK se katkada spominje kao svjedok MK.

FWS-191 i ostatak njene porodice svojoj porodici u Tivat u Crnoj Gori.<sup>790</sup> Dragan Gagovic je to prihvatio i dao mu dozvole i za FWS-191 i za FWS-186. Kada joj je ponudena mogucnost da ode u Crnu Goru, FWS-191 je rekla da mora pitati majku. Zbog toga je napisala pismo majci, koje je Dragoljub Kunarac zajedno sa DP 6 odnio njenoj majci u školu u Kalinoviku.<sup>791</sup> Vlasti u školi su, medutim, rekle da majka ne može ici jer mora biti razmijenjena. No, Kunarac je imao priliku da sa njom razgovara i rekao joj je kako može stupiti u kontakt sa svojom kceri u Tivtu, davši joj pritom svoj privatni broj telefona u Tivtu. Kunarac je rekao da je majka kceri napisala pismo, u kojem je kazala da je razgovarala sa Kunarcem i da ce je potražiti pod srpskim imenom koje je koristila u pismu. Dokazni predmet odbrane D 86 je novinski intervju koji je dala majka FWS-191, a u kojem se spominje doticni telefonski broj.

283. Prema rijecima Dragoljuba Kunarca, kada se negdje tokom septembra 1992. vratio iz Crne Gore da bi odveo FWS-191, srpski vojnik koji ce kasnije postati suprug FWS-191 kazao mu je da to nije potrebno i da je ona sada sa njim.<sup>792</sup>

(g) FWS-186

(i) Svjedocenje FWS-186

284. Pocetkom rata 1992. FWS-186 je bila stara oko šesnaest i pol godina. FWS-185 je njena majka.<sup>793</sup> Prije rata živjela je u Gackom, no u maju 1992. vratila se roditeljima koji su živjeli u Ravnama.<sup>794</sup> Njeno selo napadnuto je 28. ili 29. juna. Bila je u grupi od 200 ljudi, medu kojima je bilo samo 10 ili 15 muškaraca, u selu Ulog, kada je pokušala pobjeci u Konjic.<sup>795</sup> Nakon što su se predali, grupa je prvo odvedena u školu u Ulogu, gdje su ostali jednu ili dvije noci.<sup>796</sup> Dana 2. augusta 1992. sve osobe mlade od 55 godina, ukljucujuci FWS-186, premještene su u školu u Kalinoviku, dok su stariji ljudi pušteni. FWS-185 nije puštena jer nije htjela ostaviti svoju porodicu.<sup>797</sup>

285. FWS-186 je izjavila da su 2. augusta 1992. optuženi Dragoljub Kunarac i “Gaga” uletjeli u školu u Kalinoviku, gdje su nju držali zajedno sa drugim ženama, i rekli joj da

---

<sup>790</sup> T. 4581.

<sup>791</sup> T. 4583.

<sup>792</sup> T. 4593.

<sup>793</sup> T. 2914.

<sup>794</sup> T. 2915.

<sup>795</sup> T. 2923.

<sup>796</sup> T. 2923-2924.

<sup>797</sup> T. 2924-2925.

pode sa njima. Izašla je u predvorje zajedno sa FWS-191, FWS-190 i J.G., koje su sve bile iz Gackog.<sup>798</sup> J.G. je u to vrijeme bila stara oko 14 godina.<sup>799</sup>

286. FWS-186 tada nije znala ime optuženog Dragoljuba Kunarca, no doznala ga je kasnije tokom boravka u kuci u Trnovacama.<sup>800</sup>

287. Dragoljub Kunarac i DP 6 odveli su je zajedno sa tri druge djevojke iz Kalinovika crvenim automobilom marke "Lada" u smjeru Foce. U Miljevini su prebacene u hladnjacu i na kraju odvedene u jednu kucu u Foci, gdje se nalazio određeni broj vojnika. Svjedokinja se ne sjeca da li se tamo nalazio Dragoljub Kunarac kada su stigle, no izjavila je da vjeruje kako su ih kasnije on i DP 6 odveli u kucu u Trnovacama.<sup>801</sup> Ni jedna od djevojaka nije bila zlostavljana u Foci. Otprilike jedan ili dva sata kasnije Dragoljub Kunarac i DP 6 autom su odvezli FWS-191 i J.G. u kucu u Trnovacama. FWS-186 je identificirala kucu u Trnovacama.<sup>802</sup> Cinilo joj se da kuca pripada DP 6.<sup>803</sup>

288. Prvo vece u kuci njih tri su tamo bile sa DP 6. Morale su pripremiti hranu. Kasnije, oko 1:00 ili 2:00 sata, stigli su Dragoljub Kunarac i "Gaga". DP 6 im je kazao u kojoj ce sobi spavati. DP 6 je došao u sobu u koju je otišla FWS-186, zaključao vrata iznutra i silovao je. J.G. joj je kasnije rekla da je nju silovao "Gaga", a FWS-191 je kazala da je nju silovao Dragoljub Kunarac.<sup>804</sup>

289. FWS-186 nije poznavala Dragoljuba Kunarca prije rata.<sup>805</sup> Prvi put ga je vidjela kada je došao u srednju školu u Kalinoviku da je odvede.<sup>806</sup> Doznala je njegovo ime u kuci u Trnovacama,<sup>807</sup> no sjeca se da je "Žaga" u tu kucu dolazio samo tokom mjesec i po do dva mjeseca. Opisala ga je kao "visokog, tamnog, velikih ociju, mršavog".<sup>808</sup> Obracala mu se sa "Žaga".<sup>809</sup> Vidjela je njegovu fotografiju u štampi kada se predao Medunarodnom sudu i odmah ga prepoznala.<sup>810</sup> Nije ga spomenula u svojoj prvoj izjavi

---

<sup>798</sup> T. 2930-2931.

<sup>799</sup> FWS-175, T. 3591.

<sup>800</sup> T. 2931.

<sup>801</sup> T. 2933-2936 i T. 2999.

<sup>802</sup> T. 2936-2939, identifikacija *Ex-P* 210 na T. 2940 i opis rasporeda prostorija u kuci, kao i nacin na koji je bilo organizirano spavanje na T. 2941-2942.

<sup>803</sup> T. 2944.

<sup>804</sup> T. 2945-2949.

<sup>805</sup> T. 2931.

<sup>806</sup> T. 2996.

<sup>807</sup> T. 2931.

<sup>808</sup> T. 2932.

<sup>809</sup> T. 2945.

<sup>810</sup> T. 2932.

od 26. novembra 1993.,<sup>811</sup> dan nakon što je razmijenjena, jer je htjela zaštititi FWS-191 i J.G.<sup>812</sup>

290. FWS-186 svjedočila je da je u kuci u Trnovacama ostala oko pet mjeseci. Tokom tog vremena od nje se zahtijevalo da stalno ima spolne odnose sa DP 6, osim kada je bio u Crnoj Gori ili na linijama fronta. Dragoljub Kunarac je FWS-191 silovao tokom mjesec i po do dva mjeseca. Sjeca se da ga je u jednom trenutku vidjela sa rukom u gipsu. J.G. je u kuci ostala tek nekoliko dana.<sup>813</sup> Oko mjesec dana nakon odlaska Dragoljuba Kunarca iz te kuce, u nju je došao Dragan Džurovic da bi tamo živio.<sup>814</sup>

291. Tokom njenog boravka u kucu bi dolazili drugi vojnici, za koje svjedokinja smatra da su bili ljudi DP 6 i Dragoljuba Kunarca. Medutim, tim ljudima nije bilo dozvoljeno da diraju žene.<sup>815</sup> Nije bila u stanju utvrditi odnos cinova između DP 6 i Dragoljuba Kunarca.<sup>816</sup>

292. Kasnije su u kucu dovedene druge žene, FWS-175 i MK (poznata i kao RK), no ostale su samo dvadeset dana.<sup>817</sup> Na zahtjev FWS-186 nešto kasnije je dovedena i FWS-190, buduci da su one bile dobre prijateljice. FWS-190 je ostala oko dva dana i nakon toga je prebacena u Focu da bi tamo boravila sa DP 1. FWS-190 ispricala je FWS-186 da je nju silovao "Vojvoda" u vrijeme kada su njih dvije bile razdvojene.<sup>818</sup>

293. Pocetkom januara 1993. FWS-186 i FWS-191 odvedene su u stan DP 6 u Foci, gdje je FWS-186 ostala do svoje razmjene na sarajevskom aerodromu 25. novembra 1993. Tokom tog vremena DP 6 ju je silovao jednom ili dva puta.<sup>819</sup> FWS-191 je u meduvremenu uspostavila odnos sa Draganom Džurovicem, za kojeg se na koncu udala i nije htjela otici u razmjenu.<sup>820</sup> FWS-186 se ne sjeca da je u Trnovacama vidjela Radomira Kovaca ili Zorana Vukovica.<sup>821</sup>

(ii) Potkrepljujuci dokazi

---

<sup>811</sup> Ex-P 212.

<sup>812</sup> T. 2965.

<sup>813</sup> T. 2949 i T. 2956-2957.

<sup>814</sup> T. 2959.

<sup>815</sup> T. 2958-2959.

<sup>816</sup> T. 2961.

<sup>817</sup> T. 2970.

<sup>818</sup> T. 2971-2973.

<sup>819</sup> T. 2974 i 2978.

<sup>820</sup> T. 2974-2977.

<sup>821</sup> T. 2976.

294. FWS-175 je potvrdila da je FWS-186 već bila u kući u Trnovacama kada je ona stigla zajedno sa RK (MK). Primijetila je nadalje da je FWS-186 bila sa DP 6. Uz to, FWS-175 se sjeca da su FWS-186 i FWS-191 silovane tokom vremena koje je ona provela u kući. Objasnila je da, iako nikada nije vidjela silovanja, mogla je na osnovu izraza lica djevojaka zaključiti šta se dešavalo.<sup>822</sup>

295. Svjedočenje koje je iznijela FWS-186 o tome kako su Dragoljub Kunarac i “Gaga” 2. augusta 1992. premjestili nju zajedno sa J.G. i drugima iz škole u Kalinoviku u kuću u Trnovacama, kao i incidenti koji su nakon toga uslijedili dodatno su potkrepljeni svjedočenjima FWS-190 i FWS-191. FWS-191 je potvrdila da je u kući u Trnovacama FWS-186 morala otići na drugi sprat sa DP 6.<sup>823</sup> Sjeca se nadalje da je FWS-186 morala imati spolni odnos sa DP 6 kad god je on bio u kući i do ljeta 1993. FWS-191 se osim toga sjeca, kao i FWS-186, da je J.G. morala otići sa “Gagom” u sobu na prvom spratu.<sup>824</sup> Što se silovanja J.G. međutim tice, FWS-186 se sjeca da joj je J.G. kasnije rekla da je “Gaga” nije silovao, zato što je imala menstruaciju.<sup>825</sup>

296. FWS-192, majka FWS-191, svjedočila je da je bila prisutna kada je DP 6 priznao FWS-185, majci FWS-186, da je njena kći sa njim i rekao FWS-185 da mu dade odjecu za njenu kćer.<sup>826</sup>

(h) FWS-190

(i) Svjedočenje FWS-190

297. FWS-190, koja je bila stara oko šesnaest godina kada je započeo rat,<sup>827</sup> izjavila je da su je 2. augusta 1992. DP 3, braca Samardžići i jedan drugi vojnik automobilom odvezli iz škole u Kalinoviku u Miljevinu. Ne sjeca se u potpunosti da li su u automobilu bili i Dragoljub Kunarac ili neka druga djevojka, budući da je bila u stanju šoka nakon što je bila silovana. Misli da su sa njom bile FWS-87 i D.B., a možda i FWS-75. U Miljevini su odvedene u neki hotel, a nakon toga u Karamanovu kuću. U kući su bile dvije druge djevojke, koje su otišle kada su one stigle. Tokom njenog boravka, tamo su bile i JB i J.G. Žene su bile raspodijeljene između prisutnih vojnika, za koje se njoj činilo da su bili miljenici DP 3. Nju su dali Radovanu Stankoviću, koji je nije zlostavljao

---

<sup>822</sup> Vidi par. 374.

<sup>823</sup> Vidi par. 258.

<sup>824</sup> Vidi par. 258.

<sup>825</sup> Vidi par. 260.

<sup>826</sup> Vidi par. 357.

<sup>827</sup> T. 3314.

tokom cijelog njenog boravka u kuci. Prvo je u sudnici svjedočila da je tamo provela oko mjesec dana, no tokom unakrsnog ispitivanja advokata odbrane dopustila je da se možda radilo i o tako kratkom periodu kao što je 7-10 dana.<sup>828</sup>

298. Tek kasnije je doznala da su ljudi koji su je odveli iz škole u Kalinoviku zapravo bili “Žagini” ljudi, što je doznala kada ih je upoznala. Među ljudima koji su ih odveli bio je DP 7, čije je ime doznala zato što joj se on kasnije predstavio.<sup>829</sup>

299. Automobilom su odvezene u Miljevinu, gdje su prebacene u hladnjacu. Sa njima u automobilu bio je DP 7, no ne sjeca se niti jednog drugog vojnika. Kada su prebacene u hladnjacu, prisutni su bili i drugi vojnici. Nakon što su stigli u naselje Aladža u Foci, DP 7 ju je odmah odveo u jednu drugu kucu u blizini autobusne stanice i tamo je silovao. Kada se vratila u prvu kucu, drugih djevojaka tamo više nije bilo.<sup>830</sup>

300. Cini joj se da je kuca u koju je vraćena bila baza za “Žagine” vojnike i izgledalo je kao da je on glavni, budući da su oni slušali njegova naredjenja.<sup>831</sup> Po njenom povratku, u kucu su dovedene djevojke i žene iz “Partizana” i silovane. Među njima su bile FWS-87 i D.B., a možda i FWS-50.<sup>832</sup> Nju licno je silovao muškarac po nadimku “Vojvoda”. Svjedokinja se sjeca da je za to vrijeme “Žaga” bio u glavnoj sobi i da je razgledavao oružje. Nije potpuno sigurna kada ga je tog dana u kuci vidjela prvi put, no misli da je to bilo tokom jutra i oko podneva.<sup>833</sup> Imala je utisak da je on morao biti svjestan toga što se događalo u kuci.<sup>834</sup>

301. Istog tog dana cula je eksploziju i vidjela da je u zrak dignuta Aladža džamija. DP 7 je kazao da je “Žaga” “to ponovo uradio”.<sup>835</sup>

302. Cini se da je svjedokinja po prvi put susrela “Žagu” kada je on došao u školu u Kalinoviku zajedno sa novinarkom Gordanom Drašković, iako nije bilo jasno da li ga je ona u to vrijeme već poznavala.<sup>836</sup> Do drugog susreta sa njim došlo je u kuci u Aladži, koju je svjedokinja opisala kao mjesto okupljanja vojnika Dragoljuba Kunarca.<sup>837</sup> Nije sigurna da je on bio prisutan kada je stigla u kucu, no vidjela ga je nakon što ju je vratio

---

<sup>828</sup> T. 3352-3358 i 3416.

<sup>829</sup> T. 3336-3339.

<sup>830</sup> T. 3337-3346.

<sup>831</sup> T. 3345.

<sup>832</sup> T. 3346.

<sup>833</sup> T. 3348-3350 i T. 3414.

<sup>834</sup> T. 3350.

<sup>835</sup> T. 3344.

<sup>836</sup> T. 3333.

<sup>837</sup> T. 3345.

DP 7 koji ju je upravo bio silovao.<sup>838</sup> Ponovo ga je vidjela nakon što ju je DP 7 izveo iz Karamanove kuće. S mjesta na kojem je živio DP 7 odveli su je “Žaga” i jedna žena. Od tamo on ju je odveo k DP 1.<sup>839</sup> U Tmovacama je vidjela Dragoljuba Kunarca kako siluje FWS-191.<sup>840</sup> Izjavila je da ga nije vidjela na televiziji kada je doveden u Den Haag.<sup>841</sup> Međutim, u jednoj ranijoj izjavi koju je dala Tužilaštvu, svjedokinja je rekla da je vidjela “Dragana Kunarca” na televiziji kada je doveden u sjedište Međunarodnog suda. Kada je od nje zatraženo da objasni tu nedosljednost, svjedokinja se nije mogla sa sigurnošću sjetiti da li je tom prilikom vidjela Kunarca na televiziji ili ne.<sup>842</sup>

303. FWS-190 je svjedočila da je “Klanfa” optuženi Radomir Kovac.<sup>843</sup> Činilo se da je bio u istoj jedinici sa DP 1 i dolazio je u stan DP 1.

304. Tokom unakrsnog ispitivanja zastupnik odbrane optuženog Radomira Kovaca doveo je u pitanje kredibilitet svjedokinje tako što je ustvrdio da ona Radomira Kovaca nije spomenula u jednoj ranijoj izjavi Tužilaštvu iz 1998. godine. Tužilac je u spis uveo dvije izjave iz 1993. godine,<sup>844</sup> date bosanskim vlastima, a u kojima se govori o onome što se svjedokinji dogodilo i u kojima ona spominje optuženog Radomira Kovaca. Svjedokinja je takode u svom iskazu izjavila da je bila u stanu Radomira Kovaca kako bi posjetila FWS-87 i jednu drugu djevojku koja se tamo nalazila.<sup>845</sup>

305. Svjedokinja FWS-190 susrela je i Zorana Vukovica.<sup>846</sup> Prema njenom sjećanju, on je bio u istoj jedinici kao i DP 1, čiji je zapovjednik izgleda bio DP 2.<sup>847</sup> Opisala je Zorana Vukovica kao čovjeka “srednje visine, svjetlo smeđe kose. Ne znam nikakve detalje”.<sup>848</sup> Došao je u stan DP 1 (njegova porodica bila je u istoj zgradi i ona je upoznala njegovu porodicu). Jednom je vidjela slike Foce kako gori, snimljene početkom rata, na kojima se vidi muškarac sa kaubojskim šeširom, a za kojeg je mislila da je to optuženi. Posvjedočila je da joj je Zoran Vukovic licno priznao da je on ta osoba na fotografijama.<sup>849</sup> Zoran Vukovic je osim toga došao i u stan tetke DP 1, dok je

---

<sup>838</sup> T. 3345.

<sup>839</sup> T. 3363.

<sup>840</sup> T. 3388.

<sup>841</sup> T. 3351.

<sup>842</sup> T. 3400.

<sup>843</sup> T. 3373.

<sup>844</sup> Ex-P 218 i P 218a.

<sup>845</sup> T. 3372.

<sup>846</sup> T. 3378.

<sup>847</sup> T. 3378.

<sup>848</sup> T. 3378-3379.

<sup>849</sup> T. 3381-3382.

svjedokinja bila tamo.<sup>850</sup> Prema riječima svjedokinje, Radomir Kovac, Zoran Vukovic i DP 1 pripadali su jedinici DP 2. Svjedokinja ne poznaje niti jednog drugog Zorana Vukovica.<sup>851</sup>

(ii) Potkrepljujuci dokazi

306. Obje svjedokinje, i FWS-87 i FWS-75, sjecaju se da je FWS-190 vec bila u ulici Osmana Đikica br. 16 kada su one stigle.<sup>852</sup>

307. Svjedocenje FWS-190 u vezi sa njenim prebacivanjem 2. augusta 1992. iz škole u Kalinoviku u kucu u Tmovacama odražava se u svjedocenjima FWS-191 i FWS-186.<sup>853</sup>

308. FWS-186 svjedocila je nadalje da je FWS-190 ponovo dovedena u kucu u Tmovacama na zahtjev FWS-186, buduci da su obje žene bile bliske prijateljice. FWS-186 se sjeca da joj je FWS-190 tokom svog dvodnevnog boravka rekla da ju je u razdoblju kada su njih dvije bile razdvojene silovao neki "Vojvoda".<sup>854</sup> FWS-191 takode se sjeca da je DP 1 u kucu doveo FWS-190.<sup>855</sup>

(i) FWS-95

(i) Svjedocenje FWS-95

309. FWS-95, koja je u vrijeme kada su se ti događaji odvijali imala otprilike 27 godina,<sup>856</sup> izjavila je da je nakon zarobljavanja u šumi u blizini njenog sela Mješaja odvedena u Buk Bijelu i nakon jedne noci provedene tamo, u Srednjoškolski centar Foca. Sjeca se da je u Buk Bijeloj bila ispitivana 5. jula 1992.<sup>857</sup>

310. Tokom prve noci njenog boravka u Srednjoškolskom centru Foca, ušao je jedan muškarac i naredio nekim ženama da izadu. To su bile FWS-88, D.B., FWS-90, FWS-75, FWS-87 i još jedna žena. Iako je svjedokinja isprva spomenula FWS-87, povukla je ono što je rekla odgovarajući na pitanje tužioca i onda ponovo tokom unakrsnog ispitivanja spomenula FWS-87 kao jednu od djevojaka koje su izvedene zajedno s

---

<sup>850</sup> T. 3452.

<sup>851</sup> T. 3385.

<sup>852</sup> FWS-87, par. 60; FWS-75, par. 170.

<sup>853</sup> FWS-191, par. 255-257; FWS-186, par. 285 i 287.

<sup>854</sup> Vidi par. 292.

<sup>855</sup> Vidi par. 267.

<sup>856</sup> T. 2183.

<sup>857</sup> T. 2195.



njom.<sup>858</sup> FWS-95 je izjavila da su ih odveli u drugu ucionicu gdje su cekala cetvorica muškaraca. Svaki od njih je uzeo jednu od žena, a njoj je DP 1 naredio da skine svoju odjecu. Morao ju je ošamariti prije nego što ga je poslušala. On ju je zatim silovao, ali se ona nije mogla sjetiti što se dogodalo sa drugim ženama jer se “povukla u sebe”. Nije spominjala da je optuženi Zoran Vukovic bio prisutan.<sup>859</sup>

311. FWS-95 je u “Partizan” odvedena nakon otprilike 15 do 20 dana u Srednjoškolskom centru Foca. Od dana kada je stigla, vojnici su redovno izvodili djevojke iz “Partizana” da bi ih silovali. Sjetila se da ih je jedan od stražara u “Partizanu” pokušao u tome spriječiti, ali da mu je receno kako su vojnici imali dozvolu od nacelnika lokalne policije Dragana Gagovica.<sup>860</sup> Govoreci o spolnim odnosima s vojnicima na koje su bile primorane, FWS-95 je izjavila: “To nije bio seks radi zadovoljstva nego iz bijesa. Oni su se na nama iskaljivali.”<sup>861</sup>

312. Svjedokinja je govorila o dvije prilike kada je odvedena iz “Partizana” u jednu kucu u podrucju Aladže koja se nalazila oko 200 metara od džamije. Nije se mogla sjetiti da li ju je tamo vodio Dragoljub Kunarac, ali se jasno sjecala da ju je on u oba navrata silovao.<sup>862</sup> U jednoj ranijoj izjavi Tužilaštvu izjavila je da ju je on izvodio cešće, oko pet ili šest puta.<sup>863</sup> Što se datuma tice, dajuci iskaz pred Sudom svjedokinja ih nije preciznije navodila, ali je u jednoj ranijoj izjavi navela da je prije 2. augusta 1992. prilikom odvođenja na silovanje u kucu u podrucju Aladže mogla vidjeti džamiju, a da je nakon tog datuma više nije vidjela.<sup>864</sup> Nije bila sigurna da li je tokom njenog drugog boravka u kuci džamija još bila citava.<sup>865</sup>

313. Prema njenom iskazu pred Pretresnim vijecem, kada je prvi put odvedena u kucu u podrucju Aladže, tamo su bila prisutna dva druga vojnika i cinilo se da Kunarac nad njima ima kontrolu. I FWS-105 i FWS-90 su tamo odvedene. Optuženi Kunarac je odveo FWS-95 u jednu sobu gdje ju je silovao. Iako je u sudnici izjavila da je tada niko drugi nije silovao,<sup>866</sup> to je u kontradikciji s njenom prvom izjavom u kojoj uopce nije spominjala optuženog Kunarca kao osobu koja ju je silovala ili sudjelovala u

---

<sup>858</sup> T. 2206-2207, T. 2282.

<sup>859</sup> T. 2206-2207.

<sup>860</sup> T. 2293 i T. 2213-2224.

<sup>861</sup> T. 2222.

<sup>862</sup> T. 2236-2237.

<sup>863</sup> *Ex-D* 40 (izjava od 25-26. aprila 1998., str. 3).

<sup>864</sup> *Ex-P* 75 (izjava od 9-11. februara 1996., str. 8).

<sup>865</sup> T. 2237.

<sup>866</sup> T. 2237-2238.

silovanjima.<sup>867</sup> Nadalje, u svojoj drugoj izjavi Tužilaštvu koju je odbrana ponudila na usvajanje tokom unakrsnog ispitivanja, izjavila je da ju je Dragoljub Kunarac, a ponekad i njegovi vojnici, silovao svaki put kada bi je izveo. Osim toga, rekla je da su, nakon što ju je Kunarac silovao kada je prvi puta odvedena u Aladžu, u sobu gdje su bili ona i Dragoljub Kunarac ušla tri vojnika, da je on otišao i da su je vojnici nastavili silovati. Optuženi Dragoljub Kunarac se više ne spominje u vezi s kucom u Aladži.<sup>868</sup>

314. Svjedokinja se nije mogla sjetiti druge prilike kada je odvedena u kucu na podrucju Aladže. Izjavila je da je tamo odvedena zajedno s drugim ženama, ali se nije mogla sjetiti imena. Dragoljub Kunarac joj je naredio da ude u jednu sobu i ponovo je silovao. U njenom iskazu pred Sudom nije bilo spomena o nekom drugom silovatelju kao što je navedeno u optužnici.<sup>869</sup> U svojoj drugoj izjavi spomenula je da su je u obje prilike silovala dvojica ili trojica vojnika, ali cini se da ju je optuženi Dragoljub Kunarac silovao samo prvi put.<sup>870</sup>

315. Svjedokinja je posvjedocila da je Dragoljub Kunarac bio jedan od muškaraca koji su je silovali dok je bila u "Partizanu".<sup>871</sup> Rekla je da mu je ime bilo "Dragan" a da su ga znali kao "Žagu."<sup>872</sup> Nije ga poznavala prije rata. FWS-90, koja je imala rodake koji su poznavali Dragoljuba Kunarca, rekla je svjedokinji ko je on.<sup>873</sup> Zbog loše kvalitete fotografija koje joj je Tužilaštvo predocilo prije sudjenja, u to vrijeme nije mogla reci da li je na tim fotografijama doista Dragoljub Kunarac, ali je rekla da u tom trenutku više nije sumnjala u to, izjavivši u sudnici da je "lakše prepoznati nekoga kada ga vidiš uživo nego na fotografiji. 'Kunarac' je isti kakav je i bio".<sup>874</sup>

316. Svjedokinja nije poznavala Zorana Vukovica prije rata.<sup>875</sup> Ime mu je saznala tokom svog zatoceništva, a lice je povezala s imenom kada ga je vidjela u sudnici.<sup>876</sup> Izjavila je da ga je prepoznala cim je ušla u sudnicu: "Sto posto sam sigurna da je to on", iako je smatrala da je u ono vrijeme imao dužu kosu.<sup>877</sup>

---

<sup>867</sup> Ex-P 75 (izjava od 9-11. februara 1996.)

<sup>868</sup> Ex-D 40 (izjava od 25-26. aprila 1998., str. 3).

<sup>869</sup> T. 2240.

<sup>870</sup> Ex-D 40 (izjava od 25-26. aprila 1998., str. 3).

<sup>871</sup> T. 2231.

<sup>872</sup> T. 2232.

<sup>873</sup> T. 2310.

<sup>874</sup> T. 2233.

<sup>875</sup> T. 2232.

<sup>876</sup> T. 2370.

<sup>877</sup> T. 2231 i T. 2233. Nekoliko svjedokinja, uključujući FWS-95, su identificirale optužene u sudnici. Međutim, Pretresno vijeće ne pridaje pozitivnu probativnu težinu takvim identifikacijama u sudnici (vidi paragrafe 561 i 562).

(ii) Potkrepljujuci dokazi

317. Incidenta u ucionici u Srednjoškolskom centru Foca sjetilo se nekoliko svjedokinja koje su bile među ženama koje su te noci bile prozване i silovane.<sup>878</sup> Izjavu FWS-95 da ju je silovao DP 1 potvrdila je FWS-75.<sup>879</sup> To što se FWS-95 sjeca da ju je DP 1 ošamario prije nego što ga je poslušala dodatno je potkrepljeno time što se FWS-87 sjetila da je cula kako neko tuce nekoga u onom uglu kamo su bili poslali FWS-95. Ona se takode sjeca da je cula DP 1 kako psuje FWS-95.<sup>880</sup>

318. FWS-105 se sjetila incidenta kada je zajedno s FWS-95 odvedena u kucu u naselju Aladža, gdje je vidjela optuženog Dragoljuba Kunarca. Ona u svom iskazu, međutim, nije mogla reci ništa o onom što se dogodilo FWS-95.<sup>881</sup> Iskaz FWS-105, koji se tice jednog drugog incidenta kada je nju i FWS-95 silovala grupa muškaraca u istoj prostoriji, nije odgovarao opisu koji je dala FWS-95.<sup>882</sup>

(j) FWS-48

(i) Svjedocenje FWS-48

319. Prije rata FWS-48, koja je 1992. bila stara oko 35 godina i koja je u rodbinskoj vezi sa FWS-75,<sup>883</sup> živjela je u Trošnju. Njeno selo je napadnuto rano izjutra 3. jula 1992.<sup>884</sup> Seljani, koji su pobjegli u obližnju šumu, ubrzo su opkoljeni, zarobljeni i pretuceni.<sup>885</sup> Iz šume su odvedeni na livadu, gdje su muškarci i žene razdvojeni.<sup>886</sup> Svjedokinja je vidjela mnogo srpskih vojnika, uključujući i Zorana Vukovica, kojeg je poznavala prije rata.<sup>887</sup>

320. Od te livade žene su odvedene u Buk Bijelu.<sup>888</sup> Tamo je svjedokinju silovao DP 1.<sup>889</sup> Iz Buk Bijele prebacene su u Srednjoškolski centar u Foci.<sup>890</sup>

---

<sup>878</sup> Vidi, na primjer, FWS-87, par. 57; FWS-75, par. 162; D.B., par. 215; FWS-50, par. 237.

<sup>879</sup> Vidi par. 162.

<sup>880</sup> Vidi par. 57.

<sup>881</sup> Vidi par. 330.

<sup>882</sup> Vidi par. 330.

<sup>883</sup> T. 2611.

<sup>884</sup> T. 2619.

<sup>885</sup> T. 2625.

<sup>886</sup> T. 2626.

<sup>887</sup> T. 2628.

<sup>888</sup> T. 2634.

<sup>889</sup> T. 2636-2638.

<sup>890</sup> T. 2641-2642.

321. Tokom svog svjedočenja u sudnici FWS-48 se nije mogla sjetiti tačnog datuma kada je došlo do incidenta koji se navodi u paragrafu 6.1 optužnice IT-96-23. U prethodnoj izjavi Tužilaštvu iz 1995. godine svjedokinja je izjavila da je u "Partizan" dovedena nakon otprilike osam dana provedenih u Srednjoškolskom centru u Foci. Na osnovu te izjave čini se da je to bilo oko 11. ili 12. jula 1992., budući da je u školu dovedena oko 3. jula 1992. Čini se stoga da se događaji koji se navode u optužnici odnose na događaje za koje je svjedokinja u svojoj izjavi rekla da su se desili prve noći koju je proveh u "Partizanu".<sup>891</sup> Svjedokinja je rekla da je iz "Partizana" izvedena oko 100 puta.<sup>892</sup>

322. FWS-48 se sjeca da su je te noći vojnici pozvali da izade iz kupaone i kada je stigla u glavnu dvoranu, vidjela je optuženog Dragoljuba Kunarca, koji joj je rekao da pode sa njim.<sup>893</sup> Isprva, tokom glavnog ispitivanja optužbe, svjedokinja je rekla kako misli da su je odveli u jednu kucu u Donje Polje, no nakon što joj je zastupnik Tužilaštva pročitao njenu prethodnu izjavu iz 1995. godine, izjavila je da je zapravo odvedena u Hotel "Zelengora".<sup>894</sup> Dragoljub Kunarac navodno ju je dva puta silovao i ejakulirao po njenom licu, govoreći joj da će od sada radati srpsku djecu i da u Foci više neće biti Muslimana. Dragoljub Kunarac je dodao da ne treba plakati, te da se to nije dogodilo prvi, a da neće biti ni posljednji put.<sup>895</sup>

323. Iako se dalje svjedočenje odnosi prvenstveno na optuženog Zorana Vukovica, relevantno je i za pouzdanost svjedočenja FWS-48 u vezi s optuženim Dragoljubom Kunarcem. FWS-48 se isprva nije mogla sjetiti da li ju je, nakon što ju je silovao Kunarac, silovao i optuženi Zoran Vuković. Tek nakon što je tužilac osvježio njeno pamćenje pročitavši njenu prethodnu izjavu iz 1995. godine, svjedokinja se uspjela sjetiti da je Zoran Vuković ušao u sobu i silovao je vaginalno i oralno. Izjavila je da se Dragoljub Kunarac u jednom trenutku vratio u sobu, no Zoran Vuković mu je rekao neka pričekaj. Svjedokinja misli da je Dragoljub Kunarac vrlo vjerovatno znao što se u toj sobi događa.<sup>896</sup> FWS-48 je u svom iskazu rekla da je, nakon što ju je silovao Zoran

---

<sup>891</sup> *Ex-P* 78 (izjava od 1-3. i 6-9. septembra 1995., str. 11-13).

<sup>892</sup> T. 2659.

<sup>893</sup> T. 2664.

<sup>894</sup> T. 2665.

<sup>895</sup> T. 2665-2667.

<sup>896</sup> T. 2670-2672.

Vukovic, odvedena natrag u "Partizan".<sup>897</sup> Nije bila u stanju prepoznati u sudnici Zorana Vukovica kao covjeka koji ju je silovao.<sup>898</sup>

324. Pretresno vijeće ne smatra da je njeno svjedočenje dovoljno pouzdano da bi na osnovu tih navoda ustanovilo da je optuženi Zoran Vukovic kriv za silovanje. U vezi sa paragrafom 7.9 optužnice IT-96-23/1 protiv optuženog Zorana Vukovica Pretresno vijeće je u svojoj Odluci po prijedlogu za donošenje oslobadajuće presude od 3. jula 2000. ustvrdilo da suoptuženi Zoran Vukovic ne mora pobijati optužbe koje se temelje na svjedočenju FWS-48, budući da je to svjedočenje bilo previše nepouzđano da bi Pretresnom vijeću dopustilo da ustanovi krivicu optuženog van razumne sumnje, te da ga osudi.<sup>899</sup>

325. FWS-48 je svjedočila da je ime optuženog Dragoljuba Kunarca i njegov nadimak "Žaga" doznala od drugih vojnika koji su njega spominjali pod tim imenom. Identificirala je optuženog Dragoljuba Kunarca u sudnici, no priznala je da je vidjela njegovu sliku na televiziji kada je uhapšen i da ga je već ranije identificirala na fotografiji koju su joj pokazali istražitelji Tužilaštva.<sup>900</sup> Tokom unakrsnog ispitivanja opisala je covjeka za kojeg je vjerovala da je Žaga kao muškarca visokog oko 1.77 m i starog 45-56 godina u to vrijeme,<sup>901</sup> no nije mogla reci da li je on bio viši ili niži od nje. Izjavila je isto tako da tokom svog zatocjenja sa njim nije razgovarala, te je zaniĳekala da je za njega cula u Hotelu "Zelengora", za što se čini da je u suprotnosti sa njenom prethodnom izjavom iz 1995. godine.<sup>902</sup> To je pak u suprotnosti s onim što je tokom razgovora 24. septembra 1998. rekla istražiteljima Tužilaštva, kojom prilikom je kategoricki ustvrdila da je u Hotelu "Zelengora" vidjela "Žagu" i Zorana Vukovica u vrijeme kada je tamo silovana.<sup>903</sup> Nadalje, dok je u izjavi iz 1995. godine spomenula da je Dragoljub Kunarac govorio crnogorskim naglaskom, u sudnici se nije sjecala da je to rekla, a nije se niti sjecala - kao što je već receno - da je ikada sa njim razgovarala tokom svog zatocjenja.<sup>904</sup> Ovo posljednje isto tako nije u skladu sa njenom izjavom iz 1995.

---

<sup>897</sup> T. 2673.

<sup>898</sup> T. 2673.

<sup>899</sup> Odluka po prijedlogu za donošenje oslobadajuće presude, 3. juli 2000., par. 18-16 i par. 28.

<sup>900</sup> T. 2668-2669.

<sup>901</sup> To se spominje i u *Ex-P 78* (izjava od 1-3. i 6-9. septembra 1995., str. 14).

<sup>902</sup> T. 2786-2792 i *Ex-P 78* (izjava od 1-3. i 6-9. septembra 1995., str. 14).

<sup>903</sup> *Ex-D 47* (bilješke istražitelja od 24. septembra 1998., str. 3).

<sup>904</sup> *Ex-P 78* (izjava od 1-3. i 6-9. septembra 1995., str. 14) i T. 2787-2788.

godine, u kojoj je spomenula da je upitala Kunarca koliko dugo je namjerava zlostavljati.<sup>905</sup>

326. FWS-48 nije bila u sudnici u stanju odrediti kojeg datuma su se odigrali događaji koji se navode u optužnici IT-96-23 u paragrafu 6.2. Međutim, u svojoj prethodnoj izjavi iz 1995. godine spomenula je da su 16. jula 1992., ili četvrtog dana nakon dolaska u "Partizan", ona i neke druge žene otišle vidjeti Dragana Gagovica, šefa lokalne policije, kako bi mu se požalile zbog tretmana kojemu su bile izložene. Svjedokinja je izjavila da su se događaji izneseni u optužbi u vezi sa paragrafom 6.2 desili tokom noci iduceg dana, 17. jula 1992. Svjedokinja je isto tako opisala napad na njeno selo od 3. jula 1992., te da je bila odvedena u Srednjoškolski centar u Foci istog tog dana, gdje je ostala oko osam dana, da bi potom bila odvedena u "Partizan". Od tog trenutka nadalje svjedokinja daje prikaz događaja od dana do dana, iz čega slijedi da se ta optužba odnosi na noc petog dana boravka u "Partizanu", što bi mogao biti 16. ili 17. juli 1992., ovisno o tome da li osam dana provedenih u Srednjoškolskom centru uključuju dan dolaska na to mjesto.<sup>906</sup>

327. U sudnici je FWS-48 svjedočila da je tokom noci nakon njene posjete Gagovicu DP 6 odveo nju, FWS-95 i FWS-105 u kucu u blizini autobusne stanice u Foci. Došla su tri druga vojnika i poceli razgovarati o tome ko bi trebao ici sa kim. Jedan od njih je bio Dragoljub Kunarac. Svjedokinja se nije sjecala da li su otišli u neku drugu kucu ili su ostali gdje su i bili, no sjecala se da ju je optuženi Dragoljub Kunarac odveo u jednu sobu. Nije se mogla sjetiti da li ju je optuženi Dragoljub Kunarac doista i silovao te noci. Sjecala se samo jednog incidenta u kuci u Donjem Polju, gdje ju je on silovao.<sup>907</sup>

328. Međutim, u svojoj prethodnoj izjavi iz 1995. godine opisala je da ju je Dragoljub Kunarac silovao nakon što ju je odveo do jedne druge kuce, koja je bila udaljena 15-20 minuta hoda. Izvedene su bile i FWS-105 i FWS-95, no one su ostale na prvoj lokaciji. Kuca se nalazila u Donjem Polju i bila je djelomicno spaljena. Kunarac ju je odveo u jednu sobu i silovao je oralno i vaginalno, grizao je po vratu tako da je imala masnice i šticao joj bradavice, koje su još uvijek bile bolne kao posljedica incidenta do kojeg je došlo u jednoj ranijoj prilici, kada ju je ugrizao jedan vojnik, navodno optuženi Zoran Vukovic.<sup>908</sup>

---

<sup>905</sup> Ex-P 78 (izjava od 1-3. i 6-9. septembra 1995., str. 14).

<sup>906</sup> Ex-P 78 (izjava od 1-3. i 6-9. septembra 1995., na str. 3, 7, 10-11, 18-19).

<sup>907</sup> T. 2687-2688.

<sup>908</sup> Ex-P 78 (izjava od 1-3. i 6-9. septembra 1995., str. 19).

(ii) Potkrepljujuci dokazi

329. Ni FWS-105, a niti FWS-95 nisu bile u stanju odrediti kojeg datuma se odigrao događaj koji je spomenula FWS-48.<sup>909</sup>

(k) FWS-105

(i) Svjedocenje FWS-105

330. FWS-105 se sjetila situacije kada je zajedno s FWS-95 odvedena u jednu kucu u naselju Aladža, ali je nije mogla vremenski odrediti, izuzevši cinjenicu da vjeruje kako se to dogodilo između 2:00 i 3:00 sata ujutro. Tamo je vidjela optuženog Dragoljuba Kunarca, ali u svom iskazu nije rekla ništa o tome što se dogodilo FWS-95.<sup>910</sup> Svjedočila je o jednom drugom događaju kada je bila odvedena u jednu drugu kucu na području Aladže sa stanom u prizemlju. FWS-95 je takode bila prisutna i tamo ih je u istoj prostoriji silovala grupa muškaraca.<sup>911</sup> Ovaj se događaj, međutim, ne poklapa ni sa svjedočenjem same FWS-95 ni sa opisom u optužnici IT-96-23.

331. Svjedočinja je izjavila da je Dragoljuba Kunarca prvi puta vidjela kada je odvedena u kucu u naselju Aladža: cula je kako ga drugi muškarci oslovljavaju sa "Žaga".<sup>912</sup> Njegov nadimak je cula od drugih djevojaka za vrijeme svog boravka u Srednjoškolskom centru Foca. U školi ga nije vidjela, ali je od FWS-75, FWS-50, FWS-87 i D.B. cula da je "Žaga" dolazio u Srednjoškolski centar.<sup>913</sup> Govoreći o jednoj ranijoj identifikaciji s fotografija, rekla je kako je mislila je da je tom prilikom prepoznala "Žagu", ali joj istražitelji nisu rekli da li ga je pozitivno identificirala ili nije.<sup>914</sup> Izjavila je da on nije imao crnogorski naglasak, ali da su oni govorili da je iz Crne Gore.<sup>915</sup>

(ii) Potkrepljujuci dokazi

332. FWS-95 se sjecala da ju je Dragoljub Kunarac jednom izveo zajedno sa FWS-105, ali nije taj događaj mogla povezati ni sa kojim datumom, niti se sjetiti detalja o tome što se dogodilo FWS-105.<sup>916</sup> Incident koji je FWS-105 opisala kao grupno

---

<sup>909</sup> FWS-105, par. 330; FWS-95, par. 312.

<sup>910</sup> T. 4230.

<sup>911</sup> T. 4231.

<sup>912</sup> T. 4229.

<sup>913</sup> T. 4266-4267.

<sup>914</sup> T. 4234.

<sup>915</sup> T. 4232.

<sup>916</sup> Vidi par. 312-313.

silovanje nje licno i FWS-95 u istoj prostoriji u jednoj drugoj kuci u podrucju Aladže ne odgovara ni iskazu FWS-95 ni opisu iz optužnice IT-96-23.<sup>917</sup>

(l) FWS-132

(i) Svjedocenje FWS-132

333. FWS-132 je 1992. godine imala otprilike 15 godina.<sup>918</sup> Sjeca se da su 18. ili 19. augusta 1992. vojnici došli u njenu kucu u Miljevini i odveli nju i njenog oca.<sup>919</sup> Tom su prilikom istukli njenog oca elektricnim kabelom i odveli ga u policiju u Miljevini, a kasnije u KP Dom, gdje je ostao do januara 1993.<sup>920</sup>

334. FWS-132 je u svom iskazu rekla da je tog dana, 18. ili 19. augusta 1992., odvedena u jednu kucu u kojoj je neko vrijeme ostala. Srpski su je vojnici zatim premjestili u Karamanovu kucu.<sup>921</sup> U toj je kuci provela nekoliko sati prije nego što je odvedena na ispitivanje u policijsku stanicu u Miljevini.<sup>922</sup> Nakon toga je vratena u Karamanovu kucu, gdje je provela ostatak dana. U Karamanovoj kuci je vec bilo sedam djevojaka: D.B., FWS-87, FWS-75, A.S., A.B., J.B., J.G.<sup>923</sup> Nakon što je tu noc provela u Karamanovoj kuci, FWS-132 su vratili njenom domu.<sup>924</sup> Tamo je ostala do pocetka septembra kada su je trojica vojnika odveli i premjestili je u Karamanovu kucu gdje je ostala do 21. marta 1993.<sup>925</sup> Svjedokinja je rekla da su D.B., FWS-87, FWS-75, A.S., A.B., J.G. i J.B još uvijek bile tamo.<sup>926</sup>

335. FWS-132 stalno su silovali dok je živjela u Karamanovoj kuci.<sup>927</sup>

336. FWS-132 se sjeca kako je u nekoliko navrata vidjela da medu ostalim vojnicima u tu kucu dolazi i “Žaga”.<sup>928</sup> FWS-132 je “Žagu” opisala kao “visokog, dobro gradenog. Imao je košcato lice i visoke jagodice, izražene jagodice. Boje njegove kose i ociju se jednostavno ne mogu sjetiti”,<sup>929</sup> a rekla je i da je za taj nadimak cula od drugih

---

<sup>917</sup> Vidi par. 312-313.

<sup>918</sup> T. 2400.

<sup>919</sup> T. 2407-2408.

<sup>920</sup> T. 2410.

<sup>921</sup> T. 2411.

<sup>922</sup> T. 2412.

<sup>923</sup> T. 2414.

<sup>924</sup> T. 2417-2418.

<sup>925</sup> T. 2418-2421.

<sup>926</sup> T. 2422.

<sup>927</sup> T. 2422-2425.

<sup>928</sup> T. 2426-2428.

<sup>929</sup> T. 2427.



djevojaka.<sup>930</sup> Nekoliko ga je puta vidjela u Karamanovoj kuci.<sup>931</sup> Jednom je došao da s jednog obližnjeg mjesta odvede stoku.<sup>932</sup>

337. FWS-132 je izjavila da je u jednom trenutku tokom njenog boravka u Karamanovoj kuci, iako se nije mogla sjetiti kada je to tacno bilo, vidjela kako odvede FWS-75, FWS-87, A.B. i A.S. Misli da su kada se to dogodilo tamo bili DP 3, covjek koga su oslovljavali sa Kovac, “Žaga”, DP 1 i covjek koji se zvao Janko Jankovic, iako se tokom unakrsnog ispitivanja od strane odbrane saglasila da nije potpuno sigurna da li je “Žaga” bio prisutan.<sup>933</sup>

338. Svjedokinja se sjeca da je za Kovaca cula da je osoba od autoriteta ili da ima visoki cin,<sup>934</sup> ali sama nije upoznala tu osobu. Od nje stoga nije traženo da identificira optuženog Radomira Kovaca u sudnici.

(ii) Potkrepljujuci dokazi

339. Iskaz svjedokinje A.S. potkrepljuje svjedocenje FWS-132, jer se opisi opštih životnih uslova u kojima su djevojke bile poklapaju. Poput FWS-132, i A.S. se sjeca da su žene bile neprestano silovane i da su tokom boravka u Karamanovoj kuci morale obavljati kucanske poslove.<sup>935</sup> A.S. je nadalje posvjedocila da djevojke nisu mogle slobodno ici kamo suhtjele dok su ih držali u toj kuci.<sup>936</sup>

(m) FWS-183

(i) Svjedocenje FWS-183

340. FWS-183 rodena je 1954. i bila je komšinica svjedokinje FWS-61. Svjedocila je da su oko 15. jula 1992., dok se ona nalazila u stanu svoje komšinice, došla tri srpska vojnika i pokucali na njena vrata i na vrata FWS-61. Kada je FWS-61 otvorila vrata, jedan od njih je upitao ko je supruga izvjesnog covjeka i FWS-183 je odgovorila da je to ona. Optužili su je da odašilje radio poruke i rekli joj da su zbog toga što radi ubijeni neki ljudi. Jedan od vojnika ju je zgrabio i odveo niz stepenice. Kasnije je shvatila da je taj vojnik “Žaga”, jer joj je njegovo ime rekla FWS-61, koja je to pak cula od jednog

---

<sup>930</sup> T. 2428.

<sup>931</sup> T. 2428.

<sup>932</sup> T. 2428.

<sup>933</sup> T. 2436-2437 i 2464.

<sup>934</sup> T. 2439. Moguce je da je ona cula za komandanta Takticke grupe Foca, pukovnika Kovaca, jer optuženi Radomir Kovac neosporno nije nosio nikakav visoki cin.

<sup>935</sup> Vidi par. 206.

<sup>936</sup> A.S. par. 206.

prijatelja Srbina. FWS-183 je pokušala pobjeci u policijsku stanicu, no tamo ju je udario policajac ili vojnik kundakom puške. "Žaga" ju je potom ukrcao u crvenu ladu, gdje su oboje cekali da se u auto vrate druga dvojica vojnika. Ta su dvojica u međuvremenu pljackala njen stan. Kada su se oni vratili u automobil, njih cetvero su krenuli u pravcu Veleceva i na kraju stali kod rijeke Cehotine, u blizini jednog šumarka.<sup>937</sup>

341. Tamo joj je vojnik koji ju je ukrcao u automobil i koji se predstavio kao sin Lekse Kunarca poceo prijetiti i kazao joj da je vrlo dobro poznaje. Oduzeo joj je 100.000 dinara i pitao koliko ima njemackih maraka. Rekao je takode da ce joj, ako bude lagala, odrezati glavu i ubiti njenog sina.<sup>938</sup>

342. Rekao joj je potom da skine odjecu i prisilio je da mu rukom dotakne penis, govoreci da bi trebala uživati što je "jebe Srbini". Pokorila se i on ju je vaginalno silovao. Pokrila je oci rukama zbog srama i straha, no on joj je naredio da ga gleda. Bila je jako uplašena za svog sina. Dok ju je silovao, druga dvojica vojnika to su smijuci se promatrala iz automobila. Dragoljub Kunarac im je kazao da pricekaju na svoj red. Kada je on bio gotov, iduci ju je vojnik silovao oralno i vaginalno. Nakon što je sa svjedokinjom uradio što je htio, Kunarac joj je rekao da ce roditi srpsko dijete, no da nikada nece znati ko mu je otac. Nakon toga ju je silovao i treci vojnik.<sup>939</sup>

343. FWS-183 se nije odupirala jer se plašila, i to osobito za dobrobit svog sina. "Žaga" joj je rekao da ce, ako ne bude govorila istinu, morati piti krv svog sina.<sup>940</sup>

344. Vratili su je potom u stan i zahtijevali da im preda sve dragocjenosti. Svjedokinja je bila sakrila 800 DEM i oko 200-300 \$ u pantalone svog sina, što je rekla Dragoljubu Kunarcu, koji je razderao pantalone. Uzeo je i njen nakit, fotografski aparat, krzneni kaput, kožnatu jaknu i nakit FWS-61, kao i jedne druge izbjeglice. Naložio joj je da pripremi kafu i konacno otišao negdje izmedu 2:00 i 3:00 sata.<sup>941</sup> Ništa joj nije ostalo, osim otprilike 200 njemackih maraka.

---

<sup>937</sup> T. 3674-3679 i T. 3680.

<sup>938</sup> T. 3679.

<sup>939</sup> T. 3681-3684.

<sup>940</sup> T. 3679 i 3683.

<sup>941</sup> T. 3685-3686.

345. Dana 13. augusta 1992. napustila je Focu sa dozvolom lokalne policijske stanice, a otišla je iz straha za svoj život. Bila je prisiljena raditi kao konobarica u Crnoj Gori kako bi zaradila nešto novaca da bi mogla otici nekamo drugamo.<sup>942</sup>

346. Osim što se taj vojnik licno identificirao kao sin Lekse Kunarca, svjedokinja FWS-183 je kazala da je poznavala oca Dragoljuba Kunarca koji je u njenoj vikendici obavio neke stolarske poslove. Svjedokinja je izjavila da je otac Dragoljuba Kunarca živio u Codor Mahali i da je ona jednom otišla do njegove kuće.<sup>943</sup> Svjedokinja nije bila sigurna hoće li prepoznati čovjeka koji ju je silovao, budući da ga je vidjela samo jednom.<sup>944</sup> Identificirala je optuženog Dragoljuba Kunarca u sudnici, rekavši kako *misli* da je on “Žaga”, pri čemu je bez krznanja pokazala na optuženog.<sup>945</sup>

347. Odlukom Pretresnog vijeća po prijedlogu za donošenje oslobadajuće presude od 3. jula 2000. utvrđeno je da optuženi Dragoljub Kunarac nije kriv za pljacku iz tacke 13.<sup>946</sup> Oslobadajuća presuda zasnivala se na pravnim pitanjima u vezi sa definicijom pljacke, a ne na procjeni činjenica.

(ii) Potkrepljujući dokazi

348. Svjedočenje FWS-183 potkrepljeno je svjedočenjem FWS-61. FWS-61 je izjavila da joj je jedan vojnik kazao da je nadimak čovjeka koji je odveo FWS-183 “Žaga”.<sup>947</sup> U svom iskazu je kazala da je FWS-183 po svom povratku izgledala zbunjeno i kao da je plakala. FWS-61 sjeca se nadalje da joj je FWS-183 rekla da su joj vojnici prijetili nožem, da ih je dodiranjem morala seksualno stimulirati, te da je morala raditi “nemoguće stvari”.<sup>948</sup>

(iii) Dokazi odbrane

349. Odbrana optuženog Dragoljuba Kunarca ustvrdila je da Dragoljub Kunarac nije vidio FWS-183 tokom razdoblja od 7. jula do 21. jula 1992. Kao što se iznosi u poglavlju koje se odnosi na svjedočenje FWS-87, odbrana tvrdi da Dragoljub Kunarac ima alibi za razdoblje u kojem su se ta djela navodno odigrala. Dragoljub Kunarac je istaknuo tokom svog svjedočenja da je FWS-183 rekla kako poznaje samo njegovu

<sup>942</sup> T. 3657, T. 3698 i T. 3710-3711.

<sup>943</sup> T. 3713.

<sup>944</sup> T. 3686.

<sup>945</sup> T. 3696. Nekoliko je svjedoka, uključujući FWS-183, identificiralo optuženog u sudnici. Međutim, Pretresno vijeće ne pridaje pozitivnu probativnu težinu tim identifikacijama u sudnici (vidi par. 561 i 562).

<sup>946</sup> Odluka po prijedlogu za donošenje oslobadajuće presude, 3. juli 2000., par. 28(1).

<sup>947</sup> Vidi par. 351.

porodicu, a ne i njega licno. Osim toga, Dragoljub Kunarac je sugerirao da je FWS-183 odlucila spomenuti osobu po imenu Tadic kao svjedoka tih navodnih događaja zato što zna da je ta osoba ubijena 8. augusta, te stoga ne može pobiti ono što je ona izjavila.<sup>949</sup>

(n) FWS-61

(i) Svjedocenje FWS-61

350. FWS-61, koja je rođena 1957., svjedočila je da su tri vojnika došla u njen stan, što se po njenom mišljenju dogodilo negdje krajem jula, i pitali za ime supruga FWS-183. Otišli su potom zajedno u stan FWS-183, gdje su se već nalazile dvije druge žene i djeca. Jedan vojnik je odveo FWS-183 u sobu, dok je drugi ostao sa tri žene, a treći sa dvoje djece. Ostali su oko 30 do 40 minuta, tokom kojeg vremena su pretresli njenu rucnu torbu pod izgovorom da traže radio odašiljac. Vojnici su potom poceli uzimati nakit, kucne uređaje (stereo i radio) i novac iz njenog stana i stana FWS-183. FWS-183 je nakon toga oko 1:00 sati ujutro odvedena iz stana.<sup>950</sup>

351. FWS-61 je otišla natrag u stan, gdje joj je srpski vojnik po imenu Tadic rekao da se covjek koji je odveo FWS-183 zove “Žaga”. Svjedokinja misli da ih je upravo taj vojnik već ranije upozorio da bi “Žaga” mogao doći u njihov stan.<sup>951</sup>

352. Između 2:00 i 2:30 FWS-183 su u stan vratila ista trojica vojnika, koji su potom ostali još 20 do 30 minuta. FWS-183 je izgledala zbunjeno i kao da je plakala. FWS-183 je FWS-61 rekla da je vojnicima morala dati sve svoje dragocjenosti. Kasnije je FWS-61 ispricala da su joj stavili nož pod vrat i pitali je gdje se nalazi novac. Ispricala joj je da ih je morala dirati po njihovim “sramnim mjestima” i da je morala raditi “nemoguće stvari, stvari koje je teško raditi”.<sup>952</sup>

353. Sudeci po nacinu na koji su se prema njemu ponašali, FWS-61 je imala dojam da je jedan od vojnika bio nadređen ostalima. On je bio onaj covjek kojeg je srpski vojnik po imenu Tadic identificirao kao “Žagu”.<sup>953</sup>

---

<sup>948</sup> Vidi par. 352.

<sup>949</sup> T. 4686.

<sup>950</sup> T. 3740-3743.

<sup>951</sup> T. 3744 i T. 3760.

<sup>952</sup> T. 3745-3747 i T. 3762-3763.

<sup>953</sup> T. 3745.

354. FWS-61 takode je napustila Focu 13. augusta 1992., nakon što je dobila dozvolu i pošto joj je bilo receno da ode. Ostalo joj je nešto nakita i oko 200 njemackih maraka. Dok je još bila u Foci, spaljena je njena kuca.<sup>954</sup>

355. Kao što je vec spomenuto, srpski vojnik po imenu Tadic rekao je FWS-61 da je covjek koji je odveo FWS-183 “Žaga”.<sup>955</sup> Nikada prije nije cula za “Žagu”. Opisala ga je kao “vrlo visokog”.<sup>956</sup> Svjedokinja nije poznavala nikoga po imenu Dragoljub Kunarac prije rata.<sup>957</sup> Godine 1998. pokazan joj je niz fotografija (crno-bijele fotografije)<sup>958</sup> i ona se sjeca da je pokazala jednu od tih fotografija.<sup>959</sup>

---

<sup>954</sup> T. 3748 i T. 3752.

<sup>955</sup> T. 3744.

<sup>956</sup> T. 3745.

<sup>957</sup> T. 3739.

<sup>958</sup> T. 3749.

<sup>959</sup> T. 3749.

(ii) Potkrepljujuci dokazi

356. Iskazi FWS-61 i FWS-183 medusobno se potkrepljuju u svim važnim aspektima.<sup>960</sup>

(o) FWS-192

(i) Svjedocenje FWS-192

357. FWS-192, koja je u vrijeme događaja bila stara oko 37 godina i koja je majka FWS-191,<sup>961</sup> potvrdila je da je 2. augusta 1992. u školu u Kalinoviku došao jedan vojnik i odveo njenu kcer. Od jednog stražara je doznala da tog covjeka zovu “Žaga”, pri cemu stražar nije znao njegovo pravo ime, ali je kazao da je on pripadnik Belih orlova iz Foce.<sup>962</sup> Svjedokinja je tokom iduce sedmice dva puta vidjela “Žagu”, prvi put kada je on sa DP 6 i nekim vojnicima došao u školu u Kalinoviku, a drugi put sa “Gagom”.<sup>963</sup> Tom prilikom je pitala “Žagu” gdje joj je kci, a on je odgovorio da je ona kod njega i da je nece vratiti.<sup>964</sup> U jednoj situaciji - svjedokinja se ne sjeca da li se pritom radilo o jednoj od dvije vec spomenute prilike - pozvana je u drugu prostoriju, gdje su joj “Žaga” i DP 6 pokazali pismo njene kceri. Kci je napisala da je dobro i da joj FWS-192 po dvojici muškaraca pošalje nešto odjece, što je FWS-192 i ucinila, poslavši i nešto novaca.<sup>965</sup> Bila je prisutna i kada je DP 6 priznao FWS-185, majci FWS-186, da je njena kci sa njim i rekao joj da mu za nju da odjecu.<sup>966</sup> “Žaga” joj je uz to u jednom trenutku dao telefonski broj, za koji se cinilo da pripada kuci njegove porodice u Tivtu u Crnoj Gori.<sup>967</sup>

358. FWS-192 svoju kcer nije vidjela sve do 2. augusta 1994., kada se cinilo da je ona još uvijek zatocena. Spojile su se ponovo tek nakon potpisivanja Daytonskog sporazuma.<sup>968</sup>

---

<sup>960</sup> FWS-183, vidi par. 340-345.

<sup>961</sup> T. 3119.

<sup>962</sup> T. 3037 i T. 3042.

<sup>963</sup> T. 3045-3046.

<sup>964</sup> T. 3046.

<sup>965</sup> T. 3047-3048.

<sup>966</sup> T. 3049.

<sup>967</sup> T. 3105 i *Ex-D 56 i D 57*.

<sup>968</sup> T. 3092.

359. Svjedokinja je vidjela “Žagu” na televiziji kada je doveden u Den Haag i prepoznala ga, jer se sjećala njegovog lica i ociju.<sup>969</sup>

(ii) Potkrepljujuci dokazi

360. FWS-191 je svjedočila da je FWS-192 bila među civilima dovedenim u školu u Kalinoviku. FWS-191 je nadalje potvrdila da su je 2. augusta 1992. iz škole i od FWS-192 odveli Dragoljub Kunarac i “Gaga”.<sup>970</sup> FWS-191 se sjeća da joj je jednom, dok su je držali u kuci, bilo dozvoljeno da majci napiše pismo.<sup>971</sup>

(p) FWS-205

(i) Svjedocenje FWS-205

361. FWS-205, koja je bila stara oko 22 godine kada je rat započeo 1992. godine,<sup>972</sup> živjela je prije rata u selu Jelašca u opštini Kalinovik.<sup>973</sup> Dana 25. juna 1992. njen otac i oko 70 muškaraca Muslimana zatoceni su u srednjoj školi u Kalinoviku.<sup>974</sup> Kasnije su prebaceni na druga mjesta. Dana 1. augusta 1992. FWS-205 i žene sa područja oko Kalinovika zarobljene su i zatocene u srednjoj školi u Kalinoviku.<sup>975</sup> Žene i djeca iz Gackog već su bili u školi.<sup>976</sup> FWS-205 tamo je ostala do 2. augusta.

362. FWS-205 bila je jedna od tri žene iz Kalinovika, zajedno sa FWS-101 i JB, te četiri žene iz Gackog, koje su odvedene iz škole u Kalinoviku. Njih svih sedam odvela su 2. augusta 1992. tri naoružana muškarca sa crnogorskim naglaskom. Jednom od njih obracali su se imenom “Žaga”.<sup>977</sup>

363. Od škole u Kalinoviku odvedeni su do benzinske pumpe u Kalinoviku, gdje su ih prebacili u hladnjacu. Stali su ponovo u Miljevini, gdje je odvedena JB. Iz tog vremena sjeća se samo “Žage”. Stali su na kraju kod jedne kuće u Foci uz džamiju, gdje su izašle iz hladnjace, postrojile se, nakon čega su ih uveli u kucu. “Žaga” je već bio tamo kada su

---

<sup>969</sup> T. 3091.

<sup>970</sup> Vidi par. 255.

<sup>971</sup> Vidi par. 265.

<sup>972</sup> T. 3462.

<sup>973</sup> T. 3462.

<sup>974</sup> T. 3463-3464.

<sup>975</sup> T. 3468.

<sup>976</sup> T. 3469.

<sup>977</sup> T. 3468-3471.

stigle. “Žaga” i neki vojnici uveli su je u kuhinju, kada je zacula snažnu eksploziju. Neki od vojnika su rekli da je u zrak dignuta posljednja džamija u Foci.<sup>978</sup>

364. FWS-205 nije potpuno sigurna što se dogodilo sa četiri djevojke iz Gackog koje su tamo dovedene zajedno sa njom, no sjeca se da su ih odveli. Pozvavši se na prethodnu izjavu koju je dala Tužilaštvu i s obzirom na činjenicu da je tada njeno sjećanje bilo svježije, svjedokinja je izjavila da je zapravo “Žaga” bio taj koji ih je odveo.<sup>979</sup>

365. FWS-205 se sjeca da je “Žaga” bio prisutan u kuci, iako ne nužno cijelo vrijeme, do dana nakon treće noci koju je provela u toj kuci, kada ju je covjek zvani “Gica” odveo u jedan stan u Brodu, i to uz “Žaginu” saglasnost. Prije toga je nekoliko puta bila silovana, no to nikada nije ucinio licno “Žaga”. Prve i treće noci u kucu su dovedene djevojke iz “Partizana”.<sup>980</sup> FWS-205 je uvjerena da je “Žaga” znao za silovanja.<sup>981</sup>

366. Osim što je svjedokinja doznala “Žagino” ime, što je opisano gore, ona je posvjedocila da ga je vidjela na televiziji kada je doveden u Den Haag, te da ga je odmah prepoznala.<sup>982</sup>

(ii) Potkrepljujuci dokazi

367. Nema potkrepljujucih dokaza koji bi se odnosili konkretno na FWS-205.

(q) FWS-175

(i) Svjedocenje FWS-175

368. FWS-175 je bila stara oko 16 godina u vrijeme tih događaja.<sup>983</sup> Prije rata FWS-175 je živjela u Miljevini.<sup>984</sup> Svjedokinja se sjeca da su DP 3 i covjek po imenu Orlovic, koji je bio šef policije u Miljevini, došli po nju u njenu kucu u Miljevini. Majka FWS-175 zamolila je DP 3 da zaštiti njenu kcer. Odveli su je u jednu kucu u Miljevini, udaljenu desetak metara od Karamanove kuce.<sup>985</sup> Kada je stigla, tamo je vec bila jedna druga djevojka, RK, njena daidžinica /ili amidžinica, odnosno tetka/ i daidža /ili amidža,

---

<sup>978</sup> T. 3474-3479.

<sup>979</sup> T. 3533-3535 i T. 3539.

<sup>980</sup> T. 3483-3489.

<sup>981</sup> T. 3488.

<sup>982</sup> T. 3489.

<sup>983</sup> T. 3565.

<sup>984</sup> T. 3566.

<sup>985</sup> T. 3573.



odnosno tetak/, dvoje djece i jedna stara baka.<sup>986</sup> FWS-175 ostala je u toj kući do početka augusta, kada je došlo do provale u podrum.<sup>987</sup>

369. Zbog toga su svi odvedeni u Karamanovu kuću.<sup>988</sup> Kada je stigla u Karamanovu kuću, FWS-175 je vidjela nekoliko muškaraca, uključujući optuženog Dragoljuba Kunarca, i nekoliko djevojaka i žena: FWS-87, D.B., FWS-190 i još jednu, koju nije poznavala.<sup>989</sup>

370. FWS-175 je izjavila da ju je “Žaga” odmah, početkom augusta, starom crvenom ladom odveo zajedno sa RK (MK) u kuću u Trnovacama. Svjedokinja je identificirala kuću na fotografiji Tužilaštva.<sup>990</sup> Nije poznavala “Žagu” prije rata, nego je njegov nadimak doznala kasnije, a puno ime poslije rata, kada ga je navela supruga njenog daidže /amidže, odnosno tetka/.<sup>991</sup>

371. Kada su stigli, FWS-186, FWS-191 i J.G. već su bile tamo, zajedno sa DP 6. Ovom posljednjem su se obracali nazivajući ga “majore” i imala je dojam da su on i “Žaga” bili istog ranga i da su se “u svemu slagali”.<sup>992</sup> FWS-175 i RK ostale su u kući tek kratko vrijeme, nakon čega ih je izvjesni “Puso” odveo u kuću u Brodu, gdje je silovao RK,<sup>993</sup> a od tamo je premještena u stan nekog “Gice”, gdje je ostala oko dva ili tri dana. I na tom mjestu je silovana.<sup>994</sup>

372. Dvojica muškaraca sa nadimcima “Veso” i “Aco” odveli su potom FWS-175 i RK u jednu vikendicu, no kako tamo nije bilo ni tople vode ni struje, DP 6, koji je stigao u međuvremenu, rekao im je da se mogu kod njega okupati. Obje žene su stoga vraćene u kuću u Trnovacama otprilike tri dana nakon što su tamo bile po prvi put.<sup>995</sup>

373. Kada su stigli, FWS-186, FWS-191 i J.G. su još uvijek bile tamo, kao i DP 6, “Žaga”, “Gaga”, “Aco” i “Veso”.<sup>996</sup> FWS-175 je primijetila da je FWS-186 bila sa DP 6, FWS-191 sa “Žagom”, a J.G. sa “Gagom”, iako u to više nije bila sasvim sigurna. FWS-175 i RK (MK) bile su takode žene za “Gagu”.<sup>997</sup> Svjedokinja je tamo ostala pet ili šest

---

<sup>986</sup> T. 3573-3574.

<sup>987</sup> T. 3574.

<sup>988</sup> T. 3575-3576.

<sup>989</sup> T. 3576.

<sup>990</sup> T. 3580 i Ex-P 210.

<sup>991</sup> T. 3577.

<sup>992</sup> T. 3581-3583.

<sup>993</sup> T. 3583-3585.

<sup>994</sup> T. 3583-3589.

<sup>995</sup> T. 3590 i 3629.

<sup>996</sup> T. 3591.

<sup>997</sup> T. 3594.

dana.<sup>998</sup> “Žaga”, “Gaga” i DP bili su u toj kuci one veceri kada je svjedokinja stigla, a boravili su tamo svake veceri još najmanje cijelu iducu sedmicu.<sup>999</sup>

374. Prve noci FWS-175 i RK nisu bile seksualno napastovane. Medutim, iduce veceri je “Gaga” rekao FWS-175 da je prethodne noci bio sa J.G. i da ce te noci biti sa njom. Silovana je oralno i vaginalno, povremeno u prisustvu RK (MK), i morala je noc provesti u istoj sobi kao i “Gaga”, koji ju je ujutro ponovo silovao.<sup>1000</sup> Svjedokinja je u svom iskazu rekla da su tokom njenog boravka u kuci silovane bile i FWS-191 i FWS-186, iako ona nikada nije ništa vidjela osim izraza lica tih djevojaka, na osnovu cega je zakljucila što se dogadalo.<sup>1001</sup> FWS-175 je, na izravno pitanje tužioca, potvrdila da je “Žaga” bio svjestan onoga što se dogadalo u toj kuci.<sup>1002</sup>

375. Negdje sredinom ili krajem augusta 1992. svjedokinja je odvedena u jednu drugu kucu, kucu Hrbinic, a od tamo u Titovo Užice u Srbiji, gdje je morala raditi u kaficima, dok se na kraju nije vratila u Bosnu 9. aprila 1997.<sup>1003</sup>

376. FWS-175 nije poznavala “Žagu” prije rata, no doznala je njegov nadimak kasnije, a nakon rata supruga njenog daidže /amidže, odnosno tetka/ rekla joj je njegovo puno ime,<sup>1004</sup> buduci da ga je ona poznavala iz vremena kada je “Žagin” otac radio kao zidar na njenoj kuci.<sup>1005</sup> Vidjela ga je na televiziji kada se predao i prepoznala ga je, a kada ju je tužilac upitao da li je u njegovom izgledu bilo nešto izuzetno, istaknula je njegove oci.<sup>1006</sup> Opisala ga je kao “visokog, mršavog, sa smedom kovrcavom kosom. Tada je imao podužu kosu. Imao je dubok glas i velike oci”.<sup>1007</sup>

(ii) Potkrepljujuci dokazi

377. FWS-186 sjeca se da je FWS-175 dovedena zajedno sa RK (MK) u kucu u Trnovacama dok je ona, FWS-186, boravila u toj kuci.<sup>1008</sup>

---

<sup>998</sup> T. 3591-3592 i T. 3634-3635.

<sup>999</sup> T. 3592.

<sup>1000</sup> T. 3596-3598.

<sup>1001</sup> T. 3598 i 3637.

<sup>1002</sup> T. 3598.

<sup>1003</sup> T. 3604-3605.

<sup>1004</sup> T. 3577.

<sup>1005</sup> T. 3628.

<sup>1006</sup> T. 3577.

<sup>1007</sup> T. 3577.

<sup>1008</sup> Vidi par. 292.

(r) FWS-51

(i) Svjedocenje FWS-51

378. FWS-51, majka FWS-50 i kcerka FWS-62, koja je 1992. imala 35 godina,<sup>1009</sup> izjavila je da je njena kci u nekoliko navrata izvodena iz Srednjoškolskog centra Foca i da je jednom bila pretucena.<sup>1010</sup>

379. Kada joj je postavljeno pitanje da li joj se neko u sudnici cini poznatim, svjedokinja FWS-51 je pokazala na optuženog Zorana Vukovica,<sup>1011</sup> rekavši da misli da ga je vec ranije negdje vidjela. Medutim, nije ga identificirala kao pocinioca bilo kojeg zlocina kojem je ona bila svjedokom. Svjedokinja je izjavila da ga se vjerovatno sjeca iz Srednjoškolskog centra Foca.<sup>1012</sup> “Znam mu lice. Znam da sam ga vidjela, ali ja sam ga mogla vidjeti samo u Foci dok smo bile zatocene, tog Zorana Vukovica”, no ustrajala je na tome da nije sto posto sigurna da je Zoran Vukovic koji se nalazi u sudnici onaj Zoran Vukovic o kojem se govori u njoj ranijoj izjavi Tužilaštvu.<sup>1013</sup>

(ii) Potkrepljujuci dokazi

380. Suprotno iskazu FWS-51, FWS-50 se sjeca da je izvodena samo jednom tokom svog boravka u Srednjoškolskom centru Foca, naime, tokom njenog drugog dana u Srednjoškolskom centru, kada su vojnici došli i izveli nekoliko žena, ukljucujuci D.B., FWS-87, FWS-75, FWS-95, FWS-88 i još jednu ženu.<sup>1014</sup>

(s) FWS-96

(i) Svjedocenje FWS-96

381. FWS-96, koja je rodena 1948., u svom je iskazu rekla da su je poslijepodne 3. jula 1992. prvo odveli u Buk Bijelu a odande, nakon zaustavljanja u “Partizanu”, u Srednjoškolski centar Foca.<sup>1015</sup> Te su noci u školu ušli vojnici, medu njima DP 1, Slavo Ivanovic i DP 6, i odveli neke od žena u jednu drugu prostoriju. Sjeca se da je DP 1 odveo FWS-88. FWS-88 se cijele noci nije vratila. Ostale su žene bile FWS-75, FWS-

---

<sup>1009</sup> T. 1110-1111.

<sup>1010</sup> T. 1137.

<sup>1011</sup> T. 1163 i T. 1168.

<sup>1012</sup> T. 1170.

<sup>1013</sup> T. 1170.

<sup>1014</sup> Vidi par. 237.

<sup>1015</sup> T. 2504, T. 2516, T. 2518 i T. 2522.

87, FWS-74 i FWS-95. Kada su se vratile iz susjedne sobe, bile su u groznom stanju.<sup>1016</sup> Svjedokinja nije spominjala optuženog Zorana Vukovica.

382. FWS-96 je nadalje posvjedočila da su FWS-87 izvodili gotovo svakog dana ili svakog drugog dana i da je to uglavnom radio DP 1.<sup>1017</sup>

(ii) Potkrepljujući dokazi

383. O gore spomenutom incidentu u Srednjoškolskom centru Foca, kada su vojnici prozvali djevojke iz glavne učionice, odveli ih u drugu učionicu i tamo ih silovali, govorile su i FWS-87, FWS-75 i FWS-50 tokom svojih iskaza.<sup>1018</sup> FWS-87 je u svom iskazu rekla da su među ženama koje su bile prozване da izadu i silovane bile ona lično, FWS-75, FWS-88, D.B. kao i FWS-50.<sup>1019</sup> FWS-50 se sjeca da se taj incident odigrao tokom njenog drugog dana u Srednjoškolskom centru Foca, a uz to je i izricito spomenula FWS-87 kao jednu od žena koje su bile prozване i silovane.<sup>1020</sup> FWS-75 nije bila sigurna da li se to dogodilo prve ili neke kasnije noci njenog boravka u Srednjoškolskom centru Foca, ali se jasno sjecala da je FWS-87 jedna od žena koje su te noci silovane.<sup>1021</sup> Poput FWS-96, FWS-75 nije spominjala optuženog Zorana Vukovica u ovom kontekstu, ali je posvjedočila da je FWS-87 silovao jedan muškarac kojeg ona, FWS-75, ne poznaje.<sup>1022</sup> Kao što je takode gore spomenuto, FWS-75 je vidjela Zorana Vukovica u Buk Bijelji.<sup>1023</sup> Sama FWS-87 je posvjedočila da je ona nekoliko puta izvodena iz Srednjoškolskog centra Foca.<sup>1024</sup>

(t) FWS-62

(i) Svjedocenje FWS-62

384. Kada je izbio rat, FWS-62 je živjela u Mješaji.<sup>1025</sup> Dana 3. jula 1992., nakon napada na njeno selo, seljani su pokupljeni i odvedeni u Buk Bijelu. Svjedokinja je posvjedočila da je u Buk Bijeloj vidjela Zorana Vukovica kako odvodi njenog supruga.<sup>1026</sup> Svjedokinja je Zorana Vukovica poznavala iz videnja od prije rata.<sup>1027</sup>

---

<sup>1016</sup> T. 2525.

<sup>1017</sup> T. 2527.

<sup>1018</sup> FWS-87, par. 57; FWS-75, par. 162; FWS-50, par. 237.

<sup>1019</sup> Vidi par. 57.

<sup>1020</sup> Vidi par. 237.

<sup>1021</sup> Vidi par. 162.

<sup>1022</sup> Vidi par. 162.

<sup>1023</sup> Vidi par. 163.

<sup>1024</sup> Vidi par. 56.

<sup>1025</sup> T. 949.

<sup>1026</sup> T. 964.

Medutim, kada joj je postavljeno pitanje da li ga prepoznaje u sudnici, svjedokinja ga nije bila u stanju prepoznati.<sup>1028</sup>

(u) Osman Šubasic

(i) Svjedocenje Osmana Šubasica

385. Svjedok Osman Šubasic je izjavio da su postojala tri glavna puta koja su vodila do Cerove Ravni i da, ovisno o tome koji se put koristi, od Cerove Ravni do Foce putovanje traje od sata i po do dva sata.<sup>1029</sup>

386. Svjedok Osman Šubasic je posvjedocio da je Zoran Vukovic bio pripadnik jedinice DP 2, te da je poznavao Zorana Vukovica kao prijatelja iz vremena prije rata. Rekao je da je Vukovic bio “simpatican covjek”.<sup>1030</sup> Svjedok ga, medutim, nikada nije vidio u toj jedinici, no informacije koje je dobio od izbjeglica iz Foce upucivale su na to da je on bio tamo. Brojni izbjeglice licno su poznavali Zorana Vukovica, znali su da je bio konobar, a potom vozac i spominjali su jedan od njegovih nadimaka, “Mikser”.<sup>1031</sup> Svjedok zna da je u to vrijeme u Foci živjelo 10 do 11 drugih muškaraca po imenu Zoran Vukovic, no potvrdio je da je optuženi Zoran Vukovic onaj koji je bio u jedinici DP 2.<sup>1032</sup>

---

<sup>1027</sup> T. 964.

<sup>1028</sup> T. 965.

<sup>1029</sup> T. 4092-4093.

<sup>1030</sup> T. 4081.

<sup>1031</sup> T. 4085.

<sup>1032</sup> T. 4082.

## IV. MJERODAVNO PRAVO

### A. Individualna krivična odgovornost i odgovornost nadređenog: član 7(1) i član

#### 7(3) Statuta

##### 1. Individualna krivična odgovornost prema članu 7(1) Statuta

387. Članom 7(1) Statuta Međunarodnog suda predviđa se sljedeće:

Osoba koja je planirala, poticala, naredila, pocinila ili na drugi način pomogla i podržala planiranje, pripremu ili izvršenje krivičnog djela navedenog u članovima 2 do 5 ovog Statuta individualno je odgovorna za to krivično djelo.

388. Budući da je Tužilaštvo propustilo jasno navesti preciznu osnovu po kojoj želi da Pretresno vijeće osudi optužene, Pretresno vijeće se prilikom donošenja svojih nalaza oslonilo na one dijelove člana 7(1) za koje smatra da su relevantni.<sup>1033</sup> Pretresno vijeće nije raspravljalo o pravnim aspektima u vezi sa zajedničkim ciljem, budući da to u ovom predmetu nije potrebno. Kada je ustanovilo da optuženi nije kriv za neku konkretnu optužbu, Vijeće je to učinilo ili stoga što se svjedoci nisu mogli sjetiti incidenta opisanog u optužnici, ili pak stoga što nije bilo uvjereno van razumne sumnje da je optuženi pouzdano identificiran u odnosu na neki konkretni incident.

389. Nakon što je razmotrilo dokaze, Pretresno vijeće smatra da se odgovornost za djela navedena u optužnici može opisati sljedećim nazivnicima: "pocinjenje" kao oblik izvršenja i "pomaganje i podržavanje". Ti nazivnici za odgovornost razmatrat će se pojedinačno.

##### (a) Izvršenje "pocinjenjem" krivičnog djela

390. Za nekog pojedinca se može reći da je "pocinio" krivično djelo kada on ili ona fizički izvrši relevantnu krivičnu radnju ili prouzroci kažnjivi propust kršeci tako neko od pravila krivičnog prava.<sup>1034</sup> Može postojati nekoliko pocinitelja u vezi s istim krivičnim djelom, gdje ponašanje svakog od njih ispunjava nužne elemente definicije materijalnog krivičnog djela.

<sup>1033</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 189. Vidi takođe *Tužilac protiv Kupreškica i ostalih*, predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000., par. 746.

<sup>1034</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999., par. 188.

(b) Pomaganje i podržavanje

391. Za razliku od “pocinjenja” krivičnog djela, pomaganje i podržavanje predstavlja oblik odgovornosti sauesnika. Doprinos pomagaca i podržavaoca može poprimiti oblik konkretne pomoci, ohrabrenja ili moralne podrške koji bitno utice na izvršenje krivičnog djela.<sup>1035</sup> Djelo pomaganja ne mora prouzročiti djelo glavnog pocinioca.<sup>1036</sup> Pomaganje se može sastojati od djela ili propusta, a odigrati se može prije, tokom ili nakon pocinjenja krivičnog djela.<sup>1037</sup>

392. *Mens rea* pomaganja i podržavanja sastoji se od znanja da radnje koje cini pomagac i podržavalac pomažu pocinjenju konkretnog krivičnog djela od strane glavnog pocinioca.<sup>1038</sup> Pomagac i podržavalac ne mora dijeliti istu *mens rea* kao i glavni pocinilac, no mora poznavati osnovne elemente zlocina (uključujući i *mens rea* pocinioca) i donijeti svjesnu odluku da djeluje, uz znanje da time podupire izvršenje zlocina.<sup>1039</sup>

393. Samo prisustvo na mjestu zlocina nije presudno za pomaganje i podržavanje, osim ako nije pokazano da je to prisustvo imalo znacajan uticaj na glavnog pocinioca u smislu opravdavanja ili ohrabrenja.<sup>1040</sup>

2. Komandna odgovornost prema clanu 7(3) Statuta

394. U clanu 7(3) Statuta Medunarodnog suda stoji sljedece:

Cinjenica da je neko od djela navedenih u clanovima 2 do 5 ovog Statuta pocinio podređeni ne oslobada njegovog nadređenog krivicne odgovornosti ako je nadređeni znao ili je bilo razloga da zna da se podređeni sprema pociniti takva djela ili da ih je vec pocinio, a nadređeni nije poduzeo nužne i razumne mjere da spriječi takva djela ili kazni pocinioce.

395. Ovo Pretresno vijeće se slaže sa Presudom u predmetu *Delalic* u vezi sa konstitutivnim elementima individualne krivicne odgovornosti prema clanu 7(3)

---

<sup>1035</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 235 i 249.

<sup>1036</sup> *Ibid.*, par. 233, 234 i 249.

<sup>1037</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-T, Presuda, 25. juni 1999., par. 62 i *Tužilac protiv Blaškica*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000., par. 285.

<sup>1038</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 162-165; *Tužilac protiv Tadica*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999., par. 229.

<sup>1039</sup> *Ibid.*

<sup>1040</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 232; *Tužilac protiv Tadica*, predmet br. IT-94-1-A, Mišljenje i presuda, 7. maj 1997., par. 689.

Statuta.<sup>1041</sup> Sljedeća tri uslova moraju biti zadovoljena prije no što se zapovjednika može smatrati odgovornim za djela njegovih ili njenih podređenih:

- (i) postojanje odnosa nadređeni-podređeni;
- (ii) nadređeni je znao ili imao razloga da zna da će krivično djelo biti počinjeno ili da je već počinjeno; i
- (iii) nadređeni je propustio da preduzme neophodne i razumne mjere za sprečavanje krivičnog djela ili kažnjavanje počinioaca.

396. S obzirom na svoje nalaze, Pretresno vijeće se mora pozabaviti samo prvim od tih elemenata. Za prepoznavanje ove vrste odgovornosti nužno je da postoji odnos nadređeni-podređeni. Međutim, takav odnos ne može se ustanoviti pozivanjem samo na formalni status.<sup>1042</sup> Shodno tome, činjenica da je neko formalno označen kao zapovjednik nije nužna za uspostavljanje komandne odgovornosti, budući da se takva odgovornost može prepoznati na osnovu *de facto* ili *de jure* položaja zapovjednika koji ima neka osoba.<sup>1043</sup> Ono što se mora ustanoviti jest da je nadređeni imao efektivnu kontrolu nad podređenima.<sup>1044</sup> To znači da on mora raspolagati stvarnom mogućnošću da vrši svoje ovlasti kako bi spriječio i kaznio izvršenje prekršaja svojih potčinjenih.<sup>1045</sup>

397. Odnos između zapovjednika i njegovih podređenih ne mora biti formaliziran. Između njih je dovoljno prešutno ili implicitno shvaćanje toga kakav je njihov međusobni položaj. Izdavanje naredjenja ili vršenje ovlasti općenito pripisanih vojnoj komandi predstavljaju jaku indikaciju da je neka osoba doista zapovjednik. No, to nisu jedini relevantni faktori.

398. Ovisno o okolnostima, zapovjednik s odgovornošću nadređenog prema članu 7(3) može biti pukovnik koji zapovijeda brigadom, desetar koji zapovijeda vodom ili čak neka osoba bez čina koja zapovijeda malom grupom ljudi. U komentaru dvaju

---

<sup>1041</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 346 i *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par. 189-198, 225-226, 238-239, 256, 263 (Zaključke Pretresnog vijeća u vezi sa prva dva elementa Žalbeno vijeće je u biti potvrdilo. U vezi sa trećim elementom pitanje se nije postavilo u ovom žalbenom postupku); *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 72.

<sup>1042</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par. 193 i 197.

<sup>1043</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 370 i 354.

<sup>1044</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par. 198.

<sup>1045</sup> *Ibid.*, par. 198 i 256; *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 76. Vidi takođe *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, Presuda, 16. novembar 1998., par. 378.



Dopunskih protokola iz 1977. godine Ženevskih konvencija iz 1949. navodi se sljedeće:<sup>1046</sup>

Buduci da u vojsci ne postoji dio koji ne bi bio podređen nekom vojnom zapovjedniku na bilo kojem nivou, ta [komandna] odgovornost primjenjuje se od najviše do najniže razine u hijerarhiji, od vrhovnog zapovjednika do običnog vojnika koji je preuzeo kontrolu nad vodom.

Ovaj zaključak je dodatno potkrepljen zakonodavstvom koje je u to vrijeme bilo na snazi na relevantnom području, odnosno u bivšoj SFRJ i kasnije u Republici Srpskoj.<sup>1047</sup>

399. Ljudstvom pod efektivnom kontrolom jedne konkretne osobe može se smatrati one koji su pod stalnom komandom te osobe ili pak one koji su samo privremeno ili na *ad hoc* osnovi pod takvim zapovjedništvom.<sup>1048</sup> Privremena narav neke vojne jedinice nije sama po sebi dovoljna da isključi odnos subordinacije između pripadnika jedinice i njenog zapovjednika. Da bi se nekog zapovjednika moglo držati odgovornim za djela ljudi koji su pod njim djelovali na *ad hoc* ili privremenoj osnovi, mora se pokazati da su, *u vrijeme kada su izvršena djela za koja se tereti u optužnici*, ti ljudi bili pod efektivnom kontrolom te konkretne osobe.<sup>1049</sup>

## **B. Krivica djela iz člana 3 Statuta: zajednički elementi**

### **1. Kontekst**

400. Trojicu optuženih tereti se za određena krivična djela po članu 3 Statuta (dalje u tekstu: član 3),<sup>1050</sup> odnosno za povrede ličnog dostojanstva,<sup>1051</sup> silovanje<sup>1052</sup> i

---

<sup>1046</sup> Sandoz, Swinarski i Zimmermann (ur.), *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949* (1987), str. 1019.

<sup>1047</sup> U SFRJ je Zakon o službi u oružanim snagama u članu 5 pravio razliku između funkcije pretpostavljenog i činova i klasa mladih i starijih oficira. Iako zakon polazi od osnovne pretpostavke da ce pretpostavljeni obično biti oficiri, članom 6, stav 2, predviđeno je da dužnost vojnog starješine može vršiti i lice koje nema čin, odnosno klasu, dok član 5, stav 3 regulira odnos starješinstva između različitih oficira i pretpostavljenih. Činovi i klase definirani su u članu 11. U Republici Srpskoj Zakon o vojsci od 1. juna 1992. u članu 4 stav 2 kombinira koncepte pretpostavljenog i oficira definirajući "pretpostavljenog oficira" kao osobu koja rukovodi ili komanduje vojnom jedinicom ili ustanovom. Stav 3 i član 5 opet predviđaju mogućnost imenovanja osoba nižeg čina ili klase ili bez čina ili klase na komandne položaje.

<sup>1048</sup> Sandoz, Swinarski i Zimmermann (ur.), *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949* (1987), str. 1019.

<sup>1049</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par. 197-198 i 256.

<sup>1050</sup> U članu 3 Statuta, pod naslovom "Kršenje zakona i običaja ratovanja", stoji sljedeće: Medunarodni sud je ovlašten da krivično goni osobe koje su prekršile zakone i običaje ratovanja. Ta kršenja uključuju, ali nisu ograničena na: (a) korištenje otrovnih oružja ili drugih oružja smišljenih za nanošenje nepotrebnih patnji; (b) bezobzirno razaranja gradova, sela ili naselja, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom; (c) napad, ili bombardovanje, bilo kojim sredstvima, nebranjnih gradova, sela, stambenih objekata ili zgrada; (d) zauzimanje, uništavanje ili hotimicno nanošenje štete ustanovama namijenjenim

mucenje.<sup>1053</sup> Što se optužbi za mucenje prema članu 3 tice, tužilac u optužnicama izricito tereti za mucenje na osnovu zajednickog člana 3 cetiriju Ženevskih konvencija iz 1949. godine (dalje u tekstu: zajednicki član 3).<sup>1054</sup> Tužilac tvrdi da se optužbe za povrede licnog dostojanstva prema članu 3 zasnivaju na zajednickom članu 3.<sup>1055</sup> Tužilac isto tako tvrdi da osnov optužbi za silovanje prema članu 3 leži kako u ugovornom, tako i u medunarodnom obicajnom pravu, ukljucujuci i zajednicki član 3.<sup>1056</sup> Pretresno vijece mora utvrditi što su opšti uslovi i za primjenu zajednickog člana 3 i za odredena krivicna djela za koja se tereti prema zajednickom članu 3 u ovom predmetu.

## 2. Pravo

### (a) Opseg prava

401. Na prvi pogled član 3 se zasniva na Haškoj konvenciji iz 1907. i Pravilnicima pridodatim toj konvenciji.<sup>1057</sup> Medutim, prema interpretaciji Žalbenog vijeca u Odluci o nadležnosti u predmetu *Tadic*, član 3 obuhvata i druga kršenja medunarodnog humanitarnog prava:

... može se smatrati da je član 3 opšta klauzula koja obuhvata sve povrede humanitarnog prava koje ne potpadaju pod član 2 ili su pokrivene članovima 4 ili 5, ili tacnije: (i) kršenja Haškog prava o medunarodnim sukobima; (ii) kršenja onih odredbi Ženevskih konvencija koje nisu klasificirane kao “teške povrede” po tim Konvencijama; (iii) kršenja opšteg člana 3 i drugih obicajnih pravila unutrašnjih sukoba; (iv) kršenja sporazuma kojima su obavezuju strane u sukobu, koji se smatraju *qua* pravu koje se bazira na sporazumima, na primer sporazumima koji nisu prerasli u obicajno medunarodno pravo ...<sup>1058</sup>

Prema mišljenju Žalbenog vijeca, član 3 stoga “funkcioniše kao klauzula koja ukljucuje sve ostale nespecificirane delove i stvoren je da bi osigurao da niti jedno od teških

religiji, dobrotvornim svrhama i obrazovanju, umjetnosti i nauci, istorijskim spomenicima i umjetnickim i naucnim djelima; (e) pljackanje javne ili privatne imovine.

<sup>1051</sup> Tacka 21 protiv Dragoljuba Kunarca (optužnica IT-96-23) i tacka 25 protiv Radomira Kovaca (*ibid.*).

<sup>1052</sup> Tacke 4, 8, 10, 12, 20 protiv Dragoljuba Kunarca (optužnica IT-96-23), tacka 24 protiv Radomira Kovaca (*ibid.*) i tacke 24 i 36 protiv Zorana Vukovica (optužnica IT-96-23/1).

<sup>1053</sup> Tacke 3, 7, 11 protiv Dragoljuba Kunarca (optužnica IT-96-23) i tacke 23 i 35 protiv Zorana Vukovica (optužnica IT-96-23/1).

<sup>1054</sup> Tužilac je te optužbe izrazio sljedecim rijecima: “Mucenje, što predstavlja KRŠENJE ZAKONA I OBICAJA RATOVANJA, kažnjivo prema članu 3 Statuta Medunarodnog suda i priznato zajednickim članom 3(1)(a) (mucenje) Ženevskih konvencija.” U dokumentu *Prosecutor’s Pre-Trial Brief I* u biti se ponavlja formulacija iz optužnice IT-96-23 (par. 141).

<sup>1055</sup> *Prosecutor’s Pre-Trial Brief I*, par. 154.

<sup>1056</sup> *Ibid.*, par. 114-119.

<sup>1057</sup> Cetvrta haška konvencija o zakonima i obicajima rata na kopnu iz 1907. i Dodatni pravilnik o zakonima i obicajima rata na kopnu.

<sup>1058</sup> *Tužilac protiv Tadic*, predmet IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995., par. 89 (dalje u tekstu: Odluka o nadležnosti); potvrđeno u *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par. 125 i 136.

kršenja međunarodnog humanitarnog prava ne bude oduzeto iz nadležnosti Međunarodnog suda.”<sup>1059</sup>

(b) Opšti uslovi za primjenu člana 3

402. Žalbeno vijeće je u Odluci o nadležnosti identificiralo dva preliminarna uslova za primjenu određenih članova Statuta, uključujući i član 3.<sup>1060</sup> Vijeće je izrazilo mišljenje prema kojem, kao prvo, da bi postojalo kršenje člana 3, mora postojati oružani sukob.<sup>1061</sup> Definiralo je da “oružani sukob” “...postoji svuda gde se pribeglo oružanoj sili između država ili produženom oružanom nasilju između vlasti i organizovanih naoružanih grupa, ili pak između takvih grupa unutar jedne države.”<sup>1062</sup> Žalbeno vijeće je bilo mišljenja da se član 3 primjenjuje i na unutarnje i na međunarodne oružane sukobe.<sup>1063</sup> Drugi preliminarni uslov odnosi se na bliski neksus između krivičnog djela za koje se tereti i oružanog sukoba.<sup>1064</sup> Žalbeno vijeće je smatralo da je “traženi odnos” zadovoljen kada su zločini za koje se tereti bili “usko povezani uz neprijateljstva”.<sup>1065</sup>

403. Žalbeno vijeće je u Odluci o nadležnosti nadalje identificiralo četiri uslova koji su specifični za član 3:<sup>1066</sup>

- (I) kršenje mora da predstavlja povredu pravila međunarodnog humanitarnog prava;
- (II) pravilo mora biti običajne prirode, ili, ako pripada pravu koje se bazira na sporazumima, moraju biti ispunjeni zahtevani uslovi ... (III) kršenje mora biti “teško”, što znaci da mora predstavljati povredu pravila koje štiti važne vrednosti, i ta povreda mora uključiti teške posledice po žrtvu. ... (IV) povreda pravila mora

<sup>1059</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995., par. 91.

<sup>1060</sup> *Ibid.*, par. 65 i 67.

<sup>1061</sup> *Ibid.*, par. 67.

<sup>1062</sup> *Ibid.*, par. 70.

<sup>1063</sup> *Ibid.*, par. 137; potvrđeno u *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par. 140 i 150. Vidi takode *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 184; *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 132; *Tužilac protiv Blaškica*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000., par. 161.

<sup>1064</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995., par. 70; *Prosecutor's Pre-Trial Brief I*, par. 98-101; *Prosecutor's Final Trial Brief*, par. 690-696. Vidi takode *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 193 i *Tužilac protiv Blaškica*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000., par. 65 i 69.

<sup>1065</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995., par. 70. Pretresno vijeće u predmetu *Delalic* tražilo je “ociglednu povezanost” (*Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 193), “jasan neksus” (*Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 197) između navodnih zločina i oružanog sukoba. Pretresno vijeće u predmetu *Blaškic* spomenulo je taj uslov u smislu utvrđivanja “ocite veze između krivičnih djela za koja se tereti i sukoba u cjelini.” (*Tužilac protiv Blaškica*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000., par. 69).

<sup>1066</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995., par. 94.

zahtevati, po obicajnom pravu ili po pravu baziranom na sporazumima, individualnu krivicnu odgovornost osobe koja je prekršila to pravilo.<sup>1067</sup>

404. Iz tih uslova je ocigledno da ce se opšti uslovi za primjenu clana 3 razlikovati, zavisno od specificne osnove relevantnih optužbi iznesenih prema clanu 3. Na primjer, specificna optužba koja se zasniva na ugovornom pravu nece imati iste uslove kao obicajno pravo relevantno za povrede zajednickog clana 3, Haško pravo ili povrede Ženevskih konvencija, osim zajednickog clana 3 i odredbi u vezi sa teškim povredama. Za takvu optužbu bi bilo nužno da se ispune dva dodatna uslova, naime, da su sporazumi (i) nesumnjivo bili obavezujući za strane u vrijeme pocinjavanja navodnog krivicnog djela i (ii) da nisu u suprotnosti sa preemptomnim normama medunarodnog prava, odnosno iz njih izuzeti.<sup>1068</sup>

(c) Opšti uslovi za primjenu clana 3 na osnovu zajednickog clana 3

405. Kao što je gore vec objašnjeno, tužilac je optužbe za mucenje i povrede licnog dostojanstva prema clanu 3 zasnovao na zajednickom clanu 3, pri cemu se optužbe za silovanje na zajednickom clanu 3 zasnivaju djelomicno. Zajednickim clanom 3 Ženevskih konvencija u njegovom relevantnom dijelu predvida se sljedece:

U slucaju oružanog sukoba koji nema medunarodni karakter i koji izbije na podrucju jedne od visokih stranaka ugovornica, svaka stranka sukoba dužna je primjenjivati barem ove odredbe: (1) S osobama koje izravno ne sudjeluju u neprijateljstvima, ukljucujuci pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i osobe koje su izvan bojnog ustroja (*hors de combat*) zbog bolesti, rana, lišenja slobode ili bilo kojega drugog razloga, u svakoj ce se prilici postupati covjecno, bez ikakvoga nepovoljnog razlikovanja utemeljenoga na rasi, boji kože, vjeroispovijedi ili uvjerenju, spolu, rodenju ili imovinskom stanju, ili bilo kojem drugom slicnom kriteriju. U tu su svrhu prema gore navedenim osobama zabranjeni, u svako doba i na svakom mjestu, ovi cini: (a) nasilje protiv života i tijela, osobito sve vrste ubojstava, sakacenja, okrutnog postupanja i mucenja; (b) uzimanje talaca; (c) povrede osobnog dostojanstva, osobito uvredljivi i ponižavajući postupci; (d) izricanje i izvršavanje kazni bez prethodnog sudjenja pred redovito ustanovljenim sudom, koji pruža sva sudska jamstva priznata kao nužna od civiliziranih naroda. (2) Ranjenici i bolesnici prikupit ce se i njegovati.

...

406. U sudskoj praksi Medunarodnog suda cvrsto je prihvaceno da je zajednicki clan 3, onako kako je iznesen u Ženevskim konvencijama, zadobio status norme medunarodnog obicajnog prava.<sup>1069</sup> Buduci da bi primjena zajednickog clana 3 bila jednaka kako u skladu s ugovornim pravom, tako i prema medunarodnom obicajnom pravu, te buduci da nema obavezujućih dogovora između relevantnih strana u smislu

<sup>1067</sup> *Ibid.*, par. 94. Žalbeno vijeće u *Tužilac protiv Aleksovski*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 20 potvrdilo je te uslove.

<sup>1068</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda, 2. oktobar 1995., par. 143.

izmjene zajednickog clana 3 u svrhu ovog predmeta, Vijece smatra da je dovoljno usredotociti se na opšte uslove za primjenu zajednickog clana 3 prema medunarodnom obicajnom pravu. Vijece nadalje smatra da nije potrebno raspravljati o bilo kakvim dodatnim uslovima za primjenu optužbi za silovanje na osnovu ugovornog prava, budući da je zajednicki clan 3 u principu sam po sebi dovoljan da bi se stvorio osnov za te optužbe prema clanu 3 Statuta, što ce se razmotriti dalje u tekstu.<sup>1070</sup>

407. Ukratko, opšti uslovi za primjenu kako zajednickog clana 3, tako i za specificna krivicna djela za koja se tereti prema zajednickom clanu 3 su kako slijedi:

- (i) Kršenje mora predstavljati povredu pravila medunarodnog humanitarnog prava.
- (ii) Pravilo po svojoj prirodi mora biti obicajno, ili - ako pripada ugovornom pravu - mora ispunjavati tražene uslove.
- (iii) Kršenje mora biti “ozbiljno”, a to znaci da mora predstavljati povredu pravila koje štiti važne vrijednosti, pri cemu ta povreda mora ukljucivati teške posljedice po žrtvu.
- (iv) Prema obicajnom ili prema konvencionom pravu, povreda pravila mora za nužnu posljedicu imati individualnu krivicnu odgovornost osobe koja je to pravilo prekršila.
- (v) Mora postojati uski neksus između kršenja i oružanog sukoba.
- (vi) Kršenje mora biti pocinjeno protiv osoba koje aktivno ne sudjeluju u neprijateljstvima.<sup>1071</sup>

Pretresnom vijecu se cini da zajednicki clan 3 isto tako može zahtijevati postojanje nekog odnosa između pocinioca i jedne od strana u sukobu. Budući da su se u ovom predmetu trojica optuženih borili u ime jedne od strana u sukobu, Pretresno vijece ne mora utvrđivati da li se takav odnos zahtijeva, i ako da, kakav bi taj zahtijevani odnos trebao biti.<sup>1072</sup>

408. Pretresno vijece prihvata da zajednicki clan 3 i specificna krivicna djela za koja se tereti na toj osnovi ispunjavaju gorenavedena prva cetiri opšta uslova. Konkretno, što se tice drugog opšteg uslova, Žalbeno vijece u Odluci o nadležnosti bilo je mišljenja da

---

<sup>1069</sup> *Ibid.*, par. 98 i 134; *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par. 143.

<sup>1070</sup> U par. 407-408 i 436.

<sup>1071</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par. 420.

zajednicki clan 3 predstavlja dio medunarodnog obicajnog prava.<sup>1073</sup> Što se treceg opšteg uslova tice, iz Odluke o nadležnosti Žalbenog vijeca u predmetu *Tadic* nije jasno da li bi sva kršenja zajednickog clana 3 bila teška. Tamo stoji da “medunarodno obicajno pravo predvida krivicnu odgovornost zbog teških kršenja zajednickog clana 3 ...”.<sup>1074</sup> Medutim, ne može biti nikakve sumnje da silovanje, mucenje i povrede licnog dostojanstva, onako kako se u ovom predmetu terete, predstavljaju teška krivicna djela. Što se tice cetvrtog opšteg uslova, Žalbeno vijece u Odluci o nadležnosti u predmetu *Tadic* smatralo je da “medunarodno obicajno pravo predvida krivicnu odgovornost zbog teških kršenja zajednickog clana 3 ...”.<sup>1075</sup> Konkretno, silovanje, mucenje i povrede licnog dostojanstva, koji nesumnjivo predstavljaju teška kršenja zajednickog clana 3, prema medunarodnom obicajnom pravu za nužnu posljedicu imaju krivicnu odgovornost.

409. Pretresno vijece ce kasnije u ovoj presudi, kada bude procjenjivalo dokaze, razmotriti da li su ispunjena tri posljednja uslova.

### C. Krivicna djela prema clanu 5 Statuta: zajednicki elementi

410. Clan 5 Statuta daje popis krivicnih djela koja, ukoliko su pocinjena u kontekstu oružanog sukoba i kao dio napada usmjerenog protiv bilo kojeg civilnog stanovništva, prerastaju u zlocine protiv covjecnosti. Za izraz “napad usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva” obicno se smatra da obuhvata sljedecih pet pod-elemenata:

---

<sup>1072</sup> Vidi par. 567-569.

<sup>1073</sup> *Tužilac protiv Tadic*, predmet IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995., par. 98; potvrđeno u *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par. 143 i 150. Vidi takode *Tužilac protiv Blaškica*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000., par. 166; i Izvještaj generalnog sekretara u skladu sa paragrafom 2 Rezolucije Savjeta bezbjednosti 808 (1993), 3. maj 1993., S/25704, par. 35. Jugoslavija je 11. juna 1979. ratificirala oba Dopunska protokola (Dopunski protokol I Ženevskim konvencijama od 12. augusta 1949. o zaštiti žrtava medunarodnih oružanih sukoba (dalje u tekstu: Dopunski protokol I) i Dopunski protokol II Ženevskim konvencijama od 12. augusta 1949. o zaštiti žrtava nemedunarodnih oružanih sukoba (dalje u tekstu: Dopunski protokol II), a Bosna i Hercegovina je 31. decembra 1992. preuzela obaveze iz oba Dodatna protokola. Jugoslavija je 21. aprila 1950. ratificirala cetiri Ženevske konvencije (uključujući i Ženevsku konvenciju IV o zaštiti gradanskih osoba u vrijeme rata od 12. augusta 1949., koja je za ovaj predmet najrelevantnija), a Bosna i Hercegovina je obaveze iz te Ženevske konvencije preuzela 31. decembra 1992.

<sup>1074</sup> *Tužilac protiv Tadic*, predmet IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995., par. 134 (naglasak dodan). Vidi takode *Tužilac protiv Blaškica*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000., par. 134.

<sup>1075</sup> *Tužilac protiv Tadic*, predmet IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995., par. 134; potvrđeno u *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par. 174. Vidi takode *Tužilac protiv Blaškica*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000., par. 134.

- (i) Mora postojati napad.<sup>1076</sup>
- (ii) Djela pocinitelja moraju biti dio tog napada.<sup>1077</sup>
- (iii) Napad mora biti “usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva”.<sup>1078</sup>
- (iv) Napad mora biti “raširen ili sistematski”.<sup>1079</sup>
- (v) Pocinilac mora poznavati širi kontekst u kojem se njegova djela odvijaju i znati da su njegova djela dio napada.<sup>1080</sup>

411. Uz to, Statut predviđa da je krivično djelo moralo biti “pocinjeno u oružanom sukobu”, kako bi Međunarodni sud imao nadležnost u skladu sa članom 5.<sup>1081</sup>

### 1. Postojanje oružanog sukoba

412. Oružani sukob postoji kada god se pribjegne oružanoj sili između država ili produženom oružanom nasilju između vlasti i organiziranih naoružanih grupa, ili pak između takvih grupa unutar jedne države.<sup>1082</sup>

413. Postojanje oružanog sukoba u odnosu na zločine protiv čovječnosti ide dalje od odredbi međunarodnog običajnog prava. Prema interpretaciji Žalbenog vijeća, ovdje je riječ o opštem preduslovu - svojstvenom Statutu Međunarodnog suda - koji pretpostavlja *postojanje* oružanog sukoba u vrijeme i na mjestu koji su relevantni za optužnicu.<sup>1083</sup> Uslov da postoji oružani sukob ne zahtijeva nikakav bitni odnos između djela optuženog i oružanog sukoba, pri čemu je optuženi morao imati namjeru da u tom oružanom sukobu sudjeluje.<sup>1084</sup> Žalbeno vijeće je bilo mišljenja da neksus između djela optuženog

<sup>1076</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999., par. 251.

<sup>1077</sup> *Ibid.*, par. 248.

<sup>1078</sup> Član 5 Statuta izricito koristi izraz “usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva”. Vidi takode *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-T, Mišljenje i presuda, 7. maj 1997., par. 635-644.

<sup>1079</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999., par. 248; vidi takode *Tužilac protiv Mrkšića i ostalih*, predmet br. IT-95-13-R61, Pregled optužnice shodno pravilu 61 Pravilnika o postupku i dokazima, 3. april 1996., par. 30.

<sup>1080</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999., par. 248.

<sup>1081</sup> *Ibid.*, par. 249. Vidi takode *Tužilac protiv Kupreškica i ostalih*, predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000., par. 546.

<sup>1082</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda, 2. oktobar 1995., par. 70.

<sup>1083</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999., par. 249. Vidi takode *Tužilac protiv Kupreškica i ostalih*, predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000., par. 546.

<sup>1084</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999., par. 249 i 272. Vidi takode *Tužilac protiv Blaškica*, predmet IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000., par. 71.

i oružanog sukoba nije nužan. Uslov oružanog sukoba zadovoljen je dokazom da je oružani sukob postojao u vrijeme i na mjestu koji su relevantni.<sup>1085</sup>

414. Jednom kada je ustanovljeno postojanje oružanog sukoba, međunarodno humanitarno pravo, uključujući i norme prava koje se odnose na zločine protiv čovječnosti, nastavlja se primjenjivati i nakon prestanka neprijateljstava.<sup>1086</sup>

## 2. Postojanje napada i uslov da djela moraju predstavljati dio napada

415. “Napad” se može opisati kao slijed ponašanja koje uključuje izvršenje djela nasilja. Pretresno vijeće u predmetu *Tadić* ustanovilo je sljedeće:<sup>1087</sup>

Sama priroda krivičnih djela za koja Međunarodni sud ima nadležnost na osnovu člana 5, odnosno činjenica da su ta djela “usmjerena protiv bilo kojeg civilnog stanovništva”, jamci da ono što se navodi neće predstavljati tek jedno konkretno djelo, nego određeni način ponašanja.

416. Termin “napad” u kontekstu zločina protiv čovječnosti ima neznatno različito značenje od onog koje nosi u ratnom pravu.<sup>1088</sup> U kontekstu zločina protiv čovječnosti “napad” nije ograničen na vođenje neprijateljstava. On može također obuhvatiti situacije zlostavljanja osoba koje ne sudjeluju aktivno u neprijateljstvima, kao što je, na primjer, držanje nekoga u zatoceništvu. Međutim, oba termina zasnivaju se na slicnoj pretpostavci, naime, da se rat treba voditi između oružanih snaga ili oružanih grupa, a da civilno stanovništvo ne može biti legitimni cilj.

417. Relevantno krivično djelo ne mora sačinjavati napad, nego samo dio napada ili, kako je to izrazilo Žalbeno vijeće, mora biti dio “obrasca rasprostranjenih ili sistematskih zločina usmjerenih protiv civilnog stanovništva”.<sup>1089</sup> Kao što je navedeno u predmetu *Mrkšić*:<sup>1090</sup>

Zločini protiv čovječnosti ... moraju biti rasprostranjeni ili pokazivati sistematski karakter. Međutim, tako dugo dok postoji veza s rasprostranjenim ili sistematskim napadom na civilno stanovništvo, pojedinačno djelo može se okvalificirati kao zločin protiv čovječnosti. Tako se za nekog pojedinca koji je izvršio zločin nad jednom žrtvom ili ograničenim brojem žrtava može ustanoviti krivica za zločin protiv

<sup>1085</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999., par. 249 i 251.

<sup>1086</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995., par. 70.

<sup>1087</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Odluka po prigovoru na formu optužnice, 14. novembar 1995., par. 11.

<sup>1088</sup> Član 49(1) Dopunskog protokola I Ženevskim konvencijama od 12. augusta 1949. definiše “napade” kao “čine nasilja protiv protivnika, bilo da su ti čini napadački ili obrambeni”.

<sup>1089</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999., par. 248 i 255.

<sup>1090</sup> *Tužilac protiv Mrkšića i ostalih*, predmet br. IT-95-13-R61, Pregled optužnice shodno pravilu 61 Pravilnika o postupku i dokazima, 3. april 1996., par. 30.



čovječnosti ako su njegova djela bila dio specifičnog konteksta [napada na civilno stanovništvo].

418. Mora postojati neksus između djela optuženog i napada, koji se sastoji od sljedećeg:

(i) počinjenje djela koje je po svojoj prirodi ili posljedicama objektivno dio napada; povezano sa

(ii) znanjem optuženog da postoji napad na civilno stanovništvo i da je njegovo djelo dio tog napada.<sup>1091</sup>

419. Dovoljno je pokazati da se djelo odigralo u kontekstu velikog broja djela nasilja koja se, svako za sebe, mogu u velikoj mjeri razlikovati po svojoj prirodi i težini.

420. Konacno, Pretresno vijeće primjećuje da, iako napad mora biti dio oružanog sukoba, on može trajati dulje od tog sukoba.<sup>1092</sup>

### 3. Napad mora biti "usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva"

421. Izrazom "usmjeren protiv" tačno se navodi da je u kontekstu zločina protiv čovječnosti civilno stanovništvo primarni objekt napada.

422. Želja da se isključe izolirana ili nasumična djela iz opsega zločina protiv čovječnosti dovela je do uključivanja uslova da djela moraju biti usmjerena protiv civilnog "stanovništva".<sup>1093</sup> Rijecima Pretresnog vijeća u predmetu *Tadić*, izrazom "usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva" određuje se, generalno gledano, da se napad neće sastojati od jednog zasebnog djela, nego od načina postupanja.<sup>1094</sup>

---

<sup>1091</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999., par. 248, 251 i 271; *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-T, Mišljenje i presuda, 7. maj 1997., par. 659; i *Tužilac protiv Mrkšića i ostalih*, predmet br. IT-95-13-R61, Pregled optužnice shodno pravilu 61 Pravilnika o postupku i dokazima, 3. april 1996., par. 30. Vidi takođe *Tužilac protiv Kunarca i ostalih*, predmet IT-96-23 i IT-96-23/1, Odluka po zahtjevu tužilaštva za neprihvatanje dokaza i ograničavanje svjedočenja, 3. juli 2000., par. 6(b).

<sup>1092</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999., par. 251. Vidi takođe *Tužilac protiv Kupreškica i ostalih*, predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000., par. 546; i *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995., par. 69.

<sup>1093</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-T, Mišljenje i presuda, 7. maj 1997., par. 648 i navedena sudska praksa. Vidi takođe *History of the United Nations War Crimes Commission* (1948), str. 193: "...cini se da riječ stanovništvo upućuje na to da se na umu ima veći broj žrtava, te da se može smatrati da pojedinačna ili izolirana djela protiv pojedinaca izlaze iz opsega tog pojma."

<sup>1094</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-T, *Decision on the Form of the Indictment*, 14. novembar 1995., par. 11.

423. Zaštita iz člana 5 proteže se na “svako” civilno stanovništvo, uključujući i stanovništvo neke države, ukoliko ta država sudjeluje u napadu.<sup>1095</sup> Stoga nije potrebno pokazati da su žrtve vezane za bilo koju određenu stranu u sukobu.<sup>1096</sup>

424. Izraz “stanovništvo” ne znaci da *cjelokupno* stanovništvo geografske cjeline u okviru koje se napad odigrava (države, opštine ili nekog drugog definiranog područja) mora biti izvrgnuto napadu.<sup>1097</sup>

425. Izraz “civilno stanovništvo” obuhvata, kao što se sugerira u Komentaru dvaju Dopunskih protokola iz 1977. Ženevskim konvencijama iz 1949. godine, sve osobe koje su civili, za razliku od pripadnika oružanih snaga i drugih legitimnih boraca.<sup>1098</sup> Populacija na koju je napad usmjeren mora po svojoj prirodi biti pretežno civilna.<sup>1099</sup> Međutim, prisustvo određenih ne-civila u toj populaciji ne mijenja njen karakter.<sup>1100</sup>

426. Kao pojedinca, neku osobu ce se smatrati civilom tako dugo dok postoji sumnja u vezi sa njegovim ili njenim statusom.<sup>1101</sup> Kao grupu, civilno stanovništvo se kao takvo nikada neće napadati.<sup>1102</sup> Osim toga, međunarodno obicajno pravo obavezuje strane u sukobu da u svakom trenutku razlikuju između civilnog stanovništva i boraca i postavljaju im obavezu da ne napadaju neki vojni cilj ako je vjerovatno da ce taj napad prouzročiti civilne žrtve ili štete koje bi bile prekomjerne u odnosu na anticipiranu vojnu prednost.<sup>1103</sup>

427. Napad mora biti ili “rasprostranjen” ili “sistematski”, čime se isključuju izolirana i nasumična djela.<sup>1104</sup>

428. Pridjevom “rasprostranjen” podrazumijeva se napad koji je po svojoj prirodi opsežan i za posljedicu ima velik broj žrtava.<sup>1105</sup> Komentar Komisije za međunarodno

---

<sup>1095</sup> *Tužilac protiv Tadic*, predmet br. IT-94-1-T, Mišljenje i presuda, 7. maj 1997., par. 635. Vidi takode *History of the United Nations War Crimes Commission* (1948), str. 193.

<sup>1096</sup> Vidi npr. *Attorney General of the State of Israel v. Yehezkel Ben Alish Enigster*, Okružni sud u Tel-Avivu, 4. januar 1952.

<sup>1097</sup> *Tužilac protiv Tadic*, predmet br. IT-94-1-T, Mišljenje i presuda, 7. maj 1997., par. 644.

<sup>1098</sup> Sandoz, Swinarski i Zimmermann (ur.), *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949* (1987), str. 611 i 1451-1452.

<sup>1099</sup> *Tužilac protiv Tadic*, predmet br. IT-94-1-T, Mišljenje i presuda, 7. maj 1997., par. 638.

<sup>1100</sup> *Tužilac protiv Kupreškica i ostalih*, predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000., par. 549.

<sup>1101</sup> Vidi član 50(1) Dopunskog protokola I.

<sup>1102</sup> Vidi član 51, alineje (2), (3), (4), (5) i (6) Dopunskog protokola I.

<sup>1103</sup> Vidi npr. članove 43, 48 i 57 Dopunskog protokola I. Kao što se navodi u Komentaru dvaju Dopunskih protokola, cijeli sistem uspostavljen 1899. i 1907. u Den Haagu i od 1864. do 1977. u Ženevi zasniiva se na tom pravilu obicajnog prava (Sandoz, Swinarski i Zimmermann (ur.), *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949* (1987), str. 598).

<sup>1104</sup> *Tužilac protiv Tadic*, predmet br. IT-94-1-T, Mišljenje i presuda, 7. maj 1997., par. 648.

pravo opisuje to u svom Nacrtu kodeksa o zločinima protiv mira i bezbjednosti covjecnstva na sljedeci nacin:<sup>1106</sup>

Necovjecna djela moraju biti pocinjena u velikom opsegu, što znaci da su ta djela usmjerena protiv mnogostrukih žrtava. Taj uslov isključuje neko izolirano necovjecno djelo koje je izvršio pocinilac na vlastitu inicijativu i usmjerio ga protiv jedne žrtve.

429. Pridjev “sistematski” ukazuje na organiziranu prirodu djela nasilja i na malu vjerovatnost da je do tih djela došlo nasumce.<sup>1107</sup> Obrasci zlocina - to jest redovito ponavljanje koje nije slucajno slicnog kriminalnog ponašanja - uobicajeni su izraz takvog sistematskog dogadanja.

430. Rasprostranjena ili sistematska priroda napada u biti je relativan pojam. Pretresno vijece prvo mora identificirati stanovništvo koje je objekt napada i, u svjetlu metoda, sredstava, resursa i rezultata napada na to stanovništvo, ustanoviti da li je napad doista bio rasprostranjen ili sistematski.

431. Samo napad, a ne i pojedinačna djela optuženog, mora biti “rasprostranjen ili sistematski”. Stoga, pojedinačno djelo može se smatrati zločinom protiv covjecnosti ako se odvija u relevantnom kontekstu.<sup>1108</sup>

Na primjer, djelo potkazivanja susjeda Jevreja nacistickim vlastima, ukoliko je ucinjeno u kontekstu rasprostranjenog progona, smatrano je zločinom protiv covjecnosti. Medutim, jedno *izolirano* djelo, npr. zvjerstvo koje se nije dogodilo unutar takvog konteksta, to ne može biti.

432. Pretresno vijece primjecuje da je u sudskoj praksi MKSJ-a i MKSR-a, kao i u praksi drugih sudova, pa i u historiji izrade nacrtu medunarodnih instrumenata, došlo do određenih razlika u pristupu pitanju da li element određene politike predstavlja uslov prema postojecem obicajnom pravu.<sup>1109</sup> Pretresno vijece ne mora o tome odlucivati, jer cak ako takav uslov i postoji, on je u ovom predmetu zadovoljen.

---

<sup>1105</sup> *Tužilac protiv Tadica*, predmet br. IT-94-1-T, Mišljenje i presuda, 7. maj 1997., par. 648; i *Tužilac protiv Blaškica*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000., par. 206. Vidi takode *Tužilac protiv Akayesua*, ICTR-96-4-T, *Judgement*, 2. septembar 1998., par. 580.

<sup>1106</sup> *Report of the International Law Commission on the Work of its Forty-Eight Session (1966)* GAOR, 51. sjednica, Supp No 10, UN Doc A/51/10, str. 94-95.

<sup>1107</sup> *Tužilac protiv Blaškica*, Presuda, 3. mart 2000., par. 203; i *Tužilac protiv Tadica*, Mišljenje i presuda, 7. maj 1997., par. 648. Vidi takode *Tužilac protiv Akayesua*, *Judgement*, 2. septembar 1998., par. 580.

<sup>1108</sup> *Tužilac protiv Kupreškica i ostalih*, predmet br. IT-95-1-T, Presuda, 14. januar 2000., par. 550. Vidi takode *Tužilac protiv Tadica*, predmet br. IT-94-1-T, Mišljenje i presuda, 7. maj 1997., par. 649.

<sup>1109</sup> Pitanje je da li originalni izvori koje cesto citiraju vijeca ovog Suda i MKSR-a potkrepljuju postojanje takvog uslova. Vidi *Tužilac protiv Nikolica*, predmet br. IT-94-2-I, Pregled optužnice shodno pravilu 61 Pravilnika o postupku i dokazima, 20. oktobar 1995., 26; *Tužilac protiv Tadica*, predmet br. IT-94-1-T, Mišljenje i presuda, 7. maj 1997., par. 644 i 653; *Tužilac protiv Kupreškica i ostalih*, predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000., par. 551-552; *Tužilac protiv Blaškica*, Presuda, 3. mart 2000., par. 203.

4. Element svijesti: pocinitelj zna za širi krivični kontekst u kojem je došlo do njegovih djela

433. Žalbeno vijeće u predmetu *Tadić* jasno je dalo do znanja da su motivi optuženih za sudjelovanje u napadu nevažni i da se zločin protiv čovječnosti može izvršiti zbog isključivo ličnih razloga.<sup>1110</sup>

434. Uz namjeru da se izvrši relevantno krivično djelo, pocinitelj mora znati da je došlo do napada na civilno stanovništvo i da njegova djela predstavljaju dio tog napada,<sup>1111</sup> ili mora barem riskirati da njegovo djelo postane dio takvog napada.<sup>1112</sup> To, međutim, ne povlači za sobom nužno i poznavanje pojedinosti napada.

435. I konačno, kao što je Pretresno vijeće već istaklo, član 5 Statuta štiti civile, za razliku od pripadnika oružanih snaga i drugih legitimnih boraca,<sup>1113</sup> no Tužilaštvo ne mora dokazivati da je optuženi izabrao svoje žrtve zbog njihovog civilnog statusa. Međutim, a što je nužni minimum, pocinitelj je morao znati ili razmotriti mogućnost da je žrtva njegovog krivičnog djela civil. Pretresno vijeće naglašava da u slučaju sumnje je li neka osoba civil, tu osobu treba smatrati civilom. Tužilaštvo mora pokazati da pocinitelj nije mogao razumno vjerovati da je žrtva bila pripadnik oružanih snaga.

#### D. Silovanje

436. Trojica optuženih terete se za silovanje kao kršenje zakona i običaja ratovanja prema članu 3 i kao zločin protiv čovječnosti prema članu 5 Statuta. Statut u članu 5(g) eksplicitno spominje silovanje kao zločin protiv čovječnosti u nadležnosti

205, 254 i 257; *Tužilac protiv Akayesu*, predmet br. ICTR-96-4-T, *Judgement*, 2. septembar 1998., par. 580; *Tužilac protiv Kayishema i Ruzindana*, predmet br. ICTR-95-1-T, *Judgement*, 21. maj 1999., par. 124; i usporedi sa Njimeškim presudama, ponovo štampano u *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Nuremberg*, 14. novembar 1945-1. oktobar 1946, sv. 1, str. 84, 254, 304 (u vezi sa Streicherom) i str. 318-319 (u vezi sa Von Schirachom); čl. 9 i 10 Njimeške povelje, predmet prema Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta suda u Stadeu (Njemačka), ILR 14/1947, str. 100-102; Vrhovni sud Britanske okupacione zone, OGH br Z, sv. I, str. 19 i sv. II, str. 231; *In re Altstötter*, ILR 14/1947, str. 278 i 284; nizozemski predmet u *In re Ahlbrecht*, ILR 16/1949, str. 396; australski predmet *Ivan Timofeyevich Polyukhovich v The Commonwealth of Australia and Anor*, (1991) 172 CLR 501, predmet FC 91/026 iz 1991., Aust Highet LEXIS 63, BC9102602; *Yearbook of the International Law Commission* (1954), sv. II, str. 150; *Report of the ILC on the Work of its 43rd Sess.*, 29. april-19. juli 1991., Supp No 10 (UN Doc No A/46/10, str. 265-266, izvještaj sa 46. sjednice, 2. maj-22. juli 1994., Supp No 10 (UN Doc No A/49/10), str. 75-76, izvještaj sa 47. sjednice, 2. maj-21. juli 1995., str. 47, 49 i 50, i sa 48. sjednice, 6. maj-26. juli 1996., Supp No 10 (UN Doc No A/51/10), str. 93 i 95-96.

<sup>1110</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999., par. 248 i 252.

<sup>1111</sup> *Ibid.*, par. 248; *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-T, Mišljenje i presuda, 7. maj 1997., par. 659; *Tužilac protiv Kupreškica i ostalih*, predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000., par. 556.

<sup>1112</sup> *Tužilac protiv Blaškica*, Presuda, 3. mart 2000., par. 247 i 251.

<sup>1113</sup> *History of the United Nations War Crimes Commission* (1948), str. 193.

Medunarodnog suda. Jasno je utvrđena i sudska nadležnost da se pokrene krivični postupak za silovanje kao povredu ličnog dostojanstva, u smislu kršenja zakona i običaja ratovanja u skladu sa članom 3 Statuta i na osnovu zajedničkog člana 3 Ženevskih konvencija iz 1949. godine.<sup>1114</sup> Zajednički elementi iz svakog od tih članova već su izneseni u prethodnom tekstu.

437. Specifični elementi krivičnog djela silovanja, koji se ne iznose ni u Statutu, ni u međunarodnom humanitarnom pravu ili instrumentima o ljudskim pravima, bili su predmetom razmatranja Pretresnog vijeća u predmetu *Furundžija*.<sup>1115</sup> To Vijeće je primijetilo da je Pretresno vijeće Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu u presudi u predmetu *Akayesu* silovanje definiralo kao “fizički napad seksualne prirode, počinjen pod okolnostima prisile”.<sup>1116</sup> Razmotrilo je potom razne izvore međunarodnog prava i ustanovilo da elemente krivičnog djela silovanja nije moguće razabrati ni iz međunarodnog ugovornog, ni iz običajnog prava, a niti iz “opštih principa međunarodnog krivičnog prava ili ... opštih principa međunarodnog prava”. Vijeće je zaključilo sljedeće: “Kako bi se formulirala tačna definicija silovanja na osnovu krivičnopravnog principa specifičnosti */specificity/* (*Bestimmtheitsgrundsatz*, odnosno maksima *nullum crimen sine lege stricta*), valja se pozvati na principe krivičnog prava koji su zajednički svim velikim pravnim sistemima svijeta. Ti principi mogu se, uz dužan oprez, izvesti iz nacionalnih zakona”.<sup>1117</sup> Pretresno vijeće je na osnovu razmatranja nacionalnih zakonodavstava cijelog niza država ustanovilo da je *actus reus* krivičnog djela silovanja:

- (i) seksualna penetracija, bez obzira koliko neznatna
  - (a) vagine ili anusa žrtve penisom pocinioca ili bilo kojim drugim predmetom kojim se pocinilac poslužio; ili
  - (b) usta žrtve penisom pocinioca;
- (ii) uz upotrebu prinude ili sile ili pod prijetnjom sile protiv žrtve ili trećeg lica.<sup>1118</sup>

<sup>1114</sup> Vidi gore poglavlje o zajedničkim elementima člana 3 (par. 400-409). Vidi osobito stav (1)(c) zajedničkog člana 3 Ženevskih konvencija: “povrede osobnog dostojanstva, osobito uvredljivi i ponižavajući postupci”, što uključuje i silovanje. Vidi takođe *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 173.

<sup>1115</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998.

<sup>1116</sup> *Tužilac protiv Akayesu*, predmet ICTR-96-4-T, *Judgement*, 2. septembar 1998., par. 597. Tu definiciju elemenata silovanja prihvatilo je Pretresno vijeće MKSJ-a u predmetu *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 478-9.

<sup>1117</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 177.

<sup>1118</sup> *Ibid.*, par. 185 (dalje u tekstu: definicija iz *Furundžije*).

438. Ovo Pretresno vijeće se slaže da ti elementi, ukoliko su dokazani, predstavljaju *actus reus* krivičnog djela silovanja u međunarodnom pravu. Međutim, u okolnostima ovog predmeta Pretresno vijeće smatra da je nužno pojasniti njegovo shvaćanje elementa navedenog u paragrafu (ii) definicije iz *Furundžije*. Pretresno vijeće je mišljenja da je definicija iz *Furundžije*, iako podesna za okolnosti tog predmeta, u jednom pogledu određena uže no što to zahtijeva međunarodno pravo. Utvrdivši da relevantno djelo seksualne penetracije predstavlja silovanje samo ako je pracoeno prinudom ili silom ili prijetnjom silom upucenoj žrtvi, odnosno trecoj osobi, definicija iz *Furundžije* ne spominje druge faktore koji bi pokazali da je do djela seksualne penetracije došlo *bez pristanka* ili *bez volje* žrtve,<sup>1119</sup> što je - kao što je nagoviješteno na raspravi<sup>1120</sup> i kao što je niže razmotreno - po mišljenju ovog Pretresnog vijeca tacan opseg tog aspekta definicije u međunarodnom pravu.

439. Kao što je zapaženo u predmetu *Furundžija*, prilikom utvrđivanja normi relevantnog međunarodnog prava u vezi sa prirodom okolnosti u kojima definirana djela seksualne penetracije predstavljaju silovanje - u odsutnosti obicajnog ili konvencionog međunarodnog prava sa tim u vezi - pomaže upucivanje na opšte principe prava koji su zajednicki velikim pravnim sistemima svijeta.<sup>1121</sup> Vrijednost tih izvora jest u tome da oni mogu iznijeti na vidjelo “opšte pojmove i pravne institute” koji, ukoliko su zajednicki širokom spektru nacionalnih pravnih sistema, ukazuju na međunarodni pristup jednom pravnom pitanju koji se može smatrati odgovarajucim pokazateljem za odnos međunarodnog prava prema tom pitanju. Kada razmatra te nacionalne pravne sisteme, Pretresno vijeće ne ispituje velike pravne sisteme u svijetu kako bi utvrdilo specificnu pravnu odredbu koju prihvaca vecina pravnih sistema, nego da bi na osnovu opšteg ispitivanja nacionalnih sistema razmotrilo da li je moguće identificirati određene osnovne principe, ili rijecima presude u predmetu *Furundžija*, “zajednicke

---

<sup>1119</sup> Cini se da i Tužilaštvo, time što je u svom Konacnom pretresnom podnesku naglasilo potrebu da se dokažu “prinuda, sila ili prijetnje” (par. 754), prednost daje užoj definiciji onoga što tvori silovanje od one na koju upucuju izvori međunarodnog prava razmotreni u ovoj presudi. Izgleda, međutim, da je pritom odsutnost pristanka pogrešno shvacena kao neka vrsta “daljnjeg elementa” ili “dodatnog” faktora, a ne kao pitanje koje obuhvata užu opseg faktora koji se navode. (vidi *Prosecutor’s Final Trial Brief*, par. 755 i 760). Kao što ce postati jasno, Pretresno vijeće se ne slaže sa tvrdnjom Tužilaštva da dokaz o postojanju sile, prijetnje silom ili prinude predstavlja element koji nameće međunarodno pravo.

<sup>1120</sup> T., 19. april 2000., str. 1980-1982.

<sup>1121</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 177. Vidi takode *Tužilac protiv Tadica*, predmet br. IT-94-1-A-R77, Presuda o navodima protiv prethodnog pravnog zastupnika Milana Vujina, 31. januar 2000., par. 15: “Od pomoci mogu biti i opcenita pravna nacela (tamo gdje se ona mogu primijeniti), zajednicka svim velikim pravnim sistemima svijeta, kako su razvijena i usavršena u međunarodnoj sudskoj praksi”.

nazivnike”,<sup>1122</sup> u onim pravnim sistemima koji utjelovljuju *principe* koje valja prihvatiti u međunarodnom kontekstu.

440. Kao što je već receno, Pretresno vijeće u predmetu *Furundžija* razmotrilo je niz nacionalnih pravnih sistema kako bi identificiralo elemente silovanja. Prema mišljenju ovog Pretresnog vijeća, tamo razmotreni pravni sistemi, ako ih se posmatra u cjelini, ukazuju na to da je njima zajednicki osnovni *princip* da će seksualna penetracija predstavljati silovanje ukoliko do nje nije došlo uz istinsku volju ili pristanak žrtve. Elementi identificirani u definiciji *Furundžija*, tj. sila, prijetnja silom ili prinuda, svakako su relevantni u mnogim pravnim sistemima, no puni razmjer odredbi koje se u toj presudi spominju upućuje na zaključak da bi istinski zajednicki nazivnik tim raznim sistemima mogao biti širi ili bazicniji princip penalizacije narušavanja spolne *autonomije*. Relevantnost ne samo sile, prijetnje silom i prinude, nego i odsustva pristanka ili voljnog sudjelovanja, sugerira se i u presudi u predmetu *Furundžija*, gdje je zapaženo sljedeće:

... u svim jurisdikcijama koje je Pretresno vijeće razmotrilo, nužan je element sile, prinude, prijetnje ili djelovanja bez saglasnosti žrtve; upotreba sile ima široko tumačenje i obuhvata dovođenje žrtve u bespomoćno stanje.<sup>1123</sup>

441. Daljnje razmatranje pravnih sistema ispitanih u presudi u predmetu *Furundžija* i relevantnih odredbi iz niza drugih sudskih praksi upućuje na to da je gore predložena interpretacija, koja se usredotočuje na teška narušavanja spolne autonomije, tačna.

442. Uopšteno, domaći zakoni i pravosudne odluke koje definiraju krivično djelo silovanja specificiraju prirodu spolnog čina koji potencijalno predstavlja silovanje i okolnosti uslijed kojih taj spolni čin postaje krivično djelo. Relevantno pravo na snazi u različitim jurisdikcijama u vrijeme relevantno za ovaj postupak identificira veliki broj različitih faktora na osnovu kojih se relevantni oblici spolnog čina kategoriziraju kao krivično djelo silovanja. Može se smatrati da ti faktori najvećim dijelom ulaze u tri široke kategorije:

(i) seksualna aktivnost procenjena je silom ili prijetnjom silom, koja je upućena žrtvi ili nekoj trećoj strani;

<sup>1122</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 178.

<sup>1123</sup> *Ibid.*, par. 180.

- (ii) seksualna aktivnost procena je silom *ili* razlicitim drugim specificiranim okolnostima koje su žrtvu ucinile osobito ranjivom ili su je ucinile nesposobnom da izrazi informirano odbijanje; ili
- (iii) do seksualne aktivnosti dolazi bez pristanka žrtve.

### 1. Sila ili prijetnja silom

443. Definicija silovanja u nizu pravosudnih sistema zahtijeva da do spolnog cina dode na nasilan nacin ili da je taj cin pracen silom ili prijetnjom silom. Tipicne odredbe takve vrste nalaze se u Krivicnom zakonu Bosne i Hercegovine, u kojem se s tim u vezi određuje sljedece:

... Ko prinudi na obljubu žensko lice sa kojim ne živi u bracnoj zajednici upotrebom sile ili prijetnjom da ce neposredno napasti na život ili tijelo tog ili njemu bliskog lica, kaznice se zatvorom od jedne do deset godina.<sup>1124</sup>

U Njemackoj se Krivicnim zakonom koji je u relevantno vrijeme bio na snazi predvida:

Silovanje (1) Kogod silom ili prijetnjom da ce neposredno napasti na život ili tijelo prisili neku ženu da sa njim ili sa nekom trecom osobom ima vanbracni spolni odnos, kaznice se zatvorom najmanje dvije godine.<sup>1125</sup>

444. Koreanski krivicni zakon silovanje definira kao spolno opcenje sa ženom “uz pomoc nasilja ili zastrašivanja”.<sup>1126</sup> Drugi pravosudni sistemi, cija definicija silovanja na slican nacin kao uslov uvodi nasilje, silu ili prijetnju silom, ukljucuju Kinu,<sup>1127</sup> Norvešku,<sup>1128</sup> Austriju,<sup>1129</sup> Španjolsku<sup>1130</sup> i Brazil.<sup>1131</sup>

<sup>1124</sup> Krivicni zakon Socijalistickie Republike Bosne i Hercegovine (1991), glava XI, clan 88(1). Clanom 90 takode se kažnjava spolni snošaj do kojeg je došlo prinudom, i to tako što se iskoristilo žrtvino duševno oboljenje, privremena duševna poremećenost, nemoc ili kakvo drugo stanje uslijed kojeg žrtva nije sposobna za otpor.

<sup>1125</sup> *Strafgesetzbuch*, clan 177(1). Clan 177 njemackog Krivicnog zakona izmijenjen je 1. aprila 1998., tako da se njime predvida da je krivicno djelo spolne prisile ili silovanja pocinjeno i onda kada pocinilac “iskoristi situaciju u kojoj je žrtva bespomocno izložena djelovanju pocinioca”. Iako ta odredba nije relevantna za utvrđivanje stanja u međunarodnom pravu u vrijeme krivicnih djela za koja se tereti u optužnicama, ona služi kao indikacija za tendenciju u nacionalnim pravnim sistemima prema širem opsegu okolnosti koje ce spolnu aktivnost klasificirati kao silovanje.

<sup>1126</sup> *Criminal Code of Korea*, glava XXXII, clan 297. Prijevod na engleski jezik *website*-a koreanske vlade, [http://www.dci.sppo.go.kr/laws/crimco\\_e.htm](http://www.dci.sppo.go.kr/laws/crimco_e.htm) (stranica konzultirana 18. marta 1999.).

<sup>1127</sup> *Criminal Law* (1979), clan 139: “Kogod uz pomoc nasilja, prinude ili drugih sredstava siluje neku ženu kaznice se fiksnom kaznom zatvora ne manjom od tri godine i ne manjom od deset godina”. (Taj zakon, koji je bio na snazi u vrijeme relevantno za ovaj postupak, zamijenjen je Krivicnim zakonom iz 1997. /1997 *Criminal Code*). Clan 236 tog zakona sadrži istu zabranu).

<sup>1128</sup> *General Civil Penal Code*, glava 19, clan 192: “Svaka osoba koja silom ili izazivanjem straha za bilo ciji život ili zdravlje prisili bilo koju osobu da pocini neku bludnu radnju ili je u tome saucesnik, kriva je za silovanje ...”. Prijevod na engleski jezik norveškog Ministarstva pravosuda, *The General Civil Penal Code* (1995).

<sup>1129</sup> *Strafgesetzbuch*, clan 201: “... upotrebom grube sile ili prijetnjom neposrednog napada na život ili tijelo, usmjerenim protiv žrtve ili trece osobe ...” (kao što je bilo na snazi 1989.-1997.).



445. Neki pravosudni sistemi zahtijevaju dokaz o postojanju sile ili prijetnje silom (ili neki tome odgovarajući koncept), *kao i* dokaz da se čin odigrao bez pristanka ili protiv volje žrtve.<sup>1132</sup> To uključuje i neke jurisdikcije u Sjedinjenim Američkim Državama.<sup>1133</sup>

## 2. Specificne okolnosti koje se odnose na ranjivost ili zavaravanje žrtve

446. Niz jurisdikcija predviđa da će određeni spolni čini predstavljati silovanje ne samo kada su praci silom ili prijetnjom silom, nego i uz postojanje drugih specifičnih okolnosti. Te okolnosti uključuju pretpostavku da je žrtva dovedena u stanje u kojem se nije mogla oduprijeti, da je bila osobito ranjiva ili nesposobna da se odupre zbog fizičke ili mentalne nesposobnosti ili je na čin bila navedena na osnovu iznenađenja ili lažnog prikaza situacije.

447. Krivični zakoni niza zakonodavstava zemalja kontinentalne Evrope sadrže odredbe takvog tipa. Švicarski Krivični zakon predviđa da svako ko prisili neku ženu na spolni odnos “narocito uz prijetnju ili silu, uz izlaganje žrtve *psihološkom pritisku ili njenim dovodenjem u stanje u kojem se ne može oduprijeti*” počiniti će time silovanje.<sup>1134</sup> Odredba u vezi sa silovanjem u portugalskom Krivičnom zakonu na sličan način spominje počinioce koji onemogućavaju žrtvu da mu se odupre.<sup>1135</sup> Relevantna odredba francuskog Krivičnog zakona silovanje definiše kao “... svaki čin spolne penetracije bez obzira na njenu prirodu, koji je počinjen uz upotrebu nasilja, prinude, prijetnje ili *iznenađenja ...*”.<sup>1136</sup> Talijanski krivični zakon sadrži krivično djelo prisile uz upotrebu

---

<sup>1130</sup> *Código Penal*, član 178: “Napad na spolnu slobodu druge osobe, uz upotrebu nasilja ili zastrašivanja, kažnjiv je kao spolna agresija ...”. Oblici “seksualnog zlostavljanja”, koje se definiše kao djelo napada na spolnu slobodu drugoga bez pristanka, kažnjivi su manjim zatvorskim kaznama: član 181.

<sup>1131</sup> *Código Penal*, član 213 (“... nasilje ili ozbiljna prijetnja ...”).

<sup>1132</sup> Npr., Sierra Leone, gdje je silovanje definirano u okviru *common law* sistema (osim silovanja maloljetnika, što se uređuje zakonskim odredbama). U *common law* sistemu u Sierra Leoneu silovanje se definiše kao “protupravno spolno općenje sa ženom bez njenog pristanka i uz upotrebu sile, straha ili prevare”: vidi Thompson, *The Criminal Law of Sierra Leone* (1999), str. 68-69.

<sup>1133</sup> *New York Penal Law*, cl. 130.05; cl. 130.35: silovanje prvog stepena uključuje spolni snošaj bez pristanka žrtve, a uz snažnu prisilu, ili sa žrtvom koja je “nesposobna za pristanak zbog toga što je fizički nemoćna” ili je mlada od jedanaest godina. *Maryland Ann Code* (1957), član 27, 463(a)(1) (“... uz silu ili prijetnju silom protiv volje i bez pristanka druge osobe”). *Massachusetts General Laws Ann*, gl. 265, cl. 22; definicije silovanja i silovanja s otežavajućim okolnostima odnose se na počinioce koji “neku osobu uz upotrebu sile i protiv njene volje prisiljava da mu se pokori ili neku osobu prisiljava da mu se pokori uz prijetnju fizičkim ranjavanjem”.

<sup>1134</sup> *Code Pénal*, cl. 190. Naglasak dodan.

<sup>1135</sup> *Código Penal*, član 164 (kao što je bio na snazi 1992.): “Kogod ima snošaj sa ženom uz upotrebu nasilja, ozbiljne prijetnje ili nakon što ju je - kako bi imao snošaj - onesvijestio ili je onemogućio da se odupre, ili je uz upotrebu istih sredstava primora na spolni snošaj sa trećom osobom, bit će kažnjen zatvorom u trajanju od 2 do 8 godina.” (prema neslužbenom prijevodu na engleski jezik).

<sup>1136</sup> *Code Pénal*, član 222 (neslužbeni prijevod na engleski jezik). Naglasak dodan. U komentaru uz tu odredbu iznosi se da se silovanje sastoji od seksualnog zlostavljanja nekoga protiv njegove volje, pri čemu je odsustvo volje rezultat upotrebe fizičkog/psihološkog nasilja ili drugih sredstava prinude ili varki kako bi se slomila volja žrtve. Dalloz, *Code Pénal, Nouveau Code Pénal - Ancien Code Pénal* (1996-7.).

nasilja ili prijetnji neke osobe na spolni odnos, no primjenjuje istu kaznu na svakoga ko je imao snošaj sa bilo kojom osobom koja je, *inter alia*, bila “mentalno bolesna ili se nije bila u stanju oduprijeti zbog stanja fizicke ili mentalne inferiornosti, iako je to bilo neovisno od djela pocinioca” ili “je bila zavarana zato što se pocinilac lažno predstavio kao neka druga osoba”.<sup>1137</sup>

448. U Danskoj član 216 Krivičnog zakona predviđa da je silovanje učinila svaka osoba koja “uz nasilje ili prijetnju nasiljem nameće spolno općenje”, no istovremeno poblje navodi da će se “dovodenje neke osobe u takav položaj da ta osoba *nije u stanju oduprijeti se tom cinu* isto tako smatrati nasiljem.”<sup>1138</sup> Švedski<sup>1139</sup> kao i finski<sup>1140</sup> Krivični zakon sadrže slične odredbe. U Estoniji silovanje se u Krivičnom zakonu definira kao spolno općenje “uz upotrebu nasilja ili prijetnje nasiljem ili uz iskorištavanje situacije bespomoćnosti u kojem se nalazi žrtva”.<sup>1141</sup>

449. Japanskim Krivičnim zakonom predviđa se da će se “... osobu koja uz upotrebu nasilja ili prijetnje nasiljem bludno opći sa ženskom osobom starom trinaest godina ili više smatrati krivom za silovanje ...”.<sup>1142</sup> Međutim, članom 178 Krivičnog zakona efektivno se proširuje ponašanje koje će se smatrati silovanjem tako što se predviđa da će se, kada neka osoba “*iskoristi* gubitak razuma ili nesposobnost za otpor ili *prouzroci* takav gubitak razuma ili nesposobnost za otpor pocini neki necudoredan cin ili bludno opći sa ženom”,<sup>1143</sup> to kazniti na isti način kao što je predviđeno članom koji se odnosi na silovanje.

450. Argentinski Krivični zakon silovanje definira kao seksualnu penetraciju uz prisustvo sile ili zastrašivanja, pri čemu je žrtva “*poremecena uma ili nemocna, ili kada zbog bolesti ili bilo kojeg drugog razloga nije u stanju pružiti otpor*”, ili je žrtva mlada

---

<sup>1137</sup> *Codice Penale*, član 519; vidi osobito alineja (3) i (4) (kao što je bilo na snazi 1992.). Engleski prijevod: New York University, *The Italian Penal Code* (1978).

<sup>1138</sup> *Danish Criminal Code*, glava 24, član 216(1). Naglasak dodan. Prijevod na engleski jezik iz Hoyer, Spencer and Greve, *The Danish Criminal Code* (1997).

<sup>1139</sup> *Penal Code*, glava 6, čl. 1 predviđa da je silovanje pocinjeno kada neka osoba “drugu osobu, uz nasilje ili uz prijetnju koja sadrži ili za koju se ugroženoj osobi čini da sadrži neposrednu opasnost prisili na spolno općenje ili na sudjelovanje u nekom cinu koji je usporediv sa spolnim cinom”, te da će se “... smatrati da izazivanje bespomoćnosti ili nekog sličnog stanja onesposobljenosti predstavlja nasilje”. Prijevod na engleski Ministarstva pravosuđa, *The Swedish Penal Code* (1999).

<sup>1140</sup> *Penal Code of Finland*, glava 20, čl. 1(1) (“Osoba koja uz upotrebu nasilja ili prijetnjom neposrednom opasnošću prisili neku ženu na spolno općenje bit će kažnjena za *silovanje* ... Ograničavanje moći žene da kontrolira svoje ponašanje ili da se odupre smatraće se odgovarajućim nasilju ili prijetnji”. Neslužbeni prijevod na engleski jezik iz biblioteke MKSJ-a).

<sup>1141</sup> *Kriminaalkoodeks* 1992, čl. 115(1).

<sup>1142</sup> *Criminal Code*, član 177. Prijevod na engleski iz *EHS Law Bulletin Series, The Penal Code of Japan* (1996), sv. II.

<sup>1143</sup> Naglasak dodan.

od dvanaest godina.<sup>1144</sup> Slicne odredbe primjenjuju se u Kosta Riki,<sup>1145</sup> Urugvaju<sup>1146</sup> i na Filipinima.<sup>1147</sup>

451. Neke države Sjedinjenih Americkih Država u svojim krivičnim zakonima predviđaju da spolno općenje predstavlja silovanje ukoliko je počinjeno uz postojanje raznih faktora koji su alternativa sili, kao npr. u slučaju da je žrtva drogirana ili bez svijesti, da je na prevaru navedena da povjeruje kako je počinitelj žrtvin suprug ili je nesposobna dati pravni pristanak zbog mentalnog poremećaja ili razvoja ili zbog fizičke onesposobljenosti.<sup>1148</sup>

452. Naglasak takvih odredbi jest na činjenici da žrtva uslijed neke nesposobnosti trajne ili kvalitativne prirode (npr. mentalne ili fizičke bolesti ili maloljetne dobi), odnosno privremene prirode ili one koja ovisi o okolnostima (npr. uslijed izvravanja psihološkom pritisku ili zbog neke druge nesposobnosti da se odupre) nije mogla odbiti da bude izvrgnuta oblicima spolnoga cina. Ključni učinak faktora poput iznenađenja, prevare ili lažnog prikaza situacije leži u tome da je žrtva tom cinu bila izvrgnuta bez mogućnosti informiranog ili argumentiranog odbijanja. Zajednički nazivnik koji je u osnovi svih tih različitih okolnosti jest činjenica da sve one za sobom povlače kao posljedicu to da je volja žrtve bila svladana ili da je privremeno ili u trajnijem obliku bila onesposobljena da slobodno odbije neki od oblika spolnog cina.

### 3. Nepostojanje pristanka ili dobrovoljno sudjelovanje

453. U većini *common law* sistema definirajuća karakteristika silovanja je nepostojanje žrtvinog slobodnog i istinskog pristanka na seksualnu penetraciju.<sup>1149</sup> Engleski *common law* definirao je silovanje kao spolno općenje sa ženom bez njenog

<sup>1144</sup> *Código Penal*, član 119. Naglasak dodan.

<sup>1145</sup> *Código Penal*, član 156.

<sup>1146</sup> *Código Penal*, član 272. Definicija urugvajskog Krivičnog zakona takode se jasno odnosi na spolno općenje za koje se pretpostavlja da je nametnuto uz upotrebu nasilja kada je to uhapšenoj ili zatocenoj osobi nametnula osoba koja raspolaže ovlastima nad žrtvinim zatocenjem.

<sup>1147</sup> *Revised Penal Code of the Philippines* predviđa članom 335 da je silovanje bludno općenje sa ženom, počinjeno "uz upotrebu sile ili zastrašivanja", "kada je žena lišena razuma ili je na drugi način bez svijesti" ili kada je žrtva mlada od dvanaest godina.

<sup>1148</sup> *California Penal Code*, cl. 261(a)(1), (3), (4) i (5). Vidi takode *Model Penal Code*, cl. 213.1, gdje se govori o spolnom općenju sa osobom koja nije počiniteljeva supruga, a kojom prilikom je žrtva bila prisiljena "da se podvrgne uslijed sile ili prijetnje neposrednom smrću, teškom tjelesnom ozljedom, ekstremnim bolom ili kidnapovanjem, pri čemu se prijetilo žrtvi ili nekoj drugoj osobi", o počinitelju koji je "bitno smanjio mogućnost [žrtve] da kontrolira svoje ponašanje tako što joj je dao ili bez njenog znanja upotrijebio neku drogu, opojno ili neko drugo sredstvo sa ciljem sprecavanja otpora žrtve" ili o tome da je žrtva bez svijesti ili mlada od deset godina.

<sup>1149</sup> Vidi Smith, *Smith and Hogan Criminal Law* (1999), str. 457: "Suština silovanja jest nepostojanje pristanka... Nekoc se tvrdilo da do spolnog općenja mora doći uslijed sile, straha ili prevare. Neki izvori

pristanka.<sup>1150</sup> Godine 1976. silovanje je definirano i zakonom. Prema odredbi koja je u vrijeme relevantno za ovaj postupak bila na snazi, muškarac je počinio silovanje ako “(a) protivpravno spolno opci sa ženom koja u vrijeme opcenja na to ne pristaje; i (b) on u to vrijeme zna da ona na spolno opcenje ne pristaje ili se ne osvrce na to da li ona na spolno opcenje pristaje ili ne...”.<sup>1151</sup> Sila ili prijetnja ili strah od sile ne moraju biti dokazani. Međutim, ako je prividni pristanak postignut na osnovu takvih faktora, ne radi se o pravom pristanku.<sup>1152</sup> Slicne definicije primjenjuju se u drugim zemljama *Commonwealtha*, uključujući Kanadu,<sup>1153</sup> Novi Zeland<sup>1154</sup> i Australiju.<sup>1155</sup> U tim pravnim sistemima takode je jasno da pristanak mora biti stvaran i dobrovoljan. U Kanadi je u Krivicom zakonu pristanak definiran kao “dobrovoljna saglasnost oštećene strane na sudjelovanje u spolnoj aktivnosti o kojoj je riječ”.<sup>1156</sup> Krivicom zakon takode eksplicitno identificira okolnosti za koje ce se smatrati da pod njima pristanak nije dat, uključujući i “saglasnost koju je rijecima ili ponašanjem izrazila osoba koja nije oštećena” ili situaciju u kojoj optuženi “oštećenu stranu navodi na to da sudjeluje u toj aktivnosti, iskorištavajući pritom položaj povjerenja, moci ili vlasti”.<sup>1157</sup> U australskoj državi Viktoriji pristanak je definiran kao “slobodna saglasnost” i zakon definira

---

nastavili su sve do nedavno govoriti o pravu u tom smislu, no cineci to bili su staromodni duže od jednog stoljeca.”

<sup>1150</sup> Vidi npr. *Report of the Advisory Group on the Law of Rape (1975)*, Cmnd 6352, par. 18-22, citirano u *R v Olugboja* [1982] QB 320. Engleska definicija silovanja prema *common law* sistemu odražava se u *Hong Kong Crimes Ordinance*, cl. 118: “Muškarac je počinitelj silovanja ukoliko (a) protivpravno spolno opci sa ženom koja u vrijeme opcenja na to (b) ne pristaje;...”

<sup>1151</sup> *Sexual offences (Amendment) Act 1976*, kojim se mijenja cl. 1 iz *Sexual Offences Act 1956*. Definicija iz *Sexual Offences Act 1956* ponovno je izmijenjena 1994. godine u *Criminal Justice and Public Order Act 1994*, cl. 142, prema kojem, ako muškarac siluje ženu ili muškarca, to predstavlja krivicom djelo, pri cemu se još konkretno navodi da spolno opcenje može biti vaginalno ili analno.

<sup>1152</sup> *R v Olugboja*, [1982] QB 320.

<sup>1153</sup> U Kanadi silovanje potpada pod zakonsko krivicom djelo seksualnog nasrtaja prema cl. 271 Krivicom zakona. Riječ je pritom o svakom nasrtaju seksualne prirode, a nasrtaj se prema cl. 265 u stvari definira kao dodirivanje bez pristanka žrtve.

<sup>1154</sup> *The New Zealand Crimes Act, 1961* penalizira “seksualni prekršaj”, koji se definira kao djelo muškarca koji siluje žensku osobu ili kao djelo bilo koje osobe koja ima “protivpravnu seksualnu vezu” sa nekom drugom osobom: cl. 128 (1). Silovanje se definira kao penetracija žene “(a) Bez njenog pristanka; i (b) Bez da se pritom na osnovu razumnih razloga vjeruje da ona pristaje na tu seksualnu vezu”. Clan 128A definira pitanja koja *ne* predstavljaju pristanak na seksualnu vezu, uključujući podvrgavanje ili privolu žrtve uz primjenu “stvarne ili prijetnjom izražene primjene sile na tu ili na neku drugu osobu”, strah od takve primjene sile ili pogrešku u vezi s identitetom osobe ili sa prirodom i kvalitetom cina za koji je dat pristanak.

<sup>1155</sup> U australskoj državi Novi Južni Wales, gdje je krivicom djelo silovanja prema *common law* sistemu opozvano zakonom, silovanje je obuhvaceno krivicom djelom seksualnog nasrtaja u skladu sa cl. 611, *Crimes Act 1900* (NSW), kojim se predviđa sljedeće: “Svaka osoba koja spolno opci sa drugom osobom bez pristanka te druge osobe i koja zna da druga osoba ne pristaje na spolno opcenje podliježe robiji od 14 godina.” Vidi takode *Crimes Act, 1958* (Vic), cl. 38(2) kojim se u jednom dijelu predviđa sljedeće: “Osoba je počinila silovanje ako (a) on ili ona namjerno seksualno penetrira drugu osobu bez pristanka te osobe, pri cemu je (b) svjesna da ta osoba na to ne pristaje ili vjerojatno na to ne pristaje; ...”. Spolno opcenje ili penetracija bez pristanka predstavljaju krivicom djelo u zakonodavstvima drugih država i teritorija. Vidi *Crimes Act 1900* (ACT), cl. 92D; *Criminal Code* (WA), cl. 325; *Criminal Law Consolidation Act 1935* (SA), cl. 48.

<sup>1156</sup> *Criminal Code*, cl. 273.1(1).

okolnosti pod kojima slobodna saglasnost nije dana, uključujući i situaciju u kojoj se neka osoba podvrgava zbog upotrebe sile, iz straha od sile ili ozljede ili stoga što se ta osoba nalazi u protivzakonitom zatoceništvu. Isto vrijedi i za situaciju u kojoj osoba spava ili je bez svijesti ili pogrešno shvaca, odnosno nije u stanju razumjeti, prirodu tog cina.<sup>1158</sup>

454. Indijski Krivični zakon predviđa da će spolno općenje sa ženom predstavljati silovanje pod bilo kojim od šest opisanih situacija. Među njima je i situacija kada do spolnog općenja dolazi "... protiv njene volje", "bez njenog pristanka" ili uz njen pristanak ako je takav pristanak zanižan raznim okolnostima, uključujući i to da je "do njega došlo tako što je ona ili bilo koja njoj važna osoba dovedena u stanje straha od smrti ili ozljede".<sup>1159</sup> Odredba u vezi sa silovanjem u Krivičnom zakonu u Bangladešu materijalno je gotovo identična.<sup>1160</sup>

455. Silovanje se u Južnoafričkoj Republici definira u skladu sa *common law* sistemom tako što se kaže da je muškarac namjerno protivpravno spolno općio sa ženom bez njenog pristanka.<sup>1161</sup> Krivičnim zakonom Zambije predviđa se da je silovanje počinila svaka osoba koja

... protivpravno bludno opći sa nekom ženom ili djevojkom, bez njenog pristanka ili uz njen pristanak, ako je pristanak postignut upotrebom sile ili sredstvima prijetnje ili zastrašivanja bilo koje vrste, ili na osnovu straha od tjelesne ozljede, ili sredstvima lažnog prikazivanja prirode cina ili - u slučaju udate žene - lažnim predstavljanjem njenog supruga.<sup>1162</sup>

456. Neka zakonodavstva koja ne pripadaju *common law* sistemu takode definiraju silovanje u smislu spolnog općenja bez pristanka. Belgijskim Krivičnim zakonom predviđa se sljedeće: "Svaki čin seksualne penetracije, bez obzira na njenu prirodu i bez

---

<sup>1157</sup> *Criminal Code*, cl. 273.1(2).

<sup>1158</sup> *Crimes Act 1958* (Vic), cl. 36.

<sup>1159</sup> Clan 375, *Penal Code*. U tom se članu navodi sljedeće: "Silovanje. - Za muškarca se kaže da je počinio 'silovanje' ako, osim u dolje izuzeti slučajevima, spolno opći sa ženom pod okolnostima koje potpadaju pod bilo koji od šest sljedećih opisa: -*Prvo*.- Protiv njene volje. -*Drugo*.- Bez njenog pristanka. -*Treće*.- Uz njen pristanak, kada je njen pristanak dobiven tako što je ona ili bilo koja njoj važna osoba dovedena u stanje straha od smrti ili ozljede. -*Četvrto*.- Uz njen pristanak, ako muškarac zna da nije njen suprug i da je njen pristanak dat zato što ona vjeruje da je on neki drugi muškarac s kojim je ona zakonito vjenčana, ili vjeruje da je s njim zakonito vjenčana. -*Peto*.- Uz njen pristanak, kada u vrijeme davanja tog pristanka, uslijed poremećenosti uma ili stanja opijenosti ili stoga što joj je on osobno, odnosno kroz neku drugu osobu, dao bilo koje omamljujuće ili škodljivo sredstvo, ona nije u stanju razumjeti prirodu i posljedice toga na što je pristala. -*Šesto*.- Sa ili bez njenog pristanka, kada je mlada od šesnaest godina."

<sup>1160</sup> *Bangladesh Penal Code*, cl. 375. (Abdul Matin, *The Penal Code* (1994), str. 718). Peta okolnost navedena u indijskom Krivičnom zakonu ne postoji u bangladeškom zakonu. Pakistanski Krivični zakon sadržavao je gotovo identičnu odredbu sve dok ona nije opozvana 1979. godine.

<sup>1161</sup> Vidi npr. odluku iz *K 1958 3 SA 429 (A) 421F*. Pristanak se ne uspostavlja na osnovu puke podložnosti: *F 1990 1 SACR 238 (A) 249* i niz različitih faktora poput straha izazvanog nasiljem ili prijetnjama isključuju svaki stvarni pristanak: *S 1971 2 SA 591 (A)*.

obzira na sredstva, ako je pocinjen nad nekim ko na taj cin nije pristao, predstavlja krivicno djelo silovanja.” Pristanak ne postoji osobito onda kada je cin nametnut uz upotrebu nasilja, prinude ili varke, ili kada je bio moguc uslijed nemoci ili mentalne, odnosno fizicke nesposobnosti žrtve.<sup>1163</sup>

4. Osnovno nacelo na kojem se zasniva krivicno djelo silovanja u nacionalnim pravnim sistemima

457. Ispitivanje gorenavedenih odredbi ukazuje na to da se faktori o kojima se govori u prva dva poglavlja odnose na pitanja koja proizlaze iz cinjenice da je volja žrtve svladana ili da žrtvino podvrgavanje cinu nije bilo dobrovoljno. Tim pravnim sistemima doista je zajednicko temeljno nacelo da teško narušavanje seksualne *autonomije* valja penalizirati. Seksualna autonomija je narušena svaki put kada osoba izvrgnuta cinu, na njega nije slobodno pristala ili nije dobrovoljni sudionik.

458. U praksi se nepostojanje istinskog i slobodno datog pristanka ili dobrovoljnog sudjelovanja može *dokazati* postojanjem raznih faktora pobliže objašnjenih u drugim jurisdikcijama - kao što su npr. sila, prijetnje silom ili iskorištavanje osobe koja se ne može oduprijeti. Jasna demonstracija toga da takvi faktori poricu istinski pristanak nalazi se u onim zakonodavstvima gdje nepostojanje pristanka predstavlja element silovanja i gdje se eksplicitno definira da pristanak ne postoji kada su prisutni faktori kao što su korištenje sile, nesvijest ili nesposobnost žrtve da se odupre ili lažno prikazivanje situacije od strane pocinioca.<sup>1164</sup>

459. S obzirom na to da je iz predmeta *Furundžija* ocigledno da termine prinuda, sila ili prijetnja silom ne treba usko interpretirati i da osobito termin prinuda obuhvata *vecinu* ponašanja koja negiraju pristanak, takvo shvatanje medunarodnog prava u vezi s tim pitanjem ne razlikuje se bitno od definicije iz *Furundžije*.

460. U svjetlu gore razmotrenog, Pretresno vijece smatra da *actus reus* krivicnog djela silovanja prema medunarodnom pravu tvori seksualna penetracija, bez obzira koliko neznatna: (a) vagine ili anusa žrtve penisom pocinioca ili bilo kojim drugim predmetom kojim se pocinilac poslužio; ili (b) usta žrtve penisom pocinioca; kada do takve seksualne penetracije dode bez pristanka žrtve. Pristanak za tu svrhu mora biti dan dobrovoljno, kao rezultat slobodne volje žrtve, procije njen na osnovu konteksta

---

<sup>1162</sup> *Zambian Penal Code*, glava 87, cl. 132 iz *The Laws of Zambia*.

<sup>1163</sup> *Code Pénale*, clan 375. Vidi takode *Código Penal* Nikaragve, cl. 195.

<sup>1164</sup> Vidi npr. *Canadian Criminal Code*, cl. 273; *Crimes Act 1958* (Vic), cl. 36.

postojecih okolnosti. *Mens rea* je namjera da se postigne ta seksualna penetracija i znanje da se to događa bez pristanka žrtve.

#### 5. Ucinak pravila 96: dokazi u slucajevima seksualnog delikta

461. Tužilaštvo tvrdi da

... nedostatak pristanka ne predstavlja element krivcnog djela silovanja (ili bilo kojeg drugog seksualnog nasrtaja), kao što se definira pravom i pravilima medunarodnog suda, a postojanje sile, prijetnje silom ili prinude pristanak obezvređuje kao odbranu.<sup>1165</sup>

Tužilaštvo se poziva na pravilo 96 Pravilnika o postupku i dokazima kako bi potkrepilo svoje stajalište da je pristanak relevantan kao *odbrana* samo u okviru ogranicenih okolnosti.

462. Pravilom 96 predvida se sljedece:

U slucajevima seksualnog delikta:

- (i) nece se tražiti dodatno potkrepljivanje svjedocenja žrtve;
- (ii) pristanak se ne može upotrijebiti kao odbrana ako je žrtva
  - (a) bila izložena nasilju, prisili, lišavanju slobode ili psihickom pritisku, ili joj se istim prijetilo, ili je imala razloga da se boji istog, ili
  - (b) razumno vjerovala da bi, ako se ona ne povinuje, neko drugi mogao biti tome izložen, ili bi mu se moglo prijetiti ili ga zastrašivati;
- (iii) prije nego što se prihvate dokazi o pristanku žrtve, optuženi mora uvjeriti Pretresno vijeće *in camera* da su ti dokazi relevantni i vjerodostojni;
- (iv) ranije seksualno ponašanje žrtve ne prihvata se kao dokaz u postupku.

463. Spominjanje u tom pravilu pristanka kao “odbrane” nije potpuno u skladu sa tradicionalnim pravnim shvatanjima pojma pristanka u silovanju. Kada pristanak predstavlja jedan aspekt definicije silovanja u nacionalnim jurisdikcijama, pritom se obicno misli na (kao što je pokazano mnogim od gorespomenutih odredbi) *nepostojanje pristanka*, što predstavlja *element* krivcnog djela. Upotreba rijeci “odbrana”, što u tehnickom smislu implicira premještanje tereta dokazivanja na optuženog, nije u skladu sa tim shvacanjem. Pretresno vijeće ne smatra da je spominjanje pristanka kao “odbrane” u pravilu 96 upotrebljeno u tom tehnickom smislu. Spominjanje “odbrane alibijem” u pravilu 67(A)(ii)(a) drugi je primjer upotrebe rijeci “odbrana” u smislu koji

<sup>1165</sup> *Prosecutor’s Pre-Trial Brief I*, par. 128.

nije tehnicki. Alibi ne predstavlja odbranu u smislu da taj alibi mora dokazati optuženi. Optuženi koji iznosi alibi time tek porice da je bio u poziciji da pocini krivicno djelo za koje ga se tereti, a pokrenuvši to pitanje, optuženi od tužioca jednostavno zahtijeva da eliminiira razumnu mogućnost da je alibi istinit.

464. Kao što je to naglasilo Žalbeno vijeće, Pretresno vijeće mora Pravilnik o postupku i dokazima interpretirati u svjetlu relevantnog međunarodnog prava.<sup>1166</sup> U skladu sa svojim shvatanjem definicije silovanja u međunarodnom pravu, Pretresno vijeće spominjanje pristanka u smislu “odbrane” ne interpretira kao odbranu u nje nom tehnickom smislu. Vijeće spominjanje pristanka kao “odbrane” u pravilu 96 shvata kao indicaciju za to da su sudije koji su to pravilo usvojili pod tim razumjeli pitanja koja ce se razmatrati kako bi se *negirao* svaki prividni pristanak. U skladu je sa gore razmotrenom jurisprudencijom i sa zdravorazumskim shvatanjem znacjenja stvarnog pristanka da, ako je žrtva “izvrgnuta nasilju, pritisku, zatocenju ili psihološkoj opresiji, odnosno kada joj se time prijeti ili ona ima razloga da se toga plaši” ili ako se “opravdano vjeruje da ukoliko se [žrtva] ne podvrgne, neko drugi bi mogao biti tome izvrgnut, odnosno time bi mu se moglo prijetiti ili bi ga se time moglo zaplašiti”, svaki prividni pristanak koji bi ta žrtva mogla izraziti nije dat slobodno, cime bi se zadovoljio i drugi dio definicije koju je iznijelo Pretresno vijeće. Osim toga, ocigledno je da faktori koji se spominju u pravilu 96 nisu jedini faktori koji mogu negirati pristanak. Medutim, njihovo spominjanje u tom pravilu služi tome da se pojaca uslov prema kojem ce se smatrati da u tim okolnostima, ako nije dat slobodno, pristanak ne postoji.

## **E. Mucenje**

465. Trojica optuženih terete se za mucenje kao kršenje zakona i obicaja ratovanja po clanu 3 Statuta i kao zlocin protiv covjecnosti po clanu 5 Statuta. Zajednicki elementi oba ta clana vec su izneseni u prethodnom tekstu.

---

<sup>1166</sup> *Tužilac protiv Tadica*, predmet br. IT-94-1-A-R77, Presuda o navodima protiv prethodnog pravnog zastupnika Milana Vujina, 31. januar 2000., par. 25: “Potpravila (A) do (D) odraz su onoga što su sudije na plenarnim sjednicama Medunarodnog suda smatrali da odražava jurisprudenciju u odnosu na one aspekte propisa koji se odnose na nepoštvanje suda, a koji se mogu primijeniti na Medunarodni sud. Potpravila ne zamjenjuju temeljne propise koji se odnose na nepoštvanje suda. Ti temeljni propisi i nadalje obavezuju kako Medunarodni sud, tako i strane u postupcima.” Žalbeno vijeće je eksplicitno spomenulo pravilo 96 kao drugi primjer za primjenu tog principa (vidi bilješku 26 uz par. 25).



466. Mucenje je zabranjeno i konvencionim i obicajnim medunarodnim pravom, a zabranjeno je kako u vrijeme mira, tako i u vrijeme oružanih sukoba.<sup>1167</sup> Može se reci da ta zabrana predstavlja normu *jus cogens*.<sup>1168</sup> Medutim, postoji tek relativno mali broj pokušaja definiranja krivcnog djela mucenja. To je ucinjeno u clanu 1 Deklaracije o zaštiti svih lica od torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka iz 1975. godine (dalje u tekstu: Deklaracija o mucenju)<sup>1169</sup>, u clanu 1 Konvencije protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka iz 1984. godine (dalje u tekstu: Konvencija o mucenju)<sup>1170</sup>, te u clanu 2 Meduamericke Konvencije za sprecavanje i kažnjavanje mucenja od 9. decembra 1985. (dalje u tekstu: Meduamericka konvencija o mucenju).<sup>1171</sup> Sva tri dokumenta ocigledno predstavljaju instrumente o ljudskim pravima.

467. Zbog pomanjkanja presedana na polju medunarodnog humanitarnog prava, Medunarodni sud je u mnogim prilikama rješenje pronalazio u instrumentima i praksama koje su se razvile na polju ljudskih prava. Zbog slicnosti njihovih ciljeva, vrijednosti i terminologije, takvo rješenje uopšteno predstavlja dobrodošlu i potrebnu pomoc prilikom utvrđivanja sadržaja obicajnog medunarodnog prava na polju humanitarnog prava. S obzirom na neke od njegovih aspekata, za medunarodno humanitarno pravo se može reci da se fuzioniralo sa normama sa podrucja zaštite ljudskih prava.

468. Pretresno vijece u predmetu *Furundžija* bilo je mišljenja da "...medunarodno pravo, iako stavlja mucenje u oružanom sukobu van zakona, ne daje definiciju te zabrane".<sup>1172</sup> To Pretresno vijece stoga se okrenulo podrucju ljudskih prava kako bi utvrdilo definiciju mucenja u skladu s obicajnim medunarodnim pravom. Pretresno vijece je, medutim, istaknulo da je primjereno "utvrditi, odnosno pobrojati neke specificne elemente mucenja kad ga se posmatra sa specificnog stajališta medunarodnog krivcnog prava koje se odnosi na oružane sukobe".<sup>1173</sup>

469. Ovo Pretresno vijece slaže se s tim pristupom. Nepostojanje izricite definicije mucenja iz medunarodnog humanitarnog prava ne znaci da taj korpus prava treba u

---

<sup>1167</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 452-454; *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 139 i 143.

<sup>1168</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 454.

<sup>1169</sup> Prihvacena Rezolucijom 3452 Generalne skupštine UN-a 9. decembra 1975.

<sup>1170</sup> Prihvacena i ponudena na potpisivanje, za ratifikaciju i pristup Rezolucijom 39/46 Generalne skupštine UN-a 10. decembra 1984. Stupila na snagu 26. juna 1987.

<sup>1171</sup> Konvencija je potpisana 9. decembra 1985., a stupila je na snagu 28. februara 1987. Vidi *OAS Treaty Series No 67, OEA/Ser.A/42 (SEPF)*.

<sup>1172</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 159.

<sup>1173</sup> *Ibid.*, par. 162.

potpunosti zanemariti. Definicija nekog krivičnog djela u velikoj mjeri proizlazi iz okoline u kojoj se razvija. Iako se možda nije pobrinulo za vlastitu eksplicitnu definiciju mucenja, međunarodno humanitarno pravo pruža neke važne aspekte za definiranje tog krivičnog djela.

470. Prilikom pokušaja da definiira neko krivično djelo u skladu sa međunarodnim humanitarnim pravom, Pretresno vijeće mora na umu imati specifičnosti tog korpusa prava.<sup>1174</sup> Osobito, kada se bude pozivalo na definicije koje postoje u kontekstu zaštite ljudskih prava, Pretresno vijeće će morati razmotriti dvije ključne strukturne razlike između ta dva pravna korpusa:

(i) Kao prvo, uloga i položaj države kao aktera potpuno je različita u ta dva pravna režima. Norme za zaštitu ljudskih prava nastale su u biti kao posljedica zloupotrebe države svojih građana te na osnovu potrebe da se građane zaštiti od nasilja koje država organizira ili sponzorira. A cilj humanitarnog prava jest da postavi ograničenja na vođenje rata kako bi se umanjile posljedice po žrtve neprijateljstava.

U kontekstu ljudskih prava država je krajnji jamac za prava koja se štite i istovremeno je dužna njih se pridržavati i odgovorna je za njihovo poštivanje. U slučaju da država ta prava prekrši ili iznevjeri svoju odgovornost da ih štiti, državu se može pozvati na odgovornost i od nje zatražiti da preduzme odgovarajuće mjere kako bi zaustavila ta kršenja.

Na polju međunarodnog humanitarnog prava, a osobito u kontekstu međunarodnog krivičnog gonjenja, uloga države je - kada se postavi pitanje odgovornosti - periferna. Individualna krivična odgovornost za kršenje međunarodnog humanitarnog prava ne ovisi o sudjelovanju države i, obratno, sudjelovanje države u počinjenju krivičnog djela ne predstavlja odbranu za počinioce.<sup>1175</sup> Štaviše, međunarodno humanitarno pravo je izricito obavezujuće i primjenjuje se jednako na sve strane u oružanom sukobu, za razliku od ljudskih prava čije se norme u principu primjenjuju samo na jednu stranu, tj. na umiješanu državu i njene agente.

Razlika se može ilustrirati dvjema nedavnim američkim odlukama Žalbenog suda Drugog sudskog kotara *Court of Appeals for the Second Circuit*, koje su donesene u

---

<sup>1174</sup> *Ibid.*, par. 162.

<sup>1175</sup> U članu 7(2) Statuta stoji: "Službeni položaj bilo koje optužene osobe, bilo da se radi o šefu države ili vlade ili o odgovornom državnom zvaničniku, ne oslobada takvu osobu krivične odgovornosti niti ublažava kaznu."

skladu sa Zakonom o potraživanjima oštećenih stranih državljana /*Alien Torts Claims Act*/. Taj zakon daje nadležnost američkim okružnim sudovima za svaki građanski postupak nekog stranog državljana za delikt pocinjen u suprotnosti s *ius gentium* ili nekim međunarodnim ugovorom koji su potpisale Sjedinjene Države. U prvoj odluci, *In re Filártiga*, Žalbeni sud Drugog sudskog kotara iznio je mišljenje da “hotimicno mucenje pocinjeno pod krinkom službenih ovlasti krši univerzalno prihvacene norme međunarodnih propisa o ljudskim pravima, bez obzira na državljanstvo strana”.<sup>1176</sup> Ta odluka bavila se samo situacijom pojedinca u odnosu na neku državu, bilo njegovu nacionalnu, bilo stranu državu.<sup>1177</sup> U jednoj kasnijoj odluci u predmetu *Kadic v. Karadžić*,<sup>1178</sup> isti je sud razjasnio da je korpus prava koji je primjenjivao u predmetu *Filártiga* bilo međunarodno obicajno pravo zaštite *ljudskih prava* i da je - prema mišljenju Žalbenog suda - u kontekstu ljudskih prava mucenje zabranjeno međunarodnim pravom samo kada su ga pocinili državni zvanicnici, odnosno kada je pocinjeno pod krinkom zakona.<sup>1179</sup> Sud je, međutim, dodao da su zlodjela ukljucujuci i mucenje utuživa prema Zakonu o potraživanjima oštećenih stranih državljana bez obzira na sudjelovanje države u onoj mjeri u kojoj su krivicna djela pocinjena s nakanom da se izvrši genocid ili ratni zlocini.<sup>1180</sup>

(ii) Kao drugo, dio međunarodnog krivicnog prava koje primjenjuje Međunarodni sud jest režim krivicnog prava. U tom okviru jedna se strana, tužilac, postavlja protiv druge, optuženog. Na polju međunarodnih ljudskih prava, tužena strana je država. Strukturno se to izražava cinjenicom da se u okviru zaštite ljudskih prava utvrđuju popisi zašticenih prava, dok međunarodno krivicno pravo uspostavlja popise krivicnih djela.

471. Ovo Pretresno vijeće je stoga oprezno da ne bi prebrzo i olako prihvatilo koncepte i pojmove razvijene u jednom razlicitom pravnom kontekstu. Pretresno vijeće smatra da se pojmovi razvijeni na polju ljudskih prava mogu premjestiti u okvir međunarodnog humanitarnog prava samo ako u obzir uzimaju specificnosti ovog drugog pravnog korpusa. Pretresno vijeće sada ce se podrobnije pozabaviti definicijom krivicnog djela mucenja.

<sup>1176</sup> *Filártiga v. Pena-Irala*, 630 F.2d 876, 878-879 (1980).

<sup>1177</sup> *Ibid.*, 878-879 i 885.

<sup>1178</sup> *Kadic v. Karadžić*, 70 F.3d 232 (2d Cir 1995), *cert Denied*, 64 US 3832 (18. juni 1996.).

<sup>1179</sup> *Ibid.*, 240-241 i 244-245.

<sup>1180</sup> *Ibid.*, 243-245: “Dovoljno je u ovom trenutku ustanoviti da su zlodjela za koja se tereti utuživa prema Zakonu o potraživanjima oštećenih stranih državljana, bez obzira na postupanje države, u onoj mjeri u kojoj su pocinjena s nakanom da se izvrši genocid ili ratni zlocini.”

472. Pretresno vijeće u predmetu *Delalic* smatralo je da definicija sadržana u Konvenciji o mučenju “odražava konsenzus za koji Pretresno vijeće smatra da je odlika međunarodnog običajnog prava”.<sup>1181</sup> Pretresno vijeće u predmetu *Furundžija* dijelilo je to mišljenje i izrazilo stav da postoji opšte prihvatanje glavnih elemenata sadržanih u definiciji koja se iznosi u članu 1 Konvencije o mučenju.<sup>1182</sup>

473. Ovo Pretresno vijeće, međutim, primjećuje da je iz člana 1 Konvencije o mučenju i više nego jasno da je ta definicija mučenja ograničena u opsegu i da je zamišljena za primjenu samo “u ovoj konvenciji”.<sup>1183</sup> Osim toga, u stavu 2 člana 1 Konvencije o mučenju navodi se da taj član “ne utječe ni na koji međunarodni akt ni bilo koji unutrašnji zakon koji sadrži ili može sadržati odredbe šireg značaja.” Stoga, u onoj mjeri u kojoj drugi međunarodni instrumenti ili nacionalni zakoni pojedincu daju širu zaštitu, on ili ona će imati pravo uživati tu zaštitu. To, kao i činjenica da je definicija zamišljena za primjenu samo u kontekstu Konvencije, elementi su koje valja imati na umu kada se razmatra mogućnost da definicija Konvencije o mučenju ima neki obuhvatniji učinak i izvan same Konvencije.

474. Deklaracija o mučenju iz 1975. godine sadrži definiciju koja je, iako uža, u svojim opštim crtama slična onoj iz Konvencije o mučenju.<sup>1184</sup> Deklaracija nije bila obavezujuća, no sigurno je poslužila kao osnova za definiciju koja je na kraju uvrštena u

---

<sup>1181</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 459.

<sup>1182</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 160-161. Vidi Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka UN-a, *UN Doc A/RES/39/46* (1984) (dalje u tekstu: Konvencija o mučenju). Član 1(1) Konvencije o mučenju glasi kako slijedi: “U ovoj konvenciji izraz “tortura” označava svaki akt kojim se jednoj osobi namjerno nanosi bol ili teška tjelesna ili duševna patnja da bi se od te osobe ili neke treće osobe dobile obavijesti ili priznanja, ili da bi se ta osoba kaznila za djelo što ga je ona ili neka treća osoba pocinila ili za čije je izvršenje osumnjicena, da bi se ta osoba zastrašila ili da bi se na nju izvršio pritisak, ili zbog bilo kojega drugog razloga utemeljenog na bilo kojem obliku diskriminacije, ako ta bol ili te patnje nanosi službena osoba ili bilo koja druga osoba koja djeluje u službenom svojstvu ili na njezin poticaj ili s njezinim izricitim ili prećutnim pristankom. Taj se izraz ne odnosi na bol ili patnje koje su posljedica isključivo zakonskih sankcija, neodvojivih od tih sankcija, ili koje te sankcije uzrokuju.”

<sup>1183</sup> Čl. 1 Konvencije o mučenju. Vidi takode *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 160.

<sup>1184</sup> Čl. 1(1) Deklaracije glasi kako slijedi: “U ovoj deklaraciji izraz “tortura” označava svaki akt kojim se od strane službene osobe ili na njen poticaj nekoj osobi namjerno nanosi bol ili teška tjelesna ili duševna patnja da bi se od te osobe ili neke treće osobe dobile obavijesti ili priznanja ili da bi se ta osoba kaznila za djelo što ga je pocinila ili za čije je izvršenje osumnjicena, a da bi se zastrašile ta ili druge osobe. Taj se izraz ne odnosi na bol ili patnje koje su posljedica isključivo zakonskih sankcija, neodvojivih od tih sankcija, ili koje te sankcije uzrokuju, u onoj mjeri u kojoj su konzistentne sa Standardnim minimalnim pravilima za postupanje sa zatvorenicima.” Vidi takode *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 457.

Konvenciju o mucenju. Clan 2 Meduamericke konvencije o mucenju sadrži sljedecu definiciju mucenja:<sup>1185</sup>

U ovoj konvenciji pod izrazom “mucenje” razumjet ce se svaki namjerno izvedeni cin kojim se nekoj osobi nanosi tjelesni ili duševni bol ili patnja, i to u svrhu krivicne istrage, kao sredstvo zastrašivanja, kao osobno kažnjavanje, kao preventivna mjera, kao kazna ili za bilo koju drugu svrhu. Pod mucenjem ce se takode podrazumijevati upotreba metoda izvršenih nad nekom osobom s namjerom zatiranja osobnosti žrtve ili umanjivanja njenih fizickih ili mentalnih sposobnosti, cak ako te metode i nisu uzrokom fizickog bola ili mentalne tjeskobe. ...

475. Clan 3 Meduamericke konvencije o mucenju ogranicava primjenjivost te definicije mucenja u kontekstu Konvencije na dvije široke kategorije ljudi. U clanu 3 stoji:

Sljedeci ce se smatrati krivima za krivicno djelo mucenja: (a) Državni službenik ili namještenik koji postupajuci u tom svojstvu naredi, potakne ili izazove upotrebu mucenja ili koji mucenje izravno pocini ili koji, iako je mucenje mogao spriječiti, propusti to uraditi. (b) Osoba koja na poticaj državnog službenika ili namještenika spomenutog u stavu (a) naredi, potakne ili izazove upotrebu mucenja, izravno pocini mucenje ili je u tome saucesnik.

476. Ova definicija je šira od one sadržane u Konvenciji o mucenju. Kao prvo, definicija iz Meduamericke konvencije ne specificira prag boli ili patnje koji je nužan da bi loše postupanje predstavljalo mucenje.<sup>1186</sup> Ta definicija zapravo uklanja svaki uslov fizicke ili mentalne patnje ako je namjera pocinioca da “zatre osobnost žrtve ili umanji njene fizicke ili mentalne sposobnosti”. Kao drugo, ta definicija ne sadrži iscrpni popis ciljeva kojima pocinilac može težiti, nego umjesto toga navodi primjere takvih ciljeva i dodaje “ili za bilo koju drugu svrhu”.

477. Drugi instrumenti medunarodnih ljudskih prava zabranjuju djelo mucenja, bez da pritom navode izricitu definiciju tog krivicnog djela. Clanom 5 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. godine predvida se da niko ne smije biti podvrgnut mucenju ili okrutnom postupanju. Clan 30 te Deklaracije sa svoje strane navodi da “ništa se u ovoj deklaraciji ne može tumaciti kao pravo ma koje države, grupe ili osobe da sudjeluje u bilo kojoj djelatnosti ili da vrši bilo kakvu djelatnost usmjerenu na uništenje bilo kojih ovdje izloženih prava i sloboda”.<sup>1187</sup> Taj uopšteni stav vrijedi i u odnosu na princip izražen u clanu 5, prema kojem niko ne smije biti podvrgnut mucenju.

<sup>1185</sup> Vidi Ured visokog povjerenika UN-a za ljudska prava, *A Compilation of International Instruments*, sv. II: *Regional Instruments* (1997), str. 48 i dalje.

<sup>1186</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 457.

<sup>1187</sup> Naglasak dodan.

478. Članom 3 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine (dalje u tekstu: Evropska konvencija ili Konvencija) predviđa se da niko neće biti podvrgnut torturi, neljudskom ili ponižavajućem postupku ili kažnjavanju. Evropski sud za ljudska prava bio je mišljenja da pojam mucenja namjernom nehumanom postupanju koje je uzrokom vrlo teškoj i okrutnoj patnji pridaje posebnu stigmu.<sup>1188</sup> Evropska komisija za ljudska prava smatra da mucenje predstavlja otežani i namjerni oblik nehumanog postupanja kojim se žele dobiti informacije ili priznanje ili kojim se želi kazniti.<sup>1189</sup> Tri glavna elementa definicije mucenja prema Evropskoj konvenciji stoga su stupanj težine lošeg postupanja, namjerna priroda djela i specifični cilj kao motiv djela. Uslov da država ili jedan od njenih službenika sudjeluju u tom djelu opšti je uslov Konvencije, a ne element definicije djela mucenja, koji se primjenjuje na svaku pojedinu zabranu sadržanu u Konvenciji. Član 1 Konvencije, kojim se predviđa da visoke strane ugovornice svim licima pod svojom jurisdikcijom jamče prava i slobode utvrđene u Dijelu I te Konvencije, očigledno se obraća državama članicama, a ne pojedincima. Evropski sud za ljudska prava nije krivični sud koji utvrđuje individualnu krivičnu odgovornost, nego ustanova čiji je mandat da utvrdi da li država ispunjava svoje obaveze u skladu sa Konvencijom.

479. Pretresno vijeće, međutim, primjećuje da je Evropski sud za ljudska prava u svojoj sudskoj praksi izrazio stav da se član 3 Konvencije može takode primijeniti na situacije u kojima organi ili agenti države *ne* sudjeluju u kršenju prava zaštićenih prema članu 3.<sup>1190</sup> Na primjer, u predmetu *HLR v France* Sud je izrazio sljedeće mišljenje:

S obzirom na apsolutni karakter zajamčenog prava, Sud ne isključuje mogućnost da se član 3 (cl. 3) može primijeniti i u slučaju kada su uzrok opasnosti osobe ili grupe osoba koje nisu državni službenici.<sup>1191</sup>

480. Članom 7 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. predviđa se da niko ne može biti podvrgnut mucenju ili svirepim nehumanim ili unižavajućim kaznama, odnosno postupcima. Komitet za ljudska prava izrazio je stav da se zaštita koju nudi član 7 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima ne ograničava na djela koja su počinili ili potaknuli državni službenici, nego da obuhvata i horizontalni učinak, tako da bi države stoga trebale pojedince štiti od ometanja koje vrše privatne strane. Komitet je izjavio sljedeće: “Državne vlasti takode imaju obavezu

<sup>1188</sup> *Ireland v UK*, 18. januar 1978, serija A, br. 25, par. 167.

<sup>1189</sup> *Greek case*, 1969, *YB Eur Conv on HR 12*, str. 186.

<sup>1190</sup> Vidi npr. *Costello-Roberts v UK*, 25. mart 1993., serija A, br. 247-C, par. 27-28; *HLR v France*, 29. april 1997., *Reports 1997-III*, str. 758, par. 40; i *A v UK*, 23. septembar 1998., *Reports of Judgements and Decisions 1998-VI*, str. 2692, par. 22.

da uz pomoc zakona osiguraju zaštitu od takvih postupaka, cak i kada su ih pocinile osobe koje djeluju izvan ili bez ikakvih službenih ovlasti".<sup>1192</sup>

481. U jednom kasnijem Komentaru od 3. aprila 1992. Komitet za ljudska prava je izjavio da je

... obaveza državne strane da svakome kroz zakonodavni sistem i druge mjere u slucaju potrebe pruži zaštitu od djela zabranjenih članom 7, bez obzira da li su ih pocinili ljudi postupajući u svom službenom svojstvu, izvan okvira svog službenog svojstva ili u svojstvu privatnih osoba.<sup>1193</sup>

482. Pretresno vijeće u predmetu *Furundžija* izrazilo je mišljenje da odredba iz neke konvencije može imati ucinak i van te konvencije u onoj mjeri u kojoj kodificira medunarodno obicajno pravo, odnosno doprinosi njegovom razvoju i jasnoj formulaciji.<sup>1194</sup> S obzirom na gore razmotrene medunarodne instrumente i sudsku praksu, Pretresno vijeće smatra da se definicija mucenja sadržana u Konvenciji o mucenju ne može smatrati definicijom mucenja u skladu sa medunarodnim obicajnim pravom, prema kojem bi ta definicija bila obavezujuca bez obzira na kontekst u kojem se primjenjuje. Definicija iz Konvencije o mucenju zamišljena je za primjenu na medudržavnoj razini i stoga je usmjerena na obaveze država. Definicija je osim toga zamišljena za primjenu samo u kontekstu te Konvencije i samo u onoj mjeri u kojoj drugi medunarodni instrumenti ili nacionalni zakoni pojedincu ne daju širu ili bolju zaštitu. Pretresno vijeće stoga smatra da definicija mucenja sadržana u članu 1 Konvencije o mucenju može u svrhu ovog predmeta poslužiti samo kao pomoc pri interpretaciji.

483. Medutim, tri elementa definicije mucenja iz Konvencije o mucenju neosporni su i prihvaceno je da s tim u vezi predstavljaju status medunarodnog obicajnog prava:

(i) Mucenje se sastoji od nanošenja djelom ili propustom, teškog bola ili patnje, tjelesne ili duševne.<sup>1195</sup>

(ii) Djelo ili propust moraju biti namjerni.<sup>1196</sup>

---

<sup>1191</sup> *HLR v France*, 29. april 1997., *Reports 1997-III*, str. 758, par. 40.

<sup>1192</sup> *General Comment 7/16* od 27. jula 1982. [Zabrana mucenja], par. 2.

<sup>1193</sup> *General Comment 20/44* od 3. aprila 1992. [Zabrana mucenja], par. 2.

<sup>1194</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 160.

<sup>1195</sup> *Ibid.*, par. 162; *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 468.

<sup>1196</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 162; *Tužilac protiv Akayesua, Judgement*, 2. septembar 1998., par. 594.

(iii) Djelo mora pridonijeti drugoj svrsi, u smislu da nanošenje boli mora biti usmjereno prema postizavanju određenog cilja.<sup>1197</sup>

484. S druge strane, tri elementa ostaju sporni:

(i) Popis ciljeva za koji se pokušaj ostvarenja može smatrati da je nezakonit i da ulazi u domenu definicije mucenja.

(ii) Nužnost, ukoliko postoji, da djelo bude počinjeno u vezi sa nekim oružanim sukobom.

(iii) Uslov, ukoliko postoji, da je djelo počinio ili da ga je potaknuo državni službenik ili neka druga osoba koja djeluje u službenom svojstvu, odnosno da je do djela došlo uz njegov pristanak ili prešutni pristanak.

485. Pretresno vijeće prihvata da su sljedeći ciljevi postali djelom međunarodnog običajnog prava: (a) dobivanje informacije ili priznanja, (b) kažnjavanje, zastrašivanje ili prisiljavanje žrtve ili treće osobe, (c) diskriminacija, na bilo kojem osnovu, žrtve ili neke treće osobe. Ostaje dvojbeno da li su u skladu sa međunarodnim običajnim pravom prepoznati i drugi ciljevi. To pitanje ne mora se ovdje rješavati, jer se ponašanje optuženih na ispravan način može obuhvatiti gorenavedenim ciljevima.

486. U skladu sa međunarodnim običajnim pravom ne postoji uslov da postupci moraju biti počinjeni isključivo radi nekog zabranjenog cilja. Kao što je ustanovilo Pretresno vijeće u predmetu *Delalic*, zabranjeni cilj mora samo biti element motivacije koja uslovljava takve postupke i ne mora biti prevladavajući ili isključivi cilj.<sup>1198</sup>

487. Osim toga, priroda odnosa između osnovnog krivičnog djela, mucenja, i oružanog sukoba prema Statutu Međunarodnog suda ovisi o kvalifikaciji krivičnog djela kao teškog kršenja, odnosno ratnog zločina ili zločina protiv čovječnosti.<sup>1199</sup> Ako se, na primjer, za mucenje tereti u smislu kršenja zakona i običaja ratovanja prema članu 3 Statuta, Pretresno vijeće morat će se uvjeriti da je djelo bilo usko povezano sa neprijateljstvima.<sup>1200</sup> Ako se, s druge strane, za mucenje tereti kao za zločin protiv

<sup>1197</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 470-472; *Tužilac protiv Akayesua*, predmet br. ICTR-96-4-T, *Judgement*, 2. septembar 1998., par. 594.

<sup>1198</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 470.

<sup>1199</sup> Vidi npr. *Tužilac protiv Akayesua*, predmet br. ICTR-96-4-T, *Judgement*, 2. septembar 1998., par. 595.

<sup>1200</sup> *Tužilac protiv Tadica*, predmet br. IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995., par. 70.



čovječnosti prema članu 5 Statuta, Pretresno vijeće morat će biti uvjereni van razumne sumnje da je u relevantno vrijeme i na relevantnom mjestu postojao oružani sukob.

488. Konvencijom o mučenju zahtijeva se zatim da je bol ili patnju nanio, odnosno da je njihovo nanošenje potaknuo, državni službenik ili neka druga osoba koja djeluje u službenom svojstvu, ili pak da je do toga došlo uz pristanak ili prešutni pristanak državnog službenika ili neke druge osobe koja djeluje u službenom svojstvu. Kao što je već spomenuto, Pretresno vijeće mora razmotriti svaki element definicije “sa specifičnog stajališta međunarodnog krivičnog prava koje se odnosi na oružane sukobe”.<sup>1201</sup> U praksi to znači da Pretresno vijeće mora identificirati kako one elemente definicije mučenja u skladu sa normama zaštite ljudskih prava koji nisu obuhvaćeni međunarodnim krivičnim pravom, tako i one koji su prisutni u ovom posljednjem korpusu prava, no možda nisu dio režima ljudskih prava.

489. Pretresno vijeće jasno razlikuje između onih odredbi koje su upućene državama i njihovim agentima i onih odredbi koje su upućene pojedincima. Kršenja prvih za posljedicu imaju isključivo odgovornost države da poduzme nužne korake kako bi ispravila ili nadoknadila negativne posljedice krivičnih postupaka svojih agenata. S druge strane, kršenje druge skupine odredbi može dovesti do individualne krivične odgovornosti, bez obzira na službeni status osobe. Dok norme ljudskih prava gotovo isključivo pripadaju prvoj grupi, odredbe humanitarnog prava mogu pripadati jednoj i drugoj, a katkada mogu biti i miješane prirode. Pretresno vijeće to je istaknulo u predmetu *Furundžija*.<sup>1202</sup>

Prema sadašnjem viđenju međunarodnog humanitarnog prava, osim individualne krivične odgovornosti može postojati i odgovornost država, ako su državni službenici upražnjavali mučenje ili su propustili da mučenje spriječe ili kazne mucioce. Ako se sprovodi kao raširena praksa državnih službenika, mučenje predstavlja ozbiljnu povredu, i to širokih razmjera, međunarodne i suštinski važne obaveze država da štite ljudsko bice, što predstavlja izuzetno težak i protivpravan čin koji povlači odgovornost države.

490. Nekoliko odredbi humanitarnog prava ulazi u prvu kategoriju zakonskih normi time što izricito predviđaju mogućnost državne odgovornosti za djela njenih agenata: stoga se članom 75 (“Temeljna jamstva”) Dopunskog protokola I predviđa da djela nasilja protiv života, zdravlja i fizičkog ili mentalnoga blagostanja osoba kao što su ubistvo, mučenje, tjelesna kazna i sakacenje, povrede ličnog dostojanstva, uzimanje talaca, kolektivne kazne i prijetnje izvršenjem bilo kojeg od navedenih djela, bilo da ih

<sup>1201</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 162.

<sup>1202</sup> *Ibid.*, par. 142.

pocine civilni ili vojni službenici države, za sobom mogu povuci odgovornost države.<sup>1203</sup> Uslov da djela pocini neki agent države primjenjuje se jednako na bilo koje od krivičnih djela predvidenih u stavu 2 člana 75, a osobito i bez ikakvih razlika na krivično djelo mucenja.

491. Ovu odredbu valja usporediti sa članom 4 ("Temeljna jamstva") Dopunskog protokola II. Tom odredbom predviđa se popis krivičnih djela koji je u opštim crtama sličan onom sadržanom u članu 75 Dopunskog protokola I, no ne spominju se agenti države. Krivična djela predviđena ovim članom može stoga pociniti bilo koja osoba, bez obzira na njen službeni status, iako, ako je pocinilac agent države, to može dodatno za sobom povuci odgovornost države. U Komentaru Dopunskog protokola II, koji se konkretno bavi krivičnim djelima spomenutim u članu 4(2)(a), odnosno nasiljem protiv života, zdravlja i fizičkog ili mentalnog blagostanja osoba, a osobito ubistvom te okrutnim postupcima kao što je mucenje, stoji:<sup>1204</sup>

Najrašireniji oblik mucenja praktiraju državni službenici s ciljem dobivanja priznanja, no mucenje nije proglašeno neprihvatljivim samo kao pravni institut. *Djelo mucenja vrijedno je pokude samo po sebi, bez obzira na to ko ga je pocinio, i ne može se opravdati ni pod kakvim okolnostima.*<sup>1205</sup>

492. Pretresno vijeće u obzir uzima i član 12 ("Zaštita i njega") Ženevske konvencije I za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu iz 1949. godine kojim se predviđa da će se pripadnici oružanih snaga i ostale osobe definirane idućim članom Konvencije, koje su ranjene ili bolesne, poštovati i štiti u svakoj prilici.<sup>1206</sup> Konkretno, stavom 2 tog člana predviđa se da se ranjenike i bolesnike ne smije izvrnuti mucenju. Komentarom uz taj stav dodaje se sljedeće:

Obaveza [poštovanja i zaštite spomenutih u stavu ]] odnosi se na sve borce u bilo kojoj vojsci, bez obzira na to ko su oni, a i na one koji nisu borci. *Ta obaveza odnosi se i na civile*, u odnosu na koje se u članu 18 konkretno navodi sljedeće: "Civilno stanovništvo mora poštovati te ranjenike i bolesnike i osobito se suzdržavati od bilo kakvog čina nasilja protiv njih." Jedan jasan navod s takvim učinkom bio je vrlo važan s obzirom na osobit karakter koji suvremeno ratovanje lako poprimi (raspršenost boraca, izoliranost jedinica, mobilnost frontova, itd.), a koji može dovesti do bližih i češćih kontakata između vojske i civila. Bilo je stoga nužno, a danas je čak i važnije no što je to bilo u prošlosti, da se princip nepovredivosti ranjenih boraca učini shvatljivim *ne samo sukobljenim snagama, nego i javnosti*. Taj

<sup>1203</sup> Vidi takode član 32 Ženevske konvencije IV o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata od 12. augusta 1949.

<sup>1204</sup> Sandoz, Swinarski and Zimmermann (ur.), *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949* (1987), str. 1373-1374.

<sup>1205</sup> Naglasak dodat.

<sup>1206</sup> Cl. 12 Ženevske konvencije II sličan je po sadržaju cl. 12 Ženevske konvencije I.

princip predstavlja jedan od plemenitih cvjetova civilizacije koji valja usaditi duboko u javni moral i u javnu svijest.<sup>1207</sup>

493. Kršenje jednog od relevantnih članova Statuta povuci će za sobom individualnu krivičnu odgovornost počinioaca. U tom kontekstu sudjelovanje države postaje od sekundarne i, uopšteno, periferne važnosti. Sa ili bez umiješanosti države počinjeno krivično djelo zadržava istu narav i dovodi do istih posljedica. Sudjelovanje države u kriminalnom poduhvatu obično znači da za izvršenje takvih krivičnih djela na raspolaganju stoje opsežni resursi, zbog čega su potencijalne žrtve izložene većem riziku. To također može potaknuti primjenu različite vrste pravila ako se uslijed sudjelovanja države oružani sukob internacionalizira. Međutim, umiješanost države ne mijenja, odnosno ne ograničava krivicu ili odgovornost osobe koja je izvršavala dotična krivična djela. Taj princip jasno se iznosi u presudi u predmetu *Flick*:<sup>1208</sup>

No, Međunarodni vojni tribunal bavio se službenim osobama i agencijama države, a iznose se argumenti da osobe koji nisu bile na javnim funkcijama i koje ne predstavljaju državu ne ulaze i ne mogu ulaziti u red osoba krivično odgovornih za kršenje normi međunarodnog prava. Tvrdi se da je međunarodno pravo u potpunosti izvan okvira djelovanja, interesa i znanja privatnih osoba. Ta razlika je pogrešna. Norme međunarodnog prava obavezuju svakog građana potpuno jednako kao i neki obični nacionalni zakon. Djela za koja je presudeno da predstavljaju krivična djela kada ih je počinio neki službenik vlade jednako su tako krivična djela kada ih počinj privatna osoba. Krivica se razlikuje samo po svom opsegu, a ne po kvaliteti. Počinioaca se u oba slučaja tereti zbog njegove osobne krivice i kazna pada na teret počinioaca u smislu *propria persona*. Primjena odredbi međunarodnog prava na pojedince ne predstavlja nikakvu novost. ... Nema opravdanja za ograničenje odgovornosti na javne službenike.

494. Isto tako, doktrina nazvana "čin države", prema kojoj bi neki pojedinac bio zaštićen od krivične odgovornosti za djelo koje je on ili ona počinio u ime ili kao agent države, ne predstavlja odbranu prema međunarodnom krivičnom pravu. To je tako od Drugog svjetskog rata, ako ne i od ranije.<sup>1209</sup> Iz članova 1 i 7 Statuta jasno je vidljivo da su identitet i službeni status počinioaca irelevantni u vezi sa njegovom odgovornošću. Niti se na pokoravanje narednjima ne može pozivati u smislu odbrane koja bi odigrala olakšavajuću ulogu tek u fazi izricanja kazne. Ukratko, prema međunarodnom krivičnom pravu ne postoji povlastica koja bi zaštitila predstavnike ili agente države od dosega individualne krivične odgovornosti. Naprotiv, djelovanje u službenom svojstvu moglo bi predstavljati otežavajuću okolnost pri izricanju kazne, jer je službena osoba

<sup>1207</sup> Pictet (ur.), *Commentary to 1949 Geneva Convention I for the Amelioration of the Condition of the Wounded and the Sick in Armed Forces in the Field* (1952), str. 135. Naglasak dodan.

<sup>1208</sup> *Trial of Friedrich Flick and Five Others* (dalje u tekstu: sudenje *Flick*), Američki vojni tribunal, 20. april - 22. decembar 1947., *LRTWC*, sv. IX, str. 1, 18.

<sup>1209</sup> Njimeška presuda, str. 222-223. Vidi također Nacelo br. 3 iz Nacela međunarodnog prava prihvaćenih u Povelji Njimeškog suda, 1950: "Činjenica da je osoba koja je počinila djelo koje predstavlja zločin prema međunarodnom pravu postupala kao šef države ili odgovorni vladin zvaničnik tu osobu ne oslobada odgovornosti prema međunarodnom pravu." Vidi također cl. 227 i 228 Versajskog ugovora.

nelegitimno upotrijebila i zloupotrijebila ovlasti koje su na njega ili nju prenijete za legitimne svrhe.

495. Pretresno vijeće takode istice da te konvencije, a osobito konvencije koje se bave ljudskim pravima, razmatraju mučenje *per se*, dok Statut Međunarodnog suda mučenje kriminalizira kao oblik ratnog zločina, zločina protiv čovječnosti ili teške povrede. Karakteristična značajka tog krivičnog djela u ovom kontekstu prije se može naci u prirodi pocinjenog djela, nego u statusu osobe koja je djelo pocinila.<sup>1210</sup>

496. Pretresno vijeće zaključuje da definicija mučenja prema međunarodnom humanitarnom pravu ne sadrži iste elemente kao definicija mučenja koja se generalno primjenjuje u skladu sa normama zaštite ljudskih prava. Konkretno, Pretresno vijeće smatra da nije nužno da u procesu mučenja bude prisutan državni službenik ili bilo koja druga osoba koja raspolaže ovlastima kako bi se u skladu sa međunarodnim humanitarnim pravom dotično krivično djelo smatralo mučenjem.

497. Na osnovu svega što je receno Pretresno vijeće smatra da su na polju međunarodnog humanitarnog prava, a u skladu sa međunarodnim običajnim pravom, elementi krivičnog djela mučenja sljedeći:

- (i) Nanošenje, djelom ili propustom, teškog bola ili patnje, tjelesne ili duševne.<sup>1211</sup>
- (ii) Djelo ili propust moraju biti namjerni.<sup>1212</sup>

---

<sup>1210</sup> Pretresno vijeće ima u vidu i definiciju mučenja sadržanu u članu 7(e) Statuta stalnog Međunarodnog krivičnog suda, Rimski statut, 17. juli 1998., *PCNICC/1999/INF/3*, (dalje u tekstu: Statut stalnog Međunarodnog krivičnog suda), u kojem stoji: "Mučenje" znači namjerno nanošenje teške boli ili patnje, bilo fizičke ili duševne, osobi kojoj je oduzeta sloboda ili koja je pod nadzorom optuženog, osim što mučenje neće obuhvatati bol ili patnju nastalu, sadržanu ili posljedicnu samo izvršavanju neke zakonite kazne". Vidi takode cl. 7(1)(f) (zločini protiv čovječnosti) i 8(2)(a)(ii)-1 (ratni zločini) dokumenta *Finalised Draft Text of the Elements of the Crimes for the International Criminal Court*, Izvještaj Komisije za pripremu stalnog Međunarodnog krivičnog suda, 6. juli 2000. *PCNICC/2000/INF/3/Add.2*. U članu 27(1) ("Irelevantnost svojstva službene osobe") Statuta Međunarodnog krivičnog suda nadalje se navodi da ce se Statut primjenjivati "jednako u odnosu na sve osobe, bez razlike u njihovom službenom svojstvu." Iako Statut stalnog Međunarodnog krivičnog suda ne predstavlja nužno sadašnje stanje u međunarodnom krivičnom pravu, on je ipak koristan instrument za potvrdu sadržaja međunarodnog običajnog prava. Očigledno je da te odredbe ne upućuju nužno na stanje relevantnog prava u vrijeme koje je relevantno za ovaj predmet. Međutim, one pružaju određeni uvid u *opinio juris* u vezi s relevantnim međunarodnim običajnim pravom u vrijeme kada su te preporuke prihvacene. Vidi npr. *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 227; *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-A, Presuda, 15. juli 1999., par. 223.

<sup>1211</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 162; *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 468.

<sup>1212</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 162; *Tužilac protiv Akayesu*, predmet br. ICTR-96-4-T, *Judgement*, 2. septembar 1998., par. 594.

(iii) Djelo ili propust moraju biti usmjereni na dobivanje informacija ili priznanja, ili na kažnjavanje, zastrašivanje ili prisiljavanje žrtve ili treće osobe, ili na diskriminaciju, bez obzira na osnov, žrtve ili treće osobe.<sup>1213</sup>

## F. Povrede licnog dostojanstva

498. Kako je u tekstu već navedeno,<sup>1214</sup> tužilac je optužbe vezane za povrede licnog dostojanstva zasnovao na članu 3 Statuta, koji se temelji na zajedničkom članu 3 Ženevskih konvencija iz 1949. Sudska praksa Međunarodnog suda jasno je utvrdila da član 3 Statuta dozvoljava krivično gonjenje za krivična djela koja potpadaju pod zajednički član 3 Ženevskih konvencija iz 1949.<sup>1215</sup> Konkretno krivično djelo povreda licnog dostojanstva navodi se u zajedničkom članu 3(1)(c)<sup>1216</sup> koji zabranjuje “povrede licnog dostojanstva, osobito uvredljive i ponižavajuće postupke”. To krivično djelo povreda licnog dostojanstva prepoznato je i na objema instancama ovog Suda kao krivično djelo za koje pocinilac može biti krivično gonjen, shodno članu 3 Statuta.<sup>1217</sup>

499. Žalbeno vijeće još nije donijelo definitivnu konstataciju o tome što su precizni elementi krivičnog djela povreda licnog dostojanstva. U predmetu *Aleksovski*<sup>1218</sup>, u kojem je optuženi bio optužen i osuđen za povrede licnog dostojanstva prema članu 3 Statuta, u presudi Pretresnog vijeća razmatra se definicija ovog krivičnog djela. U žalbenom postupku Žalbeno vijeće nije bilo pozvano da definira ili uopšteno razmatra definiciju Pretresnog vijeća o elementima ovog krivičnog djela. Konkretna pitanja koja je Žalbeno vijeće razmatralo u tom predmetu bile su tvrdnje žalioaca da djela na kojima se zasnivaju optužbe nisu bila dovoljno ozbiljna i da se za dokazivanje tog zločina mora ustanoviti da je pocinilac imao diskriminatornu namjeru. Baveći se tim pitanjima, Žalbeno vijeće je zaista iznijelo niz zapažanja koja su relevantna za svrhe ovog razmatranja, a koja se spominju dalje u tekstu.

---

<sup>1213</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 470-472; *Tužilac protiv Akayesu*, predmet br. ICTR-96-4-T, *Judgement*, 2. septembar 1998., par. 594.

<sup>1214</sup> Vidi dio koji se odnosi na zajednicke elemente člana 3 Statuta (par. 400-409).

<sup>1215</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-I-AR72, Odluka po interlokutomj žalbi odbrane na nadležnost suda, 2. oktobar 1995., par. 89: “...može se smatrati da je član 3 opšta klauzula koja obuhvata sve povrede humanitarnog prava koje ne potpadaju pod član 2 ili su pokrivene članovima 4 ili 5, ili tacnije: [...] (iii) kršenja opšteg člana 3 i drugih obicajnih pravila unutrašnjih sukoba; [...]”. Vidi takode *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 21; *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 132-133.

<sup>1216</sup> Može se naci i u članu 75(2)(b) Dopunskog protokola I i članu 4(2)(e) Dopunskog protokola II.

<sup>1217</sup> Vidi *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 21-22, gdje se prilikom razmatranja elementa svijesti krivičnog djela povreda licnog dostojanstva implicitno potvrđuje

500. U predmetu *Aleksovski* Pretresno vijeće je razmatralo elemente povrede licnog dostojanstva, ali nije nastojalo iscrpno definirati ovo krivično djelo. Vijeće je kao prvo primijetilo da je svrha paragrafa (1) zajedničkog člana 3 očuvanje ljudskog dostojanstva, inherentnog svim osobama.<sup>1219</sup> Pretresno vijeće je takode navelo da se zajedničkim članom 3 teži zabrani necovječnog postupanja uopšte i da "...povrede licnog dostojanstva, definirane članom 3 Statuta, spadaju u kategoriju onih narocito užasnih radnji koje prouzrokuju patnje gore od patnji prouzročenih većinom radnji koje su zabranjene u okviru kategorije necovječnog postupanja."<sup>1220</sup> Razmatrajuci *actus reus* ovog krivičnog djela Pretresno vijeće je primijetilo sljedeće:

Povreda licnog dostojanstva je čin motivisan prezirom prema dostojanstvu druge osobe. Stoga, takav čin mora biti krajnje ponižavajući i degradirajući za žrtvu. On ne mora nužno direktno ugroziti fizičku ili duševnu dobrobit žrtve, dovoljno je da žrtvi nanese stvarnu i trajnu patnju koja potice iz ponižavanja ili izvrgavanja ruglu.<sup>1221</sup>

501. Pretresno vijeće se slaže s ovom definicijom u onoj mjeri u kojoj ona određuje da je povreda licnog dostojanstva čin koji "mora biti krajnje ponižavajući i degradirajući za žrtvu". Međutim, Pretresno vijeće se nikako ne bi složilo s indikacijom iz gorenavedenog odjeljka da poniženje i degradacija žrtvi trebaju nanijeti "trajnu patnju".<sup>1222</sup> Sve dok su poniženje i degradacija stvarni i ozbiljni, Pretresno vijeće ne vidi razloga zašto bi morali biti i "trajni". Po mišljenju Pretresnog vijeca, činjenica da se žrtva oporavila ili da se oporavlja od posljedica takvog krivičnog djela sama po sebi ne ukazuje na to da relevantno djelo nije predstavljalo povredu licnog dostojanstva. Ako su naneseni poniženje i patnja samo prolaznog karaktera, onda je očigledno teško prihvatiti pretpostavku da su takvo poniženje i patnja stvarni i ozbiljni. Međutim, ovim se ne sugerira da ikakav minimalni vremenski uslov vezan za posljedice povrede licnog dostojanstva zaista čini *element* krivičnog djela.

502. Kako primjećuju Žalbeno i Pretresno vijeće u predmetu *Aleksovski*, zabrana krivičnog djela povreda licnog dostojanstva spada u kategoriju šire zabrane necovječnog postupanja iz zajedničkog člana 3.<sup>1223</sup> U presudi Pretresnog vijeca u postupku *Delalic* navodi se da je necovječno postupanje

---

osudujuća presuda Pretresnog vijeca po tački optužbe za povredu licnog dostojanstva po članu 3, a na osnovu zajedničkog člana 3(1)(c).

<sup>1218</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1.

<sup>1219</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-T, Presuda, 25. juni 1999., par. 49.

<sup>1220</sup> *Ibid*, par. 51 i 54.

<sup>1221</sup> *Ibid*, par. 56.

<sup>1222</sup> Originalna francuska verzija presude spominje "une souffrance...durable."

<sup>1223</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-T, Presuda, 25. juni 1999., par. 54; *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 26.

[...] namjerna radnja ili propust, tj. radnja koja je, objektivno gledana, smišljena a ne slučajna, koja nanosi *tešku duševnu ili tjelesnu patnju ili povredu ili predstavlja ozbiljan nasrtaj na ljudsko dostojanstvo*.<sup>1224</sup>

503. Ovo podupire ključni aspekt definicije pojma *actus reus* krivičnog djela povrede licnog dostojanstva koju je dalo Pretresno vijeće u predmetu *Aleksovski* – odnosno, da relevantno djelo ili propust mora izazvati *ozbiljnu* patnju ili poniženje. Odsustvo svake naznake da patnja izazvana necovjecnim postupanjem mora imati trajan kvalitet potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća da takav uslov u odnosu na povredu licnog dostojanstva ne postoji.<sup>1225</sup>

504. U predmetu *Aleksovski* Pretresno vijeće je takode razmotrilo pitanje kako se može mjeriti postojanje poniženja i degradacije i zaključilo da bi potpuno subjektivna procjena nanijela nepravdu optuženom, jer njegova krivica ne bi zavisila od težine pocinjenog djela, već od stepena osjetljivosti žrtve. Stoga je zaključeno da "...kod ocjenjivanja toga što je *actus reus* valja uvesti jednu objektivnu komponentu: poniženje nanoseno žrtvi mora biti dovoljno jako da bi povrijedilo svaku razumnu osobu."<sup>1226</sup>

505. Na tvrdnju žalioaca u žalbenom postupku da relevantno ponašanje nema adekvatnu težinu da bi moglo predstavljati povredu licnog dostojanstva, Žalbeno vijeće je zaključilo da ponašanje žalioaca na kojem se temelje optužbe – pomaganje i podržavanje "prekomjernog i surovog ispitivanja, fizičkih i psihickih povreda, prisilnog rada (kopanje rovova) u opasnim situacijama, postavljanje u žive štitove"<sup>1227</sup> – ima

---

<sup>1224</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. 96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 543. Vidi i *Tužilac protiv Blaškica*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000., par. 154-155, gdje Pretresno vijeće I prihvata zaključke iz Presude u predmetu *Delalic* (predmet br. 96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998.) u pogledu krivičnog djela necovjecnog postupanja.

<sup>1225</sup> U pogledu krivičnog djela povrede licnog dostojanstva, u Statutu stalnog Medunarodnog krivičnog suda usvojenom u Rimu 17. jula 1998., *PCNICC/1999/INF/3*, 17. augusta 1999., Pripremna komisija je dala konacnu preporuku u pogledu elemenata tog zlocina u kojoj se uopšte ne spominje da izazvano poniženje i degradacija moraju biti trajni. U Izvještaju Pripremne komisije stalnog Medunarodnog suda, *Addendum, Finalized Draft Text of the Elements of Crimes, PCNICC/2000/INF/3/Add.2*, 6. juli 2000., navodi se da su elementi tog krivičnog djela (clan 8(2)(b)(xxi), str. 33: "(1) da je pocinilac ponizio, degradirao ili na neki drugi nacin povrijedio dostojanstvo jedne ili više osoba, (2) da poniženja, degradacije ili težina drugog kršenja bude takvog stepena da se na opštoj razini prepoznaje kao povreda licnog dostojanstva." Ocito je da ove preporuke, usvojene u julu 2000., *nužno* ne ukazuju na status relevantnog prava u vrijeme koje je relevantno za ovaj predmet. Medutim, one pružaju određeni uvid u *opinio juris* u vezi s relevantnim medunarodnim obicajnim pravom u vrijeme usvajanja tih preporuka. Vidi, npr., *Tužilac protiv Furundžije*, predmet IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 227; *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-A, Presuda, 15. juli 1999., par. 223.

<sup>1226</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-T, Presuda, 25. juni 1999., par. 54.

<sup>1227</sup> Za optužnicu protiv Aleksovskog, vidi *Tužilac protiv Kordica i ostalih*, optužnica, 10. novembar 1995., par. 31., kojim se, između ostalog, podržava tacka 10 optužnice u kojoj se optuženi terete za [...] KRŠENJE RATNIH ZAKONA ILI OBICAJA (povredu licnog dostojanstva) prema članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta Suda."

dovoljnu težinu da se na tom ponašanju može zasnivati osudujuća presuda za povredu licnog dostojanstva. Ne komentirajući definiciju ovog krivičnog djela, Žalbeno vijeće je konstatavalo:

Žrtve nisu samo doživljavale nepravilnosti ili trpjele neudobnost – one su, u okolnostima koje su općenito vladale, bile izložene fizičkom i psihološkom nasilju i poniženju koje bi svako ljudsko biće doživjelo kao takve.<sup>1228</sup>

506. Ovaj uslov objektivne procjene relevantnog djela dodatno je podržan navođenjem definicije necovječnog postupanja u presudi Pretresnog vijeća u predmetu *Delalic*, koja je već citirana.<sup>1229</sup>

507. S obzirom na gorenavedena razmatranja, Pretresno vijeće pod povredom licnog dostojanstva podrazumijeva svako djelo ili propust koji, uopšteno govoreći, imaju za posljedicu ozbiljno poniženje, degradaciju ili neki drugi ozbiljan napad na ljudsko dostojanstvo.

508. Primjedbe Pretresnog vijeća u predmetu *Aleksovski*, koje se odnose na element svijesti krivičnog djela povreda licnog dostojanstva, ne daju nedvosmisleni konstataciju o tome šta Pretresno vijeće podrazumijeva pod relevantnom *mens rea*.<sup>1230</sup> U presudi se prvo navodi da se "...u Komentarima kaže da je optuženi morao pociniti djelo za koje se tereti sa namjerom da ponizi žrtvu ili je izvrgne ruglu", pri čemu se očigledno misli na Komentar MKCK-a relevantne odredbe u jednom od Dopunskih protokola, budući da se u Komentarima Ženevskih konvencija MKCK-a ne navodi *mens rea* u vezi sa krivičnim djelom povreda licnog dostojanstva. Nakon toga, Pretresno vijeće u odnosu na krivično djelo necovječnog postupanja u okviru Dopunskih protokola u svojoj presudi primjećuje:

MKCK, definišući element svijesti potreban da bi se zločin okarakterisao kao "necovječno postupanje", prihvatio je niži stepen *mens rea*-e, tvrdeći da je počinilac morao postupiti sa namjerom. Pozivanje na nehat nije dovoljno, počinilac je morao postupiti sa namjerom ili je morao namjerno pociniti propust. Međutim, nije dovoljno samo ustanoviti da je počinilac postupio sa namjerom. Iako nije neophodno da je počinilac postupio s izricitim namjerom da ponizi žrtvu ili da je podvrgne

<sup>1228</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 37 (naglasak dodan).

<sup>1229</sup> Paragraf 502. To što je među predložene elemente krivičnog djela u svrhu Statuta stalnog Međunarodnog krivičnog suda uvršten i uslov da "težina poniženja, degradiranja ili druga kršenja [budu] takvog stepena da se na opštoj razini prepoznaje kao povreda licnog dostojanstva" u skladu je s ovim zaključkom. (Vidi: *Finalized Draft Text of the Elements of the Crimes*, cl. 8(2)(b)(xxi), par. 2).

<sup>1230</sup> Žalbeno vijeće je primijetilo sljedeće: "Rezoniranje Pretresnog vijeća o elementu svijesti krivičnog djela povreda licnog dostojanstva [...] nije uvijek sasvim jasno.": *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 27.



ponižavajućem postupku, on je morao biti svjestan predvidljivih i logičkih posljedica svojih postupaka.<sup>1231</sup>

509. Pošto u presudi nije uvijek lako uočiti razliku između navedenih gledišta MKCK-a i shvatanja Pretresnog vijeća u vezi s uslovom *mens rea*, tačan opseg relevantne *mens rea* za krivično djelo povreda ličnog dostojanstva nije tačno utvrđen.<sup>1232</sup> Iz presude Žalbenog vijeća jasno se vidi da ono nije bilo mišljenja da element svijesti krivičnog djela uključuje bilo kakvu *specifičnu namjeru* da se žrtve ponize, degradiraju ili izvrgnu ruglu.<sup>1233</sup> Vijeće posebno navodi da konstataciju u Komentaru Dopunskih protokola MKCK-a ne tumači na način da se izraz “povrede ličnog dostojanstva” odnosi na djela “kojima je cilj ponižavanje žrtve i njezino izvrgavanje ruglu”<sup>1234</sup> i to u smislu postojanja uslova *specifične namjere* počinio da ponizi i degradira žrtvu ili da je izvrgne ruglu, već tu konstataciju shvata u smislu da ona “jednostavno opisuje ponašanje koje ta odredba nastoji spriječiti.”<sup>1235</sup>

510. Žalbeno vijeće nije komentiralo alternativnu indikaciju navedenu u presudi Pretresnog vijeća da je počinilac ne samo namjerno počinio relevantno djelo ili propust već je “morao biti svjestan” toga da su poniženje i degradacija žrtve predvidljive i logičke posljedice njegovih postupaka.<sup>1236</sup> Razmatrajuci činjenice u tom predmetu, Žalbeno vijeće je konstatiralo da “smatra da je Pretresno vijeće zaključilo da je žalilac smišljeno učestvovao ili prihvatio djela koja povlače njegovu odgovornost po članovima 7(1) i 7(3) Statuta za povrede ličnog dostojanstva, pa je stoga proglašen krivim za ta krivična djela”,<sup>1237</sup> što ostavlja otvorenim pitanje postoji li neki eventualni uslov koji se odnosi na svijest o predvidljivim posljedicama.

511. Prilikom razmatranja krivičnog djela necovječnog postupanja u presudi Pretresnog vijeća u predmetu *Delalic*, kao uslov elementa svijesti navodi se samo to da relevantno djelo ili propust moraju biti namjerni:

<sup>1231</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-T, Presuda, 25. juni 1999., par. 56.

<sup>1232</sup> Čini se da činjenici nalazi Pretresnog vijeća u vezi sa stanjem svijesti optuženog prilikom počinjenja relevantnih djela idu u prilog zaključku da je postojala specifična namjera da se žrtva ponizi, kao i svijest o tome da će ta djela izazvati traumu i poniženje – vidi par. 224 i 237 i *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 27.

<sup>1233</sup> “Indikacija Pretresnog vijeća da je *mens rea* tog krivičnog djela “namjera da se žrtva ponizi ili izvrgne ruglu” mogla bi nametnuti uslov koji tužilac nije bio obavezan dokazati, a Žalbeno vijeće, time što odbija ovu osnovu žalbe, ne podržava taj zaključak.”: *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 27.

<sup>1234</sup> Sandoz i ostali, *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions od 12 August 1949*, par. 3047. Pretresno vijeće ovu konstataciju spominje u par. 55 i 56.

<sup>1235</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 27.

<sup>1236</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-T, Presuda, 25. jun 1999., par. 56.

<sup>1237</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 27.

[...] necovjечно postupanje je *namjerna radnja ili propust, tj. radnja koja je, objektivno gledana, smišljena a ne slučajna*, koja nanosi tešku duševnu ili jelesnu patnju ili povredu ili predstavlja ozbiljan nasrtaj na ljudsko dostojanstvo.<sup>1238</sup>

Ovdje se ne spominje uslov specificne namjere ili svijesti o posljedicama namjerno ucinjenog djela koje snosi žrtva.

512. Pretresno vijeće je razmatralo gorenavedenu sudsku praksu u odnosu na pitanje da li pored namjere da se pocini konkretno djelo ili propust mora postojati i određena svijest o posljedicama toga djela. Pretresno vijeće je mišljenja da uslov namjere da se pocini neko konkretno djelo ili propust, koji za sobom povlaci krivicnu odgovornost, u ovom kontekstu uključuje uslov da pocinilac mora biti svjestan objektivnog karaktera relevantnog djela ili propusta. Neophodan aspekt prave namjere vršenja određene radnje jest postojanje svijesti o prirodi tog djela. Kako je relevantno djelo ili propust u slučaju povrede licnog dostojanstva svako ono djelo ili propust koji, uopšteno govoreći, imaju za posljedicu ozbiljno poniženje, degradaciju ili neki drugi ozbiljni napad na ljudsko dostojanstvo, optuženi mora biti svjestan toga da su njegovo djelo ili propust upravo tog karaktera – odnosno, da za posljedicu mogu imati ozbiljno poniženje, degradaciju ili neki drugi ozbiljni napad na ljudsko dostojanstvo. To nije isto što i tražiti da optuženi bude svjestan *stvarnih* posljedica djela.

513. Malo je vjerovatno da će pitanje svijesti o *prirodi* djela imati većeg značaja u praksi. Kada se dostigne objektivni prag krivicnog djela – odnosno, kada se, uopšteno govoreći, djela i propusti mogu smatrati ozbiljnim poniženjem, degradacijom ili nekim drugim ozbiljnim napadom na ljudsko dostojanstvo – rijetko je da pocinilac uz to ne zna da bi ta djela mogla imati takve posljedice.

514. Po mišljenju Pretresnog vijeca, da bi se neko djelo okarakteriziralo kao krivicno djelo povreda licnog dostojanstva, moraju postojati sljedeći uslovi:

- (i) da je optuženi namjerno pocinio ili učestvovao u djelu ili propustu za koje se, uopšteno govoreći, može smatrati da imaju za posljedicu ozbiljno poniženje, degradaciju ili da predstavljaju neki drugi ozbiljan napad na ljudsko dostojanstvo, i
- (ii) da je bio svjestan toga da djelo ili propust mogu imati takve posljedice.

---

<sup>1238</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. 96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 543. Vidi dalje u istom paragrafu: "Tako je necovjечно postupanje namjerno postupanje koje nije u skladu sa fundamentalnim principom covjecnosti [...]".

## G. Porobljavanje

### 1. Kontekst

515. U optužnici se i Dragoljub Kunarac i Radomir Kovac terete za porobljavanje kao zločin protiv čovječnosti prema članu 5(c) Statuta.<sup>1239</sup> Zajednički elementi zločina protiv čovječnosti prema tom članu već su izneseni u prethodnom tekstu. Ono što ovdje valja utvrditi jest što “porobljavanje” čini zločinom protiv čovječnosti, odnosno konkretno, sadržaj tog krivičnog djela prema međunarodnom običajnom pravu u vrijeme relevantno za optužnicu.

516. Namjera teksta koji slijedi nije da bude iscrpni prikaz o pravnim normama u vezi sa porobljavanjem. Optužbe za porobljavanje u ovom predmetu odnose se isključivo na postupanje sa ženama i djecom i na određene navode o prisilnom ili prinudnom radu ili službi.

517. Tužilac je iznio tvrdnje o porobljavanju u svojim pretpretresnim podnescima<sup>1240</sup> i u završnoj rijeci.<sup>1241</sup> Odbrana je iznijela tvrdnje o porobljavanju u svom završnom pretresnom podnesku<sup>1242</sup> i u završnoj rijeci.<sup>1243</sup>

### 2. Pravo

518. Statutom se “porobljavanje” ne definira. Stoga je nužno pozabaviti se raznim izvorima koji se bave istom ili sličnom temom, uključujući i međunarodno humanitarno pravo te režim zaštite ljudskih prava.

519. Iako je međunarodna pravna borba protiv ropstva, koja je započela prije više od stoljeća i po, bila jedan od najvažnijih preteča međunarodne zaštite ljudskih prava, prvu osnovnu definiciju postavila je tek Konvencija o ropstvu 1926. godine. Ta definicija - “ropstvo je status ili položaj osobe nad kojom se vrše neke ili sve ovlasti koje proizlaze iz prava vlasništva”<sup>1244</sup> - pokazala se trajnom. Konvencijom o ropstvu zabranjuje se i trgovina robljem:

Trgovina robljem obuhvata sva djela uključena u zarobljavanje, nabavljanje ili raspolaganje nekom osobom sa namjerom da se tu osobu svede na položaj roba; sva

<sup>1239</sup> Optužnica IT-96-23 (tacke 18 i 22).

<sup>1240</sup> *Prosecutor's Pre-Trial Brief I*, par. 198-221; *Prosecutor's Final Trial Brief*, par. 796-872.

<sup>1241</sup> T. 6286-6288.

<sup>1242</sup> *Defence Final Trial Brief*, par. N.3.1-N.3.8.

<sup>1243</sup> T. 6428-6441 (u vezi sa Dragoljubom Kunarcom); T. 6520-6525 (u vezi s Radomirom Kovacem).

<sup>1244</sup> Cl. 1(1) Konvencije o ropstvu. Jugoslavija je ratificirala Konvenciju o ropstvu 28. septembra 1929. godine.

djela uključena u nabavljanje roba s namjerom da ga se proda ili razmjeni; sva djela raspolaganja u smislu prodaje ili razmjene roba nabavljenog sa namjerom da ga se proda ili razmjeni i, uopšte, svako djelo trgovine robljem ili transporta roblja.<sup>1245</sup>

U vezi sa prisilnim ili prinudnim radom, države, strane ugovornice te Konvencije, prihvatile su nadalje

da pribjegavanje obaveznom ili prisilnom radu može imati teške posljedice te su odlucile ... poduzeti potrebne mjere kako bi se spriječilo da obavezni ili prisilni rad preraste u stanje analogno ropstvu.<sup>1246</sup>

520. Status međunarodnog običajnog prava koji te materijalne odredbe imaju postignut je gotovo univerzalnim prihvatanjem te Konvencije i središnjom ulogom koju je osobito definicija ropstva zadobila u kasnijem razvoju međunarodnog prava na tom polju. Dodatna konvencija o ropstvu<sup>1247</sup> iz 1956. godine osnažuje Konvenciju o ropstvu te ropstvo i trgovinu robljem<sup>1248</sup> definira uz upotrebu u biti istih termina koji se koriste u Konvenciji o ropstvu. Konkretno, termini “ropstvo” i “rob” definiraju se kako slijedi:

... termin ‘ropstvo’ označava, kao što se definira Konvencijom iz 1926. godine, status ili položaj osobe nad kojom se vrše neke ili sve ovlasti koje proizlaze iz prava vlasništva, a pod terminom ‘rob’ shvaca se osoba koja se nalazi u takvom položaju ili statusu.<sup>1249</sup>

521. Neposredno prije Drugog svjetskog rata, 1930. godine, pod pokroviteljstvom Međunarodne organizacije rada sastavljena je Konvencija o prisilnom i obaveznom radu.<sup>1250</sup> Tom Konvencijom prisilni ili obavezni rad definira se kao “svaki posao ili služba cije se obavljanje zahtijeva od neke osobe uz prijetnju nekom kaznom, pri čemu se ta osoba nije dobrovoljno ponudila da posao obavi”.<sup>1251</sup> Iz definicije su, *inter alia*, isključeni rad ili služba, obavezni u slučaju rata koji ugrožava postojanje ili dobrobit cijelog, odnosno dijela stanovništva,<sup>1252</sup> kao i manji komunalni poslovi koji se mogu smatrati normalnim građanskim obavezama.<sup>1253</sup> Nacrt Konvencije o ukidanju prisilnog

---

<sup>1245</sup> Cl. 1(2) Konvencije o ropstvu.

<sup>1246</sup> Cl. 5 Konvencije o ropstvu.

<sup>1247</sup> Dodatna konvencija o suzbijanju ropstva, trgovine robljem i institucija i praksi sličnih ropstvu. Jugoslavija je ratificirala Dodatnu konvenciju o ropstvu 20. maja 1958. Bosna i Hercegovina prihvatila je obaveze iz te Konvencije 1. septembra 1993.

<sup>1248</sup> Cl. 7(c) Dodatne konvencije o ropstvu (“... ‘trgovina robljem’ znaci i obuhvata sva djela uključena u zarobljavanje, stjecanje ili raspolaganje nekom osobom s namjerom da se tu osobu svede na stanje roba; sva djela uključena u nabavljanje roba s namjerom da ga se proda ili razmjeni; sva djela raspolaganja u smislu prodaje ili razmjene roba stečenog sa namjerom da ga se proda ili razmjeni i, uopšte, svako djelo trgovine robljem ili transporta roblja, bez obzira na sredstvo prijevoza.”).

<sup>1249</sup> Cl. 7(a) Dodatne konvencije o ropstvu.

<sup>1250</sup> Konvencija o prisilnom ili prinudnom radu. Jugoslavija je ratificirala Konvenciju o prisilnom i prinudnom radu 4. marta 1933. Bosna i Hercegovina je tu istu Konvenciju ratificirala 2. juna 1993. Konvencija o prisilnom i prinudnom radu ratificirana je više od 150 puta.

<sup>1251</sup> Cl. 2(1) Konvencije o prisilnom i prinudnom radu.

<sup>1252</sup> Cl. 2(2)(d) Konvencije o prisilnom i prinudnom radu.

<sup>1253</sup> Cl. 2(2)(e) Konvencije o prisilnom i prinudnom radu.

rada iz 1957. godine (dalje u tekstu: Konvencija o prisilnom radu)<sup>1254</sup> takode je izraden pod pokroviteljstvom Medunarodne organizacije rada, a svrha Konvencije bila je da se dopune Konvencija o ropstvu, Dodatna konvencija o ropstvu i Konvencija o prisilnom i obaveznom radu. Tom Konvencijom predvida se sljedece:

Svaki clan Medunarodne organizacije rada koji ratificira Konvenciju obavezuje se da ce zabraniti, i da nece iskoristavati, bilo koji oblik prisilnog ili prinudnog rada (a) kao sredstvo politicke prisile, preodgoja ili kao kaznu za imanje ili izrazavanje politickih stavova ili stavova ideoloski suprotnih uspostavljenom politickom, drustvenom ili ekonomskom sistemu; ... (e) kao sredstvo rasne, socijalne, nacionalne ili vjerske diskriminacije.<sup>1255</sup>

522. Krajem Drugog svjetskog rata došlo je do prve kodifikacije zlocina protiv covjecnosti u Povelji medunarodnog vojnog tribunala iz 1945. godine (dalje u tekstu: Nimberška povelja),<sup>1256</sup> kojom se predvida da ce Nimberški sud

... imati ovlasti da sudi i kazni osobe koje su ... pocinile bilo koje od sljedecih krivicnih djela: iduca djela, ili bilo koje od njih, predstavljaju krivicna djela koja ulaze u nadležnost Suda, a za koja ce postojati individualna odgovornost: (a) zlocini protiv mira ...; (b) ratni zlocini: to jest, kršenja zakona i obicaja ratovanja. Takva kršenja ukljucuju, no nisu ogranicena na, ... *deportiranje na ropski rad* ...; (c) *zlocine protiv covjecnosti*: to jest, ubistvo, istrebljenje, *porobljavanje*, deportiranje i druga nehumana djela pocinjena protiv civilnog stanovništva ...<sup>1257</sup>

Medutim, u Nimberškoj povelji nema definicije porobljavanja.

523. Nimberška optužnica<sup>1258</sup> ukljucivala je i optužbe za deportaciju na ropski rad i porobljavanje.<sup>1259</sup> U Nimberškoj presudi<sup>1260</sup> se, medutim, nije pokušalo definirati te

<sup>1254</sup> Ovu Konvenciju ratificiralo je više od 140 država.

<sup>1255</sup> Cl. 1 Konvencije o prisilnom radu.

<sup>1256</sup> Dodatak Sporazumu o krivicnom gonjenju i kažnjavanju glavnih ratnih zlocinaca Evropske osovine (Londonski sporazum), 8. august 1945. (potpisnici: Britanija, Francuska, SAD, SSSR, a Sporazumu je pristupilo i 19 drugih država: Australija, Belgija, Cehoslovačka, Danska, Etiopija, Grčka, Haiti, Honduras, Indija, Luksemburg, Nizozemska, Novi Zeland, Norveška, Panama, Paragvaj, Poljska, Urugvaj, Venecuela i Jugoslavija).

<sup>1257</sup> Cl. 6 Nimberške povelje. Naglasak dodan.

<sup>1258</sup> Ponovo štampano u *Trial of Major War Criminals Before the International Military Tribunal, Nürnberg*, 14. novembar 1945. - 1. oktobar 1946., sv. 1 (1947), str. 27-92.

<sup>1259</sup> *Ibid.*, tacka jedan (zajednicki plan ili urota), str. 29 i dalje; tacka tri (ratni zlocini), (B) deportacija radi ropskog rada i u druge svrhe civilnog stanovništva sa okupiranih teritorija i na njih, str. 51-52 (Tokom cijelog razdoblja okupacije zapadnih i istocnih zemalja od strane Njemacke, politika njemackih vlasti i njemacke vrhovne komande sastojala se od deportacije sposobnih gradana iz tih okupiranih zemalja u Njemacku i druge okupirane zemlje u svrhu ropskog rada za potrebe odbrane, u fabrikama i na drugim zadacima vezanim za njemacke ratne ciljeve. ...": na str. 51; (H) regrutiranje gradana zbog prisilnog rada, str. 62 ("Na svim okupiranim teritorijima optuženi su regrutirali i prisiljavali stanovništvo na rad i rekvirirali njihove usluge za svrhe koje su izlazile iz okvira potreba okupacionih snaga i u mjeri koja je znatno nadilazila resurse zemalja kojih se to ticalo. Svi tako regrutirani civili bili su prisiljeni da rade za njemacke ratne ciljeve. ...": na str. 62); tacka cetiri (zlocini protiv covjecanstva), (A) ubistvo, istrebljenje, porobljavanje, deportacija i druga nehumana djela pocinjena protiv civilnih stanovništava prije i tokom rata, str. 66 ("... [Optuženi] su ih izvrgavali ... porobljavanju ... U tim i drugim logorima civili su bili prisiljeni obavljati ropski rad...": na str. 66).

pojmove ili uspostaviti sistematsku razliku između deportacije na ropski rad i porobljavanja.<sup>1261</sup> U dijelu te presude koji se bavi pravnim zaključcima u vezi sa svakim pojedinim optuženim spominje se neki od vidova upletenosti trinaestorice optuženih u program ropskog rada.<sup>1262</sup> Njimeški sud, međutim, nije jasno naznačio da li se ponašanje koje je dovelo do osudjujucih presuda odnosi na ratne zlocine ili na zlocine protiv covjecnosti, izuzev u slucaju optuženog von Schiracha, koji je zbog svoje upletenosti u prisilni rad bio osuden samo za zlocin protiv covjecnosti.<sup>1263</sup> Na osnovu osudjujuce presude von Schirachu jasno je barem da prema interpretaciji tog Suda ropstvo ili prisilni rad predstavljaju ne samo ratni zlocin, nego da porobljavanje predstavlja i zlocin protiv covjecnosti. I drugi specifični aspekti Njimeške presude zavreduju da ih se ovdje spomene. U vezi sa takozvanim dobrovoljnim regrutiranjem ljudi za prisilni rad, Sud je u odnosu na optuženog Sauckela, kojeg je Hitler imenovao na mjesto visokog opunomocenika za korištenje rada, opisao navodnu “dobrovoljnu” regrutaciju kao proces koji je obavljao “citav niz muških i ženskih agenata upravo onako kako se u stara vremena ljude na prevaru i protiv njihove volje regrutiralo za neki posao ...”.<sup>1264</sup> Optuženi Speer osuden je zbog svojeg sudjelovanja u programu ropskog rada, iako je “insistirao na tome da ljudi koji su obavljali ropski posao dobivaju odgovarajuću hranu i uslove za rad kako bi mogli efikasno raditi”.<sup>1265</sup> I konacno, Njimeški sud je spomenuo i “žene koje su obavljale kucanske poslove” u kontekstu programa ropskog rada, podsjetivši konkretno na transfer 500 000 žena za obavljanje kucanskih poslova iz istocnih okupiranih teritorija u Njemacku, a nad kojima su kontrolu imali optuženi Sauckel, Himmler i Bormann.<sup>1266</sup> Prema transkriptima sa rasprava pred Njimeškim

---

<sup>1260</sup> Ponovno štampano u *Trial of Major War Criminals Before the International Military Tribunal, Nürenberg*, 14. novembar 1945. - 1. oktobar 1946., sv. 22 (1947), str. 411-589 (donesena 30. septembra i 1. oktobra 1946.).

<sup>1261</sup> *Ibid.*, str. 470 (ropski rad); str. 477-478 i str. 480-481 (ropski rad); str. 486-491 (Njimeški sud je ustanovio da je politika deportacije i ropskog rada Njemacke predstavljala flagrantno kršenje ne samo clana 6(b) Njimeške povelje, nego i clana 52 Haške konvencije. (*Ibid.*, str. 486). Clanom 52 Pravilnika o zakonima i obicajima rata na kopnu, dodatak Haškoj konvenciji (IV) o zakonima i obicajima rata na kopnu (dalje u tekstu: Haška konvencija), predvida se sljedece: “Od opcina ili stanovnika ne mogu se zahtijevati rekvizicije u naravi ili uslugama, osim za potrebe okupacijske vojske. One ce biti razmjerno mogucnostima zemlje i takve prirode da za stanovništvo ne predstavljaju obvezu sudjelovanja u ratnim operacijama protiv svoje domovine. Takve rekvizicije i usluge zahtijevat ce se samo po ovlaštenju zapovjednika okupiranog mjesta. Dobave u naravi platit ce se, koliko je god to moguće, u gotovu, ako ne, izdat ce se priznanice i placanje dugovanih svota izvršiti što je prije moguće.”)

<sup>1262</sup> Deportacija na ropski rad, ropski i prisilni rad i porobljavanje spominju se u vezi s osudjujucim presudama sljedecih optuženih: Göring (*ibid.*, str. 526-527); Keitel (*ibid.*, str. 536); Kaltenbrunner (*ibid.*, str. 537-538); Rosenberg (*ibid.*, str. 540-541); Frank (*ibid.*, str. 542-544); Frick (*ibid.*, str. 546); Funk (*ibid.*, str. 552); von Schirach (*ibid.*, str. 565-566); Sauckel (*ibid.*, 566-568); Jodl (*ibid.*, str. 570-571); Seyss-Inquart (*ibid.*, str. 575-576); Speer (*ibid.*, str. 577-579); Bormann (*ibid.*, str. 586-587).

<sup>1263</sup> *Ibid.*, str. 565-566.

<sup>1264</sup> *Ibid.*, str. 567.

<sup>1265</sup> *Ibid.*, str. 579.

<sup>1266</sup> *Ibid.*, str. 586.

sudom, te osobe koje su obavljale kucanske poslove nabavljene su zato da bi olakšale posao njemackim domacicama i ženama njemackih farmera.<sup>1267</sup> Te žene nisu imale pravo na slobodno vrijeme, iako su - kao nagradu za dobro obavljen posao - mogle dobiti dopuštenje da jednom sedmicno borave po tri sata izvan domacinstva kojem su bile dodijeljene.<sup>1268</sup>

524. Zakon br. 10 saveznickog Kontrolnog savjeta iz 1945. godine (dalje u tekstu: ZKS 10)<sup>1269</sup> takode je kodificirao zlocine protiv covjecnosti, ukljucujuci i porobljavanje, na nacin slican onom iz Nirberške povelje.<sup>1270</sup> Iz nekih od presuda donesenih u skladu sa Zakonom br. 10 Kontrolnog savjeta, usprkos opštem propustu da se razlikuje između ratnih zlocina i zlocina protiv covjecnosti te porobljavanja i srodnih pojmova, vidljivo je koji su se faktori razmatrali prilikom utvrđivanja da li je pocinjeno porobljavanje.

525. Optuženog u predmetu *Milch* pred Americkim vojnim tribunalom teretilo se za ropski rad i deportacije na ropski rad njemackih državljana i državljana drugih zemalja u smislu zlocina protiv covjecnosti.<sup>1271</sup> Mišljenje Tribunala bilo je sljedece:

Da li iko vjeruje da su ogromnim grupama slavenskih Židova koje su radile u njemackoj ratnoj industriji bila odobrena prava ugovorne strane? Oni su bili robovi i ništa manje od toga - kidnapirani, podvrgnuti strogoj disciplini, stjerani u grupe koje su cuvali naoružani stražari, a radili su dok nisu poumirali od bolesti, gladi, iscrpljenosti. ... Što se tice ne-židovske strane radne snage, uz nekoliko iznimki tim ljudima su bila uskracena osnovna gradanska prava slobodnih ljudi; bilo im je uskraceno da se slobodno krecu ili da izaberu svoje mjesto boravka; da žive u kucanstvu sa svojim porodicama; da podižu i obrazuju svoju djecu; da stupaju u brak; da posjecuju javna mjesta po vlastitom izboru; da pregovaraju - bilo licno, bilo kroz predstavnike po vlastitom izboru - o uslovima zaposlenja; da se organiziraju u sindikate; da ostvaruju pravo na slobodu govora ili na druge oblike slobodnog izražavanja mišljenja; da se okupljaju na mimim skupovima; i cesto im je bilo uskracivano pravo da obavljaju vjerske dužnosti u skladu sa vlastitom savješcu. Sve su to obilježja ropstva, a ne slobodnog zapošljavanja uz ugovor.<sup>1272</sup>

<sup>1267</sup> Ponovo štampano u *Trial of Major War Criminals Before the International Military Tribunal, Nürenberg*, 14. novembar 1945. - 1. oktobar 1946., sv. 3 (1947), *Proceedings*, 1. decembar 1945. - 14. decembra 1945., str. 451.

<sup>1268</sup> *Ibid.*, str. 452.

<sup>1269</sup> Zakon Kontrolnog savjeta br. 10: Kažnjavanje osoba krivih za ratne zlocine, zlocine protiv mira i protiv covjecnosti, 20. decembar 1945. ZKS 10 donio je saveznicki Kontrolni savjet za Njemacku, koji se sastojao od Velike Britanije, Francuske, SAD-a i SSSR-a. Namjera je bila da se uspostavi jednoobrazan pravni temelj u Njemackoj za krivicno gonjenje, koje bi saveznici sprovodili u svojim okupacionim zonama, drugih ratnih zlocinaca i slicnih pocinilaca koji nisu procesirani pred Nirberškim sudom.

<sup>1270</sup> ZKS 10 zlocine protiv covjecnosti definira kao "zlodjela i krivicna djela, ukljucujuci, no ne ogranicavajući se na ubistvo, istrebljenje, *porobljavanje*, deportaciju, zatvaranje, mucenje, silovanje ili druga nehumana djela pocinjena protiv bilo kojeg civilnog stanovništva ..." (cl. II(c) ZKSa 10 (naglasak dodan)).

<sup>1271</sup> *Us v Milch*, Presuda od 31. jula 1948., ponovo štampano u *Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10*, sv. II (1997), str. 773.

<sup>1272</sup> *Ibid.*, str. 789. Milchu je utvrđena krivica za ratne zlocine za koje ga se tereti u tacki jedan optužnice i to stoga što je utvrđeno da je odgovoran za "ropski rad i deportacije na ropski rad civilnih stanovništava iz zemalja i sa teritorija koje su okupirale njemacke oružane snage, te za porobljavanje, deportaciju

Americki vojni tribunal u predmetu *Pohl* je prilikom razmatranja optužbi za ratne zločine i zločine protiv čovječnosti jezgrovito zaključio sljedeće:

Ropstvo može postojati i bez mučenja. Robove se može dobro hraniti, dobro odijevati i pružiti im dobre uslove stanovanja, no oni će još uvijek biti robovi ako im je bez zakonite procedure uz upotrebu sile uskracena sloboda. Mogli bismo eliminirati sve dokaze o lošem postupanju, zanemariti izgladnjivanje, premlaćivanja i druga barbarska djela, no i dalje ostaje činjenica koja predstavlja temelj ropstva - prinudni rad bez naknade. Ne postoji nešto poput benevolentnog ropstva. Nedobrovoljna potčinjenost, čak i ako je ublažena humanim postupanjem, i dalje ostaje ropstvo.<sup>1273</sup>

526. Poveljom Međunarodnog vojnog tribunala za Daleki Istok iz 1946. godine (dalje u tekstu: Tokijska povelja)<sup>1274</sup> tom se Sudu, na način sličan Nürnberškoj povelji, daje nadležnost nad sljedećim krivičnim djelima:

... (a) zločini protiv mira ...; (b) konvencionalni ratni zločini: to jest, kršenja zakona i običaja ratovanja; (c) *zločini protiv čovječnosti*: to jest, ubistvo, istrebljenje, *porobljavanje*, deportacija i druga nehumana djela ...<sup>1275</sup>

527. Tokijska optužnica,<sup>1276</sup> u onom dijelu koji se bavi konvencionalnim ratnim zločinima i zločinima protiv čovječnosti,<sup>1277</sup> uključivala je spominjanje rada u ratu, prisilnog rada i porobljavanja, bez razlikovanja između ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti.<sup>1278</sup> U Tokijskoj presudi<sup>1279</sup> također se nije sistematski pravila razlika između

---

zlostavljanje i teroriziranje takvih osoba. ...". (*ibid.*, str. 790). Milchu je krivica ustanovljena i za zločine protiv čovječnosti (tacka tri) za te iste ratne zločine u onoj mjeri u kojoj su se oni odnosili na strane nacije (*ibid.*, str. 790-791). U vezi sa definicijom krivičnih djela u ZKS-u 10, sudija Fitzroy D. Philips je u svom saglasnom mišljenju ustvrdio da ZKS 10 tretira kao odvojena krivična djela i kao različite tipove krivičnih djela deportaciju na ropski rad (kao ratni zločin) i porobljavanje (kao zločin protiv čovječnosti) (*ibid.*, *Concurring Opinion*, str. 860 na str. 866). U predmetu *Krupp (US v Krupp and Others)*, Presuda od 31. jula 1948., ponovo štampano u *Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10*, sv. IX, dio 2 (1997), str. 1327), Americki vojni tribunal je prihvatio *dictum* iz predmeta *Milch* primjenjiv na deportacije na ropski rad i porobljavanje, a koji je iznio sudija Philips (*ibid.*, str. 1432-1433). U tom predmetu Tribunal je uz to bio i mišljenja da je zapošljavanje zatvorenika iz koncentracijskih logora pod objelodanjenim okolnostima predstavljalo krivično djelo (*ibid.*, str. 1433-1435).

<sup>1273</sup> *US v Oswald Pohl and Others*, Presuda od 3. novembra 1947., ponovo štampano u *Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10*, sv. V, (1997), str. 958 na str. 970. Drugi predmeti prema ZKS-u 10, u kojima su se razmatrali porobljavanje i tome srodna pitanja, uključuju *IG Farben (US v Karl Krauch and Others)*, sažeto u *Law Reports of Trials of War Criminals*, Komisija za ratne zločine UN-a, sv. X (1997), str. 1-68 na 53; i *Flick (US v Friedrich Flick and Others)*, ponovo štampano u *Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10*, sv. VI (1997).

<sup>1274</sup> "Special Proclamation: Establishment of an International Military Tribunal for the Far East", nalog vrhovnog zapovjednika savezničkih snaga, Tokio, 19. januar 1946., u izmijenjenom obliku, 26. april 1946.

<sup>1275</sup> Cl. 5 Tokijske povelje.

<sup>1276</sup> Ponovo štampano u Pritchard, *The Tokyo Major War Crimes Trial, The records of the International Military Tribunal for the Far East With an Authoritative Commentary and Comprehensive Guide*, sv. 2 (1998).

<sup>1277</sup> "Trecu grupa: konvencionalni ratni zločini i zločini protiv čovječnosti" (tacke 53-55), *ibid.*, str. 12-14 optužnice.

<sup>1278</sup> Tacka 53 na zaobilazan je način sadržavala optužbu za urotu, također spominjući "osobe koje su imale kontrolu nad svakim od logora i radnih jedinica za ratne zarobljenike i internirane civile..." (*ibid.*, str. 13 optužnice). Dodatak D optužnici bio je uključen u optužnicu u okviru grupe tri optužbi. Dio dva dodatka



deportacije na ropski rad, ropskog rada i porobljavanja, a nije se niti pokušalo te pojmove detaljnije definirati.<sup>1280</sup> U vezi sa upotrebom rada civila sa okupiranih teritorija, ustvrđeno je sljedeće:

Nakon što su se opredijelili za politiku zapošljavanja ratnih zarobljenika i interniranih civila na poslovima koji su izravno doprinosili vodenju rata, te nakon što su uspostavili sistem sprovođenja te politike, Japanci su otišli i korak dalje, tako što su izvor radne snage nadopunjavali regrutirajući radnu snagu iz domaćeg stanovništva na okupiranim teritorijama. To regrutiranje radne snage obavljalo se uz lažna obećanja ili silom. Nakon što su ih regrutirali, radnike su transportirali u logore, gdje su ih zatvarali. Čini se da se između tih regrutiranih radnika sa jedne i ratnih zarobljenika te interniranih civila sa druge strane pravila mala ili nikakva razlika. Njih se sve smatralo ropskom radnom snagom koja se mogla iskorištavati do granica njihove izdržljivosti. Zbog toga smo te regrutirane radnike uključili u termin “internirani civili” kada god se taj termin koristi u ovom poglavlju.<sup>1281</sup>

528. Neke od odredbi Dopunskog protokola II iz 1977. godine<sup>1282</sup> i Ženevske konvencije IV iz 1949. godine<sup>1283</sup> mogu ovdje biti od pomoći. Oba dokumenta donekle upućuju na to od koga se u oružanom sukobu može zahtijevati da obavlja određene poslove, o kakvim se poslovima radi i pod kakvim uslovima. Date su i neke indikacije u vezi sa minimalnim zaštitama koje valja pružiti civilima, a osobito ženama i djeci, kojima se dosljedno jamci specijalna zaštita.

---

D spominje “nezakonitu upotrebu rada ratnih zarobljenika ...” (na str. iii). U dijelu dvanaest dodatka D spominje se “propust da se poštuje porodična cast i prava, život pojedinaca, ..., i deportacija te porobljavanje stanovništva ..., u suprotnosti sa [clanom 46 dodatka III (“O vojnoj vlasti nad područjem neprijateljske države”) Haške konvencije iz 1907. godine] i sa zakonima i obicajima ratovanja: veliki broj stanovnika [okupiranih] teritorija ubijeni su, mučeni, silovani te se prema njima loše postupalo i na druge načine, hapšeni su i zatvarani bez opravdanja, slani na prisilni rad, a njihova je imovina uništavana ili konfiscirane.” (na str. vi).

<sup>1279</sup> Ponovo štampana u Röling i Rüter, *The Tokyo Judgement: The International Military Tribunal for the Far East (IMTFE) 29 April 1946-12 November 1948*, sv. I (1997), str. 1-466 (izrecena 4-12. novembra 1948.).

<sup>1280</sup> Spominjanje prisilnog rada i ropskog rada u Tokijskoj presudi uključuje, u glavi VIII (“Konvencionalni ratni zločini (zločjela)”: *ibid.*, str. 388 (“Mnogi od zarobljenih Kineza bili su ... stavljeni u radne jedinice da rade za japansku vojsku ... Neki od tih zarobljenika ... transportirani su u Japan kako bi ublažili manjke radne snage u industriji municije.”); *ibid.*, str. 403-406 (upotreba prisilnog rada za izgradnju željezničke pruge Burma-Siam, uključujući i upotrebu regrutirane “domaće radne snage”); *ibid.*, str. 413-414 (rad ratnih zarobljenika i interniranih civila); *ibid.*, str. 416 (upotreba ratnih zarobljenika i interniranih osoba za rad na projektima koji imaju veze sa ratnim ciljevima); *ibid.*, str. 416-417 (upotreba “domaće” radne snage za prisilni rad). Spominjanje prisilnog rada i ropskog rada u vezi sa pojedinim optuženima uključuje: Kimura (*ibid.*, str. 452, upotreba ratnih zarobljenika za prisilni rad, uključujući rad na željezničkoj pruzi Burma-Siam); i Tojo (*ibid.*, str. 462-463, loše postupanje prema ratnim zarobljenicima i interniranim osobama, uključujući upotrebu rada ratnih zarobljenika za izgradnju željezničke pruge Burma-Siam).

<sup>1281</sup> *Ibid.*, str. 416-417 (poglavlje koje se spominje jest poglavlje VIII (“Konvencionalni ratni zločini (zločjela)”) presude.

<sup>1282</sup> Dopunski protokol Ženevskim konvencijama od 12. augusta 1949. o zaštiti žrtava nemedunarodnih oružanih sukoba (dalje u tekstu: Dopunski protokol II). Jugoslavija je ratificirala oba Dopunska protokola 11. juna 1979. Bosna i Hercegovina je 31. decembra 1992. preuzela obaveze iz oba Dopunska protokola.

<sup>1283</sup> Ženevska konvencija IV o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata od 12. augusta 1949. Jugoslavija je ratificirala Ženevske konvencije 21. aprila 1950. Bosna i Hercegovina je 31. decembra 1992. preuzela obaveze iz Ženevskih konvencija.

529. S tim u vezi od posebne je važnosti član 4 (“Temeljna jamstva”) Dopunskog protokola II kojim se “razvija i dopunjuje član 3 koji je zajednicki Ženevskim konvencijama od 12. augusta 1949.”<sup>1284</sup> Članom 4 se predviđa da u nemedunarodnim sukobima

(1) sve osobe koje izravno ne sudjeluju ... u neprijateljstvima, bez obzira na to je li njihova sloboda ograničena ili nije, imaju pravo na poštovanje svoje licnosti, svoje casti, svojih uvjerenja i svojih vjerskih obreda. U svakoj ce se prilici s njima postupati covjечно, bez ikakvog nepovoljnog razlikovanja. ... (2) Ne dirajući prethodne opće odredbe, prema osobama navedenima u stavku 1 zabranjeni su i ostaju zabranjeni, u svako doba i na svakom mjestu, ovi cinii: (a) nasilje protiv života, zdravlja i fizickog ili mentalnog blagostanja osoba, osobito ubojstvo te okrutni postupci, kao što su mucenje, sakacenje ili bilo koji oblik tjelesne kazne; ... (e) povrede osobnog dostojanstva, osobito uvredljivi i ponižavajući postupci, silovanje, prisilna prostitucija i bilo koji oblik povrede cudoreda; (f) ropstvo i trgovina robljem u svim oblicima; ... (h) prijetnje izvršenjem bilo kojeg od navedenih cina. ...<sup>1285</sup>

Spominjanje ropstva i trgovine robljem temelji se na članu 1 Konvencije o ropstvu iz 1926. godine. U jednom komentaru uz Dopunski protokol kaže se sljedeće:

U ovom retku ponavlja se smisao člana 8, stava 1 [Medunarodnog pakta o gradanskim i politickim pravima]. Ovdje je riječ o jednoj od “tvrdih” fundamentalnih garancija, ponovo potvrđenih Protokolom. Zabrana ropstva sada je opšte prihvacena i stoga usvajanje tog retka nije pokrenulo nikakvu diskusiju. Medutim, može se postaviti pitanje što se misli frazom “ropstvo i trgovina robljem u svim njihovim oblicima”. Ta formulacija preuzeta je iz Konvencije o ropstvu, prvog univerzalnog instrumenta za ovo pitanje, koja je usvojena 1926. godine (član 1). Dodatnom konvencijom o suzbijanju ropstva, trgovine robljem i institucija i praksi slicnih ropstvu, usvojenom 1956. godine, ta se zabrana nadopunjuje i ojacava. Zabranjuju se određene institucije i prakse usporedive s ropstvom, kao što su servitut za placanje dugova, kmetstvo, kupovina žena i eksploatacija dječjeg rada. ...<sup>1286</sup>

Druge odredbe Dopunskog protokola II, koje su od opšte relevantnosti za ovaj predmet, odnose se na djecu,<sup>1287</sup> na osobe koje su lišene slobode i koje moraju raditi<sup>1288</sup> i na zabranu prisilnog premještanja civila. Cilj posljednje spomenute odredbe jest sprecavanje raseljavanja civilnog stanovništva, što predstavlja nešto što se “ne može narediti iz razloga vezanih uz sukob, osim ako sigurnost doticnih gradanskih osoba ili imperativni vojni razlozi to ne zahtijevaju.”<sup>1289</sup>

<sup>1284</sup> Cl. 1(1) Dopunskog protokola II.

<sup>1285</sup> Cl. 4 dio je djela II (“Covjечно postupanje”) Dopunskog protokola I.

<sup>1286</sup> Sandoz, Swinarski i Zimmermann (ur.), *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949* (1987), str. 1376.

<sup>1287</sup> Cl. 4 Dopunskog protokola II.

<sup>1288</sup> Cl. 5 Dopunskog protokola II, koji ulazi u dio II (“Covjечно postupanje”) Dopunskog protokola II. Cl. 5(1) konkretno u vezi s radom predviđa sljedeće: “(1) Uz odredbe člana 4, u odnosu na osobe koje su lišene slobode i razloga vezanih uz oružani sukob, bilo da su internirane ili zatocene, poštovat ce se barem ove odredbe: ... (e) ako moraju raditi, uživati ce, što se tice uvjeta rada i zaštite na radu, pogodnosti slicne onima što ih uživa lokalno civilno stanovništvo.”

<sup>1289</sup> Potpuni tekst cl. 17 Dopunskog protokola II glasi: “(1) Ne može se narediti raseljavanje civilnog stanovništva iz razloga vezanih uz sukob, osim ako sigurnost doticnih gradanskih osoba ili imperativni vojni razlozi to zahtijevaju. Ako se takvo raseljavanje mora izvršiti, poduzet ce se sve moguće mjere ka~~o~~

530. Ženevskom konvencijom IV na sličan se način naglašava temeljna zaštita koju treba pružiti civilima. Članom 3, zajedničkim svim četirima Ženevskim konvencijama, koji se odnosi na nemedunarodne sukobe, a koji svoju primjenu nalazi u članu 3 Statuta MKSJ-a, predviđa se da će se s osobama koje izravno ne sudjeluju u neprijateljstvima u svakoj prilici postupati čovjечно. Druge spomena vrijedne odredbe Ženevske konvencije IV, usprkos tome što se primjenjuju samo na međunarodne oružane sukobe, uključuju član 24 (posebne odredbe u vezi sa djecom),<sup>1290</sup> član 27 (čovjечно postupanje sa zaštićenim osobama),<sup>1291</sup> član 31 (zaštita od prisile),<sup>1292</sup> član 32 (zabrana svih mjera koje mogu prouzročiti tjelesne patnje ili istrebljenje),<sup>1293</sup> član 42 (prisilni boravak i internacija),<sup>1294</sup> član 51 (zabrana rada i rekvizicije radne snage) i razni članovi koji se odnose na postupanje s interniranim osobama.<sup>1295</sup> Član 95, jedan od članova koji se

bi se civilno stanovništvo prihvatilo u zadovoljavajućim uvjetima što se tiče smještaja, zdravlja, higijene, sigurnosti i ishrane. (2) Gradanske se osobe ne mogu prisiliti da napuste vlastito područje iz razloga vezanih uz sukob.” Čl. 17 ulazi u dio IV (“Civilno stanovništvo”) Dopunskog protokola II. Razne odredbe Dopunskog protokola I Ženevskim konvencijama od 12. augusta 1949., koji se odnosi na zaštitu žrtava međunarodnih oružanih sukoba, iako se odnose na međunarodne oružane sukobe, takođe naglašavaju temeljnu zaštitu koju treba proširiti naročito na žene i djecu. To uključuje odredbu koja se odnosi na temeljna jamstva, a koja je jednim svojim dijelom slična odredbi iz Dopunskog protokola II, bez izricitog spominjanja ropstva (čl. 75). Drugom odredbom koja se odnosi na zaštitu žena iznosi se da se “žene moraju posebno poštovati i osobito će se štititi od silovanja, prisiljavanja na prostituciju i od bilo kojega drugog oblika povrede čudoreda”. (čl. 76(1)). Odredbom o zaštiti djece kaže se da se djeca “moraju posebno poštovati i moraju se štititi od svakog oblika povrede čudoreda.” (čl. 77).

<sup>1290</sup> Čl. 24 ulazi u dio II (“Opća zaštita stanovništva od nekih posljedica rata”) Ženevske konvencije IV.

<sup>1291</sup> Članom 27 predviđa se: “Zaštićene osobe imaju u svakoj prilici pravo na poštovanje svoje ličnosti, svoje časti, svojih obiteljskih prava, svojih vjerskih uvjerenja i obreda, svojih navika i svojih običaja. S njima će se u svako doba postupati čovjечно i štititi ih se od svakog čina nasilja ili zastrašivanja, uvreda i javne radoznalosti. Osobito će se štititi žene od svakog napada na njihovu čast i osobito od silovanja, prisiljavanja na prostituciju ili bilo kojeg oblika povrede čudoreda. Vodeći računa o odredbama koje se odnose na zdravstveno stanje, na dob i na spol, sa svim će se zaštićenim osobama strana sukoba u cijoj se vlasti nalaze postupati s jednakim obzirima, bez ikakvoga nepovoljnog razlikovanja osobito s obzirom na rasu, vjeroispovijed ili političko mišljenje. Strane sukoba mogu, međutim, u odnosu na zaštićene osobe poduzeti mjere kontrole ili sigurnosti koje bi bile potrebne zbog rata.” Ovaj član ulazi u dio III (“Status zaštićenih osoba i postupanje s njima”), odjeljak I (“Zajedničke odredbe za područja strana sukoba i okupirana područja”) Ženevske konvencije IV.

<sup>1292</sup> Čl. 31 ulazi u dio III (“Status zaštićenih osoba i postupanje s njima”), odjeljak I (“Zajedničke odredbe za područja strana sukoba i okupirana područja”) Ženevske konvencije IV.

<sup>1293</sup> Čl. 32 ulazi u dio III (“Status zaštićenih osoba i postupanje s njima”), odjeljak I (“Zajedničke odredbe za područja strana sukoba i okupirana područja”) Ženevske konvencije IV.

<sup>1294</sup> Članom 42 predviđa se sljedeće: “Internacija ili upućivanje zaštićenih osoba na prisilni boravak može se narediti samo onda ako je to apsolutno nužno radi sigurnosti sile u cijoj se vlasti te osobe nalaze. Ako neka osoba, posredovanjem predstavnika sile zaštitnice, dobrovoljno zatraži internaciju i ako njezin položaj uvjetuje potrebu za takvim korakom, internirat će je sila u cijoj se vlasti nalazi.” Čl. 42 ulazi u dio III (“Status zaštićenih osoba i postupanje s njima”), odjeljak II (“Stranci na području strane sukoba”) Ženevske konvencije IV.

<sup>1295</sup> Te odredbe ulaze u dio III (“Status zaštićenih osoba i postupanje s njima”), odjeljak IV (Pravila o postupanju s interniranim osobama) Ženevske konvencije IV i uključuju sljedeće: čl. 80 (“Internirci zadržavaju svoju punu pravnu osobnost i vršiti će prava koja iz toga proizlaze u mjeri u kojoj je to kompatibilno s njihovim statusom.”); čl. 82 (“Sila koja drži internirane okupit će ih, utoliko koliko je to moguće, prema njihovom državljanstvu, jeziku i običajima. ... Za citavo vrijeme internacije članovi iste obitelji, a osobito roditelji i njihova djeca, bit će zajedno u istom mjestu internacije, osim kad bi zbog potreba zapošljavanja, zdravstvenih razloga ili primjene odredaba glave IX ovog odjeljka razdvajanje bilo nužno. Internirci mogu zahtijevati da se njihova djeca koja su ostala na slobodi bez roditeljskog nadzora interniraju s njima. Internirani članovi iste obitelji bit će, u najvećoj mogućoj mjeri, zajedno u istim prostorijama i smješteni

odnose na postupanje s internircima, iznosi uslove pod kojim neka sila koja drži internirce može od interniraca zahtijevati da rade. Te odredbe vrijedi detaljnije citirati:

Sila koja drži internirce ne može ih upotrebljavati kao radnike ako to ne žele. U svakom je slučaju zabranjeno zapošljavanje, nametnuto zašticenoj osobi, koje bi značilo povredu članova 40 ili 51 ove Konvencije, kao i zapošljavanje na poslovima ponižavajuće i uvredljive prirode. ... Te odredbe ne prijece pravo sile koja drži internirce da zaposli internirce na upravnim poslovima i poslovima održavanja u mjestima internacije, da odredi te osobe na rad u kuhinjama ili na druge domaćinske poslove ...<sup>1296</sup> Nijedan se internirac, međutim, ne može prisiliti da obavlja poslove za koje ga je službeni liječnik proglasio fizički nesposobnim. Sila koja drži internirce preuzima punu odgovornost za sve uvjete rada, za medicinsku njegu, za isplatu plaća i naknada za ozljede na radu i profesionalne bolesti. ...

Član 40 odnosi se na postupanje sa strancima na teritoriji strane u sukobu.<sup>1297</sup> Njegovim odredbama predviđa se sljedeće:

Zašticene se osobe mogu prisiliti da rade samo u istoj mjeri kao i državljani strane sukoba na cijem se području nalaze. Ako su zašticene osobe neprijateljski državljani, mogu se prisiliti da obavljaju samo poslove koji su uobičajeno nužni da bi se osigurali ishrana, smještaj, odjeca, prijevoz i zdravlje ljudskih bica i koji nisu u izravnoj vezi s vođenjem vojnih operacija. U slučajevima spomenutima u prethodnim stavcima, zašticene osobe koje su prisiljene da rade uživati će iste uvjete rada i iste mjere zaštite kao i domaći radnici, osobito što se tiče plaće, dužine radnog vremena, odjece i opreme ...

Član 51 odnosi se na postupanje sa zaštićenim osobama na okupiranim teritorijima.<sup>1298</sup>

U njegovom relevantnom dijelu određuje se da okupacijska sila

ne može zašticene osobe prisiliti da rade ako nisu navršile osamnaest godina, a tada samo na poslovima koji su nužni za potrebe okupacijske vojske ili za službe od javnog interesa, ishranu, smještaj, odijevanje, prijevoz ili zdravlje stanovništva okupirane zemlje. ... Radnicima će se placati pravica naknada, a posao će biti razmjeran njihovim fizičkim i intelektualnim sposobnostima. ...

531. Članom 27 Ženevske konvencije IV, na primjer, određuje se posebni obzir prema ženama, i to tako što će se žene "osobito štiti od svakog napada na njihovu cast i

---

odvojeno od ostalih interniraca; moraju im se, takode, pružiti potrebne olakšice da bi mogli voditi obiteljski život."); cl. 95; i cl. 96 ("Sve izdvojene radne jedinice ostaju dio jednog mjesta internacije i o njemu ovisne. Nadležne vlasti sile koja drži internirce i zapovjednik tog mjesta internacije odgovorni su za poštovanje odredaba ove Konvencije u radnoj jedinici. Zapovjednik će voditi uredan spisak radnih jedinica koje mu pripadaju i priopćavati ga delegatima sile zaštitnice, Medunarodnog odbora Crvenog križa ili drugih humanitarnih organizacija, koji bi posjetili mjesto internacije.").

<sup>1296</sup> Internircima, koji su za stalno određeni na takve poslove, sila koja drži internirce isplacivat će pravicu nadoknadu (cl. 95 Ženevske konvencije IV).

<sup>1297</sup> Cl. 40 ulazi u dio III ("Status zaštićenih osoba i postupanje s njima"), odjeljak II ("Stranci na području strane sukoba") Ženevske konvencije IV.

<sup>1298</sup> Cl. 51 ulazi u dio III ("Status zaštićenih osoba i postupanje s njima"), odjeljak III ("Okupirana područja") Ženevske konvencije IV.

osobito od silovanja, prisiljavanja na prostituciju ili bilo kojeg oblika povrede cudoreda.  
...”<sup>1299</sup> Citiranom odredbom

... prokazuju se određene prakse do kojih je, na primjer, došlo tokom posljednjeg Svjetskog rata, kada su bezbrojne žene svih dobnih skupina, pa čak i djeca, bile izvrnute povredama najgore vrste: silovanjima počinjenim na okupiranim teritorijama, okrutnom postupanju svake vrste, sakacenjima, itd. Na područjima na kojima su vojnici bili stacionirani ili kroz koja su prolazili, hiljade su žena bile prisiljene da protiv svoje volje budu u bordelima ili su bile zaražene spolnim bolestima, čija je ucestalost narasla do alarmantnih razmjera.<sup>1300</sup>

532. Pretresno vijeće primjećuje da u ovom predmetu nisu iznesene tvrdnje da su žrtve relevantne za tačke optužnice u vezi sa porobljavanjem bile internirane ili upucene na prisilni boravak. Takve tvrdnje, da su i bile iznesene, ne bi bile valjane.<sup>1301</sup>

533. Razni međunarodni ugovori o ljudskim pravima spominju ropstvo ili srodne pojmove, a da ih pritom jasno ne definiraju. Među njima su Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. godine (dalje u tekstu: Univerzalna deklaracija),<sup>1302</sup> Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. (dalje u tekstu: Međunarodni pakt),<sup>1303</sup> Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama

<sup>1299</sup> Pretresno vijeće riječ “cast” interpretira u smislu riječi “dostojanstvo”, pri čemu u ni na koji način ne umanjuje svoje stajalište da je ovdje riječ o nasilnim krivičnim djelima.

<sup>1300</sup> Pictet (ur.), *Commentary on IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War* (1958), str. 205, uz referencu na *Commission of Government Experts for the Study of the Convention for the Protection of War Victims (Geneva, Apr 14-26, 1947). Preliminary Documents*, sv. III, str. 47.

<sup>1301</sup> Vidi cl. 42 Ženevske konvencije IV, citiran gore. Vidi takode cl. 41, 43 i dio III, odjeljak IV (“Pravila o postupanju s internircima”, cl. 79-141) Ženevske konvencije IV i cl. 17 Dopunskog protokola II, citiran gore. U vezi sa cl. 42 Ženevske konvencije IV Pictet (ur.), *Commentary on IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War* (1958), str. 258, iznosi se sljedeće: “... puka činjenica da je neka osoba pripadnik neprijateljske sile ne može se smatrati prijetecom po sigurnost zemlje u kojoj ta osoba živi. To stoga nije valjan razlog da se nju internira ili uputi na prisilni boravak. Da bi se opravdalo pribjegavanje takvim mjerama, država mora imati dobre razloge za procjenu da dotična osoba svojim aktivnostima, saznanjima ili kvalifikacijama predstavlja stvarnu prijetnju sadašnjoj ili budućoj sigurnosti države. ... Ubuduće se samo apsolutnom nužnošću, zasnovanom na zahtjevima državne bezbjednosti, može opravdati pribjegavanje tim dvjema mjerama i to samo onda kada bezbjednost ne može biti osigurana drugim, manje strogim mjerama.”

<sup>1302</sup> Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima predviđa se da “niko ne smije biti držan u ropstvu ili ropskom odnosu; ropstvo i trgovina robljem zabranjuju se u svim njihovim oblicima.” (cl. 4 Univerzalne deklaracije).

<sup>1303</sup> Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima predviđa se da se “(1) niko ne može držati u ropstvu; ropstvo i trgovina robljem su zabranjeni u svakom obliku. (2) Niko se ne može držati u potčinjenosti. (3) (a) Niko se ne može primorati na prisilan ili obavezan rad; ... (c) ne smatra se kao “prisilni i obavezan rad” u smislu ovog stava: ... (iii) svaka služba koja se zahtijeva u slučaju više sile ili katastrofe koja ugrožava život ili blagostanje zajednice ...” (cl. 8 Međunarodnog pakta; ne smije se odstupiti od cl. 8(1) i (2); cl. 4(2) Međunarodnog pakta). Na osnovu *travaux préparatoires* vidljivo je da se terminom “ropstvo” /*slavery*/ implicira uništenje pravne ličnosti, relativno ograničenog i tehničkog pojma, dok je potčinjenost /*servitude*/ jedna opštija ideja koja pokriva sve moguće oblike dominacije čovjeka nad čovjekom (Bossuyt, *Guide to the “Travaux Préparatoires” of the International Covenant on Civil and Political Rights* (1987), str. 164-165, 167-168; Nowak, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary* (1993), str. 148). Osim toga, *nedobrovoljnost* je fundamentalna karakteristika definicije “prisilnog ili obaveznog rada”, dok su ropstvo i potčinjenost zabranjeni čak ako i postoji dobrovoljnost (Bossuyt, *Guide to the “Travaux Préparatoires” of the International Covenant on Civil and Political Rights* (1987), str. 167).

iz 1950. (dalje u tekstu: Evropska konvencija),<sup>1304</sup> Americka konvencija o ljudskim pravima iz 1969. (dalje u tekstu: Americka konvencija)<sup>1305</sup> i Africka povelja o ljudskim pravima i pravima naroda iz 1981. godine (dalje u tekstu: Africka povelja).<sup>1306</sup>

534. Evropska komisija i Sud za ljudska prava do sada još nisu rješavali u nekom predmetu koji bi makar izdaleka podsjećao na ovaj koji se nalazi pred Vijećem. Međutim, neke od primjedbi i zaključaka tih dviju institucija u vezi s interpretacijom relevantnih odredbi Evropske konvencije mogu biti od pomoći u ovom predmetu. U predmetu *Van Droogenbroeck v Belgium*<sup>1307</sup> Evropska komisija je uz ostalo iznijela mišljenje da se u Evropskoj konvenciji ne iznosi eksplicitno razlika između položaja ropske zavisnosti i prisilnog rada, dodajući sljedeće:

Može se, međutim, smatrati da uz obavezu obavljanja određenih usluga za druge, pojam ropske zavisnosti obuhvata i obavezu za "roba" da živi na posjedu druge osobe i nemogućnost promjene njegovih uslova.<sup>1308</sup>

Evropska komisija u ovoj se interpretaciji prvenstveno povodila za članom 1 Dodatne konvencije o ropstvu.<sup>1309</sup>

535. Evropski sud za ljudska prava razmatrao je u predmetu *Van der Musselle v Belgium*<sup>1310</sup> tužbu jednog pravnik od kojeg se zahtijevalo da brani jednu osobu bez naknade i bez refundiranja njegovih troškova. Taj pravnik je tvrdio, između ostalog, da je uslijed tih okolnosti došlo do situacije prisilnog ili obaveznog rada, što je u suprotnosti sa članom 4(2) Evropske konvencije. Sud je primijetio da "prisilni i obavezni rad" nije definiran u Evropskoj konvenciji te da se s tim u vezi ne može pronaci nikakav

---

<sup>1304</sup> Članom 4 Evropske konvencije predviđa se: "(1) Niko neće biti držan u ropstvu ili položaju ropske zavisnosti. (2) Niko neće biti primoravan da obavlja prinudni ili obavezni rad. (3) Za potrebe ovog člana izraz "prinudni ili obavezni rad" ne uključuje: (a) bilo koji rad koji se normalno zahtijeva od osobe koja se nalazi u zatvoru ... ili za vrijeme uslovnog otpusta; (b) bilo koju službu vojne prirode ... (c) bilo koju službu koja se zahtijeva u slučaju izvanredne situacije ili katastrofe koja ugrožava život ili blagostanje zajednice; (d) bilo koji rad ili službu koji su dio uobičajenih građanskih obaveza." Prema članu 15(2) Evropske konvencije ni pod kakvim okolnostima se ne dopušta odstupanje od prvog stava čl. 4

<sup>1305</sup> Američkom konvencijom se predviđa da "niko neće biti izvrnut ropstvu ili nedobrovoljnom položaju ropske zavisnosti, koji su zabranjeni u svim svojim oblicima, kao i trgovina robljem i prodaja žena." (čl. 6(1)). Nadalje se predviđa da se ni od koga neće tražiti da obavlja prisilni ili obavezni rad (čl. 6(2)), osim u slučaju ograničenih iznimnih situacija (čl. 6(3)). Čl. 6 ne može se suspendirati ni pod kakvim okolnostima (čl. 27).

<sup>1306</sup> Afričkom poveljom predviđa se da "svaka osoba ima pravo na poštovanje dostojanstva inherentnog ljudskom biću i na priznanje njenog zakonom određenog statusa. Zabranjuju se svi oblici eksploatacije i degradacije čovjeka, a posebno ropstvo, trgovina robljem, mucenje, okrutno, necovjечно ili degradirajuće kažnjavanje i postupci." (čl. 5 Afričke povelje).

<sup>1307</sup> *Application No 7906/77, Decision of 5 July 1979 on the admissibility of the application*, Evropska komisija za ljudska prava, D/R 17, 59.

<sup>1308</sup> *Ibid.*, str. 72.

<sup>1309</sup> *Ibid.*

<sup>1310</sup> *Application No 8919/80, Judgement (merits) of 23 November 1983*, Evropski sud za ljudska prava, A 70.

putokaz u raznim dokumentima Vijeca Evrope u vezi s pripremnim radom na Evropskoj konvenciji.<sup>1311</sup> Sastavljači nacrtu Konvencije, kao i sastavljači člana 8 Međunarodnog pakta, temeljili su svoj rad u velikoj mjeri na Konvenciji o prisilnom i obaveznom radu iz 1930. godine.<sup>1312</sup> Sud je prilikom interpretacije termina “prisilni i obavezni rad”, na način na koji se taj termin koristi u Evropskoj konvenciji, izricito uzeo u obzir Konvenciju o prisilnom i obaveznom radu iz 1930. i Konvenciju o prisilnom radu iz 1957.<sup>1313</sup> Sud je ustanovio da se riječ “rad” ne ograničava na fizički rad.<sup>1314</sup> Razmatrajući pridjev “prisilni”, Sud je iznio stav da ta riječ “asocira na ideju fizičkog ili mentalnog pritiska ...”.<sup>1315</sup> Što se pak riječi “obavezni” tiče, s tim u vezi mora postojati rad “do kojeg je došlo ... pod prijetnjom nekom kaznom” i koji je izvršen protiv volje doticne osobe, to jest rad za koji se ta osoba ‘nije dobrovoljno ponudila’”.<sup>1316</sup> Sud se takode pozvao na jurisprudenciju Evropske komisije koja je dosljedna u svom stavu da se elementi prisilnog ili obaveznog rada sastoje od rada ili usluge obavljenih protiv volje doticne osobe, kao i uslova da su obavljeni rad, odnosno usluga nepravilni ili ugnjetavacki te da rad, odnosno usluga uključuju neizbježnu patnju.<sup>1317</sup> Sud se izricito distancirao od drugog elementa koji je definirala Komisija<sup>1318</sup> i usvojio drugaciji pristup,<sup>1319</sup> došavši na kraju do zaključka da u smislu člana 4(2) Evropske konvencije u datom predmetu ne postoji obavezni rad.<sup>1320</sup>

536. Pretresno vijeće takode ima u vidu Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena iz 1979. godine, koja uključuje obavezu država članica da suzbijaju “sve oblike trgovine ženama, kao i iskorišćavanja prostitucije žena.”<sup>1321</sup> Konvencijom o pravu djeteta iz 1989. godine takode se konkretno zabranjuju svi oblici trgovine djecom.<sup>1322</sup> Za razliku od Konvencije o suzbijanju trgovine osobama i eksploatacije

<sup>1311</sup> *Ibid.*, par. 32.

<sup>1312</sup> *Ibid.*

<sup>1313</sup> *Ibid.*

<sup>1314</sup> *Ibid.*, par. 33.

<sup>1315</sup> *Ibid.*, par. 34.

<sup>1316</sup> *Ibid.*

<sup>1317</sup> *Ibid.*, par. 37.

<sup>1318</sup> Uz primjedbu da taj element ne proizlazi iz člana 2(1) Konvencije o prisilnom i obaveznom radu iz 1930., nego iz drugih članova iste Konvencije koji nisu s tim u vezi, a koji se tiču prijelaznih odredbi (*ibid.*, par. 40).

<sup>1319</sup> *Ibid.*

<sup>1320</sup> *Ibid.*, par. 40.

<sup>1321</sup> Čl. 6 Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena. Jugoslavija je tu Konvenciju ratificirala 26. februara 1982. Bosna i Hercegovina je 1. septembra 1993. preuzela obaveze iz Konvencije. Više od 160 država su članice ove Konvencije.

<sup>1322</sup> Čl. 11(1) Konvencije o pravu djeteta (“Države članice preduzimaju mjere za borbu protiv nelegalnog transfera i nevraćanja djece iz inozemstva.”). Jugoslavija je Konvenciju o pravu djeteta ratificirala 3. januara 1991. Bosna i Hercegovina preuzela je obaveze iz te Konvencije 1. septembra 1993. Više od 190 država su članice Konvencije.

prostitucije iz 1949. godine, gorespomenuti ugovori ne zahtijevaju vezu između trgovine i prostitucije.<sup>1323</sup>

537. Komisija za međunarodno pravo UN-a dosljedno je uključila ropstvo kao zločin protiv čovječnosti u svoje nacrt kodeksa o zločinima protiv mira i bezbjednosti čovječanstva.<sup>1324</sup> Nacrt kodeksa o zločinima protiv mira i bezbjednosti čovječanstva iz 1991. godine uključuje “dovodenje neke osobe u status ropstva, ropске zavisnosti ili prisilnog rada, odnosno održavanje tog statusa” u smislu sistematskog ili masovnog kršenja ljudskih prava, kategorije koja odgovara zločinima protiv čovječnosti.<sup>1325</sup> U komentaru uz nacrt odredbe iznosi se da se taj dio nacrt zasniva na nekima od konvencija koje definiraju ta krivična djela, odnosno na Konvenciji o ropstvu, Dopunskoj konvenciji o ropstvu, Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima i na dvije konvencije Međunarodne organizacije rada.<sup>1326</sup> Nacrt kodeksa o zločinima protiv mira i bezbjednosti čovječanstva iz 1996. godine uključuje porobljavanje kao zločin protiv čovječnosti.<sup>1327</sup> U definiciji se kaže da termin “porobljavanje” znaci

dovodenje neke osobe u status ropstva, ropске zavisnosti ili prisilnog rada, odnosno održavanje tog statusa, u suprotnosti sa čvrsto ustanovljenim i široko prihvaćenim standardima međunarodnog prava, kao što su: Konvencija o ropstvu iz 1926. (ropstvo); [Dopunska konvencija o ropstvu] iz 1956. (ropstvo i ropска zavisnost); [Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima] (ropstvo i ropска zavisnost); i [Konvencija o prisilnom radu] iz 1957. (prisilni rad).<sup>1328</sup>

Nacrt kodeksa uključuje i “silovanje, prisilnu prostituciju i druge oblike seksualnog zlostavljanja” kao zločin protiv čovječnosti.<sup>1329</sup> Budući da je riječ o tijelu koje se sastoji od stručnjaka za međunarodno pravo, uključujući i pravne savjetnike vlada, koje je izabrala Generalna skupština UN-a, rad Komisije za međunarodno pravo - u najmanju

---

<sup>1323</sup> Radna grupa za savremene oblike ropstva takode je nedavno usvojila preporuku u kojoj stoji da “trgovina ženama i djevojkama koja prelazi državne granice u svrhu seksualne eksploatacije savremeni je oblik ropstva i predstavlja teško kršenje ljudskih prava.” (Izveštaj Radne grupe za savremene oblike ropstva na dvadeset i trećoj sjednici (E/CN.4/Sub.2/1998/14), preporuka 4).

<sup>1324</sup> Vidi cl. 2, stav 11 Nacrta kodeksa o zločinima protiv mira i sigurnosti čovječanstva *Yearbook of the International Law Commission* (1954), sv. II, dokumenti sa šestog zasjedanja, uključujući i izvještaj Komisije upućen Generalnoj skupštini, str. 150.

<sup>1325</sup> Izvještaj Komisije za međunarodno pravo o radu četrdeset i treće sjednice, 29. april – 19. juli 1991., GA, *Supplement No 10* (A/46/10), str. 265 (cl. 21).

<sup>1326</sup> *Ibid.*, str. 267-268.

<sup>1327</sup> Izvještaj Komisije za međunarodno pravo o radu četrdeset i osme sjednice, 6. maj – 26. juli 1996., GA, *Supplement No 10* (A/51/10), str. 93 (cl. 18 (zločini protiv čovječnosti) Nacrta kodeksa).

<sup>1328</sup> *Ibid.*, par. 10, str. 98.

<sup>1329</sup> *Ibid.*, str. 93.



ruku u vezi s ovim pitanjima - može se smatrati pokazateljem za situaciju u međunarodnom običajnom pravu.<sup>1330</sup>

538. Što se tice geografskog područja koje je relevantno za ovaj predmet, Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1976. godine (dalje u tekstu: Krivični zakon SFRJ) kriminalizirao je ratne zločine protiv civilnog stanovništva, što uključuje i naređivanje ili počinjenje prisilne prostitucije, silovanja i prisilnog rada.<sup>1331</sup> Kriminalizira se nadalje i uspostavljanje “ropskih odnosa” i transportiranje ljudi u “ropskom odnosu”, i to kako slijedi:

(1) Ko stavi drugog u ropски odnos ili se upusti u trgovinu osobama koje su u ropskom odnosu ili ko podstiče drugog da proda svoju slobodu ili slobodu lica koje izdržava, kaznice se zatvorom od jedne do deset godina. (2) Ko prevozi lica koja se nalaze u ropskom odnosu iz jedne zemlje u drugu, kaznice se zatvorom od šest meseci do pet godina.<sup>1332</sup>

### 3. Zaključak

539. Ukratko, Pretresno vijeće nalazi da se u vrijeme relevantno za ovu optužnicu porobljavanje kao zločin protiv čovječnosti u međunarodnom običajnom pravu sastojalo od vršenja nekog od oblika ili svih ovlasti koje proizlaze iz prava vlasništva nad nekom osobom.

540. Stoga Pretresno vijeće smatra da je *actus reus* kršenja vršenje nekog od oblika ili svih ovlasti koje proizlaze iz prava vlasništva nad nekom osobom. *Mens rea* tog kršenja sastoji se od namjernog vršenja takvih ovlasti.

541. Ova definicija je možda šira od tradicionalnih i katkada naizgled različitih definicija ropstva, trgovine robljem i ropске zavisnosti, te prisilnog ili obaveznog rada koje se mogu naći na drugim područjima međunarodnog prava. To je osobito vidljivo u već ranije spomenutim raznim predmetima iz Drugog svjetskog rata, u kojima je prisilni

<sup>1330</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, Presuda, predmet br. IT-95-17/1-T, 10. decembar 1998., par. 227.

<sup>1331</sup> Cl. 142 Krivičnog zakona SFRJ (“Ko kršeci pravila međunarodnog prava za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije naredi da se prema civilnom stanovništvu vrše ... necovečna postupanja, ... nanošenje velikih patnji ili povreda telesnog integriteta ili zdravlja; ... prisiljavanje na prostituciju ili silovanje; ... druga protivzakonita zatvaranja ... prisiljavanje na prinudni rad ... ili ko izvrši neko od navedenih dela, kaznice se zatvorom najmanje pet godina ili smrtnom kaznom.”) Cl. 154 Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine od 28. novembra 1998. sličan je cl. 142 Krivičnog zakona SFRJ.

<sup>1332</sup> Cl. 155 Krivičnog zakona SFRJ. Clanom 167 Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine iz 1998. godine predviđa se sljedeće: “(1) Ko kršeci pravila međunarodnog prava stavi drugog u ropски ili njemu sličan odnos ili ga drži u takvom odnosu, kupi, proda, preda drugoj osobi ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji ovakve osobe ili potice drugog da proda svoju slobodu ili slobodu osobe koju izdržava ili se o njoj stara, kaznit će se zatvorom od jedne do deset godina. (2) Ko prevozi osobe koje se nalaze u ropskom ili njemu sličnom odnosu iz jedne zemlje u drugu, kaznit će se zatvorom od šest mjeseci do pet godina. (3) Ko djelo iz st. 1. i 2. ovog člana učini prema maloljetnoj osobi kaznit će se zatvorom najmanje pet godina.”

ili obavezni rad bio uključen u porobljavanje kao zločin protiv čovječnosti. Rad Komisije za međunarodno pravo, o kojem se već govorilo, dodatno podupire taj zaključak.<sup>1333</sup>

542. Prema toj definiciji obilježja porobljavanja uključuju elemente kontrole i vlasništva, ograničenje ili kontrolu autonomije pojedinca, slobode izbora ili slobode kretanja i, često, stjecanje neke dobiti za počinitelja. Ne postoji pristanak ili slobodna volja žrtve. Slobodna volja ili pristanak postaju nemogući ili irelevantni uslijed, na primjer, prijetnje ili upotrebe sile, odnosno drugih vrsta prinude, uslijed straha od nasilja, prevare ili lažnih obećanja, zbog zloupotrebe vlasti, zbog položaja ranjivosti žrtve, uslijed zatocjenja ili zarobljeničtva, psihološkog pritiska ili socijalno-ekonomskih uslova. Dalji pokazatelji porobljavanja obuhvataju eksploataciju, primoravanje na obavljanje prisilnog ili obaveznog rada, odnosno usluga, često bez nadoknade i često, mada ne i nužno, uz fizičke patnje, spolno općenje, prostituciju i trgovanje ljudima. Što se tiče prisilnog ili obaveznog rada, odnosno usluga, međunarodno pravo, uključujući i neke od odredbi Ženevske konvencije IV i Dopunskih protokola, jasno pokazuje da nije zabranjen svaki oblik rada ili usluga koji obavljaju zaštićene osobe, uključujući i civile, u oružanom sukobu - no, za takav rad ili usluge zadati su strogi uslovi. "Nabavljanje" ili "prodaja" nekoga za novcanu ili neku drugu naknadu ne predstavlja uslov za

---

<sup>1333</sup> Vidi takode Rimski statut stalnog Međunarodnog krivičnog suda iz 1998. godine (dalje u tekstu: Statut stalnog Međunarodnog krivičnog suda), usvojen u Rimu 17. jula 1998., PCNICC/1999/INF/3 (17. august 1999.) (do početka februara 2001. godine 27 država je ratificiralo Statut stalnog Međunarodnog krivičnog suda, a 139 država ga je potpisalo, uključujući i Bosnu i Hercegovinu, koja je Statut potpisala 17. jula 2000. Da bi Statut stalnog Međunarodnog krivičnog suda stupio na snagu, potrebno je 60 ratifikacija). Clanom 30 ("Element svijesti") Statuta stalnog Međunarodnog krivičnog suda predviđa se sljedeće: "(1) Ako nije drugacije predviđeno, neka osoba će biti krivično odgovorna i podlijevat će kažnjavanju za krivično djelo iz nadležnosti Suda samo ako su posebna obilježja krivičnog djela počinjena s namjerom i znanjem. (2) U svrhu ovog clana, namjera neke osobe obuhvata: (a) u odnosu na ponašanje, htijenje te osobe da u ponašanju sudjeluje; (b) u odnosu na posljedicu, htijenje te osobe da svojim ponašanjem prouzroci posljedicu ili svijest da će posljedica nastupiti u normalnom toku događaja. (3) U svrhu ovog clana, "znanje" znaci svijest o tome da neka okolnost postoji ili da će neka posljedica nastupiti u normalnom toku događaja. S tim u skladu tumacit će se i "znati" i "znajući". U Statutu stalnog Međunarodnog krivičnog suda na više se mjesta spominje porobljavanje. Kao zločin protiv čovječnosti (cl. 7) zabranjuje se "... porobljavanje" te "... silovanje, seksualno ropstvo, prisilna prostitucija, prisilna trudnoća, prisilna sterilizacija ili bilo koji drugi oblik seksualnog nasilja usporedive težine" (cl. 7(1)(g)). "Porobljavanje" "... znaci vršenje neke ili svih ovlasti koje proizlaze iz prava vlasništva nad nekom osobom i uključuje vršenje takvih ovlasti prilikom trgovanja osobama, a osobito ženama i djecom." (cl. 7(2)(c)). "Prisilna trudnoća" se definira kao "protivpravno zatocjenje žene koja je prisilno zatrudnila, s namjerom da se utice na nacionalni sastav nekog stanovništva ili da se izvrše druga teška kršenja normi međunarodnog prava. ..." (cl. 7(2)(f)). To što se navedena kršenja iznose u posebnim stavcima Statuta stalnog Međunarodnog krivičnog suda ne treba interpretirati kao da to znaci da, na primjer, seksualno ropstvo nije oblik porobljavanja. Takvo razdvajanje treba objasniti cinjenicom da se za najbolje rješenje smatralo da kršenja koja se sastoje od seksualnog nasilja budu okupljena u istu grupu. Očigledno je da ove odredbe ne pokazuju nužno kakav je bio status relevantnog prava u vrijeme relevantno za ovaj predmet. Međutim, te odredbe u određenoj mjeri ukazuju na *opinio juris* koji je postojao u relevantnom međunarodnom obicajnom pravu u vrijeme kada su te preporuke usvojene. Vidi npr. *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 227; *Tužilac protiv Tadica*, predmet br. IT-94-A, Presuda, 15. juli 1999., par. 223.

porobljavanje. No, kada se ucini nešto takvo, to predstavlja prvorazredan primjer ostvarivanja prava vlasništva nad nekim. Trajanje pretpostavljenog vršenja ovlasti koje proizlaze iz prava vlasništva drugi je faktor koji se može razmotriti prilikom utvrđivanja toga da li je neko bio porobljen. Međutim, njegova važnost u svakom konkretnom predmetu ovisit će o postojanju drugih pokazatelja porobljavanja. Samo zatocenje i držanje neke osobe u zarobljeništvu, ovisno o okolnostima predmeta, obično ne predstavlja porobljavanje.

543. Pretresno vijeće se stoga uopšteno slaže s onim faktorima za koje je tužilac iznio da ih valja uzeti u obzir prilikom utvrđivanja toga da li je pocinjeno porobljavanje. Ti faktori su kontrola nad necijim kretanjem,<sup>1334</sup> kontrola fizicke okoline,<sup>1335</sup> psihološka kontrola,<sup>1336</sup> mjere preduzete za sprecavanje ili ometanje bijega,<sup>1337</sup> sila, prijetnja silom ili prinuda,<sup>1338</sup> trajanje,<sup>1339</sup> ostvarivanje prava na ekskluzivnost,<sup>1340</sup> podvrgavanje okrutnom postupanju i zlostavljanju,<sup>1341</sup> kontrola nad seksualnošću<sup>1342</sup> i prisilni rad.<sup>1343</sup> Tužilac je takode iznio tvrdnju da relevantan faktor predstavlja vec i sama cinjenica da se neku osobu moglo kupiti, prodati, njome trgovati ili je naslijediti, odnosno da se na isti takav nacin moglo raspolagati njenim radom ili uslugama.<sup>1344</sup> Pretresno vijeće smatra da *sama cinjenica* da se to *može* uciniti nije dovoljna, no cinjenica da je do takvih postupaka doista i došlo mogla bi predstavljati relevantan faktor.

## **H. Kumulacija osudujucih presuda**

### **1. Kontekst**

544. Središnje pitanje u vezi s kumulacijom osudujucih presuda jest može li se optuženog na osnovu istog postupanja osuditi za više krivicnih djela.

545. Što se tice predmeta pred nama, optuženi se u nekoliko slucajeva na osnovu istog postupanja i prema istom clanu Statuta terete za više krivicnih djela, kao što su mucenje i silovanje po clanu 5 Statuta. Optuženi se takode terete za krivicna djela prema dva

---

<sup>1334</sup> *Prosecutor's Pre-Trial Brief I*, par. 205.

<sup>1335</sup> *Ibid.*, par. 207.

<sup>1336</sup> *Ibid.*, par. 208.

<sup>1337</sup> *Ibid.*, par. 209.

<sup>1338</sup> *Ibid.*, par. 210.

<sup>1339</sup> *Ibid.*, par. 211.

<sup>1340</sup> *Ibid.*, par. 212.

<sup>1341</sup> *Ibid.*, par. 213.

<sup>1342</sup> *Ibid.*, par. 214.

<sup>1343</sup> *Ibid.*, par. 216.

<sup>1344</sup> *Ibid.*, par. 220.

clana Statuta, a opet na osnovu istog postupanja, kao što je, na primjer, mucenje prema clanu 5 i mucenje i/ili silovanje prema clanu 3 Statuta.

546. Tužilac tvrdi da se u sljedecim okolnostima optuženog može optužiti, osuditi, te da mu se može izreci kazna za kumulativne optužbe koje proizlaze iz istog postupanja: kada krivicna djela sadrže razlicite elemente; kada odredbe koje definiraju krivicna djela štite razlicita dobra; ili kada je neophodno izreci osudujucu presudu za oba krivicna djela kako bi se u potpunosti opisalo šta je optuženi napravio.<sup>1345</sup> Odbrana tvrdi da se optuženog ne može optužiti i osuditi za više krivicnih djela za samo jednu radnju.<sup>1346</sup>

547. Iako je Žalbeno vijece u predmetu *Delalic* svoju presudu donijelo tek nedavno,<sup>1347</sup> u ovom predmetu ovo Pretresno vijece, bez pomoci strana, primjenjuje pristup pitanju kumulacije osudujucih presuda koji je usvojila vecina sudija koji su donijeli presudu u spomenutom žalbenom postupku.

## 2. Pravo

### (a) Kumulacija optužbi

548. Žalbeno vijece u predmetu *Delalic* zauzelo je stav da kumulaciju optužbi valja dopustiti.<sup>1348</sup> Glavni razlog za to je cinjenica što je tužiocu nemoguće sa sigurnošcu odrediti, prije iznošenja svih dokaza, koje ce od tacaka po kojima se optuženi tereti biti dokazane. Pretresno vijece je u boljem položaju da procijeni, nakon iznošenja cjelokupnog dokaznog materijala, koje od tacaka treba zadržati.<sup>1349</sup>

### (b) Kumulacija osudujucih presuda

#### (i) Pristup koji je u predmetu *Delalic* iznijelo Žalbeno vijece

549. Žalbeno vijece u predmetu *Delalic* zauzelo je stav da je kumulacija osudujucih presuda dopustiva samo u određenim okolnostima.<sup>1350</sup> Vrijedi citirati relevantni dio te presude u cijelosti:

412. ... ovo Žalbeno vijece smatra da razlozi pravivosti prema optuženom i princip da samo razlicita krivicna djela opravdavaju višestruke osude nužno namecu zakljucak da su višestruke krivicne osude po razlicitim odredbama za

<sup>1345</sup> *Ibid*, par. 926.

<sup>1346</sup> *Defence Final Trial Brief*, par. N.1.2., N.2.1 i N.4.6.

<sup>1347</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet broj IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001.

<sup>1348</sup> *Ibid*, par. 400.

<sup>1349</sup> *Ibid*.

<sup>1350</sup> *Ibid*, par. 412-413.

isto ponašanje dopustive samo ako svaka od doticnih odredbi sadrži materijalno razlicit element koji druga ne sadrži. Element je materijalno razlicit od nekog drugog elementa ako zahtijeva dokaz cinjenice koji drugi element ne zahtijeva.

413. Ako ovaj test nije zadovoljen, vijece mora odluciti za koje ce krivicno djelo optuzenog proglasiti krivim. Pri donošenju te odluke valja se rukovoditi principom da osudu treba izreci po užoj od dvije odredbe. Tako, ako neki skup cinjenica sankcionišu dvije odredbe, od kojih jedna sadrži dodatni element koji je materijalno razlicit, osudu treba izreci samo po toj drugoj odredbi.<sup>1351</sup>

550. Prema tome, nakon procjene cjelokupnog dokaznog materijala, a prije odlucivanja o tome koje ce se osudjuce presude, ako ih bude, donijeti za pojedine optuzene, Pretresno vijece prvo mora odrediti je li optuzeni na osnovu istog postupanja terecen za više od jednog krivicnog djela iz Statuta. Kao drugo, ako postoje dokazi za utvrdivanje oba krivicna djela, ali je djelo pocinjeno u osnovi isto, Pretresno vijece mora odrediti sadrži li jedna relevantna odredba iz Statuta neki bitno razliciti element koji ne sadrži druga. To podrazumijeva usporedivanje elemenata relevantnih odredbi iz Statuta – cinjenice konkretnog predmeta ne igraju nikakvu ulogu u ovakvom odredivanju. Kao trece, ako relevantne odredbe ne sadrže kljucne razlikovne elemente, Pretresno vijece treba odabrati onu odredbu koja je specificnija.

551. Što se tice ucinka kumulacije osudjujucih presuda zasnovanih na istom postupanju na odmjeravanje kazne, Žalbeno vijece u predmetu *Delalic* zauzelo je stav da se mora osigurati da konacna ili zbirna kazna bude odraz ukupnosti kriminalnog postupanja i sveukupne vinosti pocinitelja.<sup>1352</sup> Kod odmjeravanja kazne u obzir se mora uzeti šteta koja bi mogla biti nanesena pocinitelju kumulacijom osudjujucih presuda za isto ponašanje.

(ii) Primjena ustanovljenog pristupa na ovaj predmet

552. Žalbeno vijece u predmetu *Delalic* bavilo se pitanjem kumulativnih osudjujucih presuda u kontekstu clanova 2 i 3 Statuta. Ovo Pretresno vijece smatra da se pristup koji je ustanovljen u toj presudi mora primijeniti i u predmetu pred nama, koji se odnosi na clanove 3 i 5 Statuta. Ne bi bilo primjereno primjenjivati razlicite pristupe za razlicite slucajeve kumulacije optuzbi.

---

<sup>1351</sup> *Ibid.*

<sup>1352</sup> *Ibid.*, par. 429 i 430.

553. Tužilac na temelju istog kriminalnog postupanja tereti Dragoljuba Kunarca za mucenje prema clanovima 5 i 3<sup>1353</sup> i za silovanje prema clanovima 5 i 3.<sup>1354</sup> Takode na temelju istog kriminalnog postupanja tužilac tereti Dragoljuba Kunarca i Radomira Kovaca za porobljavanje prema clanu 5 i za povrede licnog dostojanstva prema clanu 3.<sup>1355</sup> Na temelju istog kriminalnog postupanja, Zoran Vukovic je bio optužen za djela mucenja i djela silovanja prema clanovima 5 i 3.<sup>1356</sup>

554. Tužilac ne tvrdi da bi se optuženima na temelju istog postupanja trebale izreci osudujuce presude za silovanje i porobljavanje prema clanu 5. Višestruki i raznovrsni napadi na seksualni integritet žrtava, za koje se tvrdi da su se odigrali, predstavljaju jedan od glavnih faktora koje valja razmotriti kada se utvrđuje da li je bilo izvršeno porobljavanje.<sup>1357</sup> Tužilac navodi sljedece:

Glavna osobina porobljavanja koje su vršili optuženi Kunarac i Kovac bilo je spolno iskorištavanje tih djevojaka i žena. Sve primjenjivane mjere kontrole služile su toj svrsi. Višestruki napadi na seksualni integritet žrtava, kroz silovanje i druge vrste seksualnog nasilja bili su neki od najociglednijih primjera ostvarivanja vlasnickog prava od strane optuženih.<sup>1358</sup>

Nadalje, što se tice silovanja i povreda licnog dostojanstva, tužilac ovdje optužene odvojeno tereti za silovanje i povrede licnog dostojanstva, iako je, po mišljenju tužioca, silovanje ocito moglo biti i bilo klasificirano kao povreda licnog dostojanstva.<sup>1359</sup> U svjetlu ustvrdenog, problem kumulativnih osudujucih presuda ne javlja se u vezi sa silovanjem i porobljavanjem, te silovanjem i povredama licnog dostojanstva, jer se te optužbe ne zasnivaju na istom postupanju.

555. Imajuci na umu ove optužnice i podneske tužioca, ovdje, dakle, valja odgovoriti na sljedeca pitanja. Kao prvo, mogu li se dopustiti osudujuce presude i za krivicno djelo prema clanu 3 i za krivicno djelo prema clanu 5, pri cemu se ta krivicna djela temelje na istom postupanju? Kao drugo, može li se dopustiti da se temeljem istog postupanja izreknu osudujuce presude i za silovanje i za mucenje prema istom clanu Statuta?

a. Osudujuce presude prema clanovima 3 i 5 Statuta

<sup>1353</sup> *Prosecutor's Final Trial Brief*, par. 925 i bilješka 1979 (tacke 1 i 3 te 5 i 7 optužnice IT-96-23).

<sup>1354</sup> *Prosecutor's Final Trial Brief*, par. 925 i bilješka 1979 (tacke 1 i 3 te 5 i 7 optužnice IT-96-23).

<sup>1355</sup> *Prosecutor's Final Trial Brief*, par. 925 i bilješka 1981 (tacke 18 i 21 optužnice IT-96-23).

<sup>1356</sup> *Prosecutor's Final Trial Brief*, par. 925 i bilješka 1982 (tacke 21 do 24 optužnice IT-96-23/1).

Pretresno vijeće smatra da u ovom kontekstu tužilac greškom nije spomenuo tacke 33-36.

<sup>1357</sup> *Prosecutor's Final Trial Brief*, par. 800-807.

<sup>1358</sup> *Prosecutor's Final Trial Brief*, par. 801.

<sup>1359</sup> *Prosecutor's Final Trial Brief*, par. 772.

556. Primjenjujući pristup koji je usvojilo Žalbeno vijeće u predmetu *Delalic*, mogu se dopustiti osuđujuće presude za krivično djelo prema članu 3 i za krivično djelo prema članu 5, pri čemu se oba djela zasnivaju na istom postupanju. To je tako zbog toga što svaki od tih članova ima najmanje jedan ključni razlikovni element koji se ne javlja kod onog drugog. Ključni razlikovni element u članu 3 u odnosu na član 5 je uslov postojanja neksusa, prema kojem mora postojati bliska veza između radnji nekog optuženog i oružanog sukoba.<sup>1360</sup> Ključni razlikovni element prema članu 5 u odnosu na član 3 je uslov postojanja široko rasprostranjenog i sistematskog napada na civilno stanovništvo. Drugim riječima, bez obzira jesu li krivična djela koja se terete prema članovima 3 i 5 Statuta samo nabrojana ili specificirana, dopuštene su osuđujuće presude prema oba člana Statuta za djela koja se zasnivaju na istom postupanju. Što se tice predmeta pred nama, osuđujuće presude koje se temelje na istom postupanju dopuštaju se za osuđujuće presude za silovanje prema oba člana Statuta, osuđujuće presude za mučenje prema oba člana Statuta, osuđujuće presude za porobljavanje prema članu 5 i za povredu ličnog dostojanstva prema članu 3, osuđujuće presude za silovanje prema članu 5 i za mučenje prema članu 3, osuđujuće presude za silovanje prema članu 3 i za mučenje prema članu 5, te osuđujuće presude za porobljavanje prema članu 5 i za silovanje prema članu 3.

b. Mučenje i silovanje prema članovima 3 i 5 Statuta

557. Primjenjujući pristup koji je usvojilo Žalbeno vijeće u predmetu *Delalic*, mogu se dopustiti osuđujuće presude za silovanje i mučenje bilo prema članu 3 ili prema članu 5, temeljene na istom postupanju. Uspoređujući elemente silovanja i mučenja prema članu 3 i prema članu 5, ključni razlikovni element silovanja u odnosu na mučenje je seksualna penetracija. Ključni razlikovni element mučenja u odnosu na silovanje je nanošenje teške boli ili patnji s ciljem dobivanja informacija ili priznanja, kažnjavanja, zastrašivanja, prisiljavanja ili diskriminacije žrtve ili neke treće osobe.

---

<sup>1360</sup> *Prosecutor's Final Trial Brief*, par. 690-696; *Prosecutor's Pre-Trial Brief I*, par. 98-105; *Tužilac protiv Tadića*, predmet broj IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995., par. 70 ("bliska povezanost"); *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet broj IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 193 (spominjanje "ocite veze", "bliske povezanosti"), 197 ("ocita povezanost") i 295. Ovaj uslov postojanja neksusa nije bio uzet u obzir u *Tužilac protiv Kupreškica i ostalih*, predmet broj IT-95-16, Presuda, 14. januar 2000., par. 699 i dalje.

## V. NALAZI PRETRESNOG VIJECA

### A. Opšta pitanja razmotrena u vezi sa procjenom dokaza

558. Dokazni materijal u ovom predmetu Pretresno vijeće je procjenjivalo u skladu sa Statutom i Pravilnikom o postupku i dokazima Međunarodnog suda, a tamo gdje ovi izvori ne daju nikakve smjernice, procjenjivalo ga je na način koji u najvećoj mjeri ide u prilog donošenju pravilne odluke u ovom predmetu i koji je u duhu Statuta i opštih pravnih načela.<sup>1361</sup>

559. Pretresno vijeće je u odnosu na optužene primijenilo presumpciju nevinosti iznesenu u članu 21(3) Statuta, a koja utjelovljuje jedan opšti pravni princip. Prema tom principu, optužba snosi teret dokazivanja krivice optuženih, i – u skladu sa pravilom 87(A) koje takođe utjelovljuje opšti pravni princip - optužba krivicu mora dokazati van razumne sumnje.

560. Pošto član 21(4)(g) Statuta predviđa da nijedan optuženi ne može biti primoran da svjedoci sam protiv sebe, iz činjenice da optuženi Radomir Kovac i Zoran Vuković nisu svjedocili ne izvlači se nikakav nepovoljan zaključak. Odlučujući o tome da li valja prihvatiti dokaze tužioca, Pretresno vijeće je uzelo u obzir svjedočenje Dragoljuba Kunarca. Činjenica da je Dragoljub Kunarac izabrao da svjedoci ne znači da on prihvata ikakav teret dokazivanja svoje nevinosti. Pristup koji je Pretresno vijeće usvojilo sastojao se u tome da utvrdi da li svjedočenja svjedoka optužbe valja prihvatiti na način da ona van razumne sumnje dokazuju činjenice iz optužnice, bez obzira na dokaze koje su predocili Dragoljub Kunarac i odbrana.

561. Pretresno vijeće je pažljivo procijenilo dokaze sa sudjenja vezane za identifikaciju, pri čemu je pokazalo poseban oprez. Pretresno vijeće prihvata da su dokazi koji se odnose na identifikaciju inherentno neizvjesni. To je posljedica mnogih poteškoca svojstvenih procesu identifikacije, koje su posljedica cudljivosti ljudskog opažanja i sjećanja.<sup>1362</sup> Činjenica da je svjedočenje nekog svjedoka iskreno nije dovoljna. Suštinsko pitanje u vezi s identifikacijom nije u tome da li je svjedočenje iskreno, već da li je pouzdano. S obzirom na burne i često traumatizirajuće okolnosti u kojima su se svjedoci nalazili, Pretresno vijeće je duboko svjesno mogućnosti greške

---

<sup>1361</sup> Pravilo 89(B).

<sup>1362</sup> Nepouzdanost dokaza vezanih za identifikaciju uopšteno se razmatra u odluci donijetoj u toku sudjenja u ovom predmetu: Odluka po prijedlogu za donošenje oslobadajuće presude, 3. juli 2000., par. 8.



prilikom kasnije identifikacije neke osobe koju svjedok ranije nije poznavao. Pretresno vijeće takode prihvata mogućnost da su neki drugi ljudi možda lažno koristili ime optuženog ili da je nešto što su rekli svjedocima možda pogrešno shvaceno.

562. Shodno tome, Pretresno vijeće je znatnu težinu dalo opisima ljudi za koje svjedokinje tvrde da su ih silovali i pažljivo razmotrilo da li svjedocenja drugih svjedoka potkrepljuju date opise. Svaka od tih svjedokinja upitana je može li u sudnici nekoga identificirati kao čovjeka koji ju je silovao. Kako sve okolnosti sudenja nužno navode takvog svjedoka da identificira lice kome se sudi (ili, tamo gdje se sudi većem broju lica, konkretnu osobu kojoj se sudi, a koja najviše lica na čovjeka koji se tereti za dato krivično djelo), Pretresno vijeće tim identifikacijama u sudnici nije davalo nikakvu pozitivnu dokaznu težinu.<sup>1363</sup>

563. Postoje i druga razmatranja koje je Pretresno vijeće uzelo u obzir kada se radi o svjedocenju tih svjedoka.

564. Sama priroda iskustava kroz koja su svjedokinje prošle za njih je u to vrijeme bila traumatična i ne može se razumno očekivati da se sjete sitnih detalja konkretnih događaja za koje se optuženi terete, kao što je tačan slijed događaja, ili tačni datumi i vrijeme događaja koje su opisivale.<sup>1364</sup> Činjenica da su te svjedokinje bile zatocene sedmicama i mjesecima, ne znajući koji je datum i nemajući pristupa satu, bez mogućnosti da svoja iskustva bilježe, čini još većim njihove teškoće da se kasnije sjete detalja tih događaja. Uopšteno govoreći, manje razlike u svjedocenjima raznih svjedokinja ili razlike u svjedocenju određene svjedokinje i izjave koju je ona ranije dala, Pretresno vijeće nije smatralo faktorom koji diskreditira njihova svjedocenja, ukoliko se radi o svjedokinji koja se ipak sjetila suštine navodnog događaja do prihvatljivih detalja. Takav pristup varira zavisno od okolnosti vezanih za svaku pojedinu svjedokinju, a posebno od kvalitete njenog svjedocenja u odnosu na suštinu konkretnog događaja koji se navodi u optužnici. Prilikom odlučivanja o tome da li eventualne manje razlike treba uzeti kao faktor kojim se diskreditira svjedocenje svjedokinja u cjelini, Pretresno vijeće je uzelo u obzir i činjenicu da su se ti događaji odigrali približno osam godina prije njihovog svjedocenja.

565. Mnoge od tih svjedokinja su u vrijeme događaja o kojima govore bile maloljetne. Neke od njih imale su samo petnaest godina. Detalji kojih možemo očekivati da se sjete

---

<sup>1363</sup> Posljedice neuspjeha takvog svjedoka da izvrši identifikaciju u sudnici razmatraju se u istoj odluci: *ibid*, par. 19.

ove svjedokinje razlikuju se od onih koje možemo očekivati od svjedokinja koje su bile zrelije u vrijeme odigravanja relevantnih događaja. To ne znači da prije prihvatanja svjedocenja tih mladih svjedokinja Pretresno vijeće zahtijeva bilo kakav niži standard uvjerljivosti. U svakom trenutku Pretresno vijeće je primjenjivalo kriterijum dokaza van razumne sumnje. Iako je činjenica da se te svjedokinje nisu mogle sjetiti detalja zaista otežavala zadatak optužbe da obezbijedi dokaze koji bi bili prihvatljivi u traženoj mjeri, činjenica da se one nisu mogle sjetiti perifernih detalja, uopšteno govoreći, nije smatrana faktorom koji bi diskreditirao njihovo svjedocenje.

566. U pojedinim slučajevima, o nekom događaju za koji se tereti neki od optuženih svjedocila je samo jedna svjedokinja. Pravilo 96 posebno odbacuje zahtjev koji postoji ili je postojao u nekim nacionalnim pravnim sistemima da se svjedocenje žrtve koja tvrdi da je silovana mora dodatno potkrepiti – riječ je o zahtjevu koji je uistinu uklonjen iz većine tih nacionalnih pravnih sistema.<sup>1365</sup> Ipak, ostaje činjenica da je samo jedna svjedokinja svjedocila o datom događaju, i to obično zbog toga što je ona, s izuzetkom optuženog, bila jedina osoba prisutna kada se navodno odigrao događaj za koji se optuženi tereti. U takvoj situaciji, Pretresno vijeće je svjedocenje svjedoka optužbe razmotrilo s velikom pažnjom prije nego što bi ga prihvatilo kao osnovu za zaključak o krivici bilo kojeg od optuženih. Što se tiče pitanja silovanja, Pretresno vijeće je razmotrilo svjedocenja tri stručna svjedoka koje je pozvala odbrana, ali je njihova mišljenja odbacilo na osnovu toga što su oni pošli ili od pravnih zahtjeva koji ne postoje u međunarodnom pravu ili pak od potrebe postojanja činjeničnih posljedica, što Pretresno vijeće ne prihvata.<sup>1366</sup>

## **B. Postojanje oružanog sukoba i uslovi s tim u vezi**

567. Dana 8. aprila 1992. u Foci je izbio oružani sukob između srpskih i muslimanskih snaga. Srpskim snagama je trebalo približno sedam dana da preuzmu vlast u gradu Foci i još otprilike deset dana da opštinu Foca stave potpuno pod svoju kontrolu. Borbe su se nastavile u okolini Foce. Pretresno vijeće prima k znanju da su se strane složile sa tim da je na području Foce od aprila 1992. pa barem do februara 1993. postojao oružani sukob. Pretresno vijeće je uvjeren da je oružani sukob u sve tri gorenavedene opštine ustanovljen van razumne sumnje.

---

<sup>1364</sup> *Tužilac protiv Ante Furundžije*, IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par.113.

<sup>1365</sup> Štaviše, Žalbeno vijeće je bilo mišljenja da svjedocenje samo jednog svjedoka o materijalnoj činjenici, pravno gledano, ne zahtijeva potkrepljivanje: *Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, 24. mart 2000., par. 62.

568. Pretresno vijeće se takode uvjerilo da su zločini pocinjeni u osnovi, a za koje se tereti u optužnicama, tijesno vezani za oružani sukob. Taj sukob ne samo da je omogućio mnoga krivična djela pocinjena u osnovi, nego su ta djela u velikoj mjeri bila dio sukoba. Ubijanja, silovanja i druga zlostavljanja muslimanskih civila direktna su posljedica oružanog sukoba i činjenice da je taj oružani sukob izgleda zaštitio, uopšteno govoreći, pocinioce od krivičnih sankcija. Nije relevantno to što su se, u vrijeme kada su se odvijali događaji za koje se optuženi terete, stvarne borbe iz Foce – nakon što je grad definitivno pao u ruke Srba – premjestile na okolna područja, budući da prema kriterijumu neksusa s oružanim sukobom iz člana 3 Statuta nije nužno da krivična djela budu direktno pocinjena u vrijeme stvarnog trajanja borbi ili na samom mjestu njihovog odvijanja. Humanitarno pravo primjenjuje se i dalje na citavoj teritoriji pod kontrolom jedne od strana, nezavisno od toga da li se konkretne borbe i dalje vode na mjestu na kojem su se odigrali doticni događaji. Stoga je dovoljno to što su zločini bili u tijesnoj vezi s neprijateljstvima koja su trajala na drugim dijelovima teritorije pod kontrolom strana u sukobu. Uslov da dato djelo bude u tijesnoj vezi s oružanim sukobom zadovoljen je ukoliko su, kao u ovom slučaju, zločini pocinjeni kao posljedica borbi a prije prekida oružnih aktivnosti na određenom području, te ako su pocinjeni radi postizanja nekog cilja ili iskorištavanja situacije nastale uslijed borbi. Krivična djela iz obje optužnice u potpunosti zadovoljavaju te uslove utoliko što Pretresno vijeće smatra dokazni materijal dovoljnim da bi se ta krivična djela utvrdila.

569. Pretresno vijeće takode ima u vidu da su trojica optuženih kao vojnici za vrijeme sukoba aktivno učestvovali u izvršavanju vojnih zadataka, boreći se za jednu od strana u oružanom sukobu,<sup>1367</sup> naime za srpsku stranu, i da su stoga znali da se odvija oružani sukob. Dokazni materijal takode ukazuje na to da nijedna od njihovih žrtava ni na koji način nije učestvovala u neprijateljstvima.

### **C. Napad na civilno stanovništvo i uslovi s tim u vezi**

570. Pretresno vijeće je uvjeren van razumne sumnje da su na području i u periodu koji se navodi u optužnicama IT-96-23 i IT-96-23/1 srpske snage izvršile napad širokijeg razmjera uperen protiv muslimanskog civilnog stanovništva. Napad je obuhvatio opštine Focu, Gacko i Kalinovik.

---

<sup>1366</sup> T. 5326-5363 (Aleksandar Jovanovic); T. 5412-5448 (Dušan Dunjic); T. 5449-5477 (Sandra Raškovic-Ivic).

<sup>1367</sup> Vidi par. 407 u kojem Pretresno vijeće spominje mogući uslov iz zajedničkog člana 3 da pocinilac možda mora biti u nekoj vezi s jednom od strana u sukobu.

571. Prije nego što je oružani sukob započeo, muslimanski civili su odstranjeni iz društvenog i profesionalnog života zajednice, nisu im isplaćivane plate ili im je rečeno da njihove usluge više nisu potrebne. Većina muškaraca Muslimana je razoružana. Uskoro je uslijedilo njihovo potpuno izopćenje, pri čemu im je sloboda kretanja i okupljanja bila drastično ograničena.

572. Politicka propaganda SDS-a postala je agresivnija, a izlivi nasilja i paljenja kuća češći. Mnogi muslimanski seljani u okolini Foče bili su tako preplašeni da su riješili radije spavati po šumama nego riskirati da ih žive spale u njihovim kućama ili da ih na neki drugi način ugrozi napad na njihova mjesta.

573. Kad su se gradovi i sela potpuno našli u njihovim rukama, srpske snage – vojska, policija, paravojne jedinice, a ponekad čak i srpski seljani, koristili su isti obrazac ponašanja: muslimanske kuće i stanove sistematski su pljackali ili spaljivali, muslimanske seljane kupili i zarobljavali, a koji put ih pritom tukli ili ubijali. Muškarce i žene su razdvajali, a mnoge muškarce zatocili u zatvoru KP Dom.

574. Žene su držali u raznim zatoceničkim centrima, gdje su morale živjeti u nepodnošljivim higijenskim uslovima, gdje su zlostavljane na razne načine, što je za mnoge od njih uključivalo opetovana silovanja. Srpski vojnici ili policajci dolazili bi u te zatoceničke centre, birali jednu ili više žena, izvodili ih i silovali. Mnoge žene i djevojke, uključujući i 16 svjedokinja optužbe, silovane su na taj način. Neke od njih su iz tih zatoceničkih centara odvodili u privatne stanove i kuće, gdje su morale kuhati, čistiti i služiti srpske vojnike koji su tamo stanovali. Podvrgavane su i seksualnim zlostavljanjima.

575. Konkretno, Pretresno vijeće nalazi da su civili Muslimani koji su bili zatoceni u školi u Kalinoviku, Srednjoškolskom centru u Foci i sportskoj dvorani "Partizan" držani u nehigijenskim uslovima i bez tople vode. Nisu dobivali dovoljno hrane. Imali su ograničenu slobodu kretanja. Nije im bilo dozvoljeno da odlaze na neku drugu teritoriju niti da se vrate svojim kućama. Većina njihovih kuća spaljena je ili opljackana. Bili su pod stražom i živjeli su u atmosferi zastrašivanja. Pretresno vijeće se uvjerilo da su škola u Kalinoviku, Srednjoškolski centar u Foci i sportska dvorana "Partizan" u relevantnom periodu služili kao zatocenički centri.

576. Sve to događalo se pred očima, sa punim znanjem, a ponekad i uz neposredno učesće lokalnih vlasti, posebno policije. Nacelnik policijskih snaga u Foci, Dragan

Gagovic, identificiran je kao jedan od ljudi koji su dolazili u te zatocenicke centre da izvode i siluju žene.

577. Nakon višemjesečnog sužanjstva, mnoge žene su protjerane ili razmijenjene. Neki muškarci proveli su u zatoceništvu čak dvije i po godine samo zbog toga što su Muslimani. Svi tragovi muslimanskog prisustva i kulture izbrisani su sa tog područja. U Foci gotovo da više nema Muslimana. Sve džamije u Foci su uništene. U januaru 1994. srpske vlasti su svoju potpunu pobjedu – “sticanje premoci” nad Muslimanima, kako je to iskreno navela odbrana,<sup>1368</sup> krunisale mijenjanjem imena Foca u “Srbije”, što doslovno znači “grad Srba”.<sup>1369</sup> Skoro svi preostali Muslimani, muškarci i žene iz sve tri opštine, uhapšeni su, okupljeni, razdvojeni i zatvoreni ili zatoceni u nekoliko zatoceničkih centara kao što su Buk Bijela, srednja škola u Kalinoviku, “Partizan”, Srednjoškolski centar u Foci i KP Dom u Foci, i to po obrascu koji se stalno ponavljao. Neki od tih ljudi su ubijeni, neki silovani ili teško pretučeni. Jedini razlog za takvo postupanje prema njima bila je činjenica što su po svom etničkom porijeklu bili Muslimani.

578. Imajući sve to u vidu, Pretresno vijeće se uvjerilo da se radilo o sistematskom napadu Vojske bosanskih Srba i paravojnih jedinica na civilno muslimansko stanovništvo opština Foca, Gacko i Kalinovik.

579. Odbrana je ustvrdila da je cilj srpske agresije bio ostvarivanje premoci nad Muslimanima u doticnoj regiji.<sup>1370</sup> Činjenica da je srpska agresija imala i vojne ciljeve, te da je jedan od ciljeva bio osvajanje teritorije, ovdje je irelevantna jer kriterijumi “oružanog sukoba” i “napada na civilno stanovništvo” nisu istovjetni. Ako smatramo da jedan takav element zaista čini dio opštih uslova za zlocine protiv čovječanstva, politika na kojoj se zasnivao srpski napad bila je ostvarivanje totalne premoci nad Muslimanima u tom kraju i konačno stvaranje homogene srpske regije. S tim ciljem, ta politika je obuhvatala i protjerivanje putem terora, odnosno poticanje ostalih Muslimana da napuste dato područje iz straha da će ih Srbi zlostavljati, zatvoriti, pa čak i ubiti ako im padnu u ruke.

---

<sup>1368</sup> *Defence Final Trial Brief*, par. B22.

<sup>1369</sup> *Prosecution Submission Regarding Admissions and Contested Matters*, 1. februar 2000., str. 4, tacka 3; *Prosecution Submission Regarding Admissions and Contested Matters Regarding the Accused Zoran Viukovic*, 8. mart 2000., str. 4, tacka 3.

<sup>1370</sup> *Defence Final Trial Brief*, str. 30.

580. Kao što su odbranu često podsjećali za vrijeme sudjenja, činjenica da je muslimanska strana eventualno pocinila slicna zvjerstva protiv srpskih civila, argument koji je pred Tribunal *mutatis mutandis* iznosio skoro svaki optuženi Srbin i branilac, irelevantna je u kontekstu ovog predmeta.

581. Pretresno vijeće se takode uvjerilo da je van razumne sumnje dokazano kako su trojica optuženih znali da se odvija napad protiv civilnog muslimanskog stanovništva i da se njihova krivična djela uklapaju u taj napad ili cine njegov dio.

582. Po sopstvenim riječima, Dragoljub Kunarac je bio odgovoran za prikupljanje informacija o neprijatelju. On je bio dobro informiran vojnik koji je imao pristupa najvišoj vojnoj komandi na tom području. S obzirom na svoju ulogu i položaj, Dragoljub Kunarac je ocito znao za namjeru vlasti da na svaki mogući način savladaju Muslimane, pa čak i korištenjem zločinackih sredstava. On sam dobrovoljno se javio i preuzeo značajne odgovornosti u sprovođenju tog plana, pri čemu je učestvovao u mnogim vojnim operacijama na području Foče. On je, dakle, bio svjestan načina na koji su ta sela napadana i postupaka prema njihovim stanovnicima Muslimanima.

583. Dragoljub Kunarac je takode znao da su muslimanske žene posebno bile na meti jer je nekoliko njih lično odveo svojim ljudima, a nekolicinu je i sam silovao. Tokom jednog od tih silovanja, on je verbalnom i fizičkom agresijom izrazio svoje stanovište da su silovanja Muslimanki jedan od mnogih načina na koji Srbi mogu potvrditi svoju nadmoć i pobjedu nad Muslimanima. Silujući FWS-183, optuženi Dragoljub Kunarac joj je rekao da treba uživati u tome "da je jebe Srbin". Nakon što su on i još jedan vojnik bili gotovi, Dragoljub Kunarac joj se smijao i dodao da će sada nositi srpsko dijete i da neće znati ko mu je otac. Pored toga, Dragoljub Kunarac je odvodio mnoge muslimanske djevojke iz raznih zatoceničkih centara, a neke od njih je u različitim vremenskim intervalima držao da bi ih on i njegovi vojnici silovali.

584. Pretresno vijeće takode ima u vidu da su stalno ponavljanje ovih događaja i predvidljiva sudbina žena bili posebno očiti u slučaju optuženog Dragoljuba Kunarca i njegove grupe vojnika. Djevojke i žene koje su birali Dragoljub Kunarac ili njegovi ljudi, sistematski su odvodene u bazu tih vojnika koja se nalazila u kući u ulici Osmana Đikica br. 16. Tu su te žene i djevojke, za koje je Dragoljub Kunarac znao da su civili,<sup>1371</sup> silovali njegovi ljudi ili optuženi lično.

---

<sup>1371</sup> *Prosecution Submission Regarding Admissions and Contested Matters*, 1. februar 2000., par. 2-23.

585. Ovim djelima Dragoljub Kunarac je pokazao ne samo da je znao za napad i za to da se njegovi zlocini uklapaju u ili cine dio tog napada, vec je jasno pokazao da je to upravo i bila njegova namjera. Pokazao je apsolutni prezir prema Muslimanima uopšte, a posebno prema Muslimankama. Svoju odvažnost u borbi optuženi Dragoljub Kunarac koristio je da stekne poštovanje svojih ljudi, a to poštovanje je održavao tako što im je pribavljao žene.

586. Optuženi Radomir Kovac takode je bio potpuno svjestan kako napada na muslimanske seljane, tako i cinjenice da njegova djela cine dio tog napada. Prema nekolicini svjedoka odbrane, Kovac je sâm rekao da su Muslimani, a posebno Muslimanke, izloženi opasnosti ili riziku u Foci. Kovac je 3. jula 1992. licno ucestvovao u nasilnom preuzimanju Trošnja, nebranjenog sela ciji su stanovnici u strahu pobjegli u šumu. Za vrijeme tog napada, nekoliko seljana je ubijeno ili pretuceno, a žene su okupljene. Pretresno vijece ima u vidu da su upravo toga dana dvije od žena koje su kasnije držane u Kovacevom stanu, FWS-87 i FWS-75, uhvacene u tom selu. Kovac je znao i priznao da su te cetiri žene bile civili.<sup>1372</sup>

587. Dok su cetiri djevojke, FWS-75, FWS-87, A.B. i A.S. držane u njegovom stanu, optuženi Radomir Kovac ih je zlostavljao, a tri djevojke je mnogo puta silovao, perpetuirajuci tako napad na civilno muslimansko stanovništvo. Kovac je u svoj stan takode pozivao svoje prijatelje, a ponekad im je dozvoljavao i da siluju neku od djevojaka. Pored toga, Kovac je prodao tri djevojke, A.S., A.B. i FWS-87. Prije njihove prodaje, Kovac je FWS-75 i A.B. dao drugim srpskim vojnicima koji su ih zlostavljali više od tri sedmice prije nego što su vracene Kovacu, koji je jednu nakon toga prodao, a drugu dao svojim poznancima.

588. Optuženi Radomir Kovac znao je za napad na civilno muslimansko stanovništvo, i nastavljao ga je time što je patnje ovih djevojaka produžavao, prodavši ili poklonivši ih muškarcima za koje je znao da ce ih silovati i zlostavljati.

589. Optuženi Zoran Vukovic takode je znao za napad i spremno u njemu ucestvovao. Vukovic se nalazio u Buk Bijeloj 3. jula 1992., kada su u ovo naselje dovedeni seljani iz tog kraja, mahom žene i djeca. Znao je za premlacivanja koja su tamo vršena, jer su ga vidjeli kako odvodi amidžu/daidžu FWS-75, koji je bio obliven krvlju. Vukovic je takode znao da se vrše silovanja, pošto je tog istog dana u Buk Bijeloi i sam silovao FWS-50. Iako se Vukovic u optužnici IT-96-23/1 ne tereti za ovo silovanje i premda se

ono nece uzimati u obzir prilikom donošenja osudujuce presude ili izricanja kazne, ono pokazuje da je Vukovic znao za napad na muslimanske civile i u njemu spremno ucestvovao.

590. Optuženi Zoran Vukovic bio je svjestan opasnosti kojima su bili izloženi Muslimani u Foci, pošto je tokom oružanog sukoba konkretno pomagao nekim gradanima, Muslimanima, za koje je znao da su u opasnosti.

591. Zoran Vukovic je takode perpetuirao napad time što je licno silovao najmanje dvije muslimanske djevojke, FWS-75 i FWS-50. Silujuci FWS-50, djevojku za koju je znao da je istih godina kao i njegova kci, Zoran Vukovic se hvalisao time da je prema njoj mogao mnogo gore postupiti i da je imala sreću zbog te slucajne okolnosti. Iako se silovanje FWS-75 ne navodi u optužnici IT-96-23/1, te se nece uzimati u razmatranje prilikom donošenja osudujuce presude i izricanja kazne Zoranu Vukovicu, to silovanje ostaje važan pokazatelj duševnog stanja optuženog i njegovog poznavanja postojecih okolnosti u tom vremenskom periodu.

592. Pretresno vijeće se uvjerilo da su zlocini koje su pocinili sva trojica optuženih bili dio napada na civilno muslimansko stanovništvo i da su sva trojica optuženih ispunili uslov *mens rea*, koji se navodi u clanu 5 Statuta. Pretresno vijeće se uvjerilo da su sva trojica optuženih znali za napad i da su time što su direktno iskoristili nastalu situaciju pocinili krivicna djela za koja se terete. Nezamislivo je da je situacija mogla biti drugacija. Slicno tome, sudeci po individualnom ponašanju za koje se terete i koje je dokazano izvođenjem dokaza pred Pretresnim vijećem, optuženi su bili svjesni cinjenice da je trajao napad na civilno muslimansko stanovništvo i u tom napadu su spremno i aktivno ucestvovali. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac i Zoran Vukovic zlostavljali su muslimanske djevojke i žene, i nikog drugog do muslimanske djevojke i žene, zato što su bile Muslimanke. Oni su, dakle, u potpunosti prihvatili srpsku agresiju protiv muslimanskih civila koja se zasnivala na nacionalnoj pripadnosti i jasno je da su sva njihova krivicna djela bila dio napada na civilno muslimansko stanovništvo, što je za posljedicu imalo perpetuiranje tog napada.

---

<sup>1372</sup> *Prosecution Submission Regarding Admissions and Contested Matters*, 1. februar 2000., par. 5.



## **D. Optužbe protiv optuženih**

### 1. Dragoljub Kunarac (optužnica IT-96-23)

#### (a) Odbrana alibijem Dragoljuba Kunarca

593. Optuženi Dragoljub Kunarac se na odbranu alibijem oslonio za sljedece periode: od 7. jula 1992. do 21. jula 1992.; od 23. jula 1992. do 26. jula 1992.; za 2. august 1992.; i od 3. augusta 1992. od 17:00 sati do 8. augusta 1992.

594. Prilikom procjene dokaznog materijala Pretresno vijece u obzir uzima poteškoce odbrane u slucajevima kada se alibi daje za period koji traje cak mjesec dana. Pretresno vijece, medutim, konstatira mnoge praznine i proturjecnosti koje karakteriziraju alibi koji je dao optuženi.

595. Pretresno vijece ima u vidu da se navodi kojima se u optužnici tereti optuženi Dragoljub Kunarac odnose na period od približno 13. jula 1992. do nekog datuma u oktobru 1992. Tužilaštvo mora predociti dokaze za svaki element krivcnog djela kojim se optuženi tereti, ali datumi dogadaja, uopšteno govoreci, ne cine materijalni element zlocina, te njihovo dokazivanje nije bitno za neku konkretnu optužbu, osim u slucaju da se optužnica i dokazni materijal razlikuju u prevelikoj mjeri ili u slucaju da jedan takav datum, kao u konkretnom predmetu, cini suštinski dio krivcnog djela.

596. Pretresno vijece konstatira da alibi koji je navela odbrana samo djelomicno pokriva vremenski period na koji se odnosi optužnica. Prvo, alibi se završava 8. augusta 1992., te ne obuhvata neka djela kojima se optuženi tereti u tackama 18 do 21 optužnice.

597. Drugo, što se tice 22. jula, perioda od 27. do 31. jula i 1. augusta, Pretresno vijece konstatira da nijedan drugi svjedok, osim optuženog Dragoljuba Kunarca, nije mogao posvjedociti gdje se on u to vrijeme nalazio.

598. Trece, cak i za periode o kojima su svjedomili drugi svjedoci, alibi koji su mu oni davali obicno pokriva ogranicene periode: sate, a ponekad cak samo nekoliko minuta. Ovo se posebno odnosi na vecernje sate – izuzev jednog svjedoka odbrane, Vase Blagojevica, koji tvrdi da je u svako doba znao gdje se Dragoljub Kunarac nalazio od 23. jula do 26. jula – nijedan drugi svjedok nije rekao da može potvrditi gdje je Dragoljub Kunarac bio tokom drugih noci koje pokriva ponudeni alibi.

599. Četvrto, ostaje nejasno i to gdje je Dragoljub Kunarac bio i šta je radio čak i tokom dana, i njegov je alibi u tom smislu nepotpun. Iako je nekoliko svjedoka posvjedocilo da su u određenom trenutku tokom relevantnog vremenskog perioda na datom području vidjeli optuženog, nijedan svjedok – opet s izuzetkom svjedoka Blagojevića za period od 23. do 27. jula i, donekle, svjedoka Gordana Mastila za isti taj period – ne navodi da je s Kunarcom proveo cijeli dan ili da je znao kamo je Kunarac otišao sa mjesta gdje su ga vidjeli. U vezi s tim, Pretresno vijeće konstatira da su zadaci Dragoljuba Kunarca podrazumijevali određenu fleksibilnost, sposobnost da se s lakocom kreće i mijenja lokacije, te da većinu vremena na raspolaganju ima motorno vozilo.

600. Prema riječima optuženog Dragoljuba Kunarca, period od 7. jula 1992. do 21. jula 1992. proveo je na Cerovoj ravni i u njenoj okolini, području koje su Srbi pokušavali staviti pod svoju kontrolu. Prema izjavi optuženog Dragoljuba Kunarca i svjedoka Osmana Šubasića, na tom području se ništa nije dogodilo do 21. jula, kada je uslijedio srpski napad, nakon kojeg su srpske snage zauzele Cerovu ravan. Pretresno vijeće prihvata činjenicu da su Kunarac i njegovi ljudi možda bili uključeni u neke dijelove operacije koja je imala za posljedicu ponovno zauzimanje Cerove ravni. Pretresno vijeće, međutim, navodi da je malo vjerovatno da bi jedna od najspezijaliziranijih jedinica, jedina u tom kraju, ostala dvije sedmice na području na kojem nema skoro nikakvih vojnih dejstava. Kunarac i sâm priznaje da su bili svjesni činjenice da ovo područje ne mogu zauzeti bez podrške samohodne haubice, koja je stigla tek 21. jula. Pretresno vijeće takode primjećuje da u svojoj prvoj izjavi istražiteljima Tužilaštva datoj 13. marta 1998., dokazni predmet Tužilaštva P 67, Kunarac ne spominje događaje na Cerovoj ravni i u njenoj okolini ili svoje učešće u njima. Ipak, optužnica koja mu je uručena obuhvata taj period.

601. Optuženi Dragoljub Kunarac takode tvrdi da je zbog odrona zemljišta put u blizini Odrine u pravcu Gabelić Kose bio odsjecen, te da zbog toga u tom periodu on navodno nije mogao odlaziti u Focu.

602. Pretresno vijeće primjećuje da, kao prvo, prema mapama koje su uvrštene u dokazni materijal<sup>1373</sup> ne postoji samo jedan, već tri puta koji od Cerove ravni vode do Foce, te da bi bilo potrebno najviše dva sata vožnje automobilom da se bilo kojim od tih

---

<sup>1373</sup> Ex-P 21 je mapa opštine Sarajeva, Goražda, Foce, Kalinovika i Gackog (iz serije mapa UNPROFOR-a 1002, 1995.)

putova stigne od Cerove ravni do Foce. Svjedok Osman Šubasic izjavio je da nijedan od njih nije bio blokiran za saobraćaj. U najgorem slučaju, saobraćaj je na jednom od tih puteva mogao biti usporen zbog prisustva buldožera koji je proširivao put kako bi samohodna haubica mogla proći i stići do Cerove ravni. Razdaljina između Cerove ravni i Foce iznosi oko 20 km vazdušnom linijom.

603. Drugo, Pretresno vijeće primjećuje da je vrlo malo vjerovatno da bi tvrdnja takve važnosti kao što je navodna fizička nemogućnost odlaska u Focu, ukoliko je tačna, mogla biti izostavljena iz Kunarceve prve izjave istražiteljima Tužilaštva, date 13. marta 1998., dokazni predmet Tužilaštva P 67, pošto čini značajan element alibija optuženog.

604. Dragoljub Kunarac tvrdi da se u tom periodu starao da svojim ljudima obezbijedi zalihe hrane. Optuženi kaže da je odlazio do mjesta odrona širokog sedam metara, a da je kamion za snabdijevanje dolazio s druge strane odrona. Hranu su prenosili preko odrona, a on se onda vraćao u pravcu Cerove ravni. Ukoliko Pretresno vijeće i prihvati da je na putu postojao odron, Kunarac ništa nije moglo spriječiti da, ako hoće, pješice pređe preko odrona - što je po sopstvenim riječima i radio da bi donio hranu - i vrati se u Focu kamionom za snabdijevanje.

605. Svjedok Vaso Blagojevic posvjedocio je da je u periodu od 7. do 21. jula optuženog Dragoljuba Kunarca vidio na Cerovoj ravni i u njenoj okolini. Međutim, ovaj svjedok priznaje da s Kunarcem nije bio sve vrijeme, jer bi Kunarac ponekad išao u izvidanje muslimanskih položaja. Svjedok takode dopušta mogućnost da iz svog šatora možda nije primijetio eventualni odlazak Kunarca.

606. Dragoljub Kunarac tvrdi da se nakon 7. jula i početka operacije Cerova ravan u Focu po prvi put vratio tek 21. jula. On je posvjedocio da je toga dana u focansku bolnicu odveo jednog vojnika koji se prezivao Miletic i koji je bio ranjen u borbi. Pretresno vijeće konstatira razlike u imenu ranjenog vojnika koje navodi Dragoljub Kunarac (Miletic), imenu ranjenog vojnika koje navodi svjedok Vaso Blagojevic (Goran Ilincic) i imenu koje se navodi u dokaznom predmetu odbrane D 78<sup>1374</sup> (Goran Mirjagic) koji je odbrana priložila kao dokaz za Kunarcevu tvrdnju da je tog vojnika 21. jula zaista odveo u bolnicu. Pretresno vijeće takode primjećuje da se dokazni predmet odbrane D 78 odnosi na prirodu povrede tog vojnika i na datum prijema u bolnicu, ali da se u njemu ne navode mjesto gdje je zadobio povredu, okolnosti pod kojima je zadobio povredu ni ime osobe koja ga je odvela u bolnicu.

607. Dragoljub Kunarac izjavljuje da je noc između 21. i 22. jula i noc između 22. i 23. jula proveo u roditeljskoj kuci u Foci. Odbrana nije izvela nikakve dokaze u prilog toj izjavi. Pretresno vijece konstatira da je kuca Kunarcevih roditelja udaljena oko jedan kilometar od ulice Osmana Đikica br. 16.<sup>1375</sup>

608. Dragoljub Kunarac tvrdi da je 23. jula sa nekima od svojih ljudi otišao na podrucje Jabuke, gdje je ostao do 26. jula tragajuci za tijelima poginulih srpskih civila. Pretresno vijece još jednom navodi da je malo vjerovatno da bi visokospecijalizirana grupa vojnika provela cetiri dana tragajuci za tijelima, dok se na drugim podrucjima odvijaju borbe. Pretresno vijece takode primjecuje da se podrucje Jabuke nalazi na oko 20 km od Foce i da je Dragoljub Kunarac sve vrijeme imao na raspolaganju automobil, te je lako mogao otici u Focu.

609. Svjedok Gordan Mastilo kaže da je od 23. do 26. jula bio na terenu s Kunarcem i da je, izuzev noci između 24. i 25. jula, spavao na istim mjestima kao i Kunarac. Svjedok DJ navodi da je tokom ta cetiri dana svaki dan i svaku noc proveo s Dragoljubom Kunarcem.

610. Svjedok DJ kaže da je u tom periodu bio u stanju takvog šoka da skoro uopšte nije spavao. Bio je zabrinut za svog nestalog brata, pa zato zna da li je Dragoljub Kunarac nocu bio prisutan ili ne. Svjedok DJ tvrdi da je, Usprkos svom bolu, u svako doba ipak mogao da vidi, a i da se osam godina kasnije sjeti, svakog postupka i mjesta na kojem je boravio covjek koga nikada ranije nije vidio niti ga je poznavao. Ta tvrdnja je vrlo malo vjerojatna.

611. Svjedok DJ tvrdi da Dragoljub Kunarac i on na terenu nisu bili udaljeni jedan od drugog više od 500 m i da je pratio Kunarca kada bi išao da pregleda da li se na tijelima nalaze skrivene eksplozivne naprave – premda nije bio strucnjak za eksplozivne naprave niti je imao razloga da ide sa njim. Svjedok DJ ide tako daleko da tvrdi kako je znao za Kunarcevo kretanje tokom noci jer se nalazio na istoj lokaciji, a kako nije mogao spavati, vidio bi da je Kunarac nekuda otišao. Gordan Mastilo dodaje da je Kunarac bio zadužen za snabdijevanje hranom, što ukazuje na cinjenicu da je optuženi morao odlaziti sa tog podrucja kako bi donio hranu i potom se vratiti. Svjedok DJ ovo ne spominje u svom svjedocenju, vec tvrdi da je sve vrijeme bio zajedno s Kunarcem ili u njegovoj blizini.

---

<sup>1374</sup> Ex-D 78 je otpusno pismo iz bolnice u Foci br. 3396 na ime Gorana Miletica.  
<sup>1375</sup> T. 4743.

612. Pretresno vijeće na koncu konstatira da se sva mjesta na kojima je Dragoljub Kunarac navodno spavao u tom periodu nalaze u precniku od 20 km od Foce.

613. Dragoljub Kunarac tvrdi da se traganje za tijelima okoncalo u vecernjim satima 26. jula. Posvjedocio je da je potom otišao u Previlu, gdje je noc proveo u školskoj zgradi.<sup>1376</sup> Dana 27. jula naredeno mu je da ide na izvidanje u pravcu Dragoceva, gdje je u izvidanju ostao od 27. do 31. jula. Sva ta mjesta nalaze se na 12-20 km od Foce. Borbe na tim mjestima okoncane su zapravo 29. jula, ali Kunarac tvrdi da je tamo ostao tragajuci za dvojicom nestalih vojnika. Pretresno vijeće ponovo istice da je malo vjerovatno da bi jedinica specijalizirana za prikupljanje obavještajnih podataka puna dva dana provela tragajuci za dvojicom nestalih lica. Kunarac je u svom iskazu rekao da je potom krenuo na Rogojski prijevoj, gdje je vršio izvidanja do 2. augusta. Nijedan drugi svjedok nije podržao Kunarceve tvrdnje vezane za taj period od šest i pol dana, odnosno od 27. jula do kasno popodne 2. augusta, posebno kada se radi o vecernjim i nocnim satima.

614. U optužnici se tvrdi da je 2. augusta 1992. optuženi Dragoljub Kunarac FWS-75, FWS-87, FWS-50 i D.B. odveo iz sportske dvorane "Partizan" u ulicu Osmana Đikica br. 16. U optužnici se takode navodi da je optuženi Kunarac, zajedno sa svojim zamjenikom "Gagom", odveo druge tri žene (i to FWS-186, FWS-191 i J.G., koje su se vec nalazile u ulici Osmana Đikica br. 16) u jednu kucu u Trnovacama.

615. Pretresno vijeće prihvata da su u noci između 1. i 2. augusta 1992. ili rano ujutro 2. augusta srpske snage zapocele napad na Rogojski prijevoj. U ranim popodnevnim satima 2. augusta 1992. srpske snage su ponovno zauzele Rogojski prijevoj i vecina borbi je do tada okoncana. Optuženi Dragoljub Kunarac je vjerovatno ucestvovao u pripremi napada, a možda i u ponovnom zauzimanju tog prijevoja.

616. Dragoljub Kunarac ne porice da se kasnije toga dana vratio u Focu. On ne porice ni to da je prošao kroz naselje Aladža u blizini džamije i ulice Osmana Đikica br. 16. Optuženi je, ustvari, priznao da je nakon uništenja Aladža džamije vidio oštecenja na okolnim kucama.<sup>1377</sup> Pretresno vijeće primjecuje da se kuca u ulici Osmana Đikica br. 16, ustvari, nalazi na putu pokraj džamije kojim je Dragoljub Kunarac navodno krenuo

---

<sup>1376</sup> T. 4463.

<sup>1377</sup> T. 4740.

za Velecevo. Dragoljub Kunarac, međutim, tvrdi da nije provjeravao da li su njegovi ljudi za koje je znao da žive u toj kuci povrijeđeni kada je džamija dignuta u zrak.<sup>1378</sup>

617. Umjesto toga, Dragoljub Kunarac navodi da se smjesta vratio u kasarnu u Velecevu kako bi podnio izvještaj i vratio automobil komandantu, u slučaju da mu bude potreban radi odlaska u naselje Aladža kako bi ispitao dizanje džamije u zrak. Pretresno vijeće primjećuje da su najmanje tri svjedoka odbrane izjavila da je komanda na raspolaganju imala nekoliko automobila. Stoga Dragoljub Kunarac uopšte nije imao potrebe da vraca doticni automobil.<sup>1379</sup> Osim toga, Kunarac je svoga komandanta mogao pozvati preko radija da mu saopšti šta se desilo i da ga pita da li mu je automobil potreban.

618. Pretresno vijeće takode konstatira da je potrebno otprilike pola sata do sat da bi se stiglo od Rogojskog prijevoja do Foce. Pretresno vijeće primjećuje da su putove od Rogoja do Foce, Tmovace i Kalinovika Srbi cvrsto držali u svojim rukama. I Kalinovik i Miljevina nalaze se na oko pola sata do sat od Rogoja. Miljevina je od Foce udaljena dvadesetak minuta. Optuženi Dragoljub Kunarac je, dakle, sa Rogojskog prijevoja preko Kalinovika do Miljevine mogao stici za najviše oko sat i po vremena. Potom se za manje od pola sata mogao vratiti u Velecevo, udaljeno od Foce oko jedan i po kilometar. Pretresno vijeće prima na znanje cinjenicu da je optuženi Dragoljub Kunarac priznao da je imao "slobodan pristup školi u Kalinoviku".<sup>1380</sup>

619. Pretresno vijeće takode primjećuje da Dragoljub Kunarac ne porice da je FWS-87, D.B., FWS-50 i još jednu djevojku izveo iz sportske dvorane "Partizan", ali izjavljuje da se to dogodilo 3. augusta, a ne 2. augusta kako se tvrdi u optužnici.

620. Optuženi Dragoljub Kunarac u svom svjedocanju priznaje da je 3. augusta 1992. dvije ili možda tri žene, uključujući D.B. i FWS-75, odveo iz sportske dvorane "Partizan" u Miljevinu i da ih je tamo ostavio s vojnicima DP 3. Pretresno vijeće konstatira da je u svojoj ranijoj izjavi, dokazni predmet Tužilaštva P 67, optuženi Kunarac priznao da je tom prilikom u Miljevinu odveo četiri,<sup>1381</sup> a ne dvije ili tri žene.

621. Dragoljub Kunarac je posvjedocio da je želio da djevojke suoci s jednom novinarkom, Gordanom Draškovic, koja je Kunarcu rekla da te djevojke šire glasine o

---

<sup>1378</sup> T. 4742-4743.

<sup>1379</sup> Svjedok DD, T. 5209; svjedok Radosav Đurovic, T. 5272-5273; svjedok Radivoje Pavlovic, T. 5304.

<sup>1380</sup> *Prosecution Submission Regarding Admissions and Contested Matters*, 1. februar 2000., tacka 7.

<sup>1381</sup> *Ex-P 67*, traka 2, strana A, str. 6 i 7.

tome da on i njegovi ljudi izvode i siluju žene. Kunarac je u svom svjedočenju naveo da su ga takve tvrdnje zaboljele i uvrijedile.

622. Pretresno vijeće konstatira da je FWS-75 Dragoljbu Kunarcu već rekla da je s novinarkom razgovarala. Stoga nije bilo potrebe da je Dragoljub Kunarac suocava s tom novinarkom.

623. Dragoljub Kunarac priznaje da je djevojke ostavio sa DP 3 i njegovim ljudima. Takode priznaje da su to bili opasni ljudi.<sup>1382</sup> On, međutim, tvrdi da je preko radija koji je imao DP 3 čuo da je Rogojski prijevoju ponovo zauzet i da se mora javiti komandi u Kalinoviku. Dragoljub Kunarac tvrdi da su komandant Marko Kovac i njegov vozač, svjedok Radivoje Pavlović, došli iz Veleceva u nekakvom džipu, pri čemu su prvo usput pokupili trojicu Kunarcevih ljudi iz ulice Osmana Đikica br. 16, a onda i Kunarca u Miljevini. Prema svjedočenju svjedoka odbrane, svi su oni ušli u automobil i uputili se u pravcu Kalinovika.

624. Pretresno vijeće konstatira da je Dragoljub Kunarac imao sopstveni automobil, te da nije bilo potrebe da neko ide po njega. Radivoje Pavlović, vozač Marka Kovaca, priznaje da je njegovo vozilo bilo pretrpano i da je, s trojicom ljudi koji su bili pozadi u vozilu i prije nego što su navodno pokupili Kunarca, “jedan bio previše.”<sup>1383</sup> Osim toga, Radivoje Pavlović navodi da je u Miljevini, zajedno s Kunarcem, u auto ušao još jedan čovjek koga nisu pokupili u ulici Osmana Đikica br. 16.<sup>1384</sup>

625. Teret utvrđivanja činjenica navedenih u optužnici snosio je tužilac. Nakon što je ponudio odbranu alibijem, optuženi nije snosio teret utvrđivanja tog alibija. Na tužiocu je bilo da, Usprkos dokazima u prilog alibija, utvrditi da su činjenice navedene u optužnici ipak istinite. Pretresno vijeće ne prihvata nikakvu razumnu mogućnost da se Dragoljub Kunarac nije nalazio na mjestima na kojima su se silovanja vršila u vrijeme njihovog odvijanja. Pretresno vijeće posebno ne prihvata Kunarcevo svjedočenje u vezi sa 3. augustom. Pretresno vijeće odbacuje alibi koji navodi Kunarac i smatra da se Kunarac 3. augusta iz Trnovaca vratio u kuću u ulici Osmana Đikica br. 16, gdje je uzeo četiri žene, FWS-87, FWS-75, FWS-190 i D.B. i da ih je, možda zajedno sa DP 3, odveo za Miljevinu. Žene su ondje predali ljudima DP 3, a oni su ih odveli u Karamanovu kuću. Dok su ih držali u toj kući, djevojke su stalno silovane.

---

<sup>1382</sup> T. 4730.

<sup>1383</sup> T. 5299.

<sup>1384</sup> T. 5298-5299.

(b) Položaj Dragoljuba Kunarca kao komandanta

626. Što se tice navodne uloge Dragoljuba Kunarca kao komandanta, Pretresno vijeće prima k znanju priznanje optuženog da je bio voda jedne grupe vojnika.<sup>1385</sup> U paragrafu 5 Podneska Tužilaštva o spornim pitanjima s kojima se optuženi Kunarac složio, piše sljedeće: “To je bila stalna grupa od petnaestak vojnika, ali je stvarni broj pripadnika bio podložan promjenama. Za svaki konkretni zadatak optuženi Kunarac bi uzimao četvoricu ili petoricu vojnika.”

627. Dokazni materijal pokazuje da se sastav jedinice zaista mijenjao zavisno od zadataka dodjeljivanih Kunarcu. Kunarac je ljude koji su mu bili potrebni uzimao na *ad hoc* osnovi i oni bi se po obavljanju zadatka vraćali u svoje jedinice.

628. Neki vojnici su s Kunarcem saradivali u više navrata, ponekad u dužim periodima, uključujući i večernje sate. Pretresno vijeće je uvjeren da su se, nakon izvršenja konkretnog zadatka za koji su dodjeljivani optuženom, ti vojnici vraćali u svoje doticne brigade ili odrede. Za vrijeme *onih* perioda kada su se operacije produžavale i tokom noci, moguće je da su ti vojnici bili pod efektivnom kontrolom optuženog. Međutim, tužilac nije uspio dokazati da su vojnici koji su počinili krivična djela iz optužnice doista bili pod efektivnom kontrolom Kunarca *u vrijeme kada su ta krivična djela počinili*.

629. Pretresno vijeće se stoga nije uvjerilo da Dragoljub Kunarac snosi odgovornost nadređenog shodno članu 7(3) Statuta.

(c) Tacke 1 do 4

(i) Silovanja FWS-87<sup>1386</sup>

630. U paragrafu 5.2 optužnice optuženi Dragoljub Kunarac tereti se da je između 13. jula i 1. augusta 1992. najmanje dva puta odveo FWS-87 u kucu u ulici Osmana Đikica br.16. Oba puta FWS-87 su navodno silovala dva crnogorska vojnika koji su bili pod komandom optuženog.

631. Pretresno vijeće smatra da incidenti navedeni u paragrafu 5.2 optužnice nisu dokazani van razumne sumnje.

---

<sup>1385</sup> *Prosecution Submission Regarding Admissions and Contested Matters*, 1. februar 2000., str. 6, tacka 5.

<sup>1386</sup> Optužnica IT-96-23, par. 5.2.



632. Pretresno vijeće prihvata svjedočenje FWS-87 kada ona kaže da ju je Dragoljub Kunarac nekoliko puta izvodio iz sportske dvorane "Partizan". Pretresno vijeće dalje prihvata svjedočenje FWS-87 da ju je Dragoljub Kunarac odvodio na mjesto za koje svjedočinja kaže da je "imalo neke veze sa šivenjem", odnosno u bivšu krojačku radionicu u kuci u ulici Osmana Đikica br. 16. Svjedočinja FWS-87 kaže da je u toj kuci uvijek bilo crnogorskih vojnika, uglavnom iz Nikšića, i da bi ti vojnici zatim silovali nju licno i ostale djevojke koje su dovodene u tu kucu.

633. Pretresno vijeće, međutim, primjećuje da je FWS-87 bila u stanju jasno posvjedočiti samo o jednoj situaciji kad su je odveli u kucu u naselju Aladža. Taj incident odigrao se negdje oko 2. augusta 1992., a opisan je u paragrafu 5.4 optužnice. No, svjedočinja je mogla posvjedočiti i o jednom drugom incidentu do kojeg je došlo prije incidenta od 2. augusta 1992. Pretresno vijeće je stoga uvjereni da se taj drugi incident kojeg se svjedočinja sjetila može smjestiti u vremenske okvire optužbi iz paragrafa 5.2 optužnice. Pretresno vijeće, međutim, primjećuje da FWS-87 nije mogla navesti nikakve pojedinosti o tome šta joj se desilo tokom tog drugog incidenta. Ovo se posebno odnosi na činjenicu da FWS-87 nije mogla reći da li je tokom tog incidenta bila silovana i ko je to učinio. Popratnog materijala koji bi popunio praznine u svjedočenju FWS-87 u vezi sa tim događajem takode nije bilo.

634. Pretresno vijeće, stoga, zaključuje da dva incidenta navedena u paragrafu 5.2 optužnice nisu dokazana. Naredni incident koji FWS-87 spominje u svom svjedočenju odnosi se na navode iz paragrafa 5.4 optužnice i o njemu će biti riječi kasnije. Što se tice drugog incidenta, FWS-87 nije mogla reći čak ni da li su je tom prilikom uopšte silovali.

635. Na osnovu predocenih dokaza Pretresno vijeće nije steklo uvjerenje da su djela opisana u paragrafu 5.2 optužnice utvrđena van razumne sumnje.

(ii) Silovanja FWS-75 i D.B.<sup>1387</sup>

636. U paragrafu 5.3 optužnice Dragoljub Kunarac se tereti da je, zajedno sa "Gagom", odveo FWS-75 i D.B. u ulicu Osmana Đikica br. 16, gdje je silovao D.B., dok je FWS-75 grupno silovalo najmanje 15 vojnika. U paragrafu 5.3 navodi se dalje da je FWS-75 u drugim prilikama u ulici Osmana Đikica br. 16 silovalo do tri vojnika.

637. Pretresno vijeće je uvjereni da su silovanja FWS-75 i D.B. navedena u paragrafu 5.3 dokazana van razumne sumnje. I FWS-75 i D. B. su u svojim svjedočenjima rekly da

se incident odigrao krajem jula, a ne na dan ili približno 16. jula 1992. FWS-75 navodi da je to bilo “nekoliko dana prije 2. augusta 1992.”, a D.B. da se on odigrao otprilike deset dana nakon što je došla u “Partizan”, a tamo su je po njenom sjećanju slijeda događaja doveli negdje od 13. do 15. jula. Pretresno vijeće se uvjerilo da je ovo upravo onaj incident koji se navodi u paragrafu 5.3 optužnice.

638. Pretresno vijeće prihvata svjedočenja i FWS-75 i D.B. da su ih Dragoljub Kunarac i “Gaga” izveli iz “Partizana” i odveli u ulicu Osmana Đikica br. 16, gdje ih je već čekala grupa vojnika. Pretresno vijeće primjećuje da su i D.B. i FWS-75 na fotografijama Tužilaštva jasno prepoznale i identificirale tu kucu.

639. Obje svjedokinje su, osim toga, identificirale Dragoljuba Kunarca, pa je Pretresno vijeće uvjereni da je to čovjek koji ih je izveo iz “Partizana”, odveo u ulicu Osmana Đikica br. 16 i kasnije D.B. odveo u jednu prostoriju.

640. D.B. je čula da ga drugi vojnici oslovljavaju nadimkom “Žaga”, a njegovo pravo ime saznala je kad joj se kasnije predstavio. Nosio je maskirnu uniformu, a kada ga je prvi vidjela, bio je naoružan. D.B. je Dragoljuba Kunarca ponovno vidjela u kasnijem periodu u kuci u Miljevini, kada je došao posjetiti djevojke. Tu ga je vidjela zavijene ruke, a jedan vojnik joj je rekao da je Kunarac imao automobilsku nesreću. Činjenica da je D.B. Kunarca ponovno prepoznala u kuci u Miljevini posebno je pouzdana, jer je navela da ga je vidjela kako sjedi u dnevnoj sobi te kuće, s njenom sestrom FWS-87.

641. Dragoljub Kunarac je ušao u sobu dok je FWS-75 silovao “Bane”, vojnik koji je povremeno s njim odlazio na zadatke. Kunarac joj je rekao da se obuce i vratio je u “Partizan”. Njegovo ime saznala je po povratku u “Partizan” nakon te noci. FWS-75 je čula da Kunarca njegovi vojnici zovu “Žaga”. Opisala ga je kao “visokog, prilično mršavog i ružnog, kovrcave kose, izgledao je zastrašujuće.”

642. Optuženi Dragoljub Kunarac je u svom razgovoru sa predstavnicima Tužilaštva u martu 1998., dokazni predmet Tužilaštva P 67, sâm priznao da je FWS-75 i D.B. odveo iz “Partizana” u ulicu Osmana Đikica br. 16 i da je tamo proveo dva i po do tri sata s D.B. iza zatvorenih vrata.

643. Pretresno vijeće je uvjereni da je D.B. po dolasku u ulicu Osmana Đikica br. 16 razdvojena od FWS-75 i odvedena u prostoriju gdje ju je prvo silovao Jure, potom “Gaga”, a onda jedan dječak od 15 ili 16 godina.

644. Pretresno vijeće smatra da je van razumne sumnje dokazano da je D.B. kasnije imala i spolni odnos s Dragoljubom Kunarcem u kojem je igrala aktivnu ulogu, skinuvši optuženom hlacu i ljubeci ga po cijelom tijelu prije vaginalnog odnosa s njim. U svom razgovoru sa predstavnicima Tužilaštva u martu 1998., dokazni predmet Tužilaštva P 67, optuženi Kunarac je priznao da je tom prilikom imao spolni odnos sa D.B. u ulici Osmana Đikica br. 16. U tom istom razgovoru Kunarac navodi da nije bio svjestan cinjenice da je D.B. s njim imala spolni odnos protiv svoje volje, već da je na to pristala iz straha.

645. Pretresno vijeće, međutim, prihvata svjedočenje D.B., koja kaže da joj je prije spomenutog spolnog odnosa "Gaga" zaprijetio da će je ubiti ne bude li zadovoljila želje njegovog komandanta, optuženog Dragoljuba Kunarca. Pretresno vijeće prihvata svjedočenje D.B. da je spolni odnos sa Kunarcem inicirala samo iz straha da će je "Gaga" ubiti ukoliko to ne učini.

646. Pretresno vijeće odbacuje svjedočenje optuženog Kunarca da nije bio svjestan cinjenice da je D.B. spolni odnos sa njim inicirala samo iz straha za sopstveni život. Pretresno vijeće smatra malo vjerovatnim da je optuženi Kunarac mogao objektivno biti "zbunjen" ponašanjem D.B., imajući u vidu opšti kontekst tadašnje ratne situacije, a posebno delikatnu situaciju u kojoj su se u to vrijeme nalazile muslimanske djevojke zatocene u "Partizanu" i na drugim mjestima na području Foče. Što se tiče pitanja da li je optuženi bio svjestan toga da je "Gaga" prijetio D.B., Pretresno vijeće smatra irelevantnim da li je Kunarac čuo da "Gaga", ušavši u sobu, tu prijetnju ponavlja D.B., kako ova svjedokinja navodi u svom svjedočenju. Pretresno vijeće je uvjeren da D.B. nije pristala ni na kakav spolni odnos s Kunarcem po svojoj slobodnoj volji. Ova svjedokinja je bila porobljena, a nakon prijetnji koje je izrekao "Gaga" strahovala je za sopstveni život.

647. S obzirom na prihvacene dokaze, Pretresno vijeće smatra da je Tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo da je optuženi Dragoljub Kunarac zajedno sa "Gagom" izveo D.B. iz "Partizana" i odveo je u ulicu Osmana Đikica br. 16. Pretresno vijeće prihvata cinjenicu da je D.B. prvo silovao "Gaga" i još dva čovjeka, a da je potom bila prisiljena na spolni odnos s Kunarcem zato što joj je "Gaga" prijetio smrću. Pretresno vijeće je van razumne sumnje uvjeren da je Dragoljub Kunarac imao spolni odnos sa D.B. potpuno svjestan da svjedokinja na njega nije dobrovoljno pristala. Pretresno vijeće takode prihvata cinjenicu da je optuženi Kunarac bio potpuno svjestan toga da su drugi vojnici

silovali D.B.

648. Pretresno vijeće nadalje prihvata svjedočenje FWS-75 da ju je silovala grupa muškaraca u istoj kući, dok su istovremeno trojica vojnika i Dragoljub Kunarac silovali D.B. "Gaga" je bio taj koji je odveo FWS-75 u zasebnu sobu i naredio joj da ima spolni odnos sa šesnaestogodišnjim dječakom kojem je nadimak bio "Žuca".

649. Pretresno vijeće je van razumne sumnje uvjereni da je FWS-75 kasnije vaginalno i oralno silovala grupa vojnika. Vecinu silovatelja identificirala je kao Crnogorce, među kojima je prepoznala Juru Radovica, DP 7 i DP 8.

650. Mada Pretresno vijeće smatra da samo svjedočenje FWS-75 u dovoljnoj mjeri dokazuje grupno silovanje te svjedokinje navedeno u paragrafu 5.3, D.B. takođe navodi da je, po povratku u "Partizan", FWS-75 izgledala užasnuto i da je jedva hodala.

651. Pretresno vijeće je takođe uvjereni da je Dragoljub Kunarac bio svjestan činjenice da je FWS-75 grupno silovana za vrijeme njenog boravka u kući. Prvo, Pretresno vijeće prihvata svjedočenje FWS-75 da je Kunarac ušao u sobu dok je svjedokinju još uvijek silovao "Bane" i da joj je rekao da se obuce jer moraju ici. Drugo, i svjedoci i sâm Kunarac u svojoj izjavi iz marta 1998., dokazni predmet Tužilaštva P 67, navode da su se spolni odnos D.B. i Kunarac, kao i silovanje FWS-75 od strane grupe vojnika, dogodili u susjednim sobama. Pretresno vijeće je uvjereni da je Kunarac morao čuti zvuke tog incidenta. Treće, pošto su optuženi Kunarac i "Gaga" sporazumno odveli djevojke u ulicu Osmana Đikica br. 16, mogućnost je izuzetno mala, i stoga nevjerovatna, da Dragoljub Kunarac nije znao da su FWS-75, kao i D.B., doveli u kucu radi silovanja.

652. Konacno, Pretresno vijeće prihvata kao dokazanu i činjenicu o kojoj je svjedočila FWS-75 da ju je Dragoljub Kunarac bar još jednom odveo u ulicu Osmana Đikica, gdje su je silovali vojnici. Pretresno vijeće je uvjereni van razumne sumnje da je Dragoljub Kunarac bio svjestan da će vojnici u kući u ulici Osmana Đikica silovati i seksualno zlostavljati FWS-75 kad ju je tamo odveo.

653. Pretresno vijeće je stoga uvjereni da su navodi iz paragrafa 5.3 optužnice dokazani van razumne sumnje, odnosno da je Dragoljub Kunarac FWS-75 i D.B. odveo u ulicu Osmana Đikica br. 16 da bi ih tamo silovali. Tom prilikom Kunarac je lično imao spolni odnos sa D.B., svjestan da ona na to ne pristaje, te pomagao i podržavao

grupno silovanje FWS-75 od strane nekolicine svojih vojnika time što ju je odveo u kucu, svjestan da ce je tamo silovati i da ona ne pristaje na to spolno opcenje.

654. Optuženi je djelovao s umišljajem i s ciljem diskriminacije između pripadnika svoje etnicke grupe i Muslimana, a posebno žena i djevojaka. Dragoljub Kunarac je prema svojim žrtvama postupao motiviran time što su Muslimanke, što je vidljivo iz onih situacija kada je optuženi govorio ženama da ce radati srpsku djecu ili da trebaju “uživati da ih jebe Srbin”. U pravu se ne traži da svrha diskriminacije bude jedina svrha kojoj pocinilac teži. Dovoljno je da cini bitan dio njegove *mens rea*. To je slucaj s optuženim Kunarcem.

655. Postupci optuženog su njegovim žrtvama nanijeli težak duševni i fizicki bol i patnju. Silovanje je jedna od najvećih patnji koju jedno ljudsko bice može nanijeti drugom. To je bilo više nego jasno optuženom Dragoljubu Kunarcu, što je optuženi i naveo prilikom svog svjedocenja o silovanju D.B. kada je priznao cinjenicu da je ucinio nešto užasno, premda je ustvrdio da je do toga došlo uz pristanak D.B.

656. Licno silujuci D.B. i dovodeci D.B. i FWS-75 u ulicu Osmana Đikica br.16, pri cemu je drugu svjedokinju doveo najmanje dvaput da je siluju drugi ljudi, optuženi Dragoljub Kunarac je pocinio krivicna djela mucenja i silovanja kao glavni pocinilac, dok je druge vojnike pomagao i podržavao u njihovoj ulozi glavnih pocinilaca, dovodeci dvije žene u ulicu Osmana Đikica br.16.

(iii) Silovanja FWS-87, FWS-75 i FWS-50<sup>1388</sup>

657. U paragrafu 5.4 navodi se da je Dragoljub Kunarac FWS-75, FWS-87, FWS-50 i D.B. 2. augusta 1992. odveo u ulicu Osmana Đikica br.16, gdje su on i još tri vojnika silovali FWS-87, dok su FWS-75 i FWS-50 silovali drugi vojnici.

658. Iz razloga koji su gore detaljno izloženi, Pretresno vijeće ne prihvata da svjedocenje Dragoljuba Kunarca o njegovom kretanju i tacnom vremenu kada su se odigrali događaji 2. augusta može razumski biti tacno.

659. Što se tice identifikacije optuženog od strane svjedokinja, u slucaju FWS-75 i D.B. upucujemo na gorenavedene zakljucke koji se odnose na paragraf 5.3. Pretresno vijeće smatra da su obje svjedokinje u dovoljnoj mjeri identificirale Dragoljuba Kunarca.

---

<sup>1388</sup> Optužnica IT -96-23, par. 5.4.

660. FWS-50 je optuženog prvi put srela u ulici Osmana Đikica br.16, istoga dana kada su se odigrali ti događaji. U to vrijeme nije znala njegovo ime. FWS-50 ga je ponovo vidjela u "Partizanu" kada je tamo došao da pokupi djevojke.

661. Kada se radi o incidentima koji se navode u paragrafu 5.4 optužnice, Pretresno vijeće smatra da je optuženi Dragoljub Kunarac identificiran van razumne sumnje.

662. Pretresno vijeće primjećuje da su najmanje dvije svjedokinje, FWS-186 i FWS-191, posvjedočile da su vidjele Dragoljuba Kunarca u školi u Kalinoviku onoga dana kada je on došao da izvede žene. Optuženi Kunarac je zajedno sa svojim zamjenikom "Gagom" odvezao te žene, koje je prethodno izveo iz škole u Kalinoviku, da bi se nakon 10-15 minuta zaustavio i premjestio ih u hladnjaku koju su vozili neki drugi ljudi.

663. Pretresno vijeće se uvjerilo da je Dragoljub Kunarac nakon toga otišao u sportsku dvoranu "Partizan", odakle je izveo četiri žene: FWS-87, FWS-75, FWS-50 i D.B. Kunarac je toga dana svjedokinje FWS-75 i FWS-87 izveo i odvezao u ulicu Osmana Đikica br.16, zajedno sa FWS-50 i D.B. Svjedokinje FWS-50 i D.B. se ne mogu sjetiti da li ih je Kunarac licno odveo u ulicu Osmana Đikica br.16, ali su ga i FWS-50 i D.B. toga dana vidjele u toj kući. Svjedokinje FWS-96 i FWS-48 vidjele su da Kunarac toga dana izvodi spomenute četiri žene. Svjedokinja FWS-190, koju su u međuvremenu sa drugim ženama iz škole u Kalinoviku doveli u tu kuću, vidjela je kako djevojke dolaze u ulicu Osmana Đikica br.16.

664. Pretresno vijeće prihvata svjedocenje FWS-87 da ju je Dragoljub Kunarac te noći silovao u kući u sobi pored kuhinje. Te noći svjedokinju je silovao i jedan stariji čovjek, čijeg se imena ne sjeca, kao i neki čovjek koji se prezivao Toljic. FWS-87 optuženog Kunarca opisuje kao čovjeka "ne puno visokog, ni previše mršavog ni previše debelog, tamnosmede kose." Vidala ga je kako u "Partizan" dolazi svake treće noći s drugim vojnicima. Kada je došao u Karamanovu kuću i silovao je, takode je primijetila da nosi gips. Pored uvjerljive identifikacije optuženog od strane FWS-87, Pretresno vijeće primjećuje i to da je on sâm priznao da je 3. augusta u "Partizanu" sreo FWS-87, kao i da je ovu svjedokinju ponovo vidio u Karamanovoj kući.

665. Pretresno vijeće takode prihvata svjedocenja FWS-50, FWS-75 i D.B. koje su posvjedočile da su ih u međuvremenu, kao i preostali dio noći, silovali ljudi Dragoljuba Kunarca.

666. Po dolasku u ulicu Osmana Đikica br. 16, Dragoljub Kunarac i "Gaga" su FWS-75 i ostale žene ostavili vojnicima koji su se tamo nalazili. FWS-75 su prvo silovala tri crnogorska vojnika, koje je identificirala kao Kontica (zvanog "Konta"), DP 7 i DP 8, a potom su je zaključali u sobu s DP 8, koji ju je ostatak noci silovao vaginalno, analno i oralno. Sljedece jutro ju je silovao "Gaga". Pretresno vijeće, međutim, ne donosi nikakav zaključak povodom svjedočenja FWS-75 da je tu svjedokinju sljedeceg jutra silovao Kunarac licno, pošto se to konkretno silovanje ne navodi u paragrafu 5.4 niti je predmet ijedne druge optužbe u optužnici.

667. Pretresno vijeće prihvata i svjedočenje FWS-50 da ju je "na zvjerski način" silovao jedan stari crnogorski vojnik koji je mahao nožem i prijetio da ce joj nacrtati krst na ledima i krstiti je. Međutim, u vezi sa svjedočenjem FWS-50 da ju je na sofa u kuci silovao licno Dragoljub Kunarac, Pretresno vijeće smatra da se povodom tog događaja ne može donijeti osudujuća presuda. Taj konkretni incident ne navodi se ni u paragrafu 5.4, ni na drugim mjestima u optužnici.

668. Mada je Pretresno vijeće uvjeren u istinitost navoda D.B. da je nju tokom ovog incidenta silovao izvjesni "Jure" s kojim je morala provesti ostatak noci, Pretresno vijeće primjećuje da se u paragrafu 5.4 ne navode nikakva silovanja D.B. Stoga, Pretresno vijeće ne smatra ispravnim donošenje bilo kakvog zaključka u vezi s tim događajem koji bi doveo do osudujuće presude.

669. Ta silovanja su žrtvama nanijela tešku duševnu i tjelesnu bol i patnju. Pretresno vijeće je uvjeren da je Dragoljub Kunarac žrtve odvodio u ulicu Osmana Đikica 16 upravo radi silovanja i da su one za te svrhe odabrane samo zbog svog muslimanskog etnickog porijekla.

670. Pretresno vijeće je uvjeren da je Dragoljub Kunarac 2. augusta 1992. otišao u sportsku dvoranu "Partizan", odakle je izveo FWS-75, FWS-87, FWS-50 i D.B. i da ih je odveo u kucu u ulici Osmana Đikica br. 16, gdje su vec dovedene neke žene iz škole u Kalinoviku. Pretresno vijeće je takode uvjeren da je Kunarac te žene odveo u tu kucu svjestan da ce ih vojnici tokom noci silovati. Pretresno vijeće zaključuje da je Kunarac FWS-87 odveo u jednu od soba u kuci i natjerao je na spolni odnos, svjestan da ona na to ne pristaje. Pretresno vijeće takode nalazi da su tom prilikom FWS-75 i FWS-50 opetovano silovali drugi vojnici, dok je Kunarac silovao FWS-87. Pretresno vijeće takode zaključuje da su FWS-87 te iste noci silovali i drugi vojnici. Činjenica da je Kunarac djevojke te noci odveo u kucu i da ih je ostavio svojim ljudima, svjestan da

ce ih oni silovati, predstavlja cin pomaganja koji je imao znacajnog utjecaja na mucenja i silovanja koja su kasnije pocinili njegovi ljudi. On je, dakle, pomagao i podrzavao to mucenje i silovanje.

(iv) Silovanja FWS-95<sup>1389</sup>

671. Paragraf 5.5 optužnice tereti optuženog Dragoljuba Kunarca da je FWS-95 najmanje dvaput odveo iz "Partizana" u ulicu Osmana Đikica br. 16 i da ju je prvi put silovao on licno i još trojica vojnika. Prilikom drugog incidenta ovu svjedokinju su navodno silovala dva ili tri vojnika, ali ne i sâm optuženi.

672. Pretresno vijece zaključuje da je van razumne sumnje dokazano da je prilikom prvog incidenta u ulici Osmana Đikica br. 16 navedenog u paragrafu 5.5 Dragoljub Kunarac silovao FWS-95. Dugi incident nije dokazan.

673. FWS- 95 su dva puta iz "Partizana" odveli u jednu kucu na podrucju Aladže. Svjedokinja se ne sjeca ko ju je tamo vodio. Prvi put su je izveli zajedno sa FWS-105 i FWS-90. Iako ni FWS-95 ni FWS-105 nisu mogle da se sjete datuma kada je došlo do tog incidenta, FWS-95 je u svojoj ranijoj izjavi od 9.-11. februara 1996., dokazni predmet Tužilaštva P 75, navela da su je tamo odveli prije dizanja džamije u zrak, odnosno prije 2. augusta 1992. FWS-95 je prilikom svjedočenja pred Sudom rekla i to da su je iz Srednjoškolskog centra u Foci odveli u "Partizan" 15 do 20 dana nakon njenog dolaska u Srednjoškolski centar u Foci, kamo su je iz Buk Bijele prebacili 5. jula 1992..

674. Pretresno vijece je stoga uvjereno da je do doticnog dogadaja došlo između 20. jula i 2. augusta 1992. i smatra da se ovaj vremenski period uklapa u vremenske okvire navoda iz paragrafa 5.5 optužnice.

675. Pretresno vijece se uvjerilo da je FWS-95 licno identificirala Dragoljuba Kunarca kao pocinioca tog konkretnog silovanja, što je potkrepljeno i svjedočenjem FWS-105.

676. FWS-95 Dragoljuba Kunarca nije poznavala prije rata, ali joj je FWS-90, ciji su rodaci poznavali optuženog i koja je zajedno s njom odvedena u ulicu Osmana Đikica br. 16, rekla ko je on. FWS-95 navodi da je ime optuženog "Dragan", a nadimak "Žaga". Kada joj je predoceno da prije sudjenja na fotografiji koju joj je pokazalo Tužilaštvo nije

---

<sup>1389</sup> Optužnica IT -96-23, par. 5.5.



uspjela identificirati optuženog, svjedokinja je uvjerljivo objasnila da je to posljedica loše kvalitete fotografija koje su joj pokazane. Pretresno vijeće prihvata objašnjenje FWS-95 da je "lakše prepoznati nekoga kada ga vidiš uživo nego na fotografiji." FWS-95 je u sudnici uspjela identificirati Kunarca i konstatirala je da je Kunarac isti kakav je bio onda.<sup>1390</sup> U svojoj prvoj izjavi Tužilaštvu od 9.-11. februara 1996., dokazni predmet Tužilaštva P 75, FWS-95 je Kunarca opisala kao visokog covjeka duge smeđe kose, mršavog, s bradom i brkovima. FWS-95 je u sudnici objasnila da vojnici u vrijeme kada je došlo do incidenta nisu bili obrijani. U svojoj izjavi Kunarac sâm konstatira da se danima nije brijao kad je odlazio na zadatak. Pretresno vijeće stoga ne smatra da opis optuženog kao covjeka s bradom i brkovima, koji je FWS-95 dala u svojoj prvoj izjavi, proturjeca njenoj identifikaciji Kunarca.

677. Identifikaciju Dragoljuba Kunarca koju je izvršila FWS-95 potkrepljuje i svjedočenje FWS-105. Iako se nije mogla sjetiti da ju je on izveo, ova svjedokinja je ispricala da je Kunarca vidjela u kuci na području Aladže i da je tamo cula da mu se drugi ljudi obracaju nadimkom "Žaga". Njegov nadimak cula je od drugih djevojaka dok se još nalazila u Srednjoškolskom centru u Foci. FWS-105 u Srednjoškolskom centru u Foci nikada nije vidjela Dragoljuba Kunarca, ali je od FWS-75, FWS-50, FWS-87 i D.B. cula da je "Žaga" dolazio u taj Srednjoškolski centar. FWS-105 navodi da Kunarac nije imao crnogorski akcenta, ali da se govorilo da je iz Crne Gore.

678. Po dolasku u ulicu Osmana Đikica br. 16, optuženi Dragoljub Kunarac je FWS-95 razdvojio od FWS-105 i FWS-90, odveo je u jednu sobu i tamo silovao. FWS-105 je posvjedočila da su nju i FWS-95 za vrijeme tog incidenta odveli u različite sobe.

679. Pretresno vijeće smatra da razne nedosljednosti između pretpretresne izjave FWS-95 od 25.-26. aprila 1998. (dokazni predmet odbrane D 40) i njenog svjedočenja pred Sudom, na koje je Vijecu skrenuta pažnja, nisu toliko ozbiljne da bi diskreditirale njeno svjedočenje o tome da ju je Dragoljub Kunarac za vrijeme tog incidenta silovao. Pretresno vijeće primjećuje da se FWS-95 pred Sudom nije mogla sjetiti da su je kasnije silovala još tri vojnika, kako se navodi u paragrafu 5.5. Međutim, u svjetlu gorenavedenih načela vezanih za pouzdanost svjedočenja, Pretresno vijeće ovu prazninu u sjećanju smatra nedosljednošću bez osobite važnosti kada se radi o silovanju koje je pocinio optuženi Kunarac. Pretresno vijeće je posebno uvjereno u istinitost i potpunost svjedočenja FWS-95 u vezi s ovim silovanjem zato što je, usprkos svim uocnim

---

<sup>1390</sup> Pretresno vijeće se nije oslanjalo na identifikaciju u sudnici.

manjim nedosljednostima, FWS-95 u svom svjedočenju uvijek jasno i bez oklijevanja govorila o tome kako ju je optuženi Kunarac silovao prilikom prvog incidenta koji se navodi u paragrafu 5.5. Kao što je detaljno razmotreno gore, Pretresno vijeće je svjesno poteškoca koje ljudi koji su preživjeli takve traumatične događaje imaju da se sjetе svakog konkretnog detalja i sitnih pojedinosti tih događaja, te ne smatra da postojanje takvih poteškoca neminovno ruši kredibilitet ostalog dijela svjedočenja vezanog za suštinu samih događaja.

680. Svjedočenje FWS-95 o konkretnoj ulozi Dragoljuba Kunarca u prvom incidentu u ulici Osmana Đikica br. 16, navedenom u paragrafu 5.5 optužnice, dovoljno je da omogući Pretresnom vijeću da za to konkretno silovanje donese osudujuću presudu.

681. Pretresno vijeće, međutim, nije uvjereni da je drugi incident koji se navodi u paragrafu 5.5 optužnice dokazan van razumne sumnje. Po pitanju tog incidenta, Dragoljub Kunarac se tereti samo da je FWS-95 odveo u ulicu Osmana Đikica br. 16, gdje su je navodno silovala dvojica ili trojica vojnika.

682. Međutim, FWS-95 u svom svjedočenju navodi da ju je Dragoljub Kunarac lično silovao prilikom tog drugog incidenta, iako se on ne navodi u optužnici. Svjedokinja je posvjedočila da su je u kući odveli sa drugim ženama, ali se ne sjeća s kojim. Nije mogla reći ni ko ju je tom prilikom izveo iz "Partizana". U vezi s tim događajem svjedokinja ne navodi da ju je iko drugi zlostavljao osim Dragoljuba Kunarca, usprkos tome što u drugoj izjavi koju je Tužilaštvu dala 25.-26. aprila 1998., dokazni predmet odbrane D 40, spominje da su je dva ili tri vojnika silovala oba puta kada je odvedena u ulicu Osmana Đikica, dakle, i prilikom drugog incidenta.

683. Na osnovu navedenih dokaza Pretresno vijeće nije steklo uvjerenje da je Dragoljub Kunarac, kako se tvrdi u optužnici, izveo FWS-95, koju su potom silovala trojica vojnika. Tužilaštvo nije teretilo za drugo silovanje FWS-95 od strane Dragoljuba Kunarca o kojem u svom svjedočenju govori ta svjedokinja. Naprotiv, u paragrafu 5.5 optužnice u vezi sa drugim incidentom eksplicitno se tvrdi da optuženi nije lično silovao svjedokinju. Pretresno vijeće optuženog stoga ne može proglasiti krivim za drugo silovanje navedeno u tom paragrafu optužnice.

684. Prema tome, navodi iz paragrafa 5.5 optužnice samo su djelomično dokazani. Pretresno vijeće se uvjerilo da je Dragoljub Kunarac lično inao spolni odnos sa FWS-95 bez njenog pristanka prilikom prvog incidenta koji se navodi u paragrafu 5.5 optužnice.

Optuženi je pritom bio svjestan cinjenice da FWS-95 na to ne pristaje. Međutim, Pretresno vijeće nije uvjereni da su svjedokinju silovala još tri covjeka, kako se tvrdi u optužnici.

685. U zaključku, Pretresno vijeće je utvrdilo sljedeće:

- (i) Navodi iz paragrafa 5.2 optužnice IT-96-23 nisu dokazani van razumne sumnje.
- (ii) Navodi iz paragrafa 5.3 optužnice IT-96-23 dokazani su van razumne sumnje. Dragoljub Kunarac je FWS-75 i D.B. odveo u ulicu Osmana Đikica br. 16, gdje ih je silovalo više vojnika. Tom prilikom Dragoljub Kunarac je silovao D.B.
- (iii) Navodi iz paragrafa 5.4 optužnice IT-96-23 dokazani su van razumne sumnje. Dana 2. augusta 1992. Dragoljub Kunarac je četiri djevojke FWS-87, FWS-75, FWS-50 i D.B. odveo u ulicu Osmana Đikica br. 16. FWS-75 i FWS-50 silovalo je više vojnika. Dragoljub Kunarac i tri druga vojnika silovali su FWS-87.
- (iv) Navodi iz paragrafa 5.5 optužnice IT-96-23 djelomicno su dokazani. Van razumne sumnje je utvrđeno da je Dragoljub Kunarac jedanput licno silovao FWS-95, ali nije utvrđeno da su prilikom drugog incidenta FWS-95 silovali neki drugi muškarci, kako se tvrdi u optužnici.

686. Što se tice navoda da su djevojke silovali i mucili drugi muškarci, Dragoljub Kunarac je te ljude pomagao i podržavao dovodeći im djevojke, svjestan cinjenice da ce ih silovati i poticuci ih da to cine.

687. Pretresno vijeće Dragoljuba Kunarca stoga proglašava KRIVIM za mucenje iz tacke 1 i tacke 3 i KRIVIM za silovanje iz tacke 2 i tacke 4.

(d) Tacke 5 do 8

688. Dragoljub Kunarac se u tackama 5 do 8 tereti za dva silovanja svjedokinje FWS-48 sredinom jula 1992.

689. Što se tice silovanja koje se navodi u paragrafu 6.1 optužnice IT-96-23, koje je Dragoljub Kunarac navodno pocinio zajedno sa suoptuženim Zoranom Vukovicem, Pretresno vijeće je već ranije odlucilo da optuženi Zoran Vukovic ne mora odgovarati na optužbe sadržane u navodima FWS-48, jer svi predoceni dokazi, pravno gledajući, ne dokazuju van razumne sumnje da je on doista identificiran kao pocinilac.

690. Što se tice navoda da su Dragoljub Kunarac i Zoran Vukovic silovali FWS-48 u Hotelu "Zelengora", Pretresno vijeće zaključuje da svjedocenje FWS-48 nije dovoljno vjerodostojno da bi poslužilo kao osnova za utvrđivanje spomenutih navoda. Ne samo da se FWS-48 pred Sudom nije mogla sjetiti silovanja koje je navodno pocinio Zoran Vukovic, već i njeno identificiranje Kunarca i opis konkretnog događaja pokazuju značajne nedosljednosti.

691. FWS-48 je u sudnici identificirala Dragoljuba Kunarca. Ona je, međutim, potvrdila da je prije svog svjedocenja prilikom njegovog hapšenja vidjela njegovu sliku na televiziji i da su joj istražitelji Tužilaštva pokazali njegovu fotografiju. Prilikom unakrsnog ispitivanja rekla je da je u vrijeme tog događaja covjek za koga je mislila da je "Žaga" imao 45-46 godina. Takode je rekla da je bio visok oko 1,77 m, ali nije znala reci da li je bio viši ili niži od nje. FWS-48 se u sudnici nije mogla jasno sjetiti da li su je odveli u neku kucu u Donjem Polju ili u Hotel "Zelengora". U ranijoj izjavi FWS-48 je rekla da je Kunarac imao crnogorski akcenta, ali se pred Sudom nije mogla sjetiti da je to izjavila. Pored toga, za vrijeme glavnog ispitivanja FWS-48 je navela da joj je Kunarac u Hotelu "Zelengora" rekao da lici na Crnogorku i da ce radati srpsku djecu. Međutim, tokom unakrsnog ispitivanja FWS-48 je rekla da s Kunarcem uopšte nije razgovarala. Pored toga, svjedokinja je u sudnici poricala da je u Hotelu "Zelengora" cula da optuženog zovu "Žaga", već je navela da je to bilo u osnovnoj školi, što je izgleda u suprotnosti s izjavom koju je 24. septembra 1998., dokazni predmet odbrane D 47, dala istražiteljima Tužilaštva.<sup>1391</sup> Nema potkrepljujucih dokaza koji bi uklonili ove bitne nedosljednosti. Iako FWS-48 u svom svjedocanju navodi da su FWS-95 i FWS-75

---

<sup>1391</sup> Bilješke istražitelja, 24. septembar 1998.

za vrijeme tog incidenta bile s njom u Hotelu "Zelengora", nijedna od spomenutih svjedokinja nije se mogla sjetiti tog konkretnog događaja. FWS-95 je u svom svjedocenju navela da je nikada nisu odveli u Hotel "Zelengora".

692. Prilikom procjene vjerodostojnosti svjedocenja ove svjedokinje, Pretresno vijeće mora uzeti u obzir značajne nedosljednosti u svjedocenju FWS-48 u pogledu navoda protiv optuženog Zorana Vukovica, koje dovode u pitanje vjerodostojnost svjedocenja ove svjedokinje uopšte. Nema potkrepljujućih dokaza koji bi raspršili sumnje Pretresnog vijeća.

693. Pretresno vijeće takode smatra da navodi iz paragrafa 6.1 i 6.2 optužnice, u kojima se Dragoljub Kunarac tereti da je silovao FWS-48, za vrijeme suđenja nisu dokazani van razumne sumnje.

694. U izjavi datoj prije suđenja u septembru 1995. (dokazni predmet Tužilaštva P 78) FWS-48 navodi da je DP 6 odveo FWS-95, FWS-105 i nju licno u neku kucu u blizini stanice, odakle je Dragoljub Kunarac svjedokinju odveo u jednu drugu kucu u Donjem Polju, gdje ju je silovao.

695. Svjedoceci u sudnici, medutim, svjedokinja o ovom incidentu nije mogla ništa precizno reci. Za razliku od svojih ranijih navoda, svjedokinja je rekla da je Dragoljub Kunarac nije odveo da je siluje one noci kada je DP 6 nju i druge djevojke izveo iz "Partizana". FWS-48 tvrdi da ju je Kunarac jednom odveo u jednu spaljenu kucu u Donjem Polju da je tamo siluje, ali taj incident se ne odnosi na silovanje za koje se optuženi tereti u paragrafu 6.2. FWS-48 je posvjedocila da je nju tom prilikom iz "Partizana" izveo optuženi Kunarac licno, a ne DP 6.

696. FWS-95 je u svom svjedocenju istakla da su i nju jednom, zajedno s FWS-48, odveli u neku spaljenu kucu da bi je silovali. Medutim, ovaj konkretni incident kada je Dragoljub Kunarac licno odvodio žene pravo u spaljenu kucu ne navodi se u optužnici, te Pretresno vijeće nema potrebu donositi bilo kakve zaključke u vezi s tim. Što se tice incidenta navedenog pod 6.2, FWS-48 je u sudnici jasno istakla da je optuženi Kunarac nije silovao one noci kad ju je DP 6 izveo iz "Partizana".

697. Na osnovu predocenog dokaznog materijala Pretresno vijeće nije van razumne sumnje uvjereno da su dokazani događaji za koje se optuženi tereti u tackama 5 do 8, na osnovu paragrafa 6.1 i 6.2 optužnice IT-96-23. Pretresno vijeće takode primjećuje da

tužilac u svom završnom pretresnom podnesku priznaje da incidenti navedeni u paragrafima 6.1 i 6.2 optužnice nisu dokazani van razumne sumnje.

698. Pretresno vijeće Dragoljuba Kunarca stoga OSLOBAĐA KRIVICE po tackama 5, 6, 7 i 8.

(e) Tacke 9 i 10

699. U paragrafu 7.1 optužnice IT-96-23 navodi se da je Dragoljub Kunarac 2. augusta 1992. ili približno tog datuma prebacio četiri žene, među kojima FWS-75 i FWS-87, iz sportske dvorane "Partizan" u Karamanovu kucu u Miljevini. Optuženi Dragoljub Kunarac se u tacki 9 i tacki 10 četi da je jednom prilikom silovao FWS-87, dok je ona držana u Karamanovoj kuci, kako se navodi u paragrafu 7.2 optužnice.

700. Pretresno vijeće je uvjeren da su navodi sadržani u paragrafu 7.1 optužnice dokazani van razumne sumnje. Pretresno vijeće zaključuje da je 2. augusta 1992. ili približno tog datuma optuženi Dragoljub Kunarac odveo FWS-87, zajedno sa FWS-75, D.B. i FWS-50 iz kuce u ulici Osmana Đikica br. 16 u Foci u Miljevinu, gdje ih je predao DP 3 i njegovim ljudima koji su ih, pak, prebacili u Karamanovu kucu.<sup>1392</sup>

701. Pretresno vijeće je takode van razumne sumnje uvjeren da je negdje septembra ili oktobra 1992. Dragoljub Kunarac otišao u Karamanovu kucu i odveo FWS-87 u jednu sobu na spratu te kuce, gdje je svjedokinju primorao na spolni odnos, svjestan da ona to čini protiv svoje volje. Optuženi Kunarac ne porice da je koncem septembra otišao u tu kucu, niti da je FWS-87 odveo u sobu na spratu.<sup>1393</sup> Kunarac, međutim, tvrdi da sa njom nije imao spolni odnos.

702. Pretresno vijeće je mišljenja da je tvrdnja Dragoljuba Kunarca da je sa njom tek razgovarao malo vjerovatna, imajući u vidu njegov totalni prezir prema Muslimankama uopšte, a posebno prema onima koje je silovao, konkretno prema FWS-87 koju je prije ovog događaja silovao najmanje jednom u ulici Osmana Đikica br. 16.

703. Pretresno vijeće prihvaca svjedocenje FWS-87. Pretresno vijeće ne prihvaca da verzija događaja Dragoljuba Kunarca može razumno biti istinita i smatra da su navodi iz paragrafa 7.2 optužnice dokazani van razumne sumnje.

---

<sup>1392</sup> Vidi para. 593-625, dio o odbrani Dragoljuba Kunarca alibijem u vezi s ovim događajima.

<sup>1393</sup> *Prosecution Submission Regarding Admissions and Contested Matters*, 1. februar 2000., str. 6, tacka 8.

704. Pretresno vijeće Dragoljuba Kunarca stoga proglašava KRIVIM za silovanje iz tacke 9 i tacke 10.

(f) Tacke 11 i 12

705. Dragoljub Kunarac se u tackama 11 i 12 tereti za silovanje FWS-183, kako je navedeno u paragrafu 8.1 optužnice IT-96-23.

706. Pretresno vijeće se van razumne sumnje uvjerilo da je optuženi Dragoljub Kunarac silovao FWS-183, kako je navedeno u paragrafu 8.1 optužnice.

707. Kao što je objašnjeno gore u tekstu, Pretresno vijeće odbacuje alibi Dragoljuba Kunarca za period na koji se odnosi ova optužba.

708. Pretresno vijeće je uvjeren da su u odnosu na ovaj incident FWS-183 i FWS-61 optuženog Dragoljuba Kunarca identificirale van razumne sumnje. Vojnik koji je FWS-183 ukrcao u automobil predstavio se kao sin Lekse Kunarca. FWS-183 je poznavala Kunarcevog oca, jer je on u njenoj vikendici obavljao neke stolarske radove. Jednom je bila u njegovoj kuci u Codor Mahali.

709. FWS-61 u svom svjedočenju navodi da joj je po povratku u stan, nakon što su vojnici odveli FWS-183, jedan srpski vojnik koji se prezivao Tadic rekao da se covjek koji je odveo FWS-183 zove "Žaga".

710. Pretresno vijeće prihvata svjedočenje FWS-183 da su u drugoj polovici jula 1992., dok je još bila u stanu FWS-61, došla tri srpska vojnika i optužila je da odašilje radio poruke. Pretresno vijeće prihvata da je vojnik, za koga je kasnije shvatila da je "Žaga", svjedokinju ukrcao u crvenu ladu, gdje je s njim morala cekati da se vrate druga dva vojnika koji su u meduvremenu opljackali njen stan.

711. Ta tri vojnika su svjedokinju onda odveli na obalu rijeke Cehotine u Foci, u blizini Veleceva, gdje je optuženi pokušao dobiti informacije ili priznanje od FWS-183 da je muslimanskim snagama navodno slala radio poruke i saznati gdje drži dragocjenosti. Pritom joj je prijetio da ce ubiti i nju i njenog sina. Ovim pokušajem da je zastraši Dragoljub Kunarac je takode pokazao svoju mržnju prema Muslimanima, svoju namjeru da je uplaši, te da provodi diskriminaciju u odnosu na Muslimane uopšte, a posebno prema FWS-183. FWS-183 su silovala sva tri vojnika. Prilikom silovanja, Kunarac je svjedokinju prisilio da mu dodiruje penis i da ga gleda. Psovao ju je. Druga

dva vojnika to su smijuci se promatrala iz automobila. Dok ju je Dragoljub Kunarac silovao, FWS-183 je cula kako optuženi vojnicima kaže da čekaju svoj red. Kasnije su je ti drugi vojnici silovali vaginalno i oralno. Silovanja su svjedokinji nanijela tešku duševnu i fizičku bol.

712. Opis događaja koji je dala FWS-183 potkrepljen je svjedočenjem FWS-61, koja je bila prisutna kada su vojnici upali u njen stan. To nije sporno, Usprkos tome što FWS-61 kaže da je do tog incidenta došlo krajem jula, a ne oko 15. jula. Kao što se navodi gore u tekstu, Pretresnom vijeću ne treba dokazivati kada je tačno došlo do incidenta, sve dok postoji dovoljno dokaza na osnovu kojih se može utvrditi suština za koji se tereti.

713. FWS-61 u svom svjedočenju istice da su FWS-183 izveli iz stana, te da su vojnici opljackali i njen i stan FWS-183. Ova svjedokinja je vidjela da su FWS-183 vratili isti vojnici koji su je i odveli. Svjedokinja navodi da je FWS-183 po povratku izgledala zbunjeno i kao da je plakala. FWS-61 se sjeca i toga da joj je FWS-183 rekla da je vojnicima morala dati sve svoje dragocjenosti, da ih je morala dirati po njihovim “sramnim mjestima” i raditi “nemoguće stvari”.

714. Pretresno vijeće je uvjeren da je incident naveden u paragrafu 8.1 optužnice dokazan van razumne sumnje. Optuženi Dragoljub Kunarac i druga dva vojnika postupali su kao glavni saizvršioči.

715. Pretresno vijeće optuženog Dragoljuba Kunarca zbog tih djela proglašava KRIVIM za mučenje iz tačke 11. Isto tako, Pretresno vijeće optuženog Dragoljuba Kunarca proglašava KRIVIM za silovanje iz tačke 12.

(g) Tacke 18 do 21

716. Optuženi Dragoljub Kunarac se u tackama 18 do 21 tereti za silovanje, porobljavanje i povrede licnog dostojanstva FWS-186, FWS-191 i J.G.

(i) Silovanje FWS-191, FWS-186 i J.G.<sup>1394</sup>

717. U paragrafu 10.2 optužnice IT-96-23 Dragoljuba Kunarca se optužuje da je izveo FWS-186, FWS-191 i J.G. iz ulice Osmana Đikica br. 16 i da ih je zajedno s “Gagom” i

---

<sup>1394</sup> Optužnica IT-96-23, par. 10.1.



DP 6 odveo u jednu napuštenu kucu u Tmovacama, gdje je Dragoljub Kunarac silovao FWS-191, a druga dvojica muškaraca silovala su ostale djevojke.

718. Na osnovu svjedočenja FWS-191 i FWS-186, Pretresno vijeće je uvjeren da je 2. augusta 1992. Dragoljub Kunarac zajedno s "Gagom" i DP 6 izveo FWS-186, FWS-191 i J.G. iz ulice Osmana Đikica br. 16 i da ih je odveo u jednu napuštenu kucu u Tmovacama, gdje je DP 6 silovao FWS-186, a Dragoljub Kunarac FWS-191. Što se navedenog silovanja J.G. tice, Pretresno vijeće smatra da nije dokazano van razumne sumnje da je tokom tog incidenta "Gaga" silovao tu svjedokinju.

719. Kao što je već izneseno, Pretresno vijeće ne prihvata alibi optuženog Dragoljuba Kunarca u odnosu na sve incidente koji su se odigrali 2. augusta 1992.

720. Pretresno vijeće zaključuje da su FWS-191 i FWS-186 pouzdano identificirale Dragoljuba Kunarca. FWS-191 u svom svjedočenju navodi da joj se Dragoljub Kunarac predstavio prije nego što ju je silovao u sobi u kuci u Tmovacama. Ne samo da joj je rekao svoje ime, već joj je pokazao i pločicu sa imenom. Pored toga, hvalisao se pred svjedokinjom svojom bumom prošlosti u Francuskoj i na drugim mjestima.

721. FWS-186 u svome svjedočenju navodi da Dragoljuba Kunarca prije rata nije poznavala i da ga je prvi put vidjela kad je došao u osnovnu školu u Kalinoviku da odvede djevojke. Njegovo ime saznala je u kuci u Tmovacama. Vidjela je njegovu fotografiju u novinama kada se predao Međunarodnom sudu i odmah ga prepoznala. FWS-186 je u sudnici uvjerljivo objasnila da Kunarca nije spomenula u svojoj prvoj izjavi (od 9. maja 1998., dokazni predmet Tužilaštva P 90, koja je Tužilaštvu dostavljena u novembru 1993.) jer je htjela zaštititi J.G. koju je, kako u svom svjedočenju tvrdi FWS-186, optuženi također silovao.

722. I FWS-191 i FWS-186 opisale su karakteristična obilježja Kunarcevog izgleda. FWS-191 opisuje "Žagu" kao visokog, mršavog, smeđe kose, grubog lica i krupnih ociju. FWS-186 "Žagu" opisuje kao visokog, tamne puti, mršavog, krupnih ociju.

723. Pretresno vijeće primjećuje da postoje dodatni dokazi koji potkrepljuju identifikaciju optuženog. FWS-192, majka FWS-191, u svom svjedočenju navodi da je njenu kćer 2. augusta 1992. iz škole u Kalinoviku odveo vojnik za koga je kasnije saznala da ima nadimak "Žaga".

724. Dana 2. augusta 1992. Dragoljub Kunarac i "Gaga" izveli su iz škole u Kalinoviku zajedno FWS-191 i FWS-186 i odvezli ih u kucu na području Aladže, a odatle u kucu u Trnovacama. Po dolasku, djevojkama je receno gdje će spavati. FWS-191 dodijeljena je Kunarcu koji joj je naredio da se skine i pokušao da je siluje, pošto je na stol stavio bajonet. Kunarac nije uspio do kraja penetrirati u FWS-191 pošto je FWS-191 bila djevica i ukocila se od straha. Sljedećeg dana uspio joj je oduzeti nevinost. Kunarac je znao da ona to ne čini dobrovoljno i uživao je pri pomisli da će joj biti "prvi", čime ju je još više ponizio. Pretresno vijeće primjećuje da svjedočenje FWS-191 potkrepljuje i svjedočenje FWS-186, koja navodi da joj je FWS-191 rekla da ju je Kunarac te noći silovao.

725. DP 6 je na drugom spratu kuće u Trnovacama te noći silovao FWS-186. FWS-186 je identificirala kucu u Trnovacama i iznijela svoj utisak da je ta kuća pripadala DP 6. FWS-186 su poslali u jednu sobu na drugom spratu. Zatim je došao DP 6, zaključao iznutra vrata i silovao je. Svjedočenje FWS-186 potkrepljuje FWS-191, koja u svome svjedočenju kaže da je ona bila dodijeljena Dragoljubu Kunarcu, a da je FWS-186 morala otići na drugi sprat kuće sa DP 6.

726. Iako i FWS-191 i FWS-186 navode da je J.G. bila dodijeljena "Gagi" i da ju je on odveo na prvi sprat kuće u Trnovacama, njihova sjećanja se razlikuju u vezi sa tim da li je "Gaga" zaista silovao J.G. u noći 2. augusta 1992. Dok FWS-191 kaže da joj je četrnaestogodišnja J.G. rekla da je "Gaga" nije silovao zato što je imala menstruaciju, FWS-186 navodi da joj je J.G. kasnije ispricala da ju je "Gaga" silovao. Kako sama J.G. nije svjedočila pred Sudom, Pretresno vijeće zaključuje da ostaju razumne sumnje u pogledu "Gaginog" silovanja J.G. prilikom incidenta navedenog u paragrafu 10.1. Pretresno vijeće stoga zaključuje da ovo konkretno silovanje nije dokazano van razumne sumnje.

727. Pretresno vijeće zaključuje da je incident naveden u paragrafu 10.1 optužnice, s izuzetkom silovanja J.G., dokazan van razumne sumnje. Pretresno vijeće je uvjeren da je Dragoljub Kunarac bio potpuno svjestan činjenice da su djevojke koje je zajedno sa "Gagom" i DP 6 izveo iz ulice Osmana Đikica br. 16, odnosno FWS-191, FWS-186 i J.G., u napuštenu kucu odvedene i zato da bi bile silovane.

(ii) Silovanje, porobljavanje i povrede licnog dostojanstva FWS-191 i FWS-186<sup>1395</sup>

728. U paragrafu 10.2 optužnice IT-96-23 navodi se da su FWS-186 i FWS-191 držane u napuštenoj kuci u Trnovacama približno šest mjeseci, počevši od 2. augusta 1992. Takode se navodi da je za vrijeme njihovog zatocjenja optuženi Dragoljub Kunarac stalno silovao FWS-191, dok je DP 6 stalno silovao FWS-186. Dragoljub Kunarac je FWS-191 rezervirao za sebe. U paragrafu 10.3 piše da se s djevojkama postupalo kao sa licnom svojinom Kunarca i DP 6 i da su morale obavljati kucanske poslove i izvršavati sve zahtjeve.

729. Pretresno vijeće se uvjerilo da su incidenti navedeni u paragrafima 10.2 i 10.3 dokazani van razumne sumnje.

730. Što se tice alibija Dragoljuba Kunarca, Pretresno vijeće upućuje na svoje gorenavedene zaključke, na osnovu kojih odbija i tvrdnje odbrane u vezi s incidentima koji se navode u paragrafima 10.2 i 10.3. Pretresno vijeće primjećuje da Kunarac ionako nije naveo nikakav alibi za period nakon 8. augusta 1992.

731. Kao što je gore navedeno u vezi s incidentom za koji se tereti u paragrafu 10.1, i FWS-191 i FWS-186 pouzdano su identificirale optuženog Dragoljuba Kunarca.

732. Pretresno vijeće je uvjeren da su FWS-191 i FWS-186 držane u kuci u Trnovacama pet do šest mjeseci, što se uklapa u vremenski okvir od "približno šest mjeseci" koji se navodi u optužnici.

733. Pretresno vijeće prihvata svjedočenje FWS-191 da su je u kuci u Trnovacama držali otprilike pet do šest mjeseci. Kako je već razmotreno, Pretresno vijeće ponavlja da se konkretni datumi i tacni vremenski periodi ne moraju dokazati van razumne sumnje, s obzirom na konkretni kontekst ratnog sukoba u kojem je došlo do doticnih zlocina. Pretresno vijeće stoga prihvata cinjenicu da svjedočenje FWS-186, prema kojem je ona u kuci u Trnovacama ostala otprilike pet mjeseci, potkrepljuje svjedočenje FWS-191. Pretresno vijeće takode zaključuje da je J.G. u kuci u Trnovacama ostala samo nekoliko dana, kako se navodi u optužnici i kao što je iznijela FWS-186.

---

<sup>1395</sup> Optužnica IT-96-23, par. 10.2 i 10.3.

734. Pretresno vijeće je uvjeren da je Dragoljub Kunarac otprilike dva mjeseca stalno silovao FWS-191 dok je držana u toj kući. Kunarac je u kući u Trnovacama dolazio do kraja septembra i svaki put kada bi došao, silovao bi FWS-191. Iako je Kunarac negdje u septembru 1992. u saobraćajnoj nesreći slomio ruku, ipak ju je nastavio silovati. Svjedočenje FWS-191 potkrepljuje FWS-186, koja u svom svjedočenju kaže da je Kunarac silovao FWS-191 približno mjesec i po do dva dok su djevojke boravile u toj kući. Svjedokinja se sjeca i toga da je Dragoljuba Kunarca u jednom trenutku vidjela s gipsom na ruci.

735. Tokom njenog petomjesečnog boravka u kući u Trnovacama, DP 6 je stalno silovao FWS-186. Svjedokinja je morala imati spolni odnos sa DP 6 uvijek kada bi se on iz Crne Gore ili sa linija fronta vratio u kuću. Pretresno vijeće smatra da je svjedočenje FWS-186 dovoljno da van razumne sumnje dokaže silovanja koja je DP 6 počinio u kući u Trnovacama. Iskaz te svjedokinje potkrepljuje iskaz FWS-191 koja je posvjedočila da je FWS-186 bila prisiljena imati spolni odnos s DP 6 kad god je on bio u kući u Trnovacama i da je to trajalo do ljeta 1993.

736. Svjedočenja obje svjedokinje pouzdana su i potkrepljuju ih iskazi drugih svjedokinja. FWS-175, koju su, kako FWS-191 tvrdi u svom svjedočenju, takođe doveli u kuću u Trnovacama, u svome iskazu pred Sudom navodi da je FWS-186 već bila tamo kada je FWS-175 stigla i da je primijetila da je FWS-186 bila sa DP 6.

737. FWS-192, majka FWS-191, posvjedočila je da joj je "Žaga" rekao da je njena kći sa njim i da je nece vratiti. Pored svjedočenja FWS-191, koja kaže da joj je u jednom trenutku bilo dozvoljeno da napiše pismo majci, FWS-192 je posvjedočila da su joj to pismo uručili "Žaga" i DP 6. Što se tiče FWS-186, FWS-192 navodi i to da je bila prisutna kada je DP 6 priznao FWS-185, majci FWS-186, da je njena kći sa njim. Svjedokinja kaže da je DP 6 naredio FWS-185 da mu dade odjecu za njenu kćerku.

738. Pretresno vijeće prihvata svjedočenje FWS-191 i FWS-186 i zaključuje da se za vrijeme njihovog boravka u kući u Trnovacama prema obje svjedokinje postupalo kao sa licnom svojinom Dragoljuba Kunarca i DP 6, kako se navodi u paragrafu 10.3 optužnice.

739. Pretresno vijeće prihvata navode FWS-191 da su djevojke za vrijeme boravka u Trnovacama morale raditi sve što im vojnici naredi. Svjedočenja FWS-191 i FWS-186 uvjerljivo dokazuju da su djevojke držane u kući kako bi Dragoljub Kunarac i DP 6

koristili njihove seksualne usluge kad god bi se vojnici vraćali u tu kuću.

740. Pretresno vijeće također prihvata činjenicu da svjedokinje nisu mogle izaći kući, čak i kad su im u jednom trenutku, prema riječima FWS-191, dali ključeve te kuće. Pozivajući se na činjenične nalaze u vezi opšte situacije, Pretresno vijeće prihvata činjenicu da djevojke, kako kaže FWS-191, nisu imale kuda otići ili se sakriti od Dragoljuba Kunarca i DP 6, čak i da su pokušale napustiti kuću. Pretresno vijeće je uvjeren da su Kunarac i DP 6, obojica vojnici sa područja Foče, bili potpuno svjesni te činjenice. Pretresno vijeće prihvata svjedočenje FWS-191 i FWS-186 o tome da su djevojke obavljale kućanske poslove za vojnike dok su bile zatvorene.

741. Pretresno vijeće je uvjeren da je van razumne sumnje dokazano da je Dragoljub Kunarac stalno i redovno silovao FWS-191, a DP 6 FWS-186, dok su držane u kući u Trnovacama. Kunarac je, štaviše, pokazao da na FWS-191 polaže isključivo pravo time što je ostalim vojnicima zabranio da je siluju. Pretresno vijeće se uvjerilo da je Kunarac bio svjestan činjenice da je DP 6 u tom periodu stalno i redovno silovao FWS-186, kao što je on sâm silovao FWS-191. Međutim, nije utvrđeno da je Kunarac DP 6 davao bilo kakvu pomoć, podsticaj ili moralnu podršku koji bi imali bitnog uticaja na vršenje pojedinačnih silovanja. Kunarac je nastavio dolaziti u kuću približno dva mjeseca, ali izuzev incidenta za koji se tereti i koji se navodi u paragrafu 10.1, nije utvrđeno da je optuženi bio prisutan dok je DP 6 silovao FWS-186. Tužilac osim toga nije uspio pokazati niti na koji bi to način Kunarcevo prisustvo ili postupci pomogli DP 6 da siluje FWS-186. U slučaju konkretnih silovanja koja je počinio DP 6, veza između događaja u kući i Kunarcevog sporadičnog prisustva u njoj tako je slaba da bi koncept pomaganja i podržavanja izašao iz svojih okvira.

742. Pretresno vijeće je uvjeren da su Dragoljub Kunarac i DP 6 FWS-191 i FWS-186 uskratili svaku mogućnost kontrole nad sopstvenim životima za vrijeme njihova boravka u toj kući. One su morale izvršavati sve naloge, obavljati kućanske poslove, bez ikakve realne mogućnosti da pobjegnu iz kuće u Trnovacama ili od onih koji su ih zlostavljali. Zlostavljali su ih i na druge načine, na primjer kada je Kunarac pozvao jednog vojnika u kuću i rekao mu da, ako želi, može silovati FWS-191 za 100 njemackih maraka. Jednom drugom prilikom, Kunarac je pred drugim vojnicima pokušao silovati FWS-191 dok je bio u bolničkom krevetu. Prema ove dvije žene postupalo se kao prema licnoj svojini Kunarca i DP 6. Pretresno vijeće se uvjerilo da je Kunarac žrtvama nametnuo takve životne uslove u dogovoru sa DP 6. Obojica su lično počinila djelo

porobljavanja. Time što je pomogao da se u toj kuci uspostave takvi uslovi, Kunarac je takođe pomagao i podržavao DP 6 pri njegovom porobljavanju FWS-186.

743. Nema dokaza na osnovu kojih bi se optuženom mogla izreci osudjuca presuda za povrede licnog dostojanstva, koje vec ne bi bile obuhvacene drugim osudjujucim presudama.

744. Rezimirajuci nalaze, Pretresno vijece zakljucuje sljedece:

(i) Navodi iz paragrafa 10.1 optužnice IT-96-23 djelomicno su dokazani van razumne sumnje. Dana 2. augusta Dragoljub Kunarac je licno silovao FWS-191 i pomagao i podržavao DP 6 u silovanju FWS-186.

(ii) Navodi iz paragrafa 10.2 optužnice IT-96-23 dokazani su van razumne sumnje. FWS-186 i FWS-191 držane su u kuci u Trnovacama oko šest mjeseci. Tokom približno dva mjeseca Dragoljub Kunarac je sporadicno dolazio u tu kucu i u tim prilikama silovao FWS-191.

(iii) Navodi iz paragrafa 10.3 optužnice IT-96-23 dokazani su van razumne sumnje. Dok su držane u kuci u Trnovacama, prema FWS-191 i FWS-186 postupalo se kao prema svojini Dragoljuba Kunarca i DP 6.

745. Pretresno vijece Dragoljuba Kunarca stoga proglašava KRIVIM za silovanje iz tacke 19 i tacke 20 i KRIVIM za porobljavanje iz tacke 18. Pretresno vijece Dragoljuba Kunarca OSLOBADA KRIVICE za povrede licnog dostojanstva iz tacke 21.

## 2. Radomir Kovac (optužnica IT-96-23)

746. Optuženi Radomir Kovac se u tackama 22 do 25 optužnice IT-96-23 tereti za silovanje, porobljavanje i povrede licnog dostojanstva FWS-75, FWS-87, A.B. i A.S., kako se navodi u paragrafima 11.1 do 11.6 optužnice.

### (a) Dolazak djevojaka u stan Radomira Kovaca

747. U paragrafu 11.1 optužnice tvrdi se da su 30. oktobra 1992. ili približno tog datuma Dragan Zelenovic, DP 1 i DP 6 iz Karamanove kuce u Miljevini odveli FWS-75, FWS-87, A.S. i A.B. u Focu i da su ih potom predali optuženom Radomiru Kovacu. U paragrafu 11.2 navodi se da je u stanu nad kojim je imao kontrolu Kovac držao FWS-75 i A.B. u zatoceništvu otprilike od 31. oktobra 1992. do decembra 1992., a FWS-87 i A.S.

približno od istog datuma do februara 1993. U optužnici se tvrdi da su djevojke za vrijeme svog zatoceništva morale obavljati kucanske poslove, da su često bile seksualno zlostavljane i podvrgavane premlacivanju, prijetnjama i psihickom ugnjetavanju, te držane u stalnom strahu.

748. Pretresno vijeće se uvjerilo da je van razumne sumnje dokazano da su 30. oktobra 1992. ili približno tog datuma, Dragan Zelenovic, DP 6 i DP 1 odveli FWS-75 i FWS-87, A.S. i A.B. iz Karamanove kuće u zgradu "Lepa Brena" u Foci. Tu su ih predali optuženom Radomiru Kovacu. U stanu Radomira Kovaca živio je još jedan covjek po imenu Jagoš Kostic.

749. Pretresno vijeće je uvjeren da su ove djevojke, dok su držane u stanu Radomira Kovaca, stalno silovali, ponižavali i degradirali. Ponekad bi ih neko od ljudi koji su stanovali u stanu tukao, šamarao ili bi im prijetio. Optuženi Kovac je jednom ošamario FWS-75 zato što je odbila da spava s jednim vojnikom koga je on doveo. Umjesto nje poslana je dvanaestogodišnja A.B. Kovac je i u drugim prilikama tukao FWS-75.

750. Pretresno vijeće se uvjerilo da djevojke nisu mogle napustiti stan i da iz njega nisu izlazile ako nisu bile u pratnji jednog od muškaraca. Kad su muškarci bili odsutni, ostajale su zaključane i uopšte nisu mogle izlaziti. Vrata stana su ostajala otvorena samo kad bi muškarci bili tu. Usprkos cinjenici da su vrata možda i bila otvorena dok su muškarci bili tamo, Pretresno vijeće je uvjeren da su djevojke bile psihicki nesposobne da napuste stan jer nisu imale kuda otici cak i da su pokušale pobjeci. Djevojke su bile svjesne i onoga šta bi im se moglo desiti ako ih ponovo uhvate.

751. Za vrijeme svog zatoceništva u stanu Radomira Kovaca djevojke su morale obavljati kucanske poslove, kuhati i čistiti.

752. Pretresno vijeće je uvjeren da je Radomir Kovac u potpunosti zanemarivao potrebe djevojaka za hranom i higijenskim potrepštinama. Kad su muškarci bili u stanu, djevojke su dobivale ostatke njihove hrane. Medutim, Kovac je ponekad ostavljao djevojke, ne pobrinuvši se da im obezbijedi dovoljno hrane u njegovom odsustvu. Ponekad bi svjedokinja DK, rodaka optuženog Radomira Kovaca, koja je živjela na spratu niže od optuženog, djevojkama dostavljala nešto hrane kroz prozor. Imajuci u vidu da su ljudi organizirali zabave na kojima je služena hrana i pice, da su kafici i prodavnice bili otvoreni, da su se zalihe mogle obezbijediti iz Crne Gore, te da je Kovac dobijao hranu od vojske, Pretresno vijeće ne prihvata tvrdnju da su djevojke za vrijeme

svog zatoceništva u Kovacevom stanu gladovale uslijed opšte nestašice hrane u Foci.

(b) FWS-75 i A.B.

753. U paragrafu 11.3 optužnice navodi se da su FWS-75 i A.B. bile zatocene u stanu Radomira Kovaca približno od 31. oktobra 1992. do otprilike 20. novembra 1992. i da su za to vrijeme morale obavljati kucanske poslove i seksualno zadovoljavati vojnike, uključujući i Radomira Kovaca. U optužnici se tvrdi da su ih Radomir Kovac i Jagoš Kostić često silovali. Pored toga se tvrdi da je jednog nepoznatog datuma tokom tog perioda Kovac u stan doveo vojnika po imenu Slavo Ivanović i naredio FWS-75 da sa njim ima spolni odnos. Kada je svjedokinja to odbila, Kovac ju je pretukao. U paragrafu 11.3 navodi se dalje da je oko 20. novembra 1992. Kovac iz svog stana odveo FWS-75 i A.B. u jednu kucu u blizini Hotela "Zelengora", gdje ih je predao nekim drugim srpskim vojnicima. Ove dvije djevojke držane su u toj kuci u koju je Kovac navracao oko dvije sedmice. Nakon toga su odvedene u jedan stan u Pod Masali u kojem su ostale petnaestak dana prije no što su ih 25. decembra 1992. ili približno tog datuma konacno vratili u Kovacev stan. U optužnici se navodi da su u cijelom tom periodu ove dvije djevojke silovane. Najzad, u paragrafu 11.3 navodi se da je Kovac 25. decembra ili približno tog datuma, kada su FWS-75 i A.B. vracene u njegov stan, A.B. prodao jednom nepoznatom vojniku za 200 njemackih maraka, a da je FWS-75 otprilike 26. decembra predata DP 1.

754. Pretresno vijeće se uvjerilo da je van razumne sumnje dokazano da su FWS-75 i A.B. nekoliko dana ostale u stanu Radomira Kovaca prije no što ih je jedan srpski vojnik po imenu Vojkan Jadžić odveo u drugi stan u blizini Hotela "Zelengora". Dvije djevojke su u tom stanu boravile petnaestak dana i sve to vrijeme su ih stalno silovali barem desetorica ili petnaestorica srpskih vojnika. Kovac bi u taj stan navracao s vremena na vrijeme i raspitivao se kod djevojaka kako su i da li ih zlostavljaju, iako je bio svjestan cinjenice da ih siluju. Ove dvije djevojke su srpski vojnici, među kojima i Vojkan Jadžić, nakon toga odveli u jedan drugi stan u blizini Pod Masale. U tom drugom stanu ostale su sedam do deset dana i za to vrijeme su ih i dalje silovali.

755. Jedne večeri Vojkan Jadžić je odveo djevojke u stan Radomira Kovaca u kojem su još uvijek držane FWS-87 i A.S. Tacan datum njihovog vraćanja u Kovacev stan nije s preciznošću utvrđen. Na osnovu svjedočenja, Pretresno vijeće zaključuje da su FWS-75 i A.B. vracene negdje između prve i druge sedmice decembra 1992. Iz gorenavedenih razloga, Pretresno vijeće opet primjećuje da nedosljednost u svjedočenjima u pogledu



tacnih datuma sama po sebi nije dovoljna da diskreditira svjedočenje. Pretresno vijeće takode primjećuje da tacan datum u ovom slučaju i nije važan, jer se za taj period nije ni pokušao dati alibi.

756. Dan nakon što su vraćene, A.B. i FWS-75 su odvedene iz stana Radomira Kovaca. A.B. je odveo čovjek s nadimkom "Dragec", koji je Kovacu za to dao 200 njemackih maraka, dok je FWS-75 predata DP 1 i Draganu "Zelji" Zelenovicu. Pretresno vijeće zaključuje da ovo seksualno izrabljivanje A.B. i FWS-75, a naročito njihova prodaja, predstavljaju posebno ponižavajući udarac njihovom licnom dostojanstvu.

757. Pretresno vijeće je uvjeren da je van razumne sumnje dokazano da su Radomir Kovac i Jagoš Kostić silovali FWS-75 dok se nalazila u stanu Radomira Kovaca. Radomir Kovac je ovu svjedokinju jednom prilikom silovao zajedno sa FWS-87 dok se u pozadini čula muzika "Labudeg jezera". Pored toga, ovu svjedokinju je silovalo i nekoliko drugih vojnika koji su dolazili u Kovacev stan, među kojima i Vojkan Jadžić i optuženi Zoran Vuković. Treba primijetiti, međutim, da se Zoran Vuković ne tereti za ovo drugo silovanje i da ga Pretresno vijeće stoga neće uzimati u razmatranje prilikom donošenja osuđujuće presude i kazne za Zorana Vukovića, ali će ga uzeti u obzir u svrhu identifikacije i kao posredni dokaz za *mens rea*, relevantnu za druge zločine protiv čovječnosti za koje se tereti.

758. Dok se nalazila u stanu Radomira Kovaca, dvanaestogodišnju A.B. su, između ostalih, silovali optuženi Kovac, Slavo Ivanović i "Željko".

759. Pretresno vijeće se uvjerilo da su svi navodi iz paragrafa 11.3 optužnice dokazani van razumne sumnje. Pretresno vijeće zaključuje da su FWS-75 i A.B. bile zatočene u stanu Radomira Kovaca otprilike jednu sedmicu, i to negdje od kraja oktobra ili početka novembra 1992. Pretresno vijeće zaključuje da je optuženi Radomir Kovac imao spolni odnos sa te dvije žene, svjestan činjenice da one to ne čine svojevrijedno, te da je u znatnoj mjeri pomagao ostalim vojnicima da ih siluju. To je činio time što je drugim vojnicima dozvoljavao da dolaze u njegov stan i da ih siluju, time što je vojnike na to poticao i time što je djevojke predavao drugim ljudima, svjestan toga da će ih silovati i da djevojke ne pristaju na spolni odnos. Najzad, Pretresno vijeće je uvjeren da je van razumne sumnje dokazano da je nakon otprilike jedne sedmice Kovac ove dvije žene predao drugim vojnicima za koje je znao da će najvjerojatnije nastaviti da ih siluju i zlostavljaju. Kovac

je na koncu prodao A.B. jednom neidentificiranom vojniku, a FWS-75 je predao DP 1. Pritom je skoro sigurno bio svjestan cinjenice da ce ih opet silovati.

(c) FWS-87 i A.S.

760. U paragrafu 11.4 optužnice navodi se da su 31. oktobra 1992. ili približno tog datuma FWS-87 i A.S. odvedene u stan Radomira Kovaca, zajedno s FWS-75 i A.B., te da su u tom stanu držane otprilike cetiri mjeseca. U paragrafu 11.4 optužnice navodi se da su u cijelom tom periodu obje djevojke silovali Radomir Kovac i Jagoš Kostic.

761. Pretresno vijece se uvjerilo da je van razumne sumnje dokazano da su FWS-87, dok se nalazila u stanu Radomira Kovaca, silovali i optuženi Kovac i Jagoš Kostic. Kovac je FWS-87 rezervirao za sebe i silovao je skoro svake noci koju bi proveo u stanu. Jagoš Kostic je stalno silovao A.S., a koristio Kovacevo odsustvo da siluje i FWS-87. Prijetio joj je da ce je ubiti ako to kaže Kovacu. Kovac je sve vrijeme znao da djevojke svojevrijem ne pristaju na spolni odnos. Jagoš Kostic je mogao silovati A.S. zbog toga što je Kovac tu svjedokinju držao u svom stanu. Kovac je stoga u velikoj mjeri pomogao Jagošu Kosticu da siluje A.S., dozvolivši Kosticu da boravi u njegovom stanu i da tu siluje A.S. Pretresno vijece primjecuje da van razumne sumnje nije utvrđeno da je Kovac pomagao i podržavao Jagoša Kostica u silovanju FWS-87. Dokazni materijal ukazuje na cinjenicu da se od Kovaca krilo da Jagoš Kostic siluje FWS-87. Imajuci u vidu odnos dvojice ljudi i prijetnje Jagoša Kostica upucene FWS-87, cini se vjerovatnim da Kovac nije mogao predvidjeti da ce Jagoš Kostic silovati FWS-87.

762. FWS-87 dosljedno porice postojanje svake eventualne emotivne veze s optuženim Radomirom Kovacem. Pretresno vijece primjecuje da je nekoliko svjedoka odbrane spomenulo pismo na cijoj je koverti bilo nacrtano srce, koje je FWS-87 navodno poslala Kovacu. Pretresno vijece, medutim, prihvata navod da FWS-87 takvo pismo nije poslala i prima na znanje cinjenicu da nijedan od svjedoka odbrane, po njihovim sopstvenim rijecima, nije u stvari procitao sadržaj pisma, vec da su za njega samo culi od Kovaca. Odnos između FWS-87 i Kovaca nije pocivao na ljubavi, kako sugerira odbrana, vec na surovom oportunizmu s Kovaceve strane, stalnim zlostavljanjima i dominacijom nad djevojkom koja je u to vrijeme imala samo petnaestak godina.

763. Radomir Kovac je FWS-87 tjerao da s njim ide po kaficima i najmanje je jednom primorao svjedokinju da nosi oznake VRS-a.

764. Pretresno vijeće je takode van razumne sumnje uvjerenom da je Jagoš Kostić prestao silovati A.S. dok je bila u stanu Radomira Kovaca.

765. Pretresno vijeće je uvjerenom da su FWS-87 i A.S. držane u stanu Radomira Kovaca u periodu od četiri mjeseca. Izuzev tačnog datuma njihovog odlaska, navodi iz paragrafa 11.4 optužnice dokazani su van razumne sumnje.

(d) Incident kada su djevojke morale plesati gole

766. U paragrafu 11.5 optužnice navodi se da su negdje između 31. oktobra 1992. i 7. novembra 1992. u vrijeme svog zatocništva u stanu Radomira Kovaca, FWS-75, FWS-87, A.S. i A.B. bile prisiljene da skinu odjeću i da gole plešu na stolu, dok ih je Kovac posmatrao.

767. Svjedokinje navode tri slučaja kada su zajedno ili ponaosob morale gole plesati ili stajati na stolu dok bi ih Radomir Kovac posmatrao. Samo se jedan od tih slučajeva izricito navodi u optužnici. Pretresno vijeće se uvjerilo da je taj incident dokazan van razumne sumnje.

768. FWS-87 u svom svjedočenju navodi, a Pretresno vijeće to prihvata, da su prilikom jednog takvog incidenta četiri djevojke, FWS-75, A.S., A.B. i ona lično, morale plesati na stolu dok su ih Radomir Kovac i Jagoš Kostić posmatrali, uperivši u njih oružje.

769. A.S. u svom svjedočenju navodi, a Pretresno vijeće to prihvata, da su jednom prilikom A.B., FWS-87 i ona lično morale da se svuku i plešu. Pritom su ih posmatrali Radomir Kovac, Jagoš Kostić i možda još jedan vojnik. Iako se ne sjeca da je i FWS-75 bila prisutna, svjedočenje A.S. u punoj mjeri podupire svjedočenje FWS-87, vezano za te događaje.

770. FWS-87 u svom svjedočenju spominje da su tom prilikom bile prisutne četiri djevojke, FWS-75, A.S., A.B. i ona lično. Pretresno vijeće primjećuje da se FWS-75 izgleda nije mogla sjetiti ovog događaja i da je umjesto toga svjedočila o jednom

drugom incidentu, kada je zajedno sa FWS-87 i A.B. morala stajati gola na stolu, poslije cega ju je Radomir Kovac natjerao da gola hoda ulicama Foce.

771. Iako je FWS-75, kako se sugerira u svjedocenju FWS-87, možda i bila prisutna prilikom prvog incidenta, Pretresno vijeće nije van razumne sumnje uvjereni da je to doista bilo tako.

772. Pretresno vijeće stoga stoji na stanovištu da su događaji navedeni u paragrafu 11.5 optužnice dokazani van razumne sumnje u slučaju FWS-87, A.S. i A.B., ali ne i u slučaju FWS-75. Pretresno vijeće zato zaključuje da su negdje između 31. oktobra i 7. novembra 1992., za vrijeme boravka u stanu Radomira Kovaca, FWS-87, A.S. i A.B. bile primorane da se svuku i da gole plešu na stolu dok ih je Kovac s kauca posmatrao, uperivši na njih oružje.

773. Optuženi Radomir Kovac je nesumnjivo znao da je to što su djevojke morale gole stajati na stolu, dok ih on posmatra, bilo bolno i ponižavajuće iskustvo za te tri žene, pogotovo s obzirom na njihovu mladost. Pretresno vijeće je uvjereni da je Kovac morao biti svjestan te činjenice, ali da im je ipak naredio da mu ugone tako što su za njega morale plesati gole.

774. Prema Statutu, počinilac ne mora imati namjeru da ponizi svoju žrtvu, odnosno djelo ne mora biti počinjeno samo iz tog razloga. Dovoljno je to što je optuženi znao da njegova djela ili propusti imaju takve posljedice. Ovdje je to nesumnjivo bio slučaj.

(e) Prodaja FWS-87 i A.S.

775. U paragrafu 11.6 optužnice tvrdi se da je 25. februara 1993. ili približno tog datuma Radomir Kovac prodao FWS-87 i A.S. dvojici nepoznatih crnogorskih vojnika za 500 njemackih maraka.

776. Pretresno vijeće kao prvo primjećuje da odbrana ne porice da je između optuženog Radomira Kovaca i dvojice Crnogoraca došlo do finansijske transakcije neposredno prije nego što su ta dvojica Crnogoraca odvela djevojke. Odbrana tvrdi da se radilo o drugoj vrsti transakcije i istice da je Kovac, u stvari, platio da se djevojke prebace za Crnu Goru.

777. Imajući u vidu ponašanje optuženog Radomira Kovaca prema FWS-87 i A.S., koje je podrazumijevalo skoro svakodnevni režim silovanja i drugih zlostavljanja, nije

uvjerljiva sugestija da je nakon četiri mjeseca neprestanog zastrašivanja i zlostavljanja optuženi odjednom riješio da ove dvije djevojke zaštititi od rizika kojem je bila izložena svaka muslimanska djevojka koja je u to vrijeme živjela u Foci i da je platio da ih odvedu. Pretresno vijeće ne prihvata navode optuženog.

778. Pretresno vijeće je svjesno jedne specifične proturječnosti u navodima svjedokinja. FWS-87 kaže da je za svaku od djevojaka plaćeno po 500 njemackih maraka, dok A.S. navodi da je za svaku od njih plaćeno 500 njemackih maraka, plus kamion deterdženta. Međutim, obje svjedokinje se slažu u tome da ih je Radomir Kovac prodao dvojici Crnogoraca. Pretresno vijeće ne smatra da ova proturječnost nanosi štetu kredibilitetu svjedokinja.

779. Pretresno vijeće zaključuje da su negdje u februaru 1993. u stan Radomira Kovaca došla dvojica Crnogoraca. Zajedno s optuženim otišli su u dnevnu sobu, dok je FWS-87 i A.S. reklo da idu u kuhinju. Dvije djevojke su se iz kuhinje iskrale u hodnik odakle su slušale njihov razgovor, a kada su cule da se ljudi kreću, pobjegle su nazad u kuhinju. FWS-87 je cula da su prodane za po 500 njemackih maraka, ali A.S. nije tačno cula o čemu su govorili. Nedugo nakon ove transakcije, možda već sljedećeg dana, dvojica Crnogoraca su se vratili da odvedu djevojke. Dok su s tim Crnogorcima bile u automobilu, oni su im se smijali što su prodane za tako malu svotu i za, kako kaže A.S., kamion deterdženta.

780. S izuzetkom ove manje proturječnosti u pogledu tačne svote za koju su prodane, Pretresno vijeće je uvjeren da su događaji navedeni u paragrafu 11.6 optužnice dokazani van razumne sumnje. Radomir Kovac je FWS-75 i A.B. držao zatocene u svom stanu približno jednu sedmicu, a FWS-87 i A.S. otprilike četiri mjeseca, tako što ih je držao zaključane i u psihološkom zarobljeništvu, čime ih je lišio slobode kretanja. Za to vrijeme je imao punu kontrolu nad njihovim kretanjem, privatnošću i radom. Primorao ih je da mu kuhaju, da ga služe i da za njega obavljaju kućanske poslove. Podvrgnuo ih je ponižavajućem tretmanu, uključujući premlaćivanja i druge ponižavajuće postupke.

781. Pretresno vijeće zaključuje da je ponašanje Radomira Kovaca prema tim dvjema ženama bilo bezobzirno, jer je četiri žene zlostavljao, ponižavao i jer je ostvarivao svoje *de facto* pravo vlasništva nad njima kako mu se prohtjelo. Kovac se na isti način njih i riješio. U praktičnom smislu, on ih je posjedovao, bio je njihov vlasnik i imao potpunu kontrolu nad njihovom sudbinom, postupajući prema njima kao da su njegova

imovina. Pretresno vijeće je takode uvjereni da je Kovac svoju vlast nad djevojkama sprovodio namjerno. Pretresno vijeće je uvjereni da su mnogi od tih postupaka imali za posljedicu teško poniženje i da je optuženi toga bio svjestan.

782. Pretresno vijeće u odnosu na ta djela Radomira Kovaca proglašava KRIVIM za porobljavanje iz tacke 22, KRIVIM za silovanje iz tacke 23 i tacke 24 i, konacno, KRIVIM za povrede licnog dostojanstva iz tacke 25.

### 3. Zoran Vukovic (optužnica IT-96-23/1)

783. Pretresno vijeće kao prvo primjećuje da se čini kako je odbrana optuženog Zorana Vukovica sugerirala da se optuženi nije izjasnio o krivici na osnovu izmijenjene optužnice.<sup>1396</sup> Vukovic se o krivici već izjasnio na osnovu prvobitne optužnice, u kojoj se tereti zajedno s ostalim okrivljenima koji se trenutno ne nalaze pred Međunarodnim sudom. Izmijenjena optužnica samo je izvadak iz prvobitne optužnice kako bi se Vukovicu, na sopstveni zahtjev, sudilo zajedno s Dragoljubom Kunarcem i Radomirom Kovacem. Pretresno vijeće primjećuje da je u svojoj završnoj rijeci odbrana jasno konstatirala da u slučaju optuženog Vukovica spomenuto pitanje izjašnjavanja o krivici ne namjerava pokrenuti u smislu prigovora na proceduru.<sup>1397</sup>

#### (a) Tacke 21-24

784. Optuženi Zoran Vukovic se u tackama 21 do 24 tereti za silovanje FWS-87 i FWS-75 u Srednjoškolskom centru u Foci.

---

<sup>1396</sup> *Defence Final Trial Brief*, str. 272.

<sup>1397</sup> T. 6546.

(i) Silovanje FWS-87<sup>1398</sup>

785. U paragrafu 6.6 optužnice optuženi Zoran Vukovic se tereti da je u dogovoru sa DP 1 i Draganom Zelenovicem iz grupe zatocenika u Srednjoškolskom centru u Foci izdvojio FWS-50, FWS-75, FWS-87 i FWS-95, te da je licno silovao FWS-87, dok su ostale žere silovali drugi muškarci.

786. U vezi s incidentom opisanim u paragrafu 6.6 optužnice svjedocilo je nekoliko svjedokinja. Uzimajući u obzir pouzdana svjedočenja same FWS-87, te FWS-75, FWS-50 i FWS-95, Pretresno vijeće je uvjereni da je jedna grupa žena, među kojima i gorenavedene svjedokinje i FWS-88, bila prozvana i kasnije silovana u drugoj učionici jedne od prvih noći u Srednjoškolskom centru u Foci. Što se tiče tačnog datuma incidenta, Pretresno vijeće podvlači da tačno vrijeme i dan odigravanja incidenta nisu bitni, osim u slučajevima kada predstavljaju element krivičnog djela.

787. Pretresno vijeće je uvjereni da je FWS-87 silovana prilikom tog konkretnog incidenta. Pretresno vijeće, međutim, nije uvjereni da je to silovanje počinio optuženi Zoran Vukovic, kako se tvrdi u paragrafu 6.6 optužnice. FWS-87 je licno posvjedočila da je nakon prozivke bila dodijeljena Vukovicu, koji joj je naredio da legne, svukao je i silovao. Pretresno vijeće ne sumnja u kredibilitet svjedokinje, ali sumnja u pouzdanost identifikacije optuženog Vukovica kao počinioča tog konkretnog silovanja.

788. FWS-87 je u sudnici identificirala Zorana Vukovica, ali uz izvjesno oklijevanje. U svom svjedočenju navela je da Vukovica prije rata nije poznavala i da je njegovo ime saznala u Srednjoškolskom centru u Foci od nekih drugih žena koje su ga poznavale. Slično tome, u svojoj izjavi Tužilaštvu od 4.-5. maja 1998., dokazni predmet Tužilaštva P 62, svjedokinja je navela da Vukovica prije rata nije licno poznavala. Ova tvrdnja je, međutim, u suprotnosti s njenom izjavom Tužilaštvu, datom 19.-20. januara 1996. (dokazni predmet Tužilaštva P 32), gdje svjedokinja navodi da je optuženog i njegovu ženu znala iz videnja. Kada su je u sudnici pitali u vezi sa tom proturječnošću, FWS-87 je objasnila da je Vukovica možda vidjela prije rata.

789. Sumnje oko identifikacije Zorana Vukovica od strane FWS-87 postaju još veće kada se uzmu u obzir svjedočenja drugih svjedokinja. Svjedočenje FWS-75 posebno proturjeći pretpostavki da je FWS-87 zaista silovao optuženi Zoran Vukovic. FWS-75

kaže da je Vukovica prvi put vidjela u Buk Bijeloj kad je odvodio njenog daidžu/amidžu, koji je izgledao kao da su ga upravo pretukli. FWS-75 u svom svjedočenju navodi i to da je Vukovica ponovo vidjela u stanu Radomira Kovaca, gdje joj je Zoran Vukovic priznao da je ubio njenog daidžu/amidžu i gdje ju je kasnije silovao. Iako se ovo silovanje ne navodi u optužnici, te se neće razmatrati u svrhe donošenja osudujuće presude, Pretresno vijeće kao vjerodostojno i pouzdano prihvata svjedočenje FWS-75 da je to silovanje počinio Vukovic. Pretresno vijeće taj incident uzima u obzir u mjeri u kojoj ono potkrepljuje identifikaciju Vukovica od strane FWS-75. Pored toga, FWS-75 je opisala Vukovica kao “niskog, sitnog muškarca, plavokosog, [...] svijetle kose”. Pretresno vijeće daje veliku težinu identifikaciji Vukovica od strane FWS-75 zbog traumatičnog konteksta u kojem je svjedokinja bila suočena s Vukovicem u Buk Bijeloj i u stanu Radomira Kovaca. Pretresno vijeće je stoga uvjereni da je FWS-75 pouzdano identificirala Vukovica.

790. FWS-75 je u svom svjedočenju spomenula da je te noći u Srednjoškolskom centru u Foci FWS-87 silovao jedan muškarac koga FWS-75 nije poznavala. Pretresno vijeće primjećuje da je FWS-75 u to vrijeme već poznavala Zorana Vukovica kao onog vojnika koji je u Buk Bijeloj odveo njenog daidžu/amidžu nekoliko dana prije silovanja u Srednjoškolskom centru u Foci, ali ga svjedokinja ne spominje u vezi s incidentom u školi. Svjedokinja je kasnije saznala da je Zoran Vukovic ubio njenog daidžu/amidžu jer joj je on to otvoreno priznao u Kovacevom stanu.

791. U kontekstu svjedočenja svih ostalih svjedokinja koje bi ga prepoznale da je eventualno bio tamo, svjedočenje FWS-87 da ju je optuženi Zoran Vukovic tom prilikom silovao nije pouzdano. Pretresno vijeće zaključuje da te nesigurnosti u vezi s identifikacijom Vukovica do kojih je došlo uslijed nedosljednog svjedočenja FWS-87, a posebno zbog kontradiktornog svjedočenja FWS-75, nisu uklonjene svjedočenjem drugih svjedokinja koje su bile prisutne prilikom silovanja FWS-87. FWS-50 nije silovana u istoj sobi kao i FWS-87, niti je u svom svjedočenju navela imena nekih ljudi koji su spomenute žene prozvali i silovali. FWS-95 u svom svjedočenju govori o tome da je nju lično silovao DP 1, ali ne spominje Vukovica. Iako FWS-51 kaže da je Vukovica vjerovatno vidjela u Srednjoškolskom centru u Foci, svjedokinja ga nije mogla identificirati kao počinoca ikakvog konkretnog zločina koji je tu počinjen.

---

<sup>1398</sup> Optužnica IT-96-23/1, par. 6.6.



792. Pretresno vijeće zaključuje da je i dalje prisutna razumna sumnja u pogledu identifikacije Zorana Vukovica kao pocinioca silovanja FWS-87 u Srednjoškolskom centru u Foci, koje se navodi u paragrafu 6.6. Pretresno vijeće takode zaključuje da nije dokazano van razumne sumnje da je Zoran Vukovic uopšte učestvovao u konkretnom incidentu kojim se tereti u paragrafu 6.6, a niti da je bio prisutan u Srednjoškolskom centru u Foci dok se to silovanje odvijalo.

(ii) Silovanje FWS-75 i FWS-87<sup>1399</sup>

793. U paragrafu 6.7 optužnice tvrdi se da su oko 8. jula i oko 13. jula 1992. ili između ta dva datuma Zoran Vukovic i Dragan Zelenovic silovali FWS-75 i FWS-87 u jednoj učionici u Srednjoškolskom centru u Foci.

794. Pretresno vijeće zaključuje da za vrijeme sudjenja nisu izvedeni dokazi koji bi potvrdili taj incident. Nijedna od navodnih žrtava nije se mogla sjetiti konkretnog događaja.

795. FWS-87 kaže da je Zorana Vukovica vidjela samo dva puta. Navodi da ga je prvi put vidjela prilikom incidenta koji je opisan u paragrafu 6.6 optužnice, kad ju je, kako to ona tvrdi, Vukovic silovao. Svjedokinja kaže da je drugi put vidjela Vukovica u stanu Radomira Kovaca. FWS-87 u svom svjedočenju navodi da se ne sjeca da je Vukovic pocinio neka druga silovanja osim onog za koje se tereti u paragrafu 6.6 optužnice. Dakle, na osnovu svjedočenja FWS-87, ne može se utvrditi da je Vukovic doista silovao tu svjedokinju, kako se tvrdi u paragrafu 6.7.

796. Osim toga, FWS-75 uopšte ne spominje Zorana Vukovica u vezi s incidentima u Srednjoškolskom centru u Foci. Prema njenom svjedočenju, optuženi Vukovic ju je, koliko se sjeca, silovao jedan jedini put, i to iza zaključanih kuhinjskih vrata u stanu Radomira Kovaca. FWS-75 kaže da ga je tada morala seksualno uzbuditi, nakon čega ju je on oralno silovao. Optuženi se za ovo silovanje, međutim, ne tereti u optužnici. Pošto optužba ne tereti optuženog za to konkretno silovanje FWS-75 u kuhinji Radomira Kovaca, Pretresno vijeće ga ne može uzeti u razmatranje prilikom donošenja osudujuće presude. U zaključku se može konstatirati da svjedočenje FWS-75 ne pruža nikakve dokaze na osnovu kojih bi Pretresno vijeće moglo zaključiti da se incident za koji se tereti u paragrafu 6.7 optužnice zaista odigrao.

---

<sup>1399</sup> Optužnica IT-96-23/1, par. 6.7.

797. Pretresno vijeće primjećuje da optužba priznaje da incident opisan u paragrafu 6.7 optužnice nije dokazan van razumne sumnje.

798. Pretresno vijeće zaključuje da nijedno djelo za koje se optuženi Zoran Vuković tereti u paragrafima 6.6 i 6.7 nije dokazano van razumne sumnje. Pretresno vijeće Zorana Vukovića stoga OSLOBODA KRIVICE po taktama 21, 22, 23 i 24.

(b) Tacke 33 do 36

799. Optuženi Zoran Vuković se u taktama 33 do 36 tereti za nekoliko silovanja FWS-48 (kako se navodi u paragrafima 7.9, 7.10, 7.15, 7.18 i 7.21 optužnice),<sup>1400</sup> FWS-50 (kako se navodi u paragrafu 7.11) i FWS-87 (kako se navodi u paragrafu 7.13).

(i) Odbrana optuženog

800. Odbrana sugerira da je zbog povrede koju je optuženi navodno pretrpio 15. juna 1992. Zoran Vuković bio privremeno impotentan i da zbog toga nije mogao imati spolne odnose.

801. U svom završnom podnesku odbrana dodaje da takva nezgoda može dovesti do privremene impotencije u trajanju do tri sedmice.<sup>1401</sup> Čak i kada bi Pretresno vijeće prihvatilo ovu pretpostavku, to bi značilo da je optuženi Zoran Vuković bio privremeno impotentan od 15. juna 1992. do najkasnije 5. ili 6. jula 1992. Pretresno vijeće primjećuje da se kao datum prvog silovanja za koje se optuženi tereti navodi 6. ili 7. juli 1992., kada se optuženi, čak ako se i prihvati navedena pretpostavka odbrane, već oporavio od svoje povrede.

802. Međutim, Pretresno vijeće zaključuje da odbrana nije iznijela nikakve uvjerljive dokaze u pogledu težine ili prave prirode povrede koju je optuženi tom prilikom zadobio. Svjedokinja DV kaže da je Zoran Vuković povrijedio testis u junu 1992. i da mu je zbog toga morala staviti zavoj. Ista svjedokinja dodaje da je Vuković možda preuveličavao ozbiljnost povrede da ga ne bi vratili na liniju fronta. Svjedokinja spominje evidenciju koja sadrži popis zdravstvenih povreda vojnika jedinice kojoj je pripadao Vuković. U toj evidenciji se navodi da je Vuković povrijeđen 15. juna 1992. u Okolištu, ali nema podataka o prirodi ili težini povrede, a ne spominje se ni koji je dio

---

<sup>1400</sup> U Odluci po prijedlogu za donošenje oslobadajuće presude od 3. jula 2000. Pretresno vijeće je zauzelo stav da se optužbe iz taca 33 i 36 protiv Zorana Vukovića, zasnovane na tvrdnjama svjedokinje FWS-48, odbacuju uslijed nedostatka dokaza.

<sup>1401</sup> *Defence Final Trial Brief*, str. 284.

tijela povrijeđen. Svjedok DP, kome se Vukovic povjeravao i koji ga poznaje više od 20 godina, kaže da je Vukovic povrijeđen 15. ili 16. juna 1992. i da mu je pokazao svoju povredu. Ovaj svjedok kaže da je Vukovica četiri ili pet puta vodio u bolnicu na liječenje, ali ništa ne govori o prirodi, ozbiljnosti ili posljedicama povrede.

803. Profesor Dušan Dunjic navodi da privremena impotencija može nastupiti uslijed nesreće poput one u kojoj je bio optužen i da bi takva povreda učinila spolni odnos za muškarca veoma bolnim. Međutim, on nije mogao zaključiti da je do takve impotencije zaista i došlo. Takođe je uočio i cistu na skrotumu Zorana Vukovica i primijetio da mu je desni testis osjetljiviji. Profesor Dunjic zaključuje da se trauma koju je Vukovic opisao tokom pregleda ne može isključiti kao uzrok ciste.

804. Dr. Ivan de Grave je istakao da nesreća koja rezultira traumom može izazvati pojavu ciste. Naveo je da uslijed toga može doći i do privremene impotencije koja, međutim, ne bi trajala duže od tri dana. Primijetio je da je cista Zorana Vukovica prilično česta pojava i da se sreće kod jedne trećine muškaraca. Dodao je da na Vukovicevom tijelu nije pronašao znake ili ožiljke koje bi sigurno bio ustanovio da je do nesreće, kakvu je opisao optužen, zaista i došlo. Svjedok tvrdi da se historija bolesti i zaključci do kojih je došao nakon pregleda Vukovica ne poklapaju i zaključuje da nema dokaza koji bi potkrijepili Vukovicev opis nesreće i njenih posljedica.

805. Pretresno vijeće ne prihvata nikakvu razumnu mogućnost da je eventualno oštećenje testisa ili skrotuma optuženog imalo za posljedicu njegovu impotenciju u vrijeme relevantno za optužbe protiv njega. Pretresno vijeće odbacuje sve eventualne sugestije da Vukovic nije mogao imati spolne odnose u relevantno vrijeme.

(ii) Silovanje FWS-48, FWS-87 i Z.G.

806. U paragrafu 7.9 optužnice tvrdi se da je 13. jula 1992. ili približno tog datuma Dragoljub Kunarac u Hotel "Zelengora" odveo tri žene, uključujući i FWS-48. U Hotelu "Zelengora", iznosi se u optužnici, FWS-48 su silovali i Dragoljub Kunarac i optuženi Zoran Vukovic. U paragrafu 7.10 tvrdi se da je 14. jula 1992. ili približno tog datuma DP 1 odveo FWS-87, Z.G. i FWS-48 u zgradu "Lepa Brena", gdje su čekali Zoran Vukovic i još jedan vojnik. Prema navodima iz paragrafa 7.10 optužnice, Zoran Vukovic je odveo i silovao FWS-48, dok je neidentificirani vojnik silovao FWS-87, a DP 1 je silovao Z.G.

807. U Odluci po prijedlogu za donošenje oslobadajuće presude Pretresno vijeće je iznijelo stav da optuženi Zoran Vukovic ne mora odgovarati na optužbe iz tacaka 33 do 36, koje se odnose na navode svjedokinje FWS-48.<sup>1402</sup> To se odnosi na tvrdnje koje se u vezi sa FWS-48 iznose u paragrafima 7.9, 7.10, 7.15, 7.18 i 7.21 optužnice.

808. Ta Odluka se stoga odnosi i na navode sadržane u paragrafima 7.9 i 7.10 optužnice, a u vezi sa FWS-48.

809. Što se tice paragrafa 7.10 optužnice, Pretresno vijeće primjećuje da se FWS-87 ne sjeca tih događaja, iako se spominje kao jedna od žrtava. Treća žena koja se spominje u paragrafu 7.10 je Z.G., koja uopšte nije svjedocila.

810. Pretresno vijeće stoga zaključuje da nije dokazano van razumne sumnje da je u slučaju FWS-87 i Z.G. optuženi Zoran Vukovic počinio djela opisana u paragrafu 7.10 optužnice.

(iii) Silovanje FWS-50

811. U paragrafu 7.11 optužnice tvrdi se da je 14. jula 1992. ili približno tog datuma Zoran Vukovic došao u Sportsku dvoranu "Partizan" po FWS-50 i FWS-87 i da ih je odveo u jedan stan u blizini "Partizana". Navodi se da je Zoran Vukovic u tom stanu silovao FWS-50, a da je jedan nepoznati vojnik silovao FWS-87.

812. FWS-50 u svome svjedočenju navodi, a Pretresno vijeće to prihvata, da je optuženi Zoran Vukovic dan ili dva nakon dolaska svjedokinje u Sportsku dvoranu "Partizan" izveo nju i FWS-87 i da ih je odveo u jedan napušten stan. Njena majka ju je došla tražiti u WC, kamo se svjedokinja sakrila. FWS-50 u svom svjedočenju kaže da ju je optuženi Vukovic odveo u jednu sobu u tom stanu, gdje ju je silovao.

813. Pretresno vijeće primjećuje da je FWS-87 ustvrdila da su je mnogo puta izvodili iz "Partizana", no ta svjedokinja nijednom nije rekla da ju je iz "Partizana" izveo Zoran Vukovic.

814. FWS-50 u svom svjedočenju tvrdi da je Zorana Vukovica prvi put vidjela u Buk Bijeloj, gdje ju je on prvi put silovao. Spomenuti događaj u Buk Bijeloj ne navodi se u optužnici, te ga Pretresno vijeće neće uzimati u obzir prilikom donošenja osudujuće presude i odmjeravanja kazne, ali ga uzima u obzir u vezi s identifikacijom. FWS-50

---

<sup>1402</sup> Odluka po prijedlogu za donošenje oslobadajuće presude, 3. juli 2000.

takode navodi da joj je Zoran Vukovic, dok ju je silovao, rekao da ima sreće što je istih godina kao njegova kćerka jer bi joj inače radio mnogo gore stvari. Pretresno vijeće primjećuje da je Vukoviceva kćerka u relevantno vrijeme bila približno istih godina kao FWS-50.<sup>1403</sup>

815. Pretresno vijeće primjećuje da je prilikom tog incidenta Zoran Vukovic po drugi put silovao FWS-50 u roku od dvije sedmice. Optuženi je znao njenu situaciju, odnosno da je svjedokinja Muslimanka, izbjeglica, jer ju je vidio u Buk Bijeloj, a bio je svjestan i činjenice da je tada imala oko šesnaest godina jer joj je rekao da je približno istih godina kao i njegova kćerka. Ovo silovanje je žrtvi nanijelo tešku duševnu i fizičku bol.

816. U Završnom pretresnom podnesku odbrane optuženi Zoran Vukovic tvrdi da bi on, čak i da se tako nešto dokaže, neku ženu silovao iz seksualne potrebe, a ne iz mržnje. Međutim, ono što je doista bitno u ovom kontekstu jest da je optuženi bio svjestan napada uperenog protiv muslimanskog civilnog stanovništva čiji je žrtva pripadnik, te da je u svrhe mucenja namjeravao sprovesti diskriminaciju između grupe kojoj je sâm pripadao i grupe kojoj je pripadala žrtva. U međunarodnom običajnom pravu određeno ponašanje ne mora se zasnivati *isključivo* na jednom od zabranjenih ciljeva mucenja, kao što je diskriminacija. Dovoljno je samo da zabranjeni cilj bude dio motivacije određenog ponašanja, a ne dominantni ili isključivi cilj. Pretresno vijeće ne sumnja u to da se ovdje u najmanju ruku radi o dominantnom cilju, jer je optuženi očito imao namjeru da sprovede diskriminaciju na štetu grupe čiji je pripadnik bila žrtva, odnosno Muslimana, a posebno na štetu svoje žrtve.

817. Pretresno vijeće je stoga na osnovu svjedočenja FWS-50 steklo uvjerenje da su navodi sadržani u paragrafu 7.11 optužnice dokazani van razumne sumnje, bar kada se radi o FWS-50. Pretresno vijeće zaključuje da su negdje sredinom jula 1992. optuženi Zoran Vukovic i još jedan vojnik došli u Sportsku dvoranu "Partizan" i da su tražili FWS-50. Ova svjedokinja je iz Sportske dvorane "Partizan" odvedena u neki stan, gdje ju je Vukovic odveo u jednu sobu i primorao je na spolni odnos, potpuno svjestan činjenice da ona na to dobrovoljno ne pristaje. Pretresno vijeće, međutim, nije uvjerenjeno da je Vukovic izveo i FWS-87, te da je nju tokom istog incidenta silovao jedan nepoznati vojnik.

---

<sup>1403</sup> Svjedokinja DV, T. 5853-5856; svjedok DQ, T. 5994 i 6006; svjedok DR, T. 6027

(iv) Silovanje FWS-87

818. U paragrafu 7.13 optužnice tvrdi se da su u julu 1992. FWS-87 cesto izvodili iz “Partizana” i da su je jednom prilikom grupno silovala cetvorica ljudi, medu kojima i optuzeni Zoran Vukovic.

819. Pretresno vijece primjecuje da je tužilac priznao da navodi iz paragrafa 7.13 nisu dokazani van razumne sumnje.<sup>1404</sup> Pretresno vijece se slaže s tim zakljuckom. Iako FWS-87 pamti da su je iz Sportske dvorane “Partizan” cesto izvodili i silovali, ona se ne sjeca da ju je Zoran Vukovic izvodio iz Sportske dvorane “Partizan”, niti da ju je silovao, izuzev jednom prilikom koja se navodi u paragrafu 6.6. optužnice.

820. Pretresno vijece zakljucuje da navodi iz paragrafa 7.13 nisu dokazani van razumne sumnje.

(v) Silovanja FWS-48

821. U paragrafima 7.15, 7.18 i 7.21 navodi se da je Zoran Vukovic silovao ili da je pomagao i podržavao silovanje FWS-48. Kao što je navedeno gore u tekstu, Pretresno vijece je u ranijoj Odluci po prijedlogu za donošenje oslobadajuće presude odlucilo da optuzeni Zoran Vukovic ne mora odgovarati na optužbe iz tacaka 33 do 36, zasnovanima na navodima svjedokinje FWS-48.<sup>1405</sup>

822. Na osnovu iznesenih dokaza Pretresno vijece Zorana Vukovica stoga proglašava KRIVIM za mucenje iz tacke 33 i tacke 35 i KRIVIM za silovanje iz tacke 34 i tacke 36.

---

<sup>1404</sup> *Prosecutor’s Final Trial Brief*, par. 198.

<sup>1405</sup> Odluka po prijedlogu za donošenje oslobadajuće presude, 3. juli 2000.

## VI. ODMJERAVANJE KAZNE

823. Pri određivanju kazne koja će se izreći svakom od optuženih, Pretresno vijeće mora razmotriti relevantne odredbe Statuta i Pravilnika,<sup>1406</sup> opštu praksu pri odmjeravanju kazne u bivšoj Jugoslaviji i praksu Međunarodnog suda pri odmjeravanju kazne.

824. Tužilac je iznio argumente u vezi s odmjeravanjem kazne u svojim podnescima<sup>1407</sup> i završnoj rijeci.<sup>1408</sup> I odbrana je u svojim podnescima<sup>1409</sup> i u svakoj od završnih rijeci<sup>1410</sup> iznijela argumente u vezi s odmjeravanjem kazne. U skladu s pravilom 94*bis*, odbrana je uz to zajednički, u pismenom obliku, dostavila mišljenje vještaka, prof. dr. Stanka Bejatovica<sup>1411</sup> koji je svjedočio 11. septembra 2000.<sup>1412</sup>

### A. Odredbe Statuta i Pravilnika o odmjeravanju kazne

825. Član 23(1) Statuta kaže da “pretresno vijeće izriče presude i odmjerava kazne i sankcije osobama osuđenim za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava.” Član 24(1) Statuta kaže da su

krivne sankcije koje izriče pretresno vijeće ograničene na kaznu zatvora. Prilikom određivanja kazne zatvora pretresno vijeće ima u vidu opštu praksu izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije.

Član 24(2) navodi da pretresna vijeća, prilikom odmjeravanja kazni “uzimaju u obzir faktore poput težine krivičnog djela i individualnih prilika osuđenika.”

826. Pravilo 101 koje se bavi kaznama, govori doslovno:

(A) Osoba proglašena krivom može biti osuđena na kaznu zatvora, uključujući i doživotnu kaznu zatvora. (B) Prilikom određivanja kazne, Pretresno vijeće uzima u

---

<sup>1406</sup> IT/32/Rev. 19 od 12. januara 2001. Pretresno vijeće se uvjerilo da prava trojice optuženih neće biti ugrožena primjenom najnovije izmijenjene verzije Pravilnika o postupku i dokazima u skladu s pravilom 6.

<sup>1407</sup> *Prosecutor's Pre-Trial Brief I*, par. 226-240; *Prosecutor's Final Trial Brief*, par. 937-993.

<sup>1408</sup> T. 6329-6343.

<sup>1409</sup> *Defence Pre-Trial Brief I*, str. 31-32 (za Dragoljuba Kunarca i Radomira Kovaca); *Defence Final Trial Brief*, par. K.h.1-K.h.8 (za Dragoljuba Kunarca); par. L.h.1-L.h.14 (za Radomira Kovaca); par. M.g.1 (za Zorana Vukovica); te par. P.1.-P.11 (zajednički podnesci).

<sup>1410</sup> T. 6447-6457 (za Dragoljuba Kunarca); T. 6527-6532 (za Radomira Kovaca); i T. 6553-6554 (za Zorana Vukovica).

<sup>1411</sup> Izjava sudskog vještaka koju je odbrana dostavila u skladu s pravilom 94*bis*(A), 4. jul 2000. (RP: D5255-D5239) a koja se bavi temom “Krivno djelo silovanja u jugoslavenskom zakonodavstvu i sudskoj praksi”. (T. 4733-4734; T. 4619-4624; T. 4692-4695); uvršteno u dokazni materijal 11. septembra 2000. (T. 5380-5382, *Ex-D* 147)).

<sup>1412</sup> T. 5364-5409.

obzir faktore spomenute u članu 24(2) Statuta, kao i faktore kao što su: (i) sve otežavajuće okolnosti; (ii) sve olakšavajuće okolnosti, uključujući i značajnu saradnju osuđenog s tužiocem prije ili poslije izricanja presude; (iii) opšte prakse izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije; (iv) koliko je osuđeni izdržao od bilo koje kazne koju je sud bilo koje države izrekao za isto djelo, kao što je spomenuto u članu 10(3) Statuta. (C) Pretresno vijeće mora navesti da li će se više izrečenih kazni izdržavati jedna za drugom ili istovremeno.

827. Procitani zajedno, član 24 i pravilo 101 dopuštaju da se pri određivanju prikladne kazne u razmatranje uzmu i oni faktori koji nisu izricito navedeni.

828. Pravilo 87(C) govori o načinu na koji se određuju kazne:

Ako pretresno vijeće proglasi optuženog krivim po jednoj ili više optužbi sadržanih u optužnici, izreci će kaznu za svaku od optužbi po kojoj je optuženi proglašen krivim i navesti da li će se kazne izdržavati konsekutivno ili usporedno, osim ukoliko ne odluči primijeniti svoju ovlast da izrekne jedinstvenu kaznu koja odražava ukupno zločinacko ponašanje optuženog.

## **B. Opšta praksa odmjeravanja kazne u bivšoj Jugoslaviji**

829. Formulacije iz člana 24(1) Statuta i pravila 101(B)(iii) – posebno fraze “imace u vidu” i “uzima u obzir” – sugeriraju da pretresno vijeće nije *obavezno* da se drži prakse odmjeravanja kazne iz bivše Jugoslavije. Žalbena vijeća je u vezi s tim ustvrdilo:

Sudska praksa ovog Suda dosljedno slijedi gledište da, premda pretresna vijeća pri odmjeravanju kazne treba da uzimaju u obzir zakone i praksu bivše Jugoslavije, sama formulacija potpravila 101(A) Pravilnika, koja omogućava izricanje doživotnih kazni, pokazuje da diskreciono pravo pretresnog vijeća pri izricanju kazne nije vezano maksimalnom zatvorskom kaznom koja se primjenjuje u nekom nacionalnom sistemu.<sup>1413</sup>

Jasno je da se praksa odmjeravanja kazne u bivšoj Jugoslaviji mora imati u vidu kako bi se njome poslužili kao pomoćnim sredstvo u određivanju kazne.<sup>1414</sup> Iako Pretresno vijeće nije obavezno da primijeni praksu odmjeravanja kazne iz bivše Jugoslavije, u svakom slučaju je potrebno više od pukog nabiranja relevantnih odredbi iz krivičnog zakona bivše Jugoslavije. U slučaju da postoje neke razlike, valja se potruditi da se kazne koje će se izreci objasne uz osvrt na praksu odmjeravanja kazne u bivšoj Jugoslaviji, posebno tamo gdje za neku posebnu praksu odmjeravanja kazne nema nikakvih smjernica u međunarodnom pravu. Zbog činjenice da često postoje veoma važne razlike između nacionalnih krivičnih gonjenja i krivičnog gonjenja na ovoj

<sup>1413</sup> *Tužilac protiv Tadic*, predmet broj IT-94-1-A i IT-94-1-Abis, Presuda o žalbi na kaznu, 26. januar 2000., par. 21; *Tužilac protiv Delalic i ostalih*, predmet broj IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par 813.

<sup>1414</sup> *Tužilac protiv Delalic i ostalih*, predmet broj IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par. 820: (“...sudska praksa bivše Jugoslavije ne obavezuje Međunarodni sud, ali se on njome može služiti naprosto kao smjernicom.”)



sudskoj instanci, Pretresno vijeće napominje da priroda, opseg i razmjer krivičnih djela za koja se sudi pred ovim Međunarodnim sudom ne dopuštaju automatsku primjenu prakse odmjerenja kazni bivše Jugoslavije.

830. Relevantne su odredbe Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (dalje u tekstu: Krivični zakon SFRJ),<sup>1415</sup> koje slijede dalje u tekstu. Član 41 (“Opšta pravila o odmeravanju kazne”) Krivičnog zakona SFRJ iznosi razne faktore koje treba uzeti u obzir pri određivanju kazni. Konkretno, u članu 41(1) stoji:

Sud će učiniocu krivičnog djela odrediti kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to delo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), a naročito: stepen krivične odgovornosti, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život učinioca, njegove lične prilike i njegovo držanje posle učinjenog krivičnog dela, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca.

Taj član se u velikoj mjeri poklapa s odredbama u vezi s odmjerenjem kazne iz člana 24(2) Statuta i pravila 101(B) Pravilnika Međunarodnog suda.

831. Članovi 38, 48 i 142 Krivičnog zakona SFRJ moraju se takođe uzeti u obzir. Član 38 (“Zatvor”) navodi i sljedeće:

(1) Zatvor ne može biti kraci od petnaest dana ni duži od petnaest godina. (2) Za krivična dela za koja je propisana smrtna kazna sud može izreći i zatvor od dvadeset godina. (3) Za krivična dela učinjena s umišljajem za koja se po zakonu može izreći kazna zatvora do petnaest godina, a koja su učinjena pod osobito otežavajućim okolnostima ili su izazvala naročito teške posledice, može se, u slučajevima predviđenim zakonom, izreći i kazna zatvorom u trajanju od dvadeset godina [...] (6) Osuđeni koji je izdržao polovinu kazne zatvora, a izuzetno i onaj koji je izdržao trećinu ove kazne može se otpustiti sa izdržavanja kazne pod uslovom da do isteka vremena za koje je izrečena kazna ne učini novo krivično delo (uslovni otpust).

Smrtna kazna ukinuta je ustavnim amandmanom iz 1977. u nekim republikama SFRJ, izuzimajući Bosnu i Hercegovinu, pri čemu je nova najviša kazna zatvor u trajanju do 20 godina<sup>1416</sup> za najteža krivična djela.<sup>1417</sup>

<sup>1415</sup> Usvojen 28. septembra 1976., stupio na snagu 1. jula 1977.

<sup>1416</sup> Službeni list SRJ, br. 37, 16. jul 1993., str. 817.

<sup>1417</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembra 1998., par. 1206. Od novembra 1998. po zakonu Bosne i Hercegovine smrtna kazna se može propisati samo u izuzetnim okolnostima: član 34 Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine koji je stupio na snagu 28. novembra 1998. navodi sljedeće: “[...] (2) Za teške oblike krivičnih djela, za koje je propisana kazna dugotrajnog zatvora, učinjena za vrijeme ratnog stanja ili stanja neposredne ratne opasnosti, zakonom se može izuzetno predvidjeti i smrtna kazna. (3) U slučaju iz stava 2. ovog člana smrtna kazna može se izreći i izvršiti samo za vrijeme ratnog stanja ili neposredne ratne opasnosti.” (Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine objavljen u Službenom glasniku Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 43-98, 20. novembar 1998.). Taj Krivični zakon sada propisuje i izricanje “dugotrajnog zatvora” u rasponu od 20 do 40 godina za “najteže oblike teških krivičnih djela učinjenih s umišljajem”. (Član 38).

832. Član 48 (“Sticaj krivičnih djela”) Krivičnog zakona SFRJ bavi se pitanjem kažnjavanja pocinilaca koji su proglašeni krivima za nekoliko krivičnih djela i propisuje sljedeće:

(1) Ako je učinilac jednom radnjom ili s više radnji učinio više krivičnih djela za koja mu se istodobno sudi (pri čemu ni za jedno djelo još nije izrečena presuda), sud će najprije utvrditi kazne za svako od tih djela, pa će za sva ta djela izreći jedinstvenu kaznu. (2) Jedinstvenu će kaznu sud izreći prema ovim pravilima: (1) ako je za neko krivično djelo u stjecaju utvrdio smrtnu kaznu, izreći će samo tu kaznu, (2) ako je za neko krivično djelo u stjecaju utvrdio kaznu zatvora od dvadeset godina, izreći će samo tu kaznu, (3) ako je za krivična djela u stjecaju utvrdio kazne zatvora, jedinstvena kazna mora biti veća od svake pojedine utvrđene kazne, ali ne smije dostignuti zbroj utvrđenih kazna niti premašiti petnaest godina zatvora, (4) ako su za sva krivična djela u stjecaju propisane kazne zatvora do tri godine, jedinstvena kazna ne može biti veća od osam godina zatvora.

833. Šesnaesta glava Krivičnog zakona SFRJ nosi naslov “Krivična djela protiv čovečnosti i međunarodnog prava”. Unutar te glave nalazi se član 142(1) Krivičnog zakona SFRJ (“Ratni zločini protiv civilnog stanovništva”), kojim se predviđa sljedeće:

Ko kršeci pravila međunarodnog prava za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije naredi da se prema civilnom stanovništvu vrše ubistva, mučenje, necovečna postupanja [...], nanošenje velikih patnji ili povreda telesnog integriteta ili zdravlja; [...] prisiljavanje na prostituciju ili silovanja; primenjivanje mera zastrašivanja i terora, [...] protivzakonito odvođenje u koncentracione logore i druga protivzakonita zatvaranja, [...]; [prisiljavanje na] prinudni rad [...] ili ko izvrši neko od navedenih djela, kaznice se zatvorom od najmanje pet godina ili smrtnom kaznom.

Pretno vijeće u predmetu *Tadić* zaključuje da se tim članom daje pravna snaga odredbi Ženevske konvencije o zaštiti civilnog stanovništva u vrijeme rata od 12. augusta 1949. i njenih Protokola, koja je na osnovu člana 2 Statuta inkorporirana u nadležnost Međunarodnog suda.<sup>1418</sup> Odredene odredbe Ženevskih konvencija inkorporirane su preko člana 3 Statuta.<sup>1419</sup> Izgleda da nijedna odredba Krivičnog zakona SFRJ ne daje pravnu snagu članu 5 Statuta. Međutim, sam genocid predstavlja specifičnu kategoriju zločina protiv čovječnosti i njime se bavi član 141 Krivičnog zakona SFRJ.<sup>1420</sup> Član 141 uz to propisuje kaznu zatvorom od najmanje pet godina ili smrtnu kaznu.

834. Član 33 Krivičnog zakona SFRJ predviđa tri svrhe kažnjavanja, i to,

[...] (1) sprečavanje učinioaca da čini krivična djela i njegovo prevaspitavanje; (2) vaspitni utjecaj na druge da ne čine krivična djela; (3) jačanje morala socijalističkog

<sup>1418</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-T, Presuda o kazni, 14. juli 1997, par. 8.

<sup>1419</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda, 2. oktobar 1995., par. 89 (Žalbeno vijeće je konstatiralo da član 3 Statuta među ostalim obuhvata one povrede koje po Ženevskim konvencijama nisu klasificirane kao “teške povrede”, kršenja zajedničkog člana 3 Ženevskih konvencija i drugih običajnih pravila koja se ticu unutrašnjih sukoba).

<sup>1420</sup> *Ibid.*

samoupravnog društva i uticaj na razvijanje društvene odgovornosti i discipline građana.

835. Prof. dr. Bejatovic natuknuo je da u bivšoj Jugoslaviji nije bilo predmeta po članu 142 Krivičnog zakona SFRJ.<sup>1421</sup> Pretresno vijeće je već tokom suđenja odbilo razmotriti jedan predmet, jer se suđenje u tom predmetu odvijalo pred bosansko-hercegovačkim sudom nakon 1992., a ne pred sudom u bivšoj Jugoslaviji, pa stoga on nije bio relevantan.<sup>1422</sup> Osim toga, svjedočenje prof. dr. Bejatovica je uglavnom bilo koncentrirano na silovanja počinjena u mimodopsko vrijeme, te je njegova relevantnost stoga mala. Međutim, onaj dio njegovog iskaza koji je govorio o tome što se u bivšoj Jugoslaviji smatralo otežavajućim okolnostima, a kojem se tužilac nije usprotivio,<sup>1423</sup> može se, tamo gdje je to primjenjivo, uzeti u obzir. Sljedeće okolnosti su se smatrale otežavajućim: mladost žrtava seksualnih delikata,<sup>1424</sup> silovanja koja su nacionalno motivirana,<sup>1425</sup> silovanja zatocenih osoba,<sup>1426</sup> silovanja fizički slabih osoba koje se ne mogu braniti,<sup>1427</sup> silovanja većeg broja žrtava<sup>1428</sup> i silovanja pod prijetnjom oružjem.<sup>1429</sup>

### **C. Praksa Medunarodnog suda pri odmjeravanju kazne**

#### **1. Opšti faktori za odmjeravanje kazne**

836. Pretresna i žalbena vijeća Medunarodnog suda kod odmjeravanja trajanja zatvorske kazne za osuđene osobe obično uzimaju u obzir ono za što se koriste razni i često međusobno zamjenjivi nazivi, kao što su, na primjer, “ciljevi”, “svrha”, “princip”, “funkcija” ili “politika” odmjeravanja kazne.<sup>1430</sup> To treba uzeti u obzir, baš kao i težinu

---

<sup>1421</sup> T. 5390.

<sup>1422</sup> T. 5402-5404.

<sup>1423</sup> *Prosecutor's Final Trial Brief*, par. 955-956.

<sup>1424</sup> T. 5391-5392.

<sup>1425</sup> T. 5387.

<sup>1426</sup> T. 5391.

<sup>1427</sup> T. 5391.

<sup>1428</sup> T. 5404.

<sup>1429</sup> T. 5404-5405.

<sup>1430</sup> Npr. *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 185 (odvracanje kao “svrha” i odvracanje i odmazda kao “faktori” korišteni pri “sveukupnom odmjeravanju kazni”); *Tužilac protiv Tadica*, predmet br. IT-94-1-A i IT-94-1-A bis, Presuda o žalbi na kaznu, 26. januar 2000, par. 48 (odvracanje kao “princip” i “faktor” primjenjivan u “sveukupnom odmjeravanju kazni”); *Tužilac protiv Blaškica*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000. par. 761-763 (pod naslovom “Funkcija i svrha kažnjavanja”, retribucija, zaštita društva, preodgoj, odvracanje, stajanje na kraj teškim kršenjima medunarodnog humanitarnog prava i pridonosenje ponovnoj uspostavi i održanju mira u bivšoj Jugoslaviji kao “parametri” i “ciljevi” kod utvrđivanja duljine kazne); *Tužilac protiv Kupreškica i ostalih*, predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000., par. 848 i 849 (u cjelini naslovljenoj “Opšta politika odmjeravanja kazni Medunarodnog suda”, a koja se nalazi u dijelu pod naslovom “Faktori koji se imaju uzeti u obzir prilikom odmjeravanja kazne”, gdje se o odvracanju, retribuciji, a što je po svemu sudeci pozitivna opšta teorija prevencije, kao i o rehabilitaciji govori kao o “svrhama”); *Tužilac protiv Jelisica*, predmet br. IT-95-10-T, Presuda, 14. decembar 1999. par. 133 (doprinos Medunarodnog suda ponovno

krivicnog djela, te olakšavajuće i otežavajuće okolnosti. Ono što može izgledati kao opravdanje za zatvaranje osuđenika, odnosno kao teorija o kažnjavanju, zapravo se tretira kao da jest, odnosno da podsjeća na faktore kod odmjerenja kazne i to tako što se za takva pitanja koja se uzimaju u razmatranje dosljedno tvrdi da, najčešće na nespecificiran način, utječu na trajanje zatvorske kazne. U predmetu koji je pred nama tužilac predlaže da Pretresno vijeće, prilikom odmjerenja kazni koje će izreći svakome od optuženih, uzme u razmatranje načela odmazde, onemogućavanja opasnih pojedinaca, odvratanja, kazne i rehabilitacije.<sup>1431</sup> Pretresno vijeće će se pozabaviti samo onim načelima koja je predložio tužilac.

837. Bez obzira na naziv, ti faktori imaju stvarnu i znatnu važnost. Vrijedi pomno razmotriti koje od njih možemo opravdano smatrati faktorima od uticaja na određivanje zatvorske kazne – ovdje ih nazivamo opštim faktorima za odmjerenje kazne – za trojicu osuđenih u ovom predmetu.

838. Cini se da sudska praksa Međunarodnog suda ide u prilog svrstavanju odvratanja i odmazde među glavne opšte faktore kod odmjerenja kazne.<sup>1432</sup>

839. Uopšteno, namjena odvratanja jest da odvraća konkretnog optuženog od toga da kasnije ponovo pocini slično krivično djelo (specijalno odvratanje), kao i da odvraća ostale od toga da pocine slična krivična djela (opšte odvratanje).<sup>1433</sup> U predmetu *Tadić* Žalbeno vijeće je razmatralo osnov žalbe, prema kojem je Pretresno vijeće pogriješilo pridajući preveliku težinu odvratanju kao faktoru za odmjerenje odgovarajućih kazni za kršenja humanitarnog prava.<sup>1434</sup> Žalbeno vijeće je bez dodatnih pojašnjenja utvrdilo da je “princip odvratanja [...] element koji se opravdano može razmatrati pri odmjerenju kazne”.<sup>1435</sup> To je Vijeće, međutim, ustvrdilo i “da tom faktoru ne valja pridati preveliku važnost u sveukupnom odmjerenju kazni koje će se izreći licima

---

uspostavljanju mira u bivšoj Jugoslaviji, otežavajuća okolnost); *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 288-291 (u cjelini pod naslovom “Kaznena politika Pretresnog vijeća”, odvratanje i odmazda kao “funkcije”, rehabilitacija, javna reprobacija i stigmatizacija koje se koriste kao smjernice pri odmjerenju kazne); *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmeta br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 1230-1235 (retribucija, odvratanje, zaštita društva, rehabilitacija i motiv za počinjenje krivičnih djela kao “faktori” koje treba uzimati u obzir prilikom odmjerenja kazne).

<sup>1431</sup> T. 6330.

<sup>1432</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 185; *Tužilac protiv Kupreškica i ostalih*, predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000., par. 848; i *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par. 806.

<sup>1433</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 1234; *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 288.

<sup>1434</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A i IT-94-1-A bis, Presuda o žalbi na kaznu, 26. januar 2000., par. 41-50.

<sup>1435</sup> *Ibid.* par. 48.

osuđenim pred Međunarodnim sudom.<sup>1436</sup> Žalbeno vijeće nije naznačilo odnose li se ti komentari na specijalno ili opšte odvracanje ili na oba tipa odvracanja.<sup>1437</sup> Žalbeno vijeće u predmetu *Aleksovski* razmatralo je tvrdnju tužioca da očigledno nesrazmjerna kazna narušava svrhu kažnjavanja za međunarodne zločine, a to je da druge odvratiti od pocinjenja sličnih zločina,<sup>1438</sup> te da je kazna koju je izreklo Pretresno vijeće bila preblaga.<sup>1439</sup> To Žalbeno vijeće prihvatilo je “opšti značaj odvracanja kao faktora u odmjeravanju kazne za međunarodne zločine”.<sup>1440</sup> Takođe se saglasilo sa Žalbenim vijećem u predmetu *Tadić* da tom faktoru ne valja pridati preveliku važnost u sveukupnom odmjeravanju kazni koje će se izreći licima osuđenim pred Međunarodnim sudom.<sup>1441</sup> Čini se da se Žalbeno vijeće u predmetu *Aleksovski* bavilo samo opštim odvracanjem. Slično tome, čini se da je Žalbeno vijeće u predmetu *Delalić* govorilo samo o opštem odvracanju, priznavši odvracanje kao važan faktor u odmjeravanju kazne, a ne pridavši mu pritom neprimjerenu važnost.<sup>1442</sup>

840. Stoga nije sasvim jasno da li Žalbeno vijeće smatra specijalno ili opšte odvracanje, ili oba, jednim od glavnih opštih faktora za odmjeravanje kazne. Imajući tu nejasnocu na umu, ovo Pretresno vijeće smatra primjerenim da iznese svoje mišljenje prema kojem je specijalno odvracanje, kao opšti faktor za odmjeravanje kazne - uopšteno gledano - od malog značaja na ovom Sudu. Tome je glavni razlog to što je vjerovatnoća da će se ovdje osuđenim osobama ponovo pružiti prilika da pocine ratne zločine, zločine protiv čovječnosti, genocid ili teška kršenja tako mala da se njeno uzimanje u obzir na ovaj način čini nerazumnim i nepravicnim. Prilikom odmjeravanja sveukupne kazne opštem se odvracanju, u skladu s mišljenjem Žalbenog vijeća, ne smije pridati neprimjerena važnost. Razlog za to jest to što se kazna pociniocu u nacelu treba izricati za *njegovo* kažnjivo ponašanje – moglo bi, naime, biti nepravilno pociniocu izreći kaznu strožu od one koja je za takve postupke primjerena samo u *uvjerenju* da će to odvratiti druge.

841. Što se odmazde tice, Žalbeno vijeće u predmetu *Aleksovski* je odmah nakon iznošenja svog stava o odvracanju izjavilo:

---

<sup>1436</sup> *Ibid.*

<sup>1437</sup> Žalbeno vijeće je zaključilo da u okolnostima tog predmeta Pretresno vijeće nije pridalo neprimjerenu težinu odvracanju prilikom odmjeravanja primjerene kazne (*ibid.*).

<sup>1438</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 185.

<sup>1439</sup> *Ibid.*, par. 179.

<sup>1440</sup> *Ibid.*, par. 185.

<sup>1441</sup> *Ibid.*

<sup>1442</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par. 803.

Jednako je važan faktor odmazde. Odmazdu ne treba shvatati kao ispunjenje želje za osvetom nego kao želju da se na odgovarajući način izrazi gnušanje međunarodne zajednice nad tim zločinima. Taj faktor u velikoj mjeri prihvacaju pretresna vijeća ovog Međunarodnog suda kao i pretresna vijeća Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu. Prema tome, kazna Međunarodnog suda trebala bi učiniti očiglednom osudu međunarodne zajednice u odnosu na ponašanje o kojemu se ovdje govori i pokazati da međunarodna zajednica nije bila spremna tolerirati teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava.<sup>1443</sup>

Reklo bi se da je Žalbena vijeća zaključilo da je odmazda jednako važan opšti faktor za odmjeravanje kazne kao i opšte odvracanje. Odredbe Statuta i Pravilnika pružaju potporu odmazdi – koju ovo Vijeće tumači kao kažnjavanje počinioca za njegove konkretne kriminalne postupke – kao jednom od glavnih faktora za odmjeravanje kazne. Član 24 i pravilo 101(B) u velikoj su mjeri koncentrirani na faktore za odmjeravanje kazne povezane s optuženim pojedincem i njegovim kriminalnim postupcima, uključujući i težinu krivičnog djela. U predmetu *Aleksovski*, Žalbena vijeća je izricito podržalo izneseni stav Pretresnog vijeća u predmetu *Delalic*, naime da “najvažnija stvar koju treba imati u vidu, koja se može smatrati probnim kamenom adekvatnosti kazne, jeste težina krivičnog djela.”<sup>1444</sup> To Vijeće je takode podržalo sljedeći stav koji je Pretresno vijeće izreklo u predmetu *Kupreškic*:

Kazne koje valja izreći moraju odražavati inherentnu težinu kriminalnog ponašanja optuženih. Utvrđivanje težine zločina zahtijeva razmatranje osobitih okolnosti predmeta, kao i oblika i stepena sudjelovanja optuženih u zločinu.<sup>1445</sup>

Ove odredbe u osnovi zahtijevaju ispitivanje postupaka optuženog kako bi se odredila pravedna kazna za njegov zločin.

842. Što se tice rezolucije 827 Savjeta bezbjednosti, ovo Pretresno vijeće smatra da nije prikladno oslanjati se na tu rezoluciju prilikom traženja smjernica o tome što bi trebali biti opšti faktori za odmjeravanje kazne na Međunarodnom sudu, bilo da je riječ o odvracanju, odmazdi ili nekom drugom faktoru.<sup>1446</sup> Relevantni dio te rezolucije glasi:

[...] *Ponovo izražavajući* svoju duboku zabrinutost neprestanim izvještajima o široko rasprostranjenim i flagrantnim kršenjima međunarodnih humanitarnih zakona koja se odigravaju na teritoriji bivše Jugoslavije, a posebno u Republici Bosni i Hercegovini, uključujući izvještaje o masovnim ubojstvima, masovnim, organiziranim i sistematskim zatvaranjima i silovanjima žena i nastavku prakse “etničkog čišćenja”, uključujući i u svrhu sticanja i zadržavanja teritorije; *Ustanovivši* da ta situacija nastavlja predstavljati prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti; *Odlučni* da stanemo na kraj takvim zločinima i da poduzmemo djelotvorne mjere kako bismo

<sup>1443</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 185.

<sup>1444</sup> *Ibid*, par. 182 (s referencom na *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 1225).

<sup>1445</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 182 (s referencom na *Tužilac protiv Kupreškica i ostalih*, predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000. par. 852).

<sup>1446</sup> Vidi npr. *Tužilac protiv Blaškica*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000., par. 762; *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-T bis-R117, Presuda o kazni, 11. novembar 1999., par. 7.

pred lice pravde doveli osobe koje su za njih odgovorni; *Uvjereni* da bi u konkretnim uslovima koji vladaju u bivšoj Jugoslaviji osnivanje jednog međunarodnog suda od strane ovog Savjeta i krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnih humanitarnih zakona, kao *ad hoc* mjera omogućilo ostvarivanje tog cilja te pridonijelo ponovnoj uspostavi i održavanju mira; *Vjerujući* da će osnivanje međunarodnog suda i krivično gonjenje osoba odgovornih za gorenavedena kršenja međunarodnih humanitarnih zakona doprinijeti da takva kršenja budu zaustavljena a njihove posljedice uspješno popravljene [...].<sup>1447</sup>

Ne može se reci da je namjera Savjeta bezbjednosti bila da ovaj odlomak posluži kao uputa o opštim faktorima za odmjeravanje kazne. Ovaj bi odlomak radije trebalo sagledati u svjetlu potrebe Savjeta bezbjednosti da opravda osnivanje Međunarodnog suda i krivično gonjenje pojedinaca kao mjeru poduzetu na osnovu VII poglavlja Povelje UN-a, konkretno u skladu sa članovima 39 i 41.<sup>1448</sup> Čak i kada bismo ignorirali taj kontekst, ovaj odlomak jasno govori o odvracanju od pocinjenja takvih krivičnih djela u toku tog konkretnog oružanog sukoba, koji je u to vrijeme još uvijek bjesnio. Upotrijebiti spomenuti odlomak kao argument u prilog odvracanju kao opštem faktoru za odmjeravanje kazne u ovom trenutku, dakle *nakon što je sukob završio*, bilo bi neprimjereno.

843. Što se tice zaštite društva, ili onemogućavanja opasnih pojedinaca,<sup>1449</sup> kako je to nazvao tužilac, Pretresno vijeće smatra da će na ovom Sudu to rijetko kada igrati ulogu opšteg faktora za odmjeravanje kazne. Zaštita društva ili onemogućavanje kao opšti faktor za odmjeravanje kazne u osnovi znači da osuđena osoba dugotrajniju kaznu zatvora dobija kako bi je se “uklonilo” iz zajednice jer se smatra da krivično djelo za koje je ta osoba osuđena pokazuje da je ona opasana za zajednicu. U skladu s tim pristupom, osuđena osoba je, moglo bi se reci, preventivno zatocena. U mnogim, ako ne i u većini predmeta pred Međunarodnim sudom, za osuđene osobe ne postoji evidencija o ranijem kriminalnom ponašanju koja bi bila *relevantna za krivična djela pocinjena tokom ovog oružanog sukoba*. U gotovo svim predmetima pred Međunarodnim sudom optužene osobe nisu prethodno kažnjavane *za krivična djela po međunarodnom pravu*. Osim ako se ne može pokazati da je neka konkretna osuđena osoba sklona kršenjima međunarodnog humanitarnog prava ili, eventualno, krivičnim djelima povezanim s takvim kršenjima, kao što su zločini pocinjeni iz mržnje ili zločini koji se zasnivaju na

<sup>1447</sup> S/Res/827 (1993), 25. maj 1993.

<sup>1448</sup> Član 39 Povelje UN-a glasi: “Savjet bezbjednosti utvrđuje postojanje svake prijetnje miru, narušenju mira ili cina agresije i daje preporuke ili odlucuje koje će se mjere poduzeti u skladu s članovima 41 i 42 radi održavanja ili uspostavljanja međunarodnog mira i sigurnosti.” Član 41 Povelje UN-a, koji je pravni temelj za osnivanje ovog Međunarodnog suda, glasi: “Savjet bezbjednosti može odluciti kakve mjere, koje ne uključuju upotrebu oružane sile, treba poduzeti da se sprovedu njegove odluke [...]” Oba ova člana dio su VII poglavlja (“Djelovanje u slučaju prijetnje miru, narušenja mira i cina agresije”) Povelje UN-a.

diskriminaciji, možda ne bi bilo pravilno i razumno koristiti zaštitu društva ili preventivna zatocjenja kao opšti faktor za odmjerenje kazne. Kršenja međunarodnog humanitarnog prava po samoj svojoj prirodi mogu biti počinjena samo u određenom kontekstu koji se možda neće ponovno javljati u zajednici u kojoj bi se osuđena osoba, kada jednom bude puštena, na kraju mogla nastaniti.

844. Pretresno vijeće u potpunosti podržava eventualne programe za preodgajanje u kojima bi optuženi mogli sudjelovati za vrijeme izdržavanja kazne.<sup>1450</sup> Ali to nipošto nije isto što i tvrditi da preodgajanje ostaje značajan cilj u okviru odmjerenja kazne. Opseg eventualnih takvih nacionalnih programa preodgajanja ne ovisi o Međunarodnom sudu, nego o državama u kojima će osuđene osobe izdržavati svoje zatvorske kazne.<sup>1451</sup> Iskustva iz cijelog svijeta pokazuju koliko je sporna tvrdnja da sama zatvorska kazna – jedina koju Pretresno vijeće može izreći – može pomoći u preodgajanju osuđene osobe. Pretresno vijeće stoga nije uvjerenjeno da preodgajanje predstavlja značajni relevantni cilj u okviru odmjerenja kazne na ovom Sudu.<sup>1452</sup>

## 2. Razmatranje određenih tvrdnji koje je iznio tužilac

845. Pretresno vijeće mora razmotriti određene tvrdnje koje je iznio tužilac.

### (a) Teret dokazivanja u vezi s olakšavajućim i otežavajućim faktorima

846. Tokom pretpretresne konferencije 2. marta 2000. Pretresno vijeće je pravodobno upozorilo tužioca da je

[...] fundamentalno pravilo [...] prilikom odmjerenja kazne da se otežavajući faktori moraju ustanoviti van razumne sumnje. Nema drugog načina na koji se [takvi faktori] mogu uzimati u obzir.<sup>1453</sup>

Tužilac je napomenuo da u nacionalnim sudskim sistemima postoje razlike u pogledu tereta dokazivanja u vezi s otežavajućim faktorima.<sup>1454</sup> U svom Završnom pretresnom podnesku, tužilac je izjavio da se u vezi s odmjerenjem kazne u Statutu, Pravilniku i

---

<sup>1449</sup> Vidi, npr., *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 1232; *Tužilac protiv Blaškica*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000., par. 761.

<sup>1450</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, 10. decembar 1998., par. 291. O preodgajanju, uopšteno, vidi, *Tužilac protiv Blaškica*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000., par. 761; *Tužilac protiv Kupreškica i ostalih*, predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000., par. 849; *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, 10. decembar 1998., par. 291; *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 1233.

<sup>1451</sup> Vidi član 27 Statuta i pravila 103 i 104.

<sup>1452</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001, par. 806.

<sup>1453</sup> T. 273-274.

<sup>1454</sup> T. 274.



sudskoj praksi MKSJ-a i MKSR-a ne govori o kriterijima tereta dokazivanja kada je riječ o otežavajućim i olakšavajućim okolnostima.<sup>1455</sup>

U nekim nacionalnim sudskim sistemima tužilac mora postojanje otežavajućih okolnosti dokazati van razumne sumnje, dok je pri dokazivanju eventualnih olakšavajućih faktora dovoljno da optuženi iznese uvjerljivije argumente.<sup>1456</sup>

Nije jasno da li je tužilac tim tvrdnjama želio reci da bi se takav pristup teretu dokazivanja trebao primjenjivati pred Međunarodnim sudom.

847. Pretresno vijeće istice svoj stav da nacelo pravčnosti od tužioca zahtijeva da van razumne sumnje dokaže postojanje otežavajućih okolnosti,<sup>1457</sup> a da je odbrani za dokazivanje olakšavajućih okolnosti dovoljno da ima uvjerljivije argumente.

(b) Razmatranje ponašanja koje nije opisano u optužnici

848. Sljedeće tvrdnje koje je tužilac iznio u svom Završnom pretresnom podnesku povezane su s pitanjem tereta dokazivanja kada je riječ o olakšavajućim i otežavajućim okolnostima. Tužilac tvrdi da “bilo koji dokazi” predoceni Pretresnom vijeću o postupanju optuženog mogu biti iskorišteni u svrhu odmjeravanja kazne.<sup>1458</sup> Pretresno vijeće bi “sva djela i propuste koji su bili dio istog načina postupanja ili zajedničke zamisli ili plana kao i krivično djelo za koje se izriče osudjujuća presuda” trebalo razmotriti kao elemente “relevantne za odmjeravanje kazne”.<sup>1459</sup> Tako bi čak i ponašanje koje nije opisano u optužnici trebalo predstavljati relevantan faktor za odmjeravanje kazne.<sup>1460</sup> Ustvrdeno je sljedeće:

Za razliku od predmeta u domaćim sudskim sistemima, mnogostruka kršenja normi humanitarnog prava koja su počinjena u sklopu opšteg zločinackog plana tokom oružanog sukoba često se ne mogu jezgrovito obuhvatiti optužnicom.<sup>1461</sup>

Tužilac je u skladu s tim kazao da je u svrhu ubrzavanja postupka odlučeno da se optužnica ne mijenja usred sudjenja, “unatoc relevantnom i vjerodostojnom dokaznom materijalu koji se pojavio tokom sudjenja”, a koji van razumne sumnje pokazuje da je

<sup>1455</sup> *Prosecutor's Final Trial Brief*, par. 979.

<sup>1456</sup> *Ibid.*

<sup>1457</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par. 763: (“Žalbeno vijeće se slaže s tim da samo stvari koje su protiv optuženog dokazane van razumne sumnje mogu biti [...] uzete u obzir prilikom izricanja strože kazne uzete u obzir prilikom izricanja strože kazne.”)

<sup>1458</sup> *Prosecutor's Final Trial Brief*, par. 976.

<sup>1459</sup> *Ibid.*

<sup>1460</sup> *Ibid.*, par. 978.

<sup>1461</sup> *Ibid.*, par. 980.

Zoran Vukovic pocinio i silovanja FWS-50 i FWS-75.<sup>1462</sup> Tužilac tvrdi da je taj “dokazni materijal vjerodostojan, relevantan i da ilustrira Vukovicevo neprijateljsko ponašanje prema muslimanskim djevojkama, te pokazuje njegovo nasilništvo i zlocinacku energiju koja se ispoljavala na bespocnim i ranjivim žrtvama”.<sup>1463</sup> Stoga bi taj dokazni materijal, tvrdi se, trebalo razmatrati kao da je rijec o otežavajucim okolnostima za krivicna djela Zorana Vukovica.

849. Prije no što se pozabavimo argumentacijom tužioca u vezi s ovim tvrdnjama, potrebno je da se prisjetimo rasprave do koje je u vezi s tim došlo tokom pretpretresne konferencije 2. marta 2000. Na toj se konferenciji vodila diskusija o tome može li se jedan incident, za koji je tužilac u toj fazi smatrao da ga ne može dokazati van razumne sumnje, uzeti u razmatranje u svrhu odmjeravanja kazne.<sup>1464</sup> U tom konkretnom incidentu se, prema navodima, radilo o sudjelovanju Zorana Vukovica u ubojstvu jednog starijeg covjeka u Buk Bijeloj, što je navedeno u Pretpretresnom podnesku tužioca.<sup>1465</sup> Optuženi se za taj incident ne tereti u optužnici. Pretresno vijece je naložilo da se iz Pretpretresnog podneska izbrišu recenica i pripadajuca bilješka koje se odnose na stav tužioca o korištenju tog incidenta kao otežavajuće okolnosti.<sup>1466</sup> Pretresno vijece je jasno reklo da optuženi “može biti kažnjen samo za ono za što [mu] je izrecena osudujuca presuda, a za ono za što nije osuden, ne može biti ni kažnjen”.<sup>1467</sup> U kontekstu te rasprave Pretresno vijece je takode jasno iznijelo stav da samo okolnosti koje su dokazane van svake razumne sumnje mogu predstavljati otežavajuće faktore kod odmjeravanja kazne.<sup>1468</sup>

850. Pozabavimo se sada završnom rijeci tužioca od 20. novembra 2000. Cini se da je tužilac u vezi sa navodima o silovanjima FWS-50 i FWS-75 povukao svoje tvrdnje da bi se dokazi koji se odnose na navodna silovanja, za koja se Zoran Vukovic ne tereti u optužnici, mogli koristiti kao otežavajući faktor kod odmjeravanja kazne.<sup>1469</sup> Medutim, da tužilac to nije ucinio, stav Pretresnog vijeca bio bi kako slijedi. Ne cini se da je tužilac htio reci da bi *bilo koje* kriminalno ponašanje koje nije navedeno u optužnici trebalo uzeti u obzir kao otežavajući faktor. Izgleda da je tužilac zapravo ustvrdio da su

---

<sup>1462</sup> *Ibid.*, par. 981.

<sup>1463</sup> *Ibid.*

<sup>1464</sup> T. 271-274.

<sup>1465</sup> T. 271.

<sup>1466</sup> T. 271-272; i Odluka po zahtjevu tužioca da ukloni jednu recenicu iz pretpretresnog podneska tužioca u vezi sa Zoranom Vukovicem dostavljenog 21. februara 2000., 8. mart 2000.

<sup>1467</sup> T. 273.

<sup>1468</sup> T. 274.

<sup>1469</sup> T. 6226, 6227-6228, 6264 i 6338.

za svrhu odmjeravanja kazne relevantna samo ona djela i propusti koji, iako nisu navedeni u optužnici, predstavljaju dio istog nacina postupanja ili zajednicke zamisli ili plana kao i krivično djelo za koje se izrice osudujuća presuda. Međutim, kada bismo i pretpostavili da je od odbrane zatraženo da iznese svoju argumentaciju u vezi s takvim djelima i propustima koji nisu navedeni u optužnici, zatim da su ta krivična djela koja nisu navedena u optužnici ustanovljena van razumne sumnje, te da se može reci da su dio istog plana kao i krivično djelo za koje se izrice osudujuća presuda, Pretresno vijeće ipak ne bi dozvolilo da se takvo krivično djelo za koje se optuženi ne tereti u optužnici primjeni kao otežavajuća okolnost. Razlog za to je sljedeći: počinocu kazna može biti odmjerena samo za ono ponašanje za koje je proglašen krivim.<sup>1470</sup> Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti se, naravno, moraju uzeti u obzir kada se izrice kazna. U obzir se mogu uzeti olakšavajuće okolnosti koje nisu direktno povezane s krivičnim djelom, kao što su saradnja sa Tužilaštvom, iskazano iskreno kajanje i potvrdno izjašnjavanje o krivici. Međutim, sasvim je drugačija situacija s otežavajućim okolnostima. Samo one okolnosti koje su direktno povezane bilo s izvršenjem krivičnog djela za koje se počinitelj tereti, bilo sa samim počinjenjem u vrijeme počinjenja tog krivičnog djela – kao što je način na koji je krivično djelo počinjeno – mogu se uzeti u obzir kao otežavajuće okolnosti. Drugim riječima, okolnosti koje nisu direktno povezane s krivičnim djelom ne mogu biti upotrebljene kao otežavajući faktor kod odmjeravanja kazne za to krivično djelo. Dopustiti nešto drugo, značilo bi postepeno reducirati svrhu i smisao optužnice. Tužilac bi trebao takvo ponašanje teretiti kao krivično djelo, ili, kada ono nije direktno povezano s nekim drugim krivičnim djelom za koje se optuženi tereti, odustati od navođenja takvog postupanja kao otežavajućeg faktora. Pretresno vijeće razumije da se mnogostrukost kršenja normi humanitarnog prava koja su počinjena u sklopu opšteg zločinackog plana tokom oružanog sukoba često ne može jezgrovito uvrstiti u optužnicu. Interesi pravčnosti prema optuženom i sudske ekonomičnosti, međutim, imaju prevagu nad željom da se svaki zločin počinjen tokom rata iznese na svjetlo dana i da se u vezi s njim na bilo koji način donese presuda – ovo potonje je nešto čime se ovaj Međunarodni sud jednostavno ne može baviti.

(c) Uspoređivanje "težine *per se*" krivičnih djela

851. Pretresno vijeće smatra da bi bilo pogrešno pribjegavati nekakvom apstraktnom uspoređivanju "težine *per se* krivičnih djela", pri čemu bi se zločini protiv čovječnosti

---

<sup>1470</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001. par. 763: ("Žalbeno vijeće se slaže s tim da samo stvari koje su protiv optuženog dokazane van razumne sumnje

uspoređivali s kršenjima zakona i običaja ratovanja, kako je predložio tužilac.<sup>1471</sup> Tužilac zagovara takav pristup, oslanjajući se na jednu odluku u predmetu *Tadic*.<sup>1472</sup> U toj presudi je Pretresno vijeće, isključivo na osnovu teze da je zločin protiv čovječnosti – ako su svi drugi elementi podjednaki – teže krivično djelo od ratnog zločina, zauzelo stav da bi se za ono prvo krivično djelo trebala izreći teža kazna.<sup>1473</sup> Žalbena vijeće je u tom predmetu, međutim, zaključilo da “u pravu nema razlike u težini između zločina protiv čovječnosti i ratnog zločina”, i ustanovilo da je Pretresno vijeće pogriješilo utvrdivši da zločini protiv čovječnosti zavređuju težu kaznu nego ratni zločini.<sup>1474</sup> Žalbena vijeće u predmetu *Aleksovski* isto je tako zauzelo stav da u pravu nema razlike u težini između zločina protiv čovječnosti i ratnog zločina.<sup>1475</sup> Kazne koje se mogu izricati za takva djela takode su jednake, “pri čemu se težina u svakom pojedinom slučaju određuje prema okolnostima u tom predmetu”.<sup>1476</sup> Žalbena vijeće u predmetu *Furundžija* držalo se odluka izrečenih u predmetima *Tadic* i *Aleksovski* o istom pitanju.<sup>1477</sup> Ta se tužiocева teza stoga odbacuje.

(d) Uticaj krivičnog djela na treću stranu kao faktor pri odmjeravanju kazne

852. Pretresno vijeće ne može prihvatiti da bi se takozvana *in personam* procjena težine krivičnog djela mogla ili trebala ticati i djelovanja tog krivičnog djela na treće osobe, kako je to ustvrdio tužilac.<sup>1478</sup> Takvo djelovanje nije relevantno za vinost pocinoca, i bilo bi nepravilno to djelovanje razmatrati pri odmjeravanju kazne koja se izrice. Razmatranje posljedica krivičnog djela na žrtvu koja je njime *direktno* oštećena uvijek je, međutim, relevantno za odmjeravanje kazne pocinitelju. Međutim, tamo gdje su takve posljedice neodvojivi dio definicije krivičnog djela, valja paziti da ih se prilikom odmjeravanja kazne ne razmatra odvojeno. Na primjer, činjenica da je pocinitelj nekome oduzeo život ne može se razmatrati kao *zasebna* okolnost relevantna za odmjeravanje kazne kada se kazna izrice za ubistvo – to je neodvojiv dio krivičnog djela za koje se tereti.

---

mogu biti osnov za izricanje kazne optuženom ili biti uzete u obzir prilikom izricanja strože kazne.”)

<sup>1471</sup> *Prosecutor's Pre-Trial Brief I*, par. 230.

<sup>1472</sup> *Ibid*, bilješka 146.

<sup>1473</sup> *Tužilac protiv Tadic*, predmet br. IT-94-1-Tbis-R117, Presuda o kazni, 11. novembar 1999., par. 27-29.

<sup>1474</sup> *Tužilac protiv Tadic*, predmet br. IT-94-1-Abis, Presuda o žalbi na kaznu, 26. januar 2000., par. 69.

<sup>1475</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 69.

<sup>1476</sup> *Ibid*, par. 69.

<sup>1477</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, predmet broj IT-95-17/1-A, Presuda, 21. juli 2000., par. 243.

<sup>1478</sup> *Prosecutor's Pre-Trial Brief I* par. 230 (s referencom na *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998., par. 1226, koji nije potpuno jednoznačan).

(e) Odbrana lažnim navodima, krivokletstvo i nedolichno ponašanje u sudnici

853. Što se tice Dragoljuba Kunarca, tužilac tvrdi da bi njegovu odbranu lažnim navodima – njegov alibi i tvrdnja da ga je zavela devetnaestogodišnja djevojka – trebala ocijeniti kao otežavajuće faktore.<sup>1479</sup> Što se tice Radomira Kovaca, tužilac smatra da bi njegovu odbranu lažnim navodima u vezi s njegovom navodnom vezom s FWS-87 trebalo ocijeniti kao otežavajući faktor.<sup>1480</sup> Ovo Vijeće nalazi da je alibi na koji se optuženi poziva, ali koje je Pretresno vijeće odbacilo, dio legitimnog vođenja odbrane optuženog, osim ako tužilac nije u stanju pokazati da alibi nije bio iznesen na legitiman način. Što se tice D.B. i FWS-87, Pretresno vijeće ne može donijeti takav zaključak. Da bi dokazao kako se Kovac oslonio na odbranu lažnim navodima, izrugujući se jednoj svjedočkinji i tvrdeći da je ona bila zaljubljena u silovatelja i da je čak poslala pismo u kojem izražava svoju zahvalnost – posebno ako postoji sumnja da je zastupnik odbrane svjesno ponudio lažne dokaze – tužilac bi morao pokazati da su zastupnik odbrane i optuženi bili u dosluhu, odnosno, da je optuženi, na primjer, dao uputstvo ili savjetovao da se primjeni ta strategija odbrane. Svaki drugi stav znao bi da se optuženom pripisuje ponašanje zastupnika odbrane. Pretresno vijeće ne donosi takav zaključak.

854. Što se tice Zorana Vukovica, tužilac navodi da bi se njegovo navodno nedolichno ponašanje u sudnici trebalo uzeti u obzir kao otežavajući faktor.<sup>1481</sup> To ponašanje, po mišljenju Pretresnog vijeća, zapravo pokazuje odsustvo kajanja. Umjesto kao otežavajućem faktoru, prići ćemo mu kao da se njime isključuje kajanje kao mogući olakšavajući faktor.

#### **D. Utvrđivanje kazni za svakog od osuđenih**

##### **1. Opšta pitanja za razmatranje**

855. Prilikom odmjeravanja kazne koju treba izreći svakom od optuženih, Pretresno vijeće predlaže izricanje jedinstvene kazne koja bi bila odraz ukupnosti kriminalnih postupaka svakog od optuženih u skladu s pravilom 87(C). Pretresno vijeće će razmotriti svaku kumulativnu osuđujuću presudu koja se tice trojice optuženih i pobrinuti se da, u skladu s odlukom Žalbenog vijeća u predmetu *Delalic*, oni ne budu više puta kažnjeni za iste postupke:

---

<sup>1479</sup> *Prosecutor's Final Trial Brief*, par. 970.

<sup>1480</sup> *Ibid.*, par. 975.

<sup>1481</sup> *Ibid.*, par. 984 i 985.

Legitimno je ponašanje optuženog pravno okarakterisati kao ponašanje iz kojeg proisticu različiti zlocini, ali to ne može prevagnuti nad temeljnim principom da optuženi za isto ponašanje smije biti kažnjen samo jedan put. U slučaju kad postoje dva pravno zasebna zlocina proistekla iz istog incidenta, valjalo bi se pobrinuti da presudom o kazni ne bude dva puta kažnjen isti čin na osnovu toga što on posjeduje elemente zajednicke za dva zlocina, nego samo ono ponašanje za koje se smatra da posjeduje zasebne elemente relevantnih zlocina.<sup>1482</sup>

856. Razmatranje težine postupanja optuženog predstavlja početnu tacku za donošenje odgovarajuće kazne.<sup>1483</sup> Sljedeća tvrdnja Pretresnog vijeća u predmetu *Kupreškic*, koju je potvrdilo Žalbeno vijeće u predmetima *Delalic*,<sup>1484</sup> *Aleksovski*,<sup>1485</sup> *Furundžija*<sup>1486</sup> i *Kambanda*<sup>1487</sup>, iznosi pristup koji valja usvojiti:

Kazne koje valja izreci moraju odražavati inherentnu težinu kriminalnog ponašanja optuženih. Utvrđivanje težine zlocina zahtijeva razmatranje osobitih okolnosti predmeta, kao i oblik i stepen sudjelovanja optuženih u zlocinu.<sup>1488</sup>

Odluke o krivici za svakog od optuženih već su izložene u ranijem tekstu. Pretresno vijeće je razmotrilo inherentnu težinu tih krivičnih djela, kao i konkretne okolnosti pod kojima su ta krivična djela pocinjena, uključujući i stupanj sudjelovanja optuženih za svako krivično djelo.

857. Pretresno vijeće je razmatralo odmazdu – koju je ovo Vijeće protumacilo kao kažnjavanje pocinioca za njegove konkretne kriminalne postupke – kao važan opšti faktor kod odmjeravanja kazne. Pored toga, razmotreno je i opšte odvracanje, još jedan važan opšti faktor kod odmjeravanja kazne. Međutim, s obzirom na okolnosti ovog predmeta, Pretresno vijeće smatra da bi, u svjetlu trajanja kazni koje nalaže inherentna težina ovih krivičnih djela, povećanje trajanja zatvorskih kazni u svrhu opšteg odvracanja bilo nepotrebno.

858. Žalbeno vijeće u predmetu *Tadic* iznijelo je stav da Pretresno vijeće mora i na primjeren način razmotriti potrebu da kazne odražavaju relativni značaj uloge optuženih

<sup>1482</sup> *Prosecutor protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par. 769.

<sup>1483</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 182 (“Razmatranje težine postupanja optuženoga obično je polazna tacka u razmatranju primjerene kazne. Praksa Međunarodnog suda u tom smislu nije iznimka. Statutom je predviđeno da pri izricanju kazne pretresna vijeća trebaju uzeti u obzir faktore kao što je težina krivičnog djela, čega se pretresna vijeća drže. Tako je u Presudi u predmetu *Celebici* Pretresno vijeće reklo da ‘daleko najvažnija stvar koju treba imati u vidu, koja se može smatrati probnim kamenom adekvatnosti kazne, jeste težina krivičnog djela.’ U Presudi u predmetu *Kupreškic* Pretresno vijeće je ustvrdilo da ‘kazne koje valja izreci moraju odražavati inherentnu težinu kriminalnog ponašanja optuženih. Utvrđivanje težine zlocina zahtijeva razmatranje osobitih okolnosti predmeta, kao i oblika i stepena sudjelovanja optuženih u zlocinu’. Žalbeno vijeće podržava ta mišljenja.”)

<sup>1484</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par. 731.

<sup>1485</sup> *Tužilac protiv Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 182.

<sup>1486</sup> *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-A, Presuda, 21. juli 2000., par. 249.

<sup>1487</sup> *Kambanda protiv tužioca*, predmet br. ICTR-97-23-A, Presuda, 19. oktobar 2000., par. 125.

<sup>1488</sup> *Tužilac protiv Kupreškica i ostalih*, predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000., par 852.

u širem kontekstu sukoba u bivšoj Jugoslaviji.<sup>1489</sup> Žalbeno vijeće u predmetu *Delalic* je taj stav ovako protumacilo:

Ta presuda nema značenje da zahtijeva da se u svakom predmetu koji se raspravlja nivo optuženog u globalnoj hijerarhiji u sukobu u bivšoj Jugoslaviji mora porediti s onima na najvišem nivou zbog čega bi se, ako je položaj optuženog u takvoj poredbi nizak, automatski trebala izreći niska kazna. Uspostavljanje gradacije ne rezultira niskom kaznom za sve one koji se nalaze na niskom nivou globalne komandne strukture. Naprotiv, kazna uvijek mora biti odraz nivoa težine zločina samog po sebi  
.....<sup>1490</sup>

Ne može se reći da je ijedan od optuženih igrao relativno značajnu ulogu u širem kontekstu sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Niti jedan od njih nije bio zapovjednik, njihovi su se zločini odigrali u geografski relativno ograničenom području i nema nikakvih dokaza da su njihova konkretna krivična djela imala uticaja na druge počinioce kršenja međunarodnog humanitarnog prava ili na druge žrtve takvih zločina u tom širem kontekstu. Međutim, mjereno bilo kojim mjerilom, ova su trojica optuženih u regiji Foče u Bosni i Hercegovini počinila posebno teška krivična djela kojima su žrtve bile najranjivije osobe u bilo kojem sukobu, naime, žene i djevojke. Pretresno vijeće je tu činjenicu uzelo u obzir u kontekstu razmatranja težine krivičnih djela.

859. Kao što je već ranije objašnjeno, iako Pretresno vijeće nije obavezno da se drži generalne prakse za odmjerenje kazni u bivšoj Jugoslaviji prilikom utvrđivanja kazne koju će izreći, tu praksu mora ipak imati u vidu. U vrijeme počinjenja krivičnih djela iz ovog predmeta, smrtna kazna mogla se izreći u Bosni i Hercegovini za kršenja članova 141 i 142(1) Krivičnog zakona SFRJ. Prva od tih odredbi bavi se ratnim zločinima, a druga genocidom, pri čemu ova potonja predstavlja zasebnu kategoriju zločina protiv čovječnosti. Smrtna kazna može se zamijeniti i kaznom zatvora od dvadeset godina. Pretresno vijeće je svjesno kazne koja se mogla izreći u to vrijeme, ali smatra da – posebno u vezi s Dragoljubom Kunarcem i Radomirom Kovacem – razmjeri njihovih krivičnih djela traže da se razmotri izricanje kazni dužih od dvadeset godina.

860. U skladu s nedavnim odlukama Žalbenog vijeća, ovo Pretresno vijeće ne smatra da bi za zločine protiv čovječnosti u nacelu trebalo izricati teže kazne nego za ratne zločine.<sup>1491</sup>

<sup>1489</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A i IT-94-1A bis, Presuda o žalbi na kaznu, 26. januar 2000., par. 55.

<sup>1490</sup> *Tužilac protiv Delalica i ostalih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001., par. 847.

<sup>1491</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A i IT-94-1-A bis, Presuda o žalbi na kaznu, 26. januar 2000., par. 69 (Žalbeno vijeće uzelo je u obzir argumente strana i pravne izvore na koje se pozivaju, uključujući i prethodne presude pretresnih vijeća i Žalbenog vijeća Međunarodnog suda. Razmotrivši 237

861. Pretresno vijeće će sada razmotriti eventualne otežavajuće i olakšavajuće okolnosti u odnosu na svakog od optuženih.

## 2. Dragoljub Kunarac

862. Dragoljub Kunarac je proglašen krivim po tackama 1 (mucenje), 2 (silovanje), 3 (mucenje), 4 (silovanje), 9 (silovanje), 10 (silovanje), 11 (mucenje), 12 (silovanje), 18 (porobljavanje), 19 (silovanje) i 20 (silovanje).<sup>1492</sup> Slijede relevantne otežavajuće i olakšavajuće okolnosti za krivična djela koja je počinio Dragoljub Kunarac.

### (a) Otežavajuće okolnosti

863. Pretresno vijeće je zaključilo da Dragoljub Kunarac ne može snositi odgovornost u svojstvu nadređenog prema članu 7(3) Statuta. Ipak, dokazi jasno pokazuju da je optuženi igrao vodeću organizacijsku ulogu i da je imao znatan utjecaj na neke od drugih počinilaca.<sup>1493</sup> Ta se činjenica uzima u obzir kao otežavajući faktor – krivična odgovornost onih koji vode druge veća je od one koju snose oni koji druge slijede.

864. Mladost nekih od žrtava krivičnih djela koja je počinio Dragoljub Kunarac uzima se u obzir kao otežavajući faktor. U vrijeme kada su nad njima počinjena ta krivična djela, FWS-87 je imala otprilike petnaest i po godina, A.S. i D.B. imale su otprilike devetnaest godina, FWS-50 je imala otprilike šesnaest godina, FWS-191 je imala otprilike sedamnaest godina, a FWS-186 otprilike šesnaest i po godina.

865. Kunarac je u odnosu na neke od svojih žrtava ta krivična djela učinio kroz duže vremensko razdoblje, na primjer tokom dva mjeseca što se tiče porobljavanja FWS-191 i FWS-186. Ta se činjenica takode uzima u obzir kao otežavajući faktor.<sup>1494</sup>

866. Činjenica da je u Kunarcevim krivičnim djelima bilo više od jedne žrtve takode se uzima u obzir kao otežavajući faktor.<sup>1495</sup> To što je neka od krivičnih djela počinilo više od jednog počinioća odjednom isto se tako uzima u obzir kao otežavajući faktor,

---

aspekte, Žalbeno vijeće zauzelo je stav da u pravu nema razlike u težini između zločina protiv čovječnosti i ratnog zločina. Žalbeno vijeće ne nalazi temelja takvom razlikovanju ni u Statutu ni u Pravilniku Međunarodnog suda, kad se ovi tumace u skladu sa međunarodnim običajnim pravom. Za oba djela mogu se izreći iste kazne, pri čemu se težina u svakom pojedinom slučaju određuje prema okolnostima tog slučaja. Sličan stav izražen je i u Statutu Međunarodnog krivičnog suda, pri čemu član 8(1) Statuta, po mišljenju Žalbenog vijeća, ne unosi nikakvu razliku. [...]”); i *Tužilac protiv Furundžije*, predmet br. IT-95-71/1-A, Presuda, 21. juli 2000, par. 243 i 247.

<sup>1492</sup> U vezi s tackama 1-4 (par. 630-687), tackama 9-10 (par. 699-704), tackama 11-12 (705-715), tackama 18-20 (par. 716-745).

<sup>1493</sup> Npr., par. 647, 670 i 710-711.

<sup>1494</sup> Npr., par. 744.



kao na primjer činjenica da je Dragoljub Kunarac bio suizvršilac u silovanju FWS-183,<sup>1496</sup> ili to što je pomagao i podržavao silovanja FWS-75 od strane petnaestak vojnika,<sup>1497</sup> kao i silovanje FWS-87 od strane trojice vojnika.<sup>1498</sup>

867. Pretresno vijeće je diskriminatorne osnove – etnicko porijeklo i spol – na temelju kojih je Dragoljub Kunarac počinio sva krivična djela osim djela mucenja, koja su počinjena u svrhu diskriminacije, uzelo u obzir kao otežavajući faktor.<sup>1499</sup> I na kraju, činjenica da su ta krivična djela bila počinjena nad izuzetno ranjivim i bespomoćnim ženama i djevojkama takode se uzima u obzir kao otežavajući faktor.

(b) Olakšavajuće okolnosti

868. Činjenica da se Dragoljub Kunarac dobrovoljno predao Međunarodnom sudu predstavlja olakšavajući faktor kod odmjerenja kazne. Smatrati da je svaki optuženi dužan da se preda Međunarodnom sudu, ne znači da onima koji su to učinili to neće biti uzeto u obzir kao olakšavajući faktor. Prihvatanje takve dobrovoljne predaje kao olakšavajuće okolnosti moglo bi nagnati druge okrivljene da se i oni na sličan način predaju i time povećati djelotvornost rada Međunarodnog suda. Nadalje, Kunarceva znatna saradnja sa Tužilaštvom u smislu davanja dvije izjave takode je uzeta u obzir kao olakšavajuća okolnost.

869. Pretresno vijeće izjavu Dragoljuba Kunarca da on danas shvaca kako D.B. nije djelovala svojevolumno, nije doživjelo kao znak kajanja. Njegova kasnija izjava da ga je ona navodno zavela ne ukazuje na kajanje. Međutim, njegova izjava da se osjećao kriv zbog činjenice da je FWS-75 bila izložena grupnom silovanju dok je on silovao D.B. u susjednoj sobi, može se protumaciti kao iskazivanje kajanja i uzeti u obzir kao olakšavajući faktor.

870. Pretresno vijeće se uvjerilo da nema drugih relevantnih olakšavajućih okolnosti koje bi trebalo uzeti u obzir u vezi s Dragoljubom Kunarcem.

(c) Kazna

871. Dragoljubu Kunarcu se izriče kazna u trajanju od 28 (dvadeset i osam) godina.

---

<sup>1495</sup> Npr., par. 685, 727 i 742.

<sup>1496</sup> U par. 714.

<sup>1497</sup> U par. 636 i 656.

<sup>1498</sup> U par. 670.

<sup>1499</sup> U par. 583, 654 i 669.

### 3. Radomir Kovac

872. Radomir Kovac je proglašen krivim po tackama 22 (porobljavanje), 23 (silovanje), 24 (silovanje) i 25 (povrede licnog dostojanstva).<sup>1500</sup> Slijede relevantne otežavajuće i olakšavajuće okolnosti za krivična djela koja je počinio Radomir Kovac.

#### (a) Jedno preliminarno pitanje

873. Cini se da je Radomir Kovac u dijelu o odmjerenju kazne u Završnom pretresnom podnesku odbrane pokrenuo pitanje legalnosti njegovog hapšenja.<sup>1501</sup> Nisu izvedeni nikakvi dokazi koji bi potkrijepili taj navod. Pretresno vijeće tu tvrdnju odbacuje. Tokom cijelog postupka, uključujući i pretpretresni postupak, Pretresno vijeće nije culo ni jednu jedinu riječ u vezi s tom tvrdnjom. To što je ta tvrdnja uzgredno spomenuta tek u završnom pretresnom podnesku samo naglašava njenu sumnjivu prirodu.

#### (b) Otežavajuće okolnosti

874. Relativna mladost A.S. (otprilike dvadeset godina) i jako mlada dob A.B. (oko dvanaest godina) u vrijeme kada su nad njima počinjena rećena krivićna djela, predstavljaju otežavajuće okolnosti. To što je Radomir Kovac cinićo djela porobljavanja, silovanja i povreda licnog dostojanstva nad FWS-87 i A.S. tokom razdoblja od otprilike cetiri mjeseca, a nad FWS-75 i A.B. tokom razdoblja od otprilike mjesec dana takode je uzeto u obzir kao otežavajuća okolnost. Sadistićki nacin na koji je optuženi poćinio ta krivićna djela razmatran je u sklopu odlucivanja o tome jesu li ta krivićna djela stvarno poćinjena, pa stoga taj element nije uzet u obzir kao otežavajuća okolnost. Cinjenica da su njegova krivićna djela poćinjena nad posebno ranjivim i bespomocnim djevojkama i jednom ženom uzeta je u obzir kao otežavajuća okolnost.

875. Cinjenica da je u njegovim krivićnim djelima bilo više od jedne žrtve takode se uzima u obzir kao otežavajući faktor.<sup>1502</sup>

#### (c) Olakšavajuće okolnosti

876. Pretresno vijeće se uvjerilo da nema relevantnih olakšavajućih okolnosti koje bi trebalo uzeti u obzir u odnosu na Radomira Kovaca.

<sup>1500</sup> U odnosu na tacke 22-25 (par. 746-782).

<sup>1501</sup> 10. novembar 2000., par. L.h.2.

<sup>1502</sup> Npr., par. 757, 759, 722 i 780.

(d) Kazna

877. Radomiru Kovacu se izrice kazna u trajanju od 20 (dvadeset) godina.

4. Zoran Vukovic

878. Zoran Vukovic je proglašen krivim po tackama 33 (mucenje), 34 (silovanje), 35 (mucenje) i 36 (silovanje).<sup>1503</sup> Slijede relevantne otežavajuće i olakšavajuće okolnosti za krivicna djela koja je pocinio Zoran Vukovic.

(a) Otežavajuće okolnosti

879. Mlada dob FWS-50 – otprilike petnaest i po godina – kada ju je Zoran Vukovic silovao i mucio predstavlja otežavajuću okolnost. Težina tog krivicnog djela silovanja nije uzimana u obzir kao otežavajuća okolnost jer je bila razmatrana u vezi s osudjujucim presudom za djela mucenja. Element diskriminacije kao svrha pocinjenog mucenja takode nije uziman u obzir kao otežavajući faktor, budući da je i to već obuhvaceno tom osudom. To što su njegova krivicna djela pocinjena nad jednom posebno ranjivom i bespomoćnom djevojkom uzeto je u obzir kao otežavajuća okolnost.

(b) Olakšavajuće okolnosti

880. Cinjenica da se optuženi uzdržao od toga da izvrši gore zlocine nad FWS-50, jer je ona bila otprilike istih godina kao njegova kći,<sup>1504</sup> ne može se uzeti u obzir kao olakšavajući faktor iz upravo istog razloga zbog kojeg na taj način ne treba uzimati u obzir mogućnost da je bilo koji optuženi mogao pociniti teža krivicna djela ili više njih.

881. Pretresno vijeće se uvjerilo da nema relevantnih olakšavajućih okolnosti koje bi trebalo uzeti u obzir u vezi sa Zoranom Vukovicem.

(c) Kazna

882. Zoranu Vukovicu se izrice kazna u trajanju od 12 (dvanaest) godina.

---

<sup>1503</sup> U odnosu na tacke 33-36 (par. 799-822).

<sup>1504</sup> T. 6340.

## VII. DISPOZITIV

### A. Kazne

IZ GORE NAVEDENIH RAZLOGA, razmotrivši sav dokazni materijal, argumente strana, te Statut i Pravilnik, ovo Pretresno vijeće utvrđuje i izriče kazne kako slijedi:

#### 1. Dragoljub Kunarac

883. Dragoljub Kunarac proglašen je krivim po sljedećim tackama:<sup>1505</sup>

Tacka 1 (zločin protiv čovječnosti (mucenje)).

Tacka 2 (zločin protiv čovječnosti (silovanje)).

Tacka 3 (kršenje zakona i običaja ratovanja (mucenje)).

Tacka 4 (kršenje zakona i običaja ratovanja (silovanje)).

Tacka 9 (zločin protiv čovječnosti (silovanje)).

Tacka 10 (kršenje zakona i običaja ratovanja (silovanje)).

Tacka 11 (kršenje zakona i običaja ratovanja (mucenje)).

Tacka 12 (kršenje zakona i običaja ratovanja (silovanje)).

Tacka 18 (zločin protiv čovječnosti (porobljavanje)).

Tacka 19 (zločin protiv čovječnosti (silovanje)).

Tacka 20 (kršenje zakona i običaja ratovanja (silovanje)).

884. Dragoljub Kunarac oslobođen je optužbi po sljedećim tackama:

Tacka 5 (zločin protiv čovječnosti (mucenje)).

Tacka 6 (zločin protiv čovječnosti (silovanje)).

Tacka 7 (kršenje zakona i običaja ratovanja (mucenje)).

Tacka 8 (kršenje zakona i običaja ratovanja (silovanje)).

Tacka 13 (kršenje zakona i obicaja ratovanja (pljacka)).<sup>1506</sup>

Tacka 21 (kršenje zakona i obicaja ratovanja (povrede licnog dostojanstva)).

885. Pretresno vijeće ovime osuđuje Dragoljuba Kunarca na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 28 (dvadeset osam) godina.

## 2. Radomir Kovac

886. Radomir Kovac proglašen je krivim po sljedećim taccama.<sup>1507</sup>

Tacka 22 (zlocin protiv covjecnosti (porobljavanje)).

Tacka 23 (zlocin protiv covjecnosti (silovanje)).

Tacka 24 (kršenja zakona i obicaja ratovanja (silovanje)).

Tacka 25 (kršenja zakona i obicaja ratovanja (povrede licnog dostojanstva)).

887. Pretresno vijeće ovime osuđuje Radomira Kovaca na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 20 (dvadeset) godina.

## 3. Zoran Vukovic

888. Zoran Vukovic proglašen je krivim po sljedećim taccama.<sup>1508</sup>

Tacka 33 (zlocin protiv covjecnosti (mucenje)).

Tacka 34 (zlocin protiv covjecnosti (silovanje)).

Tacka 35 (kršenje zakona i obicaja ratovanja (mucenje)).

Tacka 36 (kršenje zakona i obicaja ratovanja (silovanje)).

889. Zoran Vukovic oslobođen je optužbi po sljedećim taccama:

Tacka 21 (zlocin protiv covjecnosti (mucenje)).

Tacka 22 (zlocin protiv covjecnosti (silovanje)).

---

<sup>1505</sup> Optužnica IT -96-23.

<sup>1506</sup> Odluka po prijedlogu za donošenje oslobadajuće presude, 3. juli 2000.

<sup>1507</sup> Optužnica IT -96-23.

<sup>1508</sup> Optužnica IT -96-23/1.

Tacka 23 (kršenje zakona i običaja ratovanja (mucenje)).

Tacka 24 (kršenje zakona i običaja ratovanja (silovanje)).

890. Pretresno vijeće ovime osuđuje Zorana Vukovica na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 12 (dvanaest) godina.

### **B. Uracunavanje vremena provedenog u pritvoru**

Dragoljub Kunarac se predao Međunarodnom sudu 4. marta 1998., Radimir Kovac je uhapšen 2. augusta 1999., a Zoran Vukovic je uhapšen 23. decembra 1999. U skladu s pravilima 101(C) i 102, kazne trojici optuženih počete teći od danas.

Sastavljeno na engleskom i francuskom, pri čemu je engleski tekst mjerodavan.

/potpis na originalu/

Florence Ndepele Mwachande Mumba  
predsjedavajući sudija

/potpis na originalu/

David Hunt

/potpis na originalu/

Fausto Pocar

Dana 22. februara 2001.

U Den Haagu

Nizozemska

**[pecat Međunarodnog suda]**

## **PRILOG I – KARTA FOCE**





## **PRILOG II – KARTA FOCE I OKOLNIH OPŠTINA**



## PRILOG III – PROCEDURALNI KONTEKST

### Pretpretresni postupak

891. Medunarodni sud je 26. juna 1996. potvrdio optužnicu protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovaca i Zorana Vukovica (dalje u tekstu: suoptuženi) kao i protiv još pet optuženih (dalje u tekstu: originalna optužnica).<sup>1509</sup> Što se suoptuženih tice, njih se u optužnici tereti za silovanje i mucenje kao zlocine protiv covjecnosti, za mucenje kao tešku povredu i kao kršenje zakona i obicaja ratovanja, te za porobljavanje kao zlocin protiv covjecnosti.

892. Dragoljub Kunarac se predao Medunarodnom sudu 4. marta 1998. Dana 5. marta 1998. predsjednica Gabrielle Kirk McDonald taj predmet dodijelila je Pretresnom vijeću II, koje je u to vrijeme bilo u sastavu: sudija Antonio Cassese (predsjedavajući sudija), sudija Richard George May i sudija Florence Ndepele Mwachande Mumba.<sup>1510</sup> Prvo pojavljivanje pred Sudom Dragoljuba Kunarca održano je 9., 10. i 13. marta 1998. Dana 9. marta 1998. potvrdno se izjasnio o krivici po tacki 41 originalne optužnice – silovanje kao zlocin protiv covjecnosti – i izjavio da nije kriv po svim ostalim tackama. Dana 13. marta 1998. povukao je svoje potvrdno izjašnjenje o krivici.<sup>1511</sup>

893. Na zahtjev Tužilaštva, Pretresno vijeće je 29. aprila 1998. izdalo nalog o zaštitnim mjerama za određene žrtve i svjedoke.<sup>1512</sup>

894. Dana 18. juna 1998. sudija Florence Ndepele Mwachande Mumba imenovana je za pretpretresnog sudiju,<sup>1513</sup> a 15. jula 1998. za predsjedavajućeg sudiju u ovom predmetu.<sup>1514</sup>

895. Dana 16. jula 1998. održana je statusna konferencija na kojoj su razmotrene eventualne izmjene optužnice protiv Dragoljuba Kunarca.<sup>1515</sup> Originalna optužnica je nakon toga izmijenjena 19. augusta 1998., tako da su konsolidirane optužbe kojima se tereti Dragoljub Kunarac, a izostavljen je materijal koji se odnosi na ostalu sedmoricu

<sup>1509</sup> Optužnica protiv Dragana Gagovica i ostalih, predmet br. IT-96-23-I, 26. juni 1996.

<sup>1510</sup> Nalog predsjednika kojim predmet dodjeljuje Pretresnom vijeću, predmet br. IT -96-23-I, 5. mart 1998.

<sup>1511</sup> T. 42-44, predmet br. IT -96-23-I, 13. marta 1998.

<sup>1512</sup> Odluka po zahtjevu tužilaštva da se zaštite žrtve i svjedoci, predmet br. IT-96-23-PT, 29. april 1998. Ostale odluke u vezi sa zaštitom žrtava i svjedoka uključuju Nalog po zahtjevu tužilaštva za određivanje zaštitnih mera za svjedoke tokom sudjenja, predmet br. IT -96-23-PT, 5. oktobar 1998. i Nalog o zaštitnim mjerama, predmet br. IT-96-23-PT i IT -96-23/1-PT, 20. mart 2000.

<sup>1513</sup> Nalog o imenovanju pretpretresnog sudije, predmet br. IT-96-23-PT, 18. juni 1998.

<sup>1514</sup> Nalog, predmet br. IT-96-23-PT, 15. juli 1998.

<sup>1515</sup> T. 69-75, predmet br. IT-96-23-PT, 16. juli 1998.

optuženih (dalje u tekstu: prva izmijenjena optužnica).<sup>1516</sup> Tužilac je povukao i optužbe prema članu 2, da bi dodao optužbe prema članu 3 Statuta. Dana 28. augusta 1998. Dragoljub Kunarac se ponovo pojavio pred Sudom, izjasnivši se da nije kriv po novim optužbama navedenim u prvoj izmijenjenoj optužnici.<sup>1517</sup>

896. Dana 6. oktobra 1998. odbrana Dragoljuba Kunarca dostavila je Preliminarni podnesak o formi optužnice.<sup>1518</sup> Pretresno vijeće je 21. oktobra 1998. odbacilo taj podnesak, podržavši postojeću optužnicu.<sup>1519</sup>

897. Dana 16. novembra 1998. sudija David Anthony Hunt je u Pretresnom vijeću zamijenio sudiju Richarda Georgea Maya.<sup>1520</sup>

898. Dana 8. februara 1999. tužilac je dostavio Pretpretresni podnesak, Podnesak koji se odnosi na navode koje je odbrana prihvatila, Podnesak koji se odnosi na pravilo 73bis (B)(IV) i (V) te povjerljivi i *ex parte* Dodatak uz Podnesak tužioca koji se odnosi na pravilo 73bis (B)(IV) i (V).<sup>1521</sup> Dana 28. februara 1999. odbrana je dostavila Pretpretresni podnesak koji se bavi činjenicnim i pravnim pitanjima.<sup>1522</sup>

899. Dana 5. marta 1999. održana je statusna konferencija na kojoj se raspravljalo o pitanjima objelodanjivanja, datumima sudjenja i zaštitnim mjerama.<sup>1523</sup> Nakon toga, 26. marta 1999., Pretresno vijeće je izdalo nalog da se najmanje 30 dana prije početka sudjenja odbrani objelodane neredigirane izjave FWS-191 i FWS-192.

900. Dana 30. jula 1999. tužilac je povukao optužnicu protiv jednog od suoptuženih, Dragana Gagovica, koji je u međuvremenu umro.<sup>1524</sup>

901. Radomir Kovac je uhapšen 2. augusta 1999. i prebačen u sjedište Medunarodnog suda. Prilikom prvog pojavljivanja pred Sudom 4. augusta 1999. izjasnio se da nije kriv

---

<sup>1516</sup> Nalog kojim se dozvoljava podizanje izmijenjene i dopunjene optužnice i potvrđuje izmijenjena i dopunjena optužnica, predmet br. IT-96-23-PT, 19. august 1998.

<sup>1517</sup> T. 79-81, predmet br. IT-96-23-PT, 28. augusta 1998.

<sup>1518</sup> *Defence Preliminary Motions on the Form of the Amended Indictment*, predmet br. IT-96-23-PT, 21. oktobar 1998.

<sup>1519</sup> Odluka po preliminarnom podnesku odbrane o formi izmijenjene optužnice, predmet br. IT-96-23-PT, 21. oktobar 1998.

<sup>1520</sup> Nalog predsjednika kojim se sudija imenuje u Pretresno vijeće, predmet br. IT-96-23-PT, 16. novembar 1998.

<sup>1521</sup> *Prosecutor's Submission Related to Admissions Made by the Defence*, predmet br. IT-96-23-PT, 8. februar 1999.; *Prosecutor's Pre-Trial Brief*, predmet br. IT-96-23-PT, 8. februar 1999.; *Prosecutor's Submission Related to Rule 73bis (B)(IV) and (V)*, predmet br. IT-96-23-PT, 8. februar 1999.

<sup>1522</sup> *Pre-Trial Brief Addressing the Factual and Legal Issues*., predmet br. IT-96-23-PT, 28. februar 1999.

<sup>1523</sup> T. 123-136, predmet br. IT-96-23-PT, 5. mart 2000.

<sup>1524</sup> Nalog kojim se dozvoljava povlačenje optužnice, predmet br. IT-96-23-I, 30. juli 1999.

po tackama originalne optužnice, uključujući i silovanje i porobljavanje kao zločine protiv čovječnosti.<sup>1525</sup>

902. Druga izmijenjena optužnica protiv Dragoljuba Kunarca i Radomira Kovaca potvrđena je 3. septembra 1999.<sup>1526</sup> Protiv Radomira Kovaca dodane su dvije nove tacke prema članu 3 Statuta (kršenja zakona i obicaja ratovanja), konkretnije, tacka 24 (silovanje) i tacka 25 (povrede licnog dostojanstva). I Radomir Kovac i Dragoljub Kunarac 24. septembra 1999. izjasnili su se da nisu krivi po drugoj izmijenjenoj optužnici.<sup>1527</sup> Tužilac je redigirao optužbe kojima se terete ostala petorica optuženih, uključujući i Zorana Vukovica, i spojio ih u zasebnu optužnicu od 5. oktobra 1999.<sup>1528</sup>

903. Dana 10. oktobra 1999. odbrana je podnijela Zahtjev za privremeno puštanje na slobodu optuženog Dragoljuba Kunarca, što je Pretresno vijeće odbilo 11. novembra 1999., napominjući da Dragoljub Kunarac nije pokazao “da postoje izuzetne okolnosti koje bi opravdale njegovo privremeno puštanje na slobodu” te da njegova dobrovoljna predaja Medunarodnom sudu ne opravdava privremeno puštanje na slobodu.<sup>1529</sup> Usprkos pismu vlade Republike Srpske, u kojem se izražava spremnost da se poštuju nalozi Medunarodnog suda ukoliko Dragoljub Kunarac bude pušten na slobodu, Pretresno vijeće je 17. novembra 1999. odbilo taj novi zahtjev Dragoljuba Kunarca za privremeno puštanje na slobodu.<sup>1530</sup> Dragoljub Kunarac je potom podnio Molbu za ulaganje žalbe na obje odluke. Tročlano Žalbeno vijeće je tu molbu odbilo 25. novembra 1999.<sup>1531</sup>

904. Dana 4. novembra 1999. Pretresno vijeće je djelomicno udovoljilo podnescima odbrane o formi optužnice.<sup>1532</sup> Potvrda treće izmijenjene optužnice uslijedila je 1. decembra 1999.<sup>1533</sup>

905. Nakon statusne konferencije održane 15. novembra 1999., Pretresno vijeće je 1. februar 2000. odredilo kao datum početka suđenja.<sup>1534</sup>

---

<sup>1525</sup> T. 161-62, predmet br. IT -96-23-I, 4. august 1999.

<sup>1526</sup> Nalog kojim se usvaja molba za podnošenje druge izmijenjene i dopunjene optužnice i potvrđuje izmijenjena i dopunjena optužnica, predmet broj IT-96-23-PT, 3. septembar 1999.

<sup>1527</sup> T. 170-71, predmet br. IT -96-23-PT, 24. septembar 1999.

<sup>1528</sup> Izmijenjena optužnica, predmet br. IT-96-23-I, 5. oktobar 1999.

<sup>1529</sup> Odluka po zahtjevu odbrane za privremeno puštanje Dragoljuba Kunarca na slobodu, predmet br. IT-96-23-PT, 11. novembar 1999.

<sup>1530</sup> Dodatna odluka po zahtjevu za privremeno puštanje Dragoljuba Kunarca na slobodu, predmet br. IT-96-23-PT, 17. novembar 1999.

<sup>1531</sup> Nalog kojim se odbija molba za ulaganje žalbe, predmet br. IT-96-23-AR65, 25. novembar 1999.

<sup>1532</sup> Odluka o formi optužnice, predmet br. IT-96-23-PT, 4. novembar 1999.

<sup>1533</sup> Nalog kojim se odobrava podnošenje treće izmijenjene i dopunjene optužnice i kojim se potvrđuje treća izmijenjena i dopunjena optužnica, predmet br. IT-96-23-PT, 1. decembar 1999.

<sup>1534</sup> Nalog kojim se određuje datum za početak suđenja, predmet br. IT -96-23-PT, 18. novembar 1999.

906. Dana 30. novembra 1999. optuženi Radomir Kovac je, uz saglasnost Dragoljuba Kunarca, zatražio odgadanje pocetka sudjenja.<sup>1535</sup> Na statusnoj konferenciji 14. decembra 1999. pocetak sudjenja je odgoden do 20. marta 2000., kako bi se Radomiru Kovacu dalo vremena da pripremi svoju odbranu.<sup>1536</sup>

907. Optuženi Zoran Vukovic uhapšen je 23. decembra 1999. i sljedeceg dana prebacen u sjedište Medunarodnog suda. On se po prvi put pred Sudom pojavio 29. decembra 1999. i izjasnio se da nije kriv po optužbama za silovanje i mucenje kao zlocin protiv covjecnosti i kršenje zakona i obicaja ratovanja.<sup>1537</sup> Dana 31. januara 2000. zatražio je da mu se sudi zajedno sa Dragoljubom Kunarcem i Radomirom Kovacem, a zatražio je i da to sudenje zapocne 2. maja 2000.<sup>1538</sup> Dana 9. februara 2000. Pretresno vijece je taj zahtjev odbilo, napomenuvši medutim, da se Zoran Vukovic može ponovo obratiti Pretresnom vijecu sa zahtjevom za zajednicko sudenje ako za sudenje bude spreman do 20. marta 2000.<sup>1539</sup>

908. Dana 1. februara 2000. sudija Fausto Pocar imenovan je u Pretresno vijece, u kojem je zamijenio sudiju Antonija Cassesea koji je podnio ostavku sa 31. januarom 2000.<sup>1540</sup> Istog datuma, 1. februara 2000., tužilac je dostavio Podnesak o prihvacenim i spornim pitanjima u vezi s Dragoljubom Kunarcem i Radomirom Kovacem, a 8. marta 2000. je uslijedio slican podnesak koji se odnosio na Zorana Vukovica.

909. Dana 10. februara 2000. branilac Zorana Vukovica je ponovo zatražio da se Vukovicu sudi zajedno s Dragoljubom Kunarcem i Radomirom Kovacem, izjasnivši se da je spreman za sudenje koje bi zapocelo 20. marta 2000.<sup>1541</sup> Pretresno vijece je taj zahtjev odobrilo, naloživši da se Zoran Vukovic mora pridržavati naloga o zaštitnim mjerama koji su bili na snazi za drugu dvojicu optuženih.<sup>1542</sup> Shodno tome, Pretresno vijece je 16. februara 2000. izdalo nalog da se predmet protiv Zorana Vukovica izdvoji sa zasebne optužnice protiv DP 6, DP 1, Dragana Zelenovica i Radovana Stankovica.<sup>1543</sup>

---

<sup>1535</sup> *Request for Postponment of the Commensment of Trial*, predmet br. IT-96-23-PT, 30. novembar 1999.

<sup>1536</sup> *Record of Rulings Made in Status Conference*, predmet br. IT-96-23-PT, 16. decembar 1999.

<sup>1537</sup> T. 237-238, predmet br. IT-96-23-I, 29. decembar 1999.

<sup>1538</sup> *Defence Request for Joint of Trial*, predmet br. IT -96-23-PT, 31. januar 2000.

<sup>1539</sup> Odluka o zajednickom sudenju, predmet br. IT-96-23-PT, 9. februar 2000. Postupcima protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovaca i Zorana Vukovica dodijeljen je kombinirani broj predmeta IT-96-23 i IT-96-23/1. Ako ne bude drugacije naznaceno, sve dalje bilješke odnosit ce se na taj kombinirani broj.

<sup>1540</sup> Nalog predsjednika kojim se imenuje sudija u Pretresno vijece, predmet br. IT-96-23-PT, 1. februar 2000.

<sup>1541</sup> *Defence of the Accused Mr. Zoran Vukovic Approves for Joint Trial to Start on 20 March 2000*, predmet br. IT-96-23-PT, 10. februar 2000.

<sup>1542</sup> Odluka o zajednickom sudenju, predmet br. IT-96-23-PT, 15. februar 2000.

<sup>1543</sup> Nalog o razdvajanju postupka i dodjeli kombinovanog broja predmeta, predmet br. IT-96-23-PT, 16. februar 2000.

Redigirana optužnica, koja se odnosi samo na Zorana Vukovica, potvrđena je 16. februara 2000.<sup>1544</sup>

910. Dana 2. marta 2000. održana je pretpretresna konferencija.<sup>1545</sup> Na toj konferenciji branilac optuženog Vukovica i sam optuženi potvrdili su da su spremni za početak suđenja određen za 20. mart 2000., bez obzira na kratki rok koji je preostao za pripremu.<sup>1546</sup>

911. Dana 11. marta branilac Radomira Kovaca je zatražio dozvolu da bivši zastupnik odbrane Duška Tadića, g. Milan Vujin, a kojeg je Žalbeno vijeće 31. januara 2000. proglasilo krivim za nepoštivanje Međunarodnog suda,<sup>1547</sup> bude *pro bono* zastupnik odbrane Radomira Kovaca.<sup>1548</sup> U odluci od 14. marta 2000. Pretresno vijeće je Milanu Vujinu uskratilo pravo da istupa pred Vijećem u ovom predmetu, navodeći kao argument njegovo ometanje “redovnog i zakonitog vođenja sudskog postupka pred Međunarodnim sudom” u predmetu *Tadić*.<sup>1549</sup>

912. Dana 14. marta 2000. odbrana je zatražila da javnosti i medijima tokom svjedočenja zaštićenih svjedoka Tužilaštva bude zabranjen pristup suđenju pred ovim Pretresnim vijećem.<sup>1550</sup> Pretresno vijeće je 22. marta 2000. taj zahtjev odbacilo, napomenuvši da su već odobrene zaštitne mjere dostatne i da postupak pred Međunarodnim sudom mora biti što je moguće više dostupan javnosti.<sup>1551</sup>

---

<sup>1544</sup> Nalog o razdvajanju postupka i dodjeli kombinovanog broja predmeta, predmet br. IT-96-23-PT, 16. februar 2000.

<sup>1545</sup> T. 244-89, predmet br. IT-96-23-PT, 2. mart 2000. Na toj statusnoj konferenciji, tužilac je tražio da povuče jednu recenicu i pripadajuću bilješku iz Pretpretresnog podneska tužioca II koja se odnosi na navodnu umiješanost Vukovica u ubistvo jednog starijeg covjeka u Buk Bijeloj, što se nije moglo dokazati van svake razumne sumnje. Međutim, tužilac je umjesto toga tražio da se umiješanost Zorana Vukovica primijeni kao faktor kod odmjeravanja kazne (što, u skladu sa Pravilnikom, kako navodi tužilac, nije potrebno dokazati van razumne sumnje) bez uvrštavanja ovoga kao zasebne tačke optužnice. Pretresno vijeće je odbacilo takvu argumentaciju, ustvrdivši da elementi koji predstavljaju otežavajuće faktore kod odmjeravanja kazne moraju biti utvrđeni van razumne sumnje (T. 274). Dana 8. marta 2000. Pretresno vijeće je odobrilo povlačenje te recenice i izdalo nalog da se ona briše iz podneska (Odluka po zahtjevu tužioca za povlačenje jedne recenice iz Pretpretresnog podneska tužioca u vezi sa Zoranom Vukovicem podnesenog 21. februara 2000., 8. mart 2000.)

<sup>1546</sup> T. 247, 248.

<sup>1547</sup> *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-A-R77, Presuda o navodima protiv prethodnog pravnog zastupnika Milana Vujina, 31. januar 2000.

<sup>1548</sup> Odluka po zahtjevu optuženog Radomira Kovaca da se Milanu Vujinu dozvoli da se pojavi kao kobranilac u svojstvu *pro bono*, 14. mart 2000.

<sup>1549</sup> Sudija Hunt je pridodao svoje izdvojeno mišljenje: Izdvojeno mišljenje sudije Davida Hunta po zahtjevu Radomira Kovaca za odobrenje da ga Milan Vujin zastupa kao branilac bez naknade Međunarodnog suda, 24. mart 2000.

<sup>1550</sup> Zahtjev u skladu s pravilom 79(i) (ii) (iii), 14. mart 2000.

<sup>1551</sup> Nalog po zahtjevu odbrane u skladu s pravilom 79, 22. mart 2000.

## Sudjenje

913. Sudenje je započelo 20. marta 2000. Izvođenje dokaza Tužilaštva trajalo je do utorka 13. juna 2000. Izvođenje dokaza odbrane započelo je 4. jula 2000., a završilo 10. novembra 2000. Tužilaštvo je 23. oktobra 2000. izvelo dokaze u svrhu pobijanja navoda odbrane.

914. Dana 20. marta 2000. odbrana je dostavila zajednicku molbu kojom se tražila prisutnost medicinskih sudskih vještaka na sudenju.<sup>1552</sup> Nakon iznošenja usmene argumentacije, molba je u znatnoj mjeri izmijenjena, tako da se sada tražilo da se trojici medicinskih stručnjaka odobri uvid u izjave pet zaštićenih svjedokinja, te da im se odobri da te svjedokinje pregledaju u svrhu medicinskog vještacenja. Dana 29. marta 2000. Pretresno vijeće je donijelo odluku da se izjave pet zaštićenih svjedokinja mogu objelodaniti trojici medicinskih vještaka odbrane, te da oni mogu biti pozvani da svjedoče u skladu sa pravilom 94bis.<sup>1553</sup> U istoj odluci od 29. marta 2000. Pretresno vijeće je iznijelo stav da se molbe za pregled svjedokinja moraju podnositi zasebno, i da će, u slučaju da takvi pregledi budu odobreni, nalozi o zaštitnim mjerama obavezivati medicinske stručnjake i njihove asistente.

915. Dana 3. aprila 2000. Pretresno vijeće je odobrilo usmenu molbu tužioca da povuče tačke 14-17 iz treće izmijenjene optužnice (porobljavanje i silovanje svjedokinje FWS-101 kao zločin protiv čovječnosti i kršenje zakona i običaja ratovanja), a koje su se odnosile na Dragoljuba Kunarca i Radomira Kovaca.<sup>1554</sup> Dana 6. aprila Pretresno vijeće je takode odobrilo da se pozove svjedokinja D.B.<sup>1555</sup>

916. Dana 20. juna 2000. odbrana je dostavila prijedlog za donošenje oslobadajuće presude prema pravilu 98bis.<sup>1556</sup> U svojoj odluci od 2. jula 2000. Pretresno vijeće je donijelo oslobadajuću presudu po tački 13 (pljacka) za Dragoljuba Kunarca, napominjući da nije bilo dokaza koji bi sugerirali da je zadovoljeno uobicajeno značenje termina pljacka iz člana 3(e) Statuta – “bespravno prisvajanje imovine, bilo od veće

---

<sup>1552</sup> *Confidential Defence Joint Request for Presence of Defence Experts During the Trial*, 20. mart 2000.

<sup>1553</sup> Nalog o stručnim svjedocima odbrane, 29. mart 2000.

<sup>1554</sup> T. 1482.

<sup>1555</sup> T. 1920-21.

<sup>1556</sup> *Defence Motion of the Accused Mr Dragoljub Kunarac, Mr Radomir Kovac, and Mr Zoran Vukovic for Judgement of Acquittal Pursuant to Rule 98bis*, 20. juni 2000.



grupe osoba ili od osoba iz nekog područja koje se može identificirati”.<sup>1557</sup> Pretresno vijeće je nadalje odlučilo da se Zoran Vuković ne mora braniti u odnosu na optužbe u vezi sa silovanjem svjedokinje FWS-48 u smislu tacaka 33-36, jer ukupni dokazni materijal nije ponudio “dovoljan osnov da bi razumni sud koji presuđuje po činjenicama mogao biti uvjeren van razumne sumnje da je optuženi Zoran Vuković taj koji je silovao svjedokinju FWS 148”.<sup>1558</sup> Pretresno vijeće je odbacilo sve druge prigovore iz tog podneska odbrane.

917. Dana 11. jula 2000. Pretresno vijeće je povjerljivom odlukom<sup>1559</sup> odbilo molbu odbrane da izda nalog za medicinski i psihološki pregled određenih svjedoka.<sup>1560</sup> Vijeće je ustvrdilo da odbrana nije uspjela uvjeriti Pretresno vijeće da postoji razumna mogućnost da bi takvi pregledi pomogli optuženima, a da je vjerojatnost da bi se njima moglo verificirati da su zlocini za koje se tereti doista počinjeni previše mala da bi opravdala medicinske preglede tako osjetljive prirode.

918. Dana 21. septembra 2000. Pretresno vijeće je naložilo da se izvrši medicinski pregled Zorana Vukovića,<sup>1561</sup> udovoljivši tako povjerljivom zahtjevu odbrane.<sup>1562</sup> U tom zahtjevu odbrana je zatražila da optuženi Zoran Vuković bude medicinski pregledan kako bi se ustanovilo da je 15. juna 1992. zadobio povredu testisa. Pretresno vijeće je naložilo da se ukine povjerljivost tog zahtjeva i da uz vještaka odbrane i tužilac imenuje svog vještaka.

919. Istog dana je branitelj optuženog Vukovića povukao svjedoke koji su trebali svjedočiti putem video-veze, jer odbrana nije uspjela organizirati pojavljivanje svojih svjedoča na mjestu prikladnom za svjedočenje.<sup>1563</sup>

920. Dana 28. septembra 2000. Pretresno vijeće je izdalo Odluku o izvođenju pobijajućih argumenata,<sup>1564</sup> dozvolivši tužiocu da pozove svjedoke FWS-87 i FWS-191 u svrhu pobijanja navoda odbrane.

---

<sup>1557</sup> *Ibid*, par. 16.

<sup>1558</sup> *Ibid*, par. 25.

<sup>1559</sup> Povjerljiva odluka o medicinskom i psihijatrijskom pregledu, 11. juli 2000.

<sup>1560</sup> *Confidential Defence Motion to Grant Forensic Medical and Forensic Psychiatric Examination of the Witnesses*, 21. juni 2000.

<sup>1561</sup> Nalog za liječnički pregled optuženog Zorana Vukovića, 21. septembar 2000.

<sup>1562</sup> *Confidential Defence Motion for Medical Examination of the Accused Zoran Vukovic*, 21. septembar 2000.

<sup>1563</sup> T. 6051.

<sup>1564</sup> Odluka o izvođenju pobijajućih argumenata, 28. septembar 2000.

921. Dana 16. oktobra 2000. na raspravi je postignut dogovor da će izvođenje dokaza tužilaštva kojima se pobijaju navodi odbrane početi na idućem zasjedanju, bez obzira na činjenicu da konačni rezultati medicinskog pregleda optuženog Zorana Vukovica još nisu bili dostavljeni. Obje strane su se saglasile da se zanemari pravilo prema kojem pobijanje navoda odbrane ne smije započeti prije nego što je odbrana potpuno završila s izvođenjem svojih dokaza.<sup>1565</sup>

922. Nalogom Pretresnog vijeća o rasporedu od 17. oktobra 2000.<sup>1566</sup> određeni su datumi za završne podneske i završne riječi, čime su ispravljani svi prethodni nalozi o rasporedu, a zbog činjenice da konačni rezultati pregleda Zorana Vukovica još uvijek nisu bili dostavljeni.

923. Dana 23. oktobra 2000. saslušano je izvođenje dokaza tužilaštva u svrhu pobijanja navoda odbrane.

924. Dana 31. oktobra Pretresno vijeće je odbacilo zahtjev optuženog Radomira Kovaca za izvođenje dokaza u repliku pobijanja.<sup>1567</sup>

925. Sljedećim nalogom o rasporedu od 31. oktobra 2000<sup>1568</sup> ispravljani su svi prethodni nalozi o rasporedu u vezi sa završnim podnescima i završnim riječima. Ta dodatna promjena bila je neophodna, jer je Pretresno vijeće udovoljilo zahtjevu odbrane da u sudnici sasluša svjedocenje medicinskih vještaka. Rasprava je održana 10. novembra 2000.

926. Tužilac je svoj završni pretresni podnesak dostavio 8. novembra 2000. a odbrana je svoje podneske dostavila 13. novembra 2000.

927. Završne riječi održane su 20., 21. i 22. novembra 2000. Strane su dobile priliku da u završnim riječima usmeno izlože svoje stavove o iskazima medicinskih vještaka od 10. novembra 2000., čime se nisu mogle pozabaviti u svojim završnim pretresnim podnescima.

928. Pretresno vijeće je zasjedalo ukupno 58 dana, saslušalo 63 svjedoka (jednog svjedoka Suda, 33 svjedoka tužilaštva i 29 svjedoka odbrane) i u spis uvrstilo 132 dokazna predmeta tužilaštva i 130 dokaznih predmeta odbrane.

---

<sup>1565</sup> T. 6071.

<sup>1566</sup> Ispravljani nalog o rasporedu za završne podneske i završnu riječ, 17. oktobar 2000.

<sup>1567</sup> Odluka po zahtjevima odbrane za izvođenje dokaza u repliku pobijanja, 31. oktobar 2000.

<sup>1568</sup> Drugi ispravljani nalog o rasporedu za završne podneske i završnu riječ, 31. oktobar 2000.

## PRILOG IV – TRECA IZMIJENJENA OPTUŽNICA (IT-96-23)

Preliminarna napomena:

Povlacenje tacaka optužnice i oslobadajuca presuda po određenim tackama optužnice

### Optužnica IT-96-23

Tužilaštvo je formalno povuklo tacke 14 do 17, kojima se optuženi Dragoljub Kunarac teretio za porobljavanje i silovanje FWS-101.<sup>1569</sup> Paragraf 9.2 i posljednja recenica paragrafa 9.1, koji se odnose na te tacke, takode su uklonjeni.<sup>1570</sup> U svojoj Odluci po prijedlogu za donošenje oslobadajuce presude Pretresno vijece je donijelo oslobadajucu presudu za optuženog Dragoljuba Kunarca po tacki 13, kojom ga se teretilo za pljackanje imovine FWS-183.<sup>1571</sup> Iz navedenih razloga te su tacke optužnice (13-17) precrtane.

---

<sup>1569</sup> T. 1466, 3. april 2000.

<sup>1570</sup> T. 2824-2827.

<sup>1571</sup> Odluka po prijedlogu za donošenje oslobadajuce presude, 3. juli 2000., par. 14-16.

**MEĐUNARODNI KRIVICNI SUD**  
**ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU**

**PREDMET BR: IT-96-23-PT**

**TUŽILAC**  
**MEĐUNARODNOG SUDA**

**PROTIV**

**DRAGOLJUBA KUNARCA**  
**RADOMIRA KOVACA**

**IZMIJENJENA I DOPUNJENA OPTUŽNICA**

Tužilac Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, u skladu s ovlaštenjem iz člana 18 Statuta Međunarodnog suda, optužuje:

**DRAGOLJUBA KUNARCA**  
**RADOMIRA KOVACA**

za **ZLOCINE PROTIV COVJECNOSTI** i **KRŠENJA RATNIH ZAKONA I OBICAJA**, kako slijedi:

**OSNOVNI PODACI**

1.1 Grad i opština Foca nalaze se jugoistočno od Sarajeva, u Republici Bosni i Hercegovini, na granici sa Srbijom i Crnom Gorom. Prema popisu iz 1991. godine, od 40.513 stanovnika Foce bilo je 51,6% Muslimana, 45,3% Srba i 3,1 % ostalih. Politicko i vojno preuzimanje opštine Foca pocelo je prvim vojnim akcijama u gradu, 7. aprila 1992. Srpske snage, uz podršku artiljerije i teškog naoružanja, pocele su zauzimati dio po dio Foce. Zauzimanje Foce završeno je 16. ili 17. aprila 1992. Okolna sela su bila pod opsadom do sredine jula 1992.

1.2 Cim su srpske snage zauzele dijelove grada Foce, vojna policija, u pratnji lokalnih vojnika i vojnika sa strane, pocela je hapsiti Muslimane i Hrvate. Sakupljanje i hapšenje Muslimana, mještana okolnih sela u opštini, nastavilo se do sredine jula 1992. Srpske snage odvajale su muškarce od žena i protivpravno zatvarale hiljade Muslimana i Hrvata u razne objekte za duži ili kraci pritvor, ili su ih prakticno držali u kucnom pritvoru. Tokom pritvora mnogi civili su ubijeni, tuceni ili seksualno zlostavljani.

1.3 Kazneno-popravni dom u Foci (u daljnjem tekstu: KP dom), jedan od najvećih zatvora u bivšoj Republici Jugoslaviji, bio je glavni zatocenički objekat za muškarce. Muslimanske žene, djeca i starci zatocavani su po kucama, stanovima i motelima u Foci i okolnim selima ili u centrima za duži ili kraci pritvor kao što su Buk Bijela, gimnazija u Foci i sportska dvorana "Partizan". Mnoge od zatocenih žena podvrgnute su<sup>278</sup>

ponižavajućim i degradirajućim životnim uslovima, okrutnom premlaćivanju i seksualnom zlostavljanju, uključujući i silovanje.

1.4 Sportska dvorana "Partizan" (u daljem tekstu: Partizan) služila je kao zatocenički centar za žene, djecu i starce najranije od 13. jula 1992. ili oko tog datuma, pa najmanje do 13. augusta 1992. U to vrijeme je u Partizanu bilo najmanje 72 zatocenika. Svi zatvorenici su bili civili, muslimanske žene, djeca i nekoliko starijih ljudi iz sela u opštini Foca.

1.5 Životni uslovi u Partizanu bili su okrutni. Zatoceništvo je karakterizovalo necovjечно postupanje, nehigijenski smještaj, prenatrpanost, izgladnjivanje, fizičko i psihološko mučenje, uključujući i seksualno zlostavljanje.

1.6 Odmah pošto su žene prebacene u Partizan, uspostavljen je režim seksualnog zlostavljanja. U Partizan su, obično uveče, ulazili naoružani vojnici, uglavnom u grupama od po tri do pet, i izvodili žene. Kad bi se žene opirale ili sakrivala, vojnici su ih tukli ili im prijetili da bi ih primorali na poslušnost. Vojnici su žene iz Partizana odvodili u kuće, stanove ili hotele, da bi ih tamo seksualno zlostavljali i silovali.

1.7 Tri svjedokinje, označene pseudonimima FWS-48, FWS-95 i FWS-50, kojoj je bilo šesnaest godina, bile su zatocene u Partizanu otprilike od 13. jula do 13. augusta 1992. Druge dvije svjedokinje, označene pseudonimima FWS-75 i FWS-87, kojoj je bilo petnaest godina, bile su zatocene u Partizanu otprilike od 13. jula do 2. augusta 1992. Gotovo svake noći za vrijeme njihovog zatoceništva, srpski vojnici izvodili su FWS-48, FWS-95, FWS-50, FWS-75 i FWS-87 iz Partizana i seksualno ih zlostavljali (vaginalna i analna penetracija, te *fellatio*).

1.8 Dana 13. augusta 1992. ili otprilike tog datuma, većina zatocenica iz Partizana puštena je i deportovana u Crnu Goru. Ženama koje su otišle konvojem 13. augusta medicinska njega je prvi put pružena u Crnoj Gori. Mnoge su od seksualnog zlostavljanja zadobile trajna ginekološka oštećenja. Bar jedna od žena ne može više imati djece. Sve seksualno zlostavljane žene pretrpjele su psihološke i emocionalne povrede; neke su još uvijek pod traumom.

1.9 Opština Kalinovik nalazi se dvadesetak kilometara južno od Sarajeva i granici sa opštinom Foca. Od sredine maja bila je pod kontrolom srpskih snaga. Nakon što je zauzeta, uslijedile su mjere uperene protiv nesrpskog stanovništva, uključujući i hapšenja. Dok je muško nesrpsko stanovništvo zatoceno u vojnom skladištu Barotni, žene i djeca su zatoceni u osnovnoj školi u Kalinoviku, koja se nalazi u centru Kalinovika, u blizini milicijske stanice. Krajem juna/pocetkom jula, u osnovnoj školi su bili zatoceni i stanovnici opštine Gacko koji su uhapšeni dok su prolazili kroz opštinu Kalinovik bježeći u srednju Bosnu.

1.10 **DRAGOLJUB KUNARAC** i vojnici pod njegovim zapovjedništvom imali su neograničen pristup zatoceničkim objektima u sportskoj dvorani Partizan i osnovnoj školi u Kalinoviku.

1.11 Pored gore navedenih zatoceničkih centara, više žena je bilo zatvoreno u kućama i stanovima koji su korišćeni kao javne kuće kojima su upravljale grupe vojnika, uglavnom pripadnika paravojnih formacija. MKCK i druge organizacije nisu intervenisale ne znajući za postojanje ovih zatoceničkih centara. Prema tome, ti zatocenički nisu imali izgleda da budu pušteni ili razmijenjeni.

## OPTUŽENI

2.1 **DRAGOLJUB KUNARAC**, zvan **Žaga** i **Dragan**, od oca Alekse i majke Stojke, rođen je 15. maja 1960. u Foci. Stanuje u ulici Knjaza Nikole 2-5 u Foci, koja je preimenovana u Srbinke. Prije rata je nekoliko godina živio u Tivtu, u Crnoj Gori.

2.2 **RADOMIR KOVAC**, zvan **Klanfa**, od oca Milenka, rođen 31. marta 1961. u Foci, bio je stalno nastanjen u Foci u Samoborskoj ulici. **RADOMIR KOVAC** bio je jedan od zamjenika komandira vojne policije i vođa paravojnih jedinica u Foci. Ucestvovao je u napadu na Focu i okolna sela i hapšenju civila.

## NADREĐENOST

3.1 Najkasnije od juna 1992. pa do februara 1993., **DRAGOLJUB KUNARAC** bio je komandant specijalne izvidacke jedinice vojske bosanskih Srba. U vrijeme na koje se odnosi ova optužnica, ta se specijalna jedinica sastojala od dobrovoljaca, uglavnom iz Crne Gore, od kojih je neke optuženi licno regrutirao. Štab **DRAGOLJUBA KUNARCA** bio je u jednoj kući u ulici Osmana Đikica br. 16 u naselju Aladža u Foci. Poslije preuzimanja Foce, tamo je boravio sa 10 do 15 vojnika. U svojstvu komandanta ovih vojnika, **DRAGOLJUB KUNARAC** bio je odgovoran za postupke vojnika koji su mu bili podređeni i znao je ili imao razloga znati da njegovi podređeni seksualno zlostavljaju Muslimanke. Licno je učestvovao u seksualnom zlostavljanju i silovanju žena.

## OPŠTI NAVODI OPTUŽNICE

4.1 Sve vrijeme na koje se odnosi ova optužnica, u Republici Bosni i Hercegovini, na teritoriji bivše Jugoslavije, trajalo je stanje oružanog sukoba.

4.2 Za sve vrijeme na koje se odnosi ova optužnica, optuženi su bili dužni da se pridržavaju zakona i običaja ratovanja.

4.3 Osim ako se ne navede drugacije, sva djela i propusti navedeni u ovoj optužnici dogodili su se u razdoblju od jula 1992. do februara 1993.

4.4 U svakoj tacki optužnice koja optužene tereti za zlocine protiv covjecnosti, što je zlocin prema članu 5 Statuta Medunarodnog suda, djela i propusti bili su dio rasprostranjenog, masovnog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo, tacnije muslimansko stanovništvo u opštinama Foca i Kalinovik.

4.5 Svjedoci i žrtve u ovoj optužnici identifikovani su šifrovanim imenima ili pseudonimima, kao na primjer FWS-95, ili inicijalima, kao na primjer D.B.

4.6 Optuženi **DRAGOLJUB KUNARAC** i **RADOMIR KOVAC** snose individualnu krivicnu odgovornost za zlocine kojima ih tereti ova optužnica, prema članu 7(1) Statuta Medunarodnog suda. Individualna krivicna odgovornost obuhvata izvršavanje, planiranje, podsticanje, naređivanje ili pomaganje i podržavanje planiranja, pripreme ili izvršenja nekog od niže navedenih djela ili propusta.

4.7 Prema tčkama 1 do 4 i ~~14 do 17~~, **DRAGOLJUB KUNARAC** je takode, ili alternativno, krivичno odgovoran kao nadređeni za svoje potčinjene, prema članu 7(3) Statuta Međunarodnog suda. Krivična odgovornost nadređenog jeste odgovornost nadređenog oficira za djela podređenog ako je nadređeni znao ili imao razloga znati da će njegov podređeni pociniti takva djela ili da ih je već pocinio, a da nadređeni nije preduzeo potrebne i razumne mjere da spriječi daljnja takva djela ili da kazni pocinioce. Neizvršavanjem mjera koje se iziskuju od lica u nadređenom položaju, **DRAGOLJUB KUNARAC** snosi odgovornost za sve zločine navedene u niže iznesenim tčkama optužnice, u skladu sa članom 7 (3) Statuta Međunarodnog suda.

4.8 U svim tčkama kojima se tereti za seksualno zlostavljanje, žrtva je bila izvrgnuta nasilju, prinudi, zatocištvu ili psihološkoj opresiji, ili joj je time prieceno ili je imala razumnog razloga da vjeruje da će, ako se ne pokori, neko drugi biti izvrgnut recenim cinima, prijetnjama ili zastrašivanju.

## **OPTUŽBE**

### **TACKE 1 do 4**

#### **Silovanje FWS-48, FWS-50, FWS-75, FWS-87, FWS-95 i drugih žena u kuci u ulici Osmana Đikica br. 16**

5.1 Nekoliko grupa pocinilaca zlostavljalo je žene zatocene u Partizanu. Jednu grupu, pod zapovjedništvom **DRAGOLJUBA KUNARCA**, činila je specijalna izviđacka jedinica sastavljena pretežno od srpskih vojnika iz Crne Gore. Ova grupa imala je štab u jednoj kuci u focanskom naselju Aladža, u ulici Osmana Đikica 16. Mahom nocu, **DRAGOLJUB KUNARAC** je, u pratnji nekolicine svojih vojnika, izvodio žene iz Partizana i vodio ih u kucu u ulici Osmana Đikica 16, znajući da će ih vojnici pod njegovom komandom tamo seksualno zlostavljati. Nakon što bi žene doveo u svoj štab, **DRAGOLJUB KUNARAC** bi katkad tamo ostao, odveo neku od žena u jednu sobu, i licno je silovao. Čak i kada **DRAGOLJUB KUNARAC** nije licno silovao neku od žena, često je ostajao u štabu ili ga je povremeno obilazio dok su drugi vojnici u kuci silovali i seksualno zlostavljali žene.

5.2 Između 13. jula i 1. augusta 1992., **DRAGOLJUB KUNARAC** je najmanje dvaput odveo FWS-87 u svoj štab u ulici Osmana Đikica 16. Oba puta su tamo bila prisutna dva crnogorska vojnika pod komandom optuženog, koji su FWS-87 silovali.

5.3 **DRAGOLJUB KUNARAC** je nekoliko puta odvodio FWS-75 i D.B. u svoj štab u ulici Osmana Đikica 16 u naselju Aladža, gdje su bili smješteni njegovi vojnici. Dana 16. jula 1992., ili otprilike tog datuma, **DRAGOLJUB KUNARAC** i njegov zamjenik GAGA prvi put su u tu kucu doveli FWS-75 i D.B. Kada su stigli u štab, tamo je čekala grupa vojnika. **DRAGOLJUB KUNARAC** odveo je D.B. u zasebnu sobu i tamo je silovao, dok je FWS-75 ostala sa drugim vojnicima. Tokom približno tri sata FWS-75 je grupno silovalo najmanje 15 vojnika (vaginalna i analna penetracija i *fellatio*). Seksualno su je zlostavljali na sve moguće načine. U drugim prilikama, u štabu su je naizmjenično silovali jedan do tri vojnika.

5.4 Dana 2. augusta 1992., **DRAGOLJUB KUNARAC** je odveo FWS-75, FWS-87, FWS-50 i D.B. u štab u ulici Osmana Đikica 16. Prisutne su bile i neke žene iz<sup>281</sup>

ženskog logora u Kalinoviku. Tom prilikom, **DRAGOLJUB KUNARAC** i tri druga vojnika silovali su FWS-87. Nekoliko vojnika silovalo je FWS-75 tokom cijele noci. Jedan crnogorski vojnik silovao je FWS-50 (vaginalna penetracija) i prijetio joj da ce joj odrezati ruke i noge i odvesti je u crkvu da je krsti.

5.5 Između 13. jula i 2. augusta 1992., **DRAGOLJUB KUNARAC** je najmanje dvaput odveo FWS-95 iz Partizana u štab u ulici Osmana Đikica 16 radi silovanja. Prvi put je **DRAGOLJUB KUNARAC** odveo FWS-95 u svoj štab zajedno sa još dvije žene. Odveo ju je u jednu sobu i licno je silovao. Potom su FWS-95 u istoj sobi silovala još trojica vojnika. Drugi put, nakon što ju je **DRAGOLJUB KUNARAC** odveo u ulicu Osmana Đikica 16, FWS-95 su silovala dva ili tri vojnika, ali ne i optuženi licno.

5.6 Gornjim djelima i propustima u odnosu na svjedokinje FWS-50, FWS-75, FWS-87, FWS-95 i druge žene o kojima je u gornjem tekstu bilo rijeci, kako je opisano u paragrafima 5.1 do 5.5, **DRAGOLJUB KUNARAC** je pocinio:

### **TACKA 1**

(Mucenje)

**Tacka 1:** Mucenje, što predstavlja **ZLOCIN PROTIV COVJECNOSTI** kažnjiv prema clanu 5 (f) Statuta Medunarodnog suda.

### **TACKA 2**

(Silovanje)

**Tacka 2:** Silovanje, što predstavlja **ZLOCIN PROTIV COVJECNOSTI** kažnjiv prema clanu 5 (g) Statuta Medunarodnog suda.

### **TACKA 3**

(Mucenje)

**Tacka 3:** Mucenje, što predstavlja **KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA** kažnjivo prema clanu 3 Statuta Medunarodnog suda i priznato zajednickim clanom 3 (1)(a) (mucenje) Ženevskih konvencija;

### **TACKA 4**

(Silovanje)

**Tacka 4:** Silovanje, što predstavlja **KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA** kažnjivo prema clanu 3 Statuta Medunarodnog suda.

### **TACKE 5-8**

#### **Silovanje FWS-48**

6.1 Dana 13. jula 1992. ili otprilike tog datuma, **DRAGOLJUB KUNARAC** odveo je FWS-48 i još dvije žene u Hotel "Zelengora". FWS-48 je odbila da ide s njim i **DRAGOLJUB KUNARAC** ju je udario nogom i odvukao napolje. U Hotelu "Zelengora", FWS-48 su stavili u zasebnu sobu, gdje su je silovali (vaginalna<sup>282</sup>



penetracija i *fellatio*) **DRAGOLJUB KUNARAC** i **ZORAN VUKOVIC**, jedan lokalni vojni zapovjednik. Oba pocinitelja su joj rekla da ce roditi srpsku djecu.

6.2 Dana 18. jula 1992. ili otprilike tog datuma, **GOJKO JANKOVIC**, vojni zapovjednik jedne druge lokalne jedinice, odveo je FWS-48, FWS-95 i još jednu ženu u jednu kucu u blizini autobuske stanice. Odatle je **DRAGOLJUB KUNARAC** odveo FWS-48 u drugu kucu u naselju Donje Polje i tamo je silovao (vaginalna penetracija i *fellatio*).

6.3 Gornjim djelima i propustima u odnosu na svjedokinju FWS-48, opisanim u paragrafima 6.1 i 6.2, **DRAGOLJUB KUNARAC** je pocinio:

#### **TACKA 5**

(Mucenje)

**Tacka 5:** Mucenje, što predstavlja **ZLOCIN PROTIV COVJECNOSTI** kažnjiv prema clanu 5 (f) Statuta Medunarodnog suda;

#### **TACKA 6**

(Silovanje)

**Tacka 6:** Silovanje, što predstavlja **ZLOCIN PROTIV COVJECNOSTI** kažnjiv prema clanu 5 (g) Statuta Medunarodnog suda;

#### **TACKA 7**

(Mucenje)

**Tacka 7:** Mucenje, što predstavlja **KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA** kažnjivo prema clanu 3 Statuta Medunarodnog suda i priznato Zajednickim clanom 3 (1)(a) (mucenje) Ženevskih konvencija;

#### **TACKA 8**

(Silovanje)

**Tacka 8:** Silovanje, što predstavlja **KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA** kažnjivo prema clanu 3 Statuta Medunarodnog suda.

#### **TACKE 9 i 10**

##### **Silovanje FWS -87 u Karamanovoj kuci u Miljevini**

7.1 Otprilike 2. augusta 1992. ili tog dana, **DRAGOLJUB KUNARAC** je sa Perom Elezom, vojnim zapovjednikom jedne srpske jedinice iz Miljevine u opštini Foca, prebacio FWS-75, FWS-87 i još dvije žene iz Partizana u Miljevinu, gdje su zatocene u napuštenoj muslimanskoj kuci poznatoj kao Karamanova kuca, u kojoj su boravili **PERO ELEZ** i njegovi vojnici.

7.2 Tokom septembra ili oktobra 1992., **DRAGOLJUB KUNARAC** je posjetio Karamanovu kucu i silovao FWS-87 (vaginalna penetracija).

7.3 Gornjim djelima u odnosu na svjedokinju FWS-87, opisanim u paragrafima 7.1 i 7.2, **DRAGOLJUB KUNARAC** je pocinio:

#### **TACKA 9**

(Silovanje)

**Tacka 9:** Silovanje, što predstavlja **ZLOCIN PROTIV COVJECNOSTI** kažnjiv prema članu 5 (g) Statuta Medunarodnog suda;

#### **TACKA 10**

(Silovanje)

**Tacka 10:** Silovanje, što predstavlja **KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA** kažnjivo prema članu 3 Statuta Medunarodnog suda.

#### **TACKE 11-13**

##### **Silovanje FWS-183 i ~~pljacka imovine~~**

8.1 Jedne noci sredinom jula 1992, **DRAGOLJUB KUNARAC** i dvojica njegovih vojnika optužili su svjedokinju FWS-183 da šalje poruke radio-vezom. Opljackali su svjedokinjin stan i odveli je na obalu rijeke Cehotine u Foci, blizu Veleceva. Tamo je optuženi ispitivao svjedokinju o novcu i zlatu koje u njenom stanu drže ona i drugi Muslimani. Tokom ispitivanja, svjedokinji su prijetili da ce je ubiti i da ce joj zaklati sina. Nakon prijetnji, svjedokinju su sva trojica vojnika vaginalno silovali. Za vrijeme silovanja, **DRAGOLJUB KUNARAC** je svjedokinju ponižavao govoreci da oni (vojnici) nikad nece znati ciji je to sin. Vrativši svjedokinju u njezin stan, optuženi joj je opljackao sav novac i zlato koje je imala sakrivene.

8.2 Gornjim djelima i propustima u odnosu na svjedokinju FWS-183, opisanim u paragrafu 8.1, **DRAGOLJUB KUNARAC** je pocinio:

#### **TACKA 11**

(Mucenje)

**Tacka 11:** Mucenje, što predstavlja **KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA** kažnjivo prema članu 3 Statuta Medunarodnog suda i priznato Zajednickim članom 3 (1)(a) (mucenje) Ženevskih konvencija;

#### **TACKA 12**

(Silovanje)

**Tacka 12:** silovanje, što predstavlja **KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA** kažnjivo prema članu 3 Statuta Medunarodnog suda.

#### **TACKA 13**

(Pljacka)

~~**Tacka 13:** Pljačka privatne imovine, što predstavlja **KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA** kažnjivo prema članu 3 (e) Statuta Međunarodnog suda.~~

#### **TACKE 14 do 17**

##### **Porobljavanje i silovanje FWS-101**

9.1 Dana 2. augusta 1992, u prisustvu službenika opštine Kalinovik, **DRAGOLJUB KUNARAC** je, zajedno sa Perom Elezom i nekolicinom njihovih vojnika, izveo FWS-101, FWS-186, FWS-191 i još pet djevojaka i žena iz osnovne škole u Kalinoviku i odveo ih u štab **DRAGOLJUBA KUNARCA** u ulici Osmana Đikica 16 u Foci. Tamo su djevojke i mlade žene, od kojih su četiri bile iz Gackog, a četiri iz Kalinovika, pri čemu su neke imale samo dvanaest ili petnaest godina, podijeljene između prisutnih vojnika radi seksualnog zlostavljanja. ~~Dok su druge djevojke i žene iste noći odvedene na različita mjesta, FWS 101 je ostala u kući u ulici Osmana Đikica 16.~~

9.2 ~~Između 2. augusta 1992. i 9. augusta 1992, ako ne i duže, FWS-101, koja je u to vrijeme bila u sedmom mjesecu trudnoće, bila je zatočena u štabu **DRAGOLJUBA KUNARCA** u ulici Osmana Đikica 16. Za sve vrijeme svog zatoceništva u toj kući, FWS 101 je opetovano silovana. Pored opetovanog silovanja, svjedokinju su i tukli. Morala je i da eisti kucu i da se pokorava svim naredenjima optuženog i njegovih podređenih. Sa FWS 101 se postupalo kao sa licnom svojom **DRAGOLJUBA KUNARCA** i njegove jedinice. Na kraju je jedan vojnik, koji se na nju sažalio, odveo FWS-101 u sportsku dvoranu Partizan, odakle je 13. augusta 1992. prebacena u Crnu Goru.~~

9.3 ~~Gornjim djelima i propustima u odnosu na svjedokinju FWS 101, opisanim u paragrafima 9.1 i 9.2, **DRAGOLJUB KUNARAC** je počinio:~~

#### **TACKA 14**

(Porobljavanje)

~~**Tacka 14:** Porobljavanje, što predstavlja **ZLOCIN PROTIV COVJECNOSTI** kažnjiv prema članu 5 (c) Statuta Međunarodnog suda;~~

#### **TACKA 15**

(Silovanje)

~~**Tacka 15:** Silovanje, što predstavlja **ZLOCIN PROTIV COVJECNOSTI** kažnjiv prema članu 5 (g) Statuta Međunarodnog suda;~~

#### **TACKA 16**

(Silovanje)

~~**Tacka 16:** Silovanje, što predstavlja **KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA** kažnjivo prema članu 3 Statuta Međunarodnog suda.~~

## **TACKA 17**

(Povreda licnog dostojanstva)

~~**Tacka 17:** Povreda licnog dostojanstva, što predstavlja **KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA** kažnjivo prema članu 3 Statuta Međunarodnog suda.~~

## **TACKE 18 do 21**

### **Porobljavanje i silovanje FWS-186, FWS-191 i J.G.**

10.1. Dana 2. augusta 1992, optuženi **DRAGOLJUB KUNARAC**, skupa sa svojim zamjenikom "GAGOM" i GOJKOM JANKOVICEM, zapovjednikom jedne druge focanske jedinice, odveo je FWS-186, FWS-191 i J.G. iz kuće u ulici Osmana Đikica 16 u napuštenu kuću Halida Cedica u Trnovacama. Tamo su muškarci među sobom podijelili djevojke i iste noci ih silovali. Tom prilikom je **DRAGOLJUB KUNARAC** silovao FWS-191.

10.2 FWS-186 i FWS-191 držane su u ovoj kući oko šest mjeseci, dok je J.G. prebacena u Karamanovu kuću u Miljevini radi silovanja. Za sve vrijeme dok je FWS-186 bila zatocena u Trnovacama, GOJKO JANKOVIC ju je stalno silovao, a optuženi **DRAGOLJUB KUNARAC** stalno je silovao FWS-191 barem dva mjeseca. Na kraju je jedan drugi vojnik zaštitio FWS-191 od daljnjih silovanja. Nakon 6 mjeseci, taj je vojnik obje svjedokinje odveo iz kuće.

10.3 Sa FWS-186 i FWS-191 postupalo se kao sa licnom svojinom **DRAGOLJUBA KUNARCA** i GOJKA JANKOVICA. Pored toga što su silovane i na drugi način seksualno zlostavljane, FWS-186 i FWS-191 morale su da obavljaju sve kućanske poslove i izvršavaju sve zahtjeve.

10.4 Gornjim djelima i propustima u odnosu na svjedokinje FWS-186, FWS-191 i J.G., opisanim u paragrafima 10.1 do 10.3, **DRAGOLJUB KUNARAC** je počinio:

## **TACKA 18**

(Porobljavanje)

**Tacka 18:** Porobljavanje, što predstavlja **ZLOCIN PROTIV COVJECNOSTI** kažnjiv prema članu 5 (c) Statuta Međunarodnog suda;

## **TACKA 19**

(Silovanje)

**Tacka 19:** Silovanje, što predstavlja **ZLOCIN PROTIV COVJECNOSTI** kažnjiv prema članu 5 (g) Statuta Međunarodnog suda;

## **TACKA 20**

(Silovanje)

**Tacka 20:** Silovanje, što predstavlja **KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA** kažnjivo prema članu 3 Statuta Međunarodnog suda.

## **TACKA 21**

(Povreda ličnog dostojanstva)

**Tacka 21:** Povreda ličnog dostojanstva, što predstavlja **KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA** kažnjivo prema članu 3 Statuta Međunarodnog suda.

## **TACKE 22-25**

### **Porobljavanje i silovanje FWS-75 i FWS-87 u jednom stanu u zgradi Brena**

11.1 Nakon što je optuženi **DRAGOLJUB KUNARAC** 2. augusta 1992. prebacio svjedokinje FWS-75 i FWS-87 u Karamanovu kucu, kako je opisano u stavu 7.1, svjedokinje su, zajedno sa još sedam žena, tamo držane u zatoceništvu otprilike do 30. oktobra. Za to vrijeme su morale obavljati kucanske poslove i cesto su bile seksualno zlostavljane. Na dan 30. oktobra 1992. ili približno tog datuma, **DRAGAN ZELENOVIC**, **GOJKO JANKOVIC** i **JANKO JANJIC** odveli su svjedokinje FWS-75 i FWS-87, zajedno sa još dvije žene, 20-godišnjom A.S. i 12-godišnjom A.B., iz Karamanove kuce u Focu, gdje su ih predali optuženom **RADOMIRU KOVACU**, i to blizu ribljeg restorana "Ribarski" nedaleko od centra Foce.

11.2 **RADOMIR KOVAC** držao je svjedokinju FWS-75 i A.B. zatocene otprilike od 31. oktobra 1992. do decembra 1992., a svjedokinju FWS-87 i A.S. do februara 1993. **RADOMIR KOVAC** je imao na raspolaganju jedan stan u zgradi Brena i preuzeo je ove dvije svjedokinje, zajedno sa još dvije žene, A.S. i A.B., koje je dobio od **DRAGANA ZELENOVICA**, **GOJKA JANKOVICA** i **JANKA JANJICA**. Njihov položaj bio je slican onome što su doživjele u Karamanovoj kuci. Morale su obavljati kucanske poslove i cesto su bile seksualno zlostavljane, kako je opisano u paragrafima 11.3, 11.4 i 11.5. Za vrijeme svog zatoceništva, FWS-75, FWS-87, A.S. i A.B. bile su takode podvrgnute premlacivanju, prijetnjama, psihološkoj opresiji, i držane su u stalnom strahu.

11.3 FWS-75 i A.B. su držane zatocene u tom stanu otprilike od 31. oktobra do 20. novembra 1992. Za to vrijeme morale su obavljati kucanske poslove i seksualno zadovoljavati vojnike. **RADOMIR KOVAC** i još jedan vojnik, Jago Kostic, cesto su ih silovali. Osim toga, na nepoznat datum tokom tog perioda, **RADOMIR KOVAC** doveo je u stan Slavu Ivanovica i naredio FWS-75 da ima sa njim polni odnos. Kad je ona to odbila, **RADOMIR KOVAC** ju je pretukao. Oko 20. novembra 1992, **RADOMIR KOVAC** odveo je FWS-75 i žrtvu A.B. iz stana u jednu kucu u blizini Hotela "Zelengora". Tamo su držane oko dvadeset dana i za to vrijeme ih je cesto seksualno zlostavljala grupa neidentifikovanih srpskih vojnika koja je pripadala grupi Brane Cosovica, kojoj je pripadao i **RADOMIR KOVAC**. Iako ove dvije žene više nisu boravile u stanu u zgradi Brena, **RADOMIR KOVAC** je i dalje bio za njih zadužen. Oko 10. decembra 1992., FWS-75 i žrtva A.B. preseljene su iz kuce u blizini Hotela "Zelengora" u jedan stan u naselju Pod Masala u Foci. Tamo su ostale oko petnaest dana sa istim vojnicima. U tih petnaest dana ti su vojnici cesto silovali FWS-75 i A.B. Dana 25. decembra 1992. ili negdje oko tog datuma, kad su FWS-75 i druge žene vracene u stan, **RADOMIR KOVAC** je prodao A.B. vojniku neutvrdenog identiteta za 200 njemackih maraka. Dana 26. decembra 1992. ili negdje oko tog datuma, FWS-75 je predata **JANKU JANJICU**.

11.4 FWS-87 i A.S. bile su zatocene u stanu **RADOMIRA KOVACA** otprilike od 31. oktobra do 25. februara 1993. Za sve to vrijeme, i nju i A.S. silovali su **RADOMIR KOVAC** i Jagos Kostic.

11.5 Za vrijeme svog zatoceništva u stanu **RADOMIRA KOVACA**, na nepoznati datum u periodu između 31. oktobra 1992. i 7. novembra 1992., FWS-75 i FWS-87, A.S. i A.B. bile su primorane da skinu svu odjeću i gole plešu na stolu dok ih je posmatrao **RADOMIR KOVAC**.

11.6 Na dan 25. februara 1993. ili približno tog datuma, **RADOMIR KOVAC** prodao je FWS-87 i A.S. za 500 njemackih maraka dvojici neidentifikovanih crnogorskih vojnika koji su ih odveli u Crnu Goru.

11.7 Gore navedenim djelima i propustima **RADOMIR KOVAC** pocinio je:

#### **TACKA 22**

(Porobljavanje)

**Tacka 22:** Porobljavanje, što predstavlja **ZLOCIN PROTIV COVJECNOSTI** kažnjiv prema članu 5 (c) Statuta Medunarodnog suda;

#### **TACKA 23**

(Silovanje)

**Tacka 23:** Silovanje, što predstavlja **ZLOCIN PROTIV COVJECNOSTI** kažnjiv prema članu 5 (g) Statuta Medunarodnog suda;

#### **TACKA 24**

(Silovanje)

**Tacka 24:** Silovanje, što predstavlja **KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA** kažnjivo prema članu 3 Statuta Medunarodnog suda.

#### **TACKA 25**

(Povreda licnog dostojanstva)

**Tacka 25:** Povreda licnog dostojanstva, što predstavlja **KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA** kažnjivo prema članu 3 Statuta Medunarodnog suda.

-----  
Gavin Ruxton  
viši pravni savjetnik u Tužilaštvu

Dana 8. novembra 1999.  
U Hagu, Holandija

## **PRILOG V – IZMIJENJENA OPTUŽNICA (IT-96-23/1)**

Optužnica IT-96-23/1

U svojoj Odluci po prijedlogu za donošenje oslobadajuće presude Pretresno vijeće je iznijelo stav da se optuženi Zoran Vuković ne mora braniti u odnosu na optužbe u vezi s tvrdnjama koje je iznijela svjedokinja FWS-48 u vezi sa TACKAMA 33 do 36.<sup>1572</sup> Oni dijelovi ove Optužnice koji se odnose na tu Odluku su precrtani.

---

<sup>1572</sup> Odluka po prijedlogu za donošenje oslobadajuće presude, 3. juli 2000., par. 18-26.

**MEĐUNARODNI KRIVICNI SUD**  
**ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU**

**PREDMET BR: IT-96-23/1 -PT**

**TUŽILAC**  
**MEĐUNARODNOG SUDA**

**PROTIV**

[redigovano]  
ZORANA VUKOVICA  
[redigovano]

*IZMIJENJENA OPTUŽNICA*

Tužilac Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, u skladu s ovlaštenjem iz člana 18 Statuta Međunarodnog suda, optužuje:

[redigovano]  
ZORANA VUKOVICA

za ZLOCINE PROTIV COVJECNOSTI i KRŠENJA RATNIH ZAKONA I OBICAJA ,  
kako slijedi:

**OSNOVNI PODACI**

1.1 Grad i opština Foca nalaze se jugoistočno od Sarajeva, u Republici Bosni i Hercegovini, na granici sa Srbijom i Crnom Gorom. Prema popisu iz 1991. godine, od 40.513 stanovnika Foce, bilo je 51,6% Muslimana, 45,3% Srba i 3,1 % ostalih. Politicko i vojno preuzimanje opštine Foca pocelo je s prvim vojnim akcijama u gradu, 7. aprila 1992. Srpske snage, uz podršku artiljerije i teškog naoružanja, pocele su zauzimati dio po dio Foce. Zauzimanje Foce završeno je 16. ili 17. aprila 1992. Okolna sela bila su pod opsadom sve do sredine jula 1992.

1.2 Cim su srpske snage zauzele dijelove grada Foce, vojna policija, u pratnji vojnika mještana i vojnika iz drugih krajeva, pocela je hapsiti Muslimane i Hrvate. Sakupljanje i hapšenje Muslimana, mještana okolnih sela u opštini, nastavilo se do sredine jula 1992. Srpske snage odvajale su muškarce od žena i protivpravno zatvarale hiljade Muslimana i Hrvata u razne objekte za duži ili kraci pritvor, ili su ih držale prakticno u kucnom pritvoru. Tokom pritvora mnogi civili su ubijeni, tuceni ili seksualno zlostavljani.

1.3 Kazneno-popravni dom u Foci (u daljem tekstu: KP dom), jedan od najvećih zatvora u bivšoj Republici Jugoslaviji, bio je glavni zatocenički objekat za muškarce. Muslimanske žene, djeca i starci pritvarani su po kucama, stanovima i motelima u Foci i okolnim selima ili u centrima za duži ili kraci pritvor kao što su Buk Bijela, gimnazija u Foci i sportska dvorana "Partizan". Mnoge od zatocениh žena podvrgnute su ponižavajućim i degradirajućim životnim uslovima, okrutnom premlaćivanju i



seksualnom zlostavljanju, uključujući i silovanje.

1.4 Pored gore navedenih zatoceničkih centara, više žena je bilo zatvoreno u kucama i stanovima koji su korišćeni kao javne kuće kojima su upravljale grupe vojnika, uglavnom pripadnika paravojnih formacija. MKCK i druge organizacije nisu intervenisale ne znajući za postojanje ovih zatoceničkih centara. Prema tome, ti zatocenci nisu imali izgleda da budu pušteni ili razmijenjeni.

## OPTUŽENI

2.1 [redigovano]

2.2. [redigovano]

2.3. ZORAN VUKOVIC, od oca Milojice, rođen 6. septembra 1955. u selu Brusna, opština Foca, bio je stalno nastanjen u Foci. Prije rata, radio je kao konobar i vozač. **ZORAN VUKOVIC** je učestvovao u napadu na Focu i okolna sela, kao i u hapšenju civila. Bio je jedan od zamjenika komandira vojne policije i voda paravojske u Foci.

2.4 [redigovano]

2.5 [redigovano]

## ODGOVORNOST NADREĐENOG

3.1 [redigovano]

## OPŠTI NAVODI OPTUŽNICE

4.1 Sve vrijeme na koje se odnosi ova optužnica, u Republici Bosni i Hercegovini, na teritoriji bivše Jugoslavije, trajalo je stanje oružanog sukoba.

4.2 Za sve vrijeme na koje se odnosi ova optužnica, optuženi [je bio] dužan da se pridržava ratnih zakona i običaja.

4.3 Osim ako se ne navede drugačije, sva djela i propusti navedeni u ovoj optužnici dogodili su se u razdoblju od aprila 1992. do februara 1993.

4.4 U svakoj tacki optužnice koja optuženog tereti za zlocine protiv čovječnosti, što je zlocin prema članu 5 Statuta Međunarodnog suda, djela i propusti bili su dio rasprostranjenog, masovnog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo, tačnije muslimansko stanovništvo u opštini Foca.

4.5 Svjedoci i žrtve u ovoj optužnici identifikovani su šifrovanim imenima ili pseudonimima, kao na primjer FWS-95, ili inicijalima, kao na primjer D.B.

4.6 Optuženi snosi individualnu krivičnu odgovornost za zlocine kojima ga tereti ova optužnica, shodno članu 7(1) Statuta Međunarodnog suda. Individualna krivična odgovornost obuhvata izvršavanje, planiranje, podsticanje, naređivanje ili pomaganje i

podržavanje planiranja, pripreme ili izvršenja nekog od niže navedenih djela ili propusta.

4.7 [redigovano]

## OPTUŽBE

### TACKE 1-12

Mucenje i silovanje u Buk Bijeloj

5.1 Buk Bijela je naselje na gradilištu hidro-elektrane na rijeci Drini na cesti Brod - Miljevina, koje je pretvoreno u lokalni vojni štab i kasarnu za snage bosanskih Srba i paravojsku nakon preuzimanja Foce i okolnih sela u aprilu 1992. Kompleks u Buk Bijeloj sastojao se od radnickih baraka u kojima je bilo smješteno oko 200 do 300 vojnika, i susjednog motela. Buk Bijela je korištena kao privremeni objekat za zatocavanje i isljedivanje civila - žena, djece i starijih koji su zarobljeni u raznim selima opštine Foca u julu 1992.

5.2 Dana 3. jula 1992, vojnici pod komandom optuženog GOJKA JANKOVICA, medu kojima su bili JANKO JANJIC, DRAGAN ZELENOVIC i ZORAN VUKOVIC, uhapsili su grupu od najmanje 60 Muslimanki, djece i nekoliko staraca iz Trošnja i Mješaja i odveli ih u Buk Bijelu. Poslije napada na Focu, sela Trošanji i Mješaji pružila su oružani otpor.

5.3 Dok su nekoliko sati držani u Buk Bijeloj, muslimanski civili bili su postrojani duž rijeke Drine, a cuvala ih je oružana straža. Prijetilo im se smrću ili silovanjem, a sve vrijeme su ponižavani. Vojnici su prilazili svakom zatocenom civilu i vodili njega ili nju gorenavedenom optuženom na isljedivanje. Vojnici su odvajali žene od njihove djece. GOJKO JANKOVIC, JANKO JANJIC, DRAGAN ZELENOVIC i ZORAN VUKOVIC ispitivali su žene. Cilj ispitivanja bio je da se otkriju skrovišta muškaraca iz sela i naoružanja. Optuženi su ženama prijetili ubistvom i seksualnim zlostavljanjem ako budu lagale. [redigovano]

5.4 [redigovano]

5.5 [redigovano]

5.6 [redigovano]

5.7 [redigovano]

5.8 [redigovano]

TACKA 1

[redigovano]

TACKA 2

[redigovano]

TACKA 3

[redigovano]

TACKA 4  
[redigovano]

5.9 [redigovano]

TACKA 5  
[redigovano]

TACKA 6  
[redigovano]

TACKA 7  
[redigovano]

TACKA 8  
[redigovano]

5.10 [redigovano]

TACKA 9  
[redigovano]

TACKA 10  
[redigovano]

TACKA 11  
[redigovano]

TACKA 12  
[redigovano]

TACKA 13-28  
Mucenje i silovanje  
u gimnaziji u Foci

6.1 Za vrijeme okupacije koja je uslijedila nakon preuzimanja Foce, gimnazija u Foci koja se nalazi u naselju Aladža, služila je kao kasarna za srpske vojnike i kao neka vrsta objekta za kratkorocni pritvor muslimanskih žena, djece i starijih.

6.2 Od 3. jula pa negdje do 13. jula 1992, najmanje 72 Muslimana, stanovnika opštine Foca, uključujući žene, djecu i starije koji su ranije držani u pomenutoj Buk Bijeloj, pritvorena su u dvije ucionice u gimnaziji u Foci. Na dan 13. jula 1992. ili približno tog datuma, svi zatocenci prebaceni su iz gimnazije u sportsku dvoranu "Partizan" u Foci.

6.3 U gimnaziji u Foci zatocenci su bili okruženi srpskim vojnicima koji su patrolirali izvan zgrade gimnazije i stalno ulazili i izlazili iz zgrade. Dvojica milicionera iz SUP-a u Foci cuvala su hodnik ispred ucionica u kojima su bili zatoceni civili.

6.4 Mnoge zatocenice su, za vrijeme zatoceništva u gimnaziji u Foci, bile podvrgnute seksualnom zlostavljanju. Od drugog dana zatoceništva, grupe srpskih vojnika su svako vece seksualno zlostavljale, uključujući i grupno silovanje, neke od

293

mladih žena i djevojaka u ucionicama ili u stanovima u okolnim zgradama. Među njima bile su svjedoci FWS-50, FWS-75, FWS-87, FWS-95, FWS-74 i FWS-88, kao što se navodi u daljem tekstu. Vojnici su ženama prijetili da će ih ubiti ili da će im ubiti djecu ako ne pristanu na seksualno zlostavljanje. Žene koje su se usudile usprotiviti seksualnom zlostavljanju bile su tučene. Gorenavedene grupe vojnika sacinjavali su pripadnici vojne policije. Zvali su se “Cosinim stražarima” prema mjesnom komandiru vojne policije, Cosovicu. Optuženi GOJKO JANKOVIC, DRAGAN ZELENOVIC, JANKO JANJIC i ZORAN VUKOVIC bili su među vojnicima koji su činili te grupe.

6.5 Kao posljedica ovih seksualnih zlostavljanja, fizičko i mentalno zdravlje mnogih zatocnica se ozbiljno pogoršalo. Neke od žena bile su potpuno iscrpljene, imale su vaginalne sekrete, probleme sa mjehurom i neredovne menstruacije. Zatocnici su živjeli u stalnom strahu. Neke od seksualno zlostavljanih žena postale su suicidalne. Ostale su postale ravnodušne prema svojoj sudbini i patile su od depresije.

6.6 Dana 6. ili 7. jula 1992. ili približno tog datuma, DRAGAN ZELENOVIC je, u saradnji sa JANKOM JANJICEM i ZORANOM VUKOVICEM, iz grupe zatocnika odabrao FWS-50, FWS-75, FWS-87 i FWS-95. Optuženi su ih odveli u drugu ucionicu gdje su cekali neidentifikovani vojnici. Zatim je DRAGAN ZELENOVIC odlucio koja će žena pripasti kojem muškarcu. Ženama je naredeno da skinu odjecu. FWS-95 je odbila, a JANKO JANJIC ju je ošamario i uperio pištolj u nju. Zatim je DRAGAN ZELENOVIC silovao FWS-75 (vaginalna penetracija). **ZORAN VUKOVIC** silovao je FWS-87 (vaginalna penetracija) a JANKO JANJIC je silovao FWS-95 (vaginalna penetracija) u istoj prostoriji. Jedan od vojnika odveo je FWS-50 u drugu ucionicu i silovao je (vaginalna penetracija).

6.7 U razdoblju od 8. jula ili približno od tog datuma, pa negdje do 13. jula 1992, pored seksualnih zlostavljanja navedenih u stavu 6.6, DRAGAN ZELENOVIC je u najmanje pet navrata predvodio grupu vojnika koja je seksualno zlostavljala FWS-75 i FWS-87. Žene su prvo odvođene u drugu ucionicu gimnazije u Foci. Tamo su ZORAN VUKOVIC i DRAGAN ZELENOVIC silovali FWS-75 i FWS-87 (vaginalna penetracija).

6.8 [redigovano]

6.9 [redigovano]

6.10 [redigovano]

6.11 [redigovano]

6.12 [redigovano]

6.13 [redigovano]

6.14 [redigovano]

TACKA 13

[redigovano]

TACKA 14

[redigovano]

TACKA 15

[redigovano]

TACKA 16

[redigovano]

6.15 [redigovano]

TACKA 17

[redigovano]

TACKA 18

[redigovano]

TACKA 19

[redigovano]

TACKA 20

[redigovano]

6.16 Gornjim djelima i propustima u odnosu na žrtve FWS-50, FWS-95, FWS-75 i FWS-87, ZORAN VUKOVIĆ je počinio:

TACKA 21

(Mucenje)

Tacka 21: Mucenje, ZLOCIN PROTIV COVJECNOSTI, kažnjiv prema članu 5 (f) Statuta Međunarodnog suda;

TACKA 22

(Silovanje)

Tacka 22: Silovanje, ZLOCIN PROTIV COVJECNOSTI, kažnjiv prema članu 5 (g) Statuta Međunarodnog suda;

TACKA 23

(Mucenje)

Tacka 23: Mucenje, KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA, kažnjivo prema članu 3 Statuta Međunarodnog suda, i utvrđeno zajedničkim članom 3 (1) (a) (mucenje) Ženevskih konvencija.

TACKA 24

(Silovanje)

Tacka 24: Silovanje, KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA, kažnjivo prema članu 3 Statuta Međunarodnog suda.

6.17 [redigovano]

TACKA 25  
[redigovano]

TACKA 26  
[redigovano]

TACKA 27  
[redigovano]

TACKA 28  
[redigovano]

TACKE 29-44

Mucenje i silovanje FWS-48, FWS-50, FWS-75, FWS-87, FWS-95 i drugih žena u sportskoj dvorani "Partizan"

7.1 Sportska dvorana "Partizan" (u daljem tekstu: "Partizan") služila je kao centar za pritvor žena, djece i starijih osoba najmanje od 13. jula 1992. ili približno od tog datuma, pa najmanje do 13. augusta 1992. U tom vremenskom razdoblju, u "Partizanu" je bilo zatoceno najmanje 72 lica. Svi zatocenci bili su muslimanski civili - žene, djeca i nekoliko starijih osoba iz sela u opštini Foca.

7.2 "Partizan" je zgrada srednje velicine smještena u centru Foce u blizini zgrade SUP-a. "Partizan" je od zgrade SUP-a udaljen oko sedamdeset metara. "Partizan" se nalazio na malo višem terenu od ostalih susjednih zgrada tako da se dobro mogao vidjeti iz okoline, što znaci i iz zgrade SUP-a. "Partizan" se takode nalazio u blizini zgrade opštine, gdje su srpske vlasti imale svoje glavne kancelarije. "Partizan" je imao dvije velike dvorane. Svi zatocenci držani su samo u jednoj dvorani. Ta dvorana bila je velicine oko 12 sa 7 metara.

7.3 Ispred glavnog ulaza u "Partizan" bila su postavljena dva milicionera da stražare. Stražari, koji su bili potcinjeni nacelniku SUP-a, bili su stalno naoružani automatskim oružjem. Da bi ušli u dvorane, ljudi koji su ulazili u "Partizan" morali su proci pored stražara. Zatocenci nisu mogli napustiti "Partizan" zbog naoružanih stražara.

7.4 Životni uslovi u "Partizanu" bili su okrutni. Zatocenci su držani pod nehumanim uslovima, u pretrpanim i nehigijenskim objektima, izgladnjivani, fizicki i mentalno muceni, te seksualno zlostavljani.

7.5 Odmah nakon što su žene prebacene u "Partizan" pocelo je redovno seksualno zlostavljanje. Naoružani vojnici, najčešće u grupama od tri do pet, ulazili su u "Partizan", obicno navece, i odvodili žene. Kada su se žene opirale ili skrivale, vojnici bi ih tukli i prijetili im kako bi ih natjerali na poslušnost. Da bi ih seksualno zlostavljali i silovali, vojnici su žene iz "Partizana" odvodili u kuce, stanove ili u hotele.

7.6 Tri svjedokinje, pod pseudonimima FWS-48, FWS-95 i šesnaestogodišnja djevojčica FWS-50, bile su zatocene u "Partizanu" otprilike od 13. jula do 13. augusta 1992. Druge dvije svjedokinje, pod pseudonimima FWS-75 i petnaestogodišnja djevojčica FWS-87, držane su u "Partizanu" negdje od 13. jula do 2. augusta 1992.

Skoro svake večeri za vrijeme njihovog zatoceništva, srpski vojnici odvodili su FWS-48, FWS-95, FWS-50, FWS-75 i FWS-87 iz "Partizana" i seksualno ih zlostavljali (vaginalna penetracija, analna penetracija i fellatio).

7.7 Na dan 13. augusta 1992. ili približno tog datuma, većina zatocenika puštena je iz "Partizana" i deportirana u Crnu Goru. Ženama koje su otišle konvojem 13. augusta, prvi put je pružena ljekarska pomoc u Crnoj Gori. Mnoge žene imaju trajne ginekološke posljedice zbog seksualnog zlostavljanja. Najmanje jedna od njih više neće moći imati djece. Sve žene koje su seksualno zlostavljanje pretrpjele su povrede psihicke i emotivne prirode. Neke su i dalje traumatizirane.

7.8 [redigovano]

~~7.9 Iste noci [13. jula 1992. ili približno tog datuma], nakon što je JANKO JANJIC vratio žene u "Partizan", DRAGOLJUB KUNARAC je te iste tri žene odveo u Hotel "Zelengora". FWS-48 je odbila da ide i DRAGOLJUB KUNARAC ju je udario nogom i odvuкао napolje. U Hotelu "Zelengora", FWS-48 su stavili u zasebnu sobu gdje su je DRAGOLJUB KUNARAC i ZORAN VUKOVIC silovali (vaginalna penetracija i fellatio). Oba pocinitelja su joj rekla da ce roditi srpsku djeću.~~

7.10 Na dan 14. jula 1992. ili približno tog datuma, JANKO JANJIC je ponovo odveo FWS-48 zajedno sa FWS-87 i Z.G. u stambenu zgradu Brena u blizini Hotela "Zelengora". Tamo su ih cekali ZORAN VUKOVIC i jedan neidentifikovani vojnik. ~~Onda je ZORAN VUKOVIC silovao FWS-48 (vaginalna penetracija) dok je neidentifikovani vojnik silovao FWS-87 (vaginalna penetracija) a JANKO JANJIC Z.G.~~

7.11 Na dan 14. jula 1992. ili približno tog datuma, ZORAN VUKOVIC došao je u "Partizan" da odvede FWS-50 i FWS-87. Buduci da se FWS-50 sakrila, ZORAN VUKOVIC je prijetio da ce pobiti ostale zatocenike ako se ona ne pojavi. FWS-50 se zatim pojavila. Dvije djevojke odvedene su u stan u blizini "Partizana" gdje je cekao jedan neidentifikovani vojnik. Tamo je ZORAN VUKOVIC silovao FWS-50 (vaginalna penetracija), dok je neidentifikovani vojnik silovao FWS-87.

7.12 [redigovano]

7.13 U julu 1992, svjedokinja FWS-87 je cesto odvodena i silovana (vaginalna i analna penetracija i fellatio). Jednom prilikom svjedokinju FWS-87 su grupno silovali cetvorica muškaraca ukljucujuci DRAGANA ZELENOVICA i ZORANA VUKOVICA.

7.14 [redigovano]

~~7.15 Na dan 15. jula 1992. ili približno tog datuma, GOJKO JANKOVIC odveo je FWS-48 u jednu praznu muslimansku kucu u naselju Aladža. Kada je FWS-48 stigla, tamo je vec bilo oko 14 crnogorskih vojnika. Zatim je stigao DRAGAN ZELENOVIC sa još oko osam vojnika među kojima se nalazio i ZORAN VUKOVIC. DRAGAN ZELENOVIC je odveo FWS-48 u jednu prostoriju i zaprijetio da ce je zaklati ako se bude opirala. DRAGAN ZELENOVIC je silovao FWS-48 (vaginalna penetracija i fellatio) zajedno s još najmanje sedam vojnika. ZORAN VUKOVIC bio je šesti covjek koji ju je silovao. Za vrijeme seksualnog zlostavljanja, ZORAN VUKOVIC joj je više puta grizao bradavice. Iako je krvarila nakon tih ugriza, sedmi covjek joj je gnjecio i štipao grudi dok ju je silovao. FWS-48 se od bolova onesvijestila.~~

7.16 [redigovano]

7.17 [redigovano]

~~7.18 Iste noci [23. jula 1992. ili približno tog datuma], nakon što su je vratili u "Partizan", JANKO JANJIC odveo je FWS 48 i druge dvije žene u stambenu zgradu Brena gdje su već čekali ZORAN VUKOVIC i izvjesni Panto. Panto je silovao FWS 48 (vaginalna penetracija). Čula je kako, istovremeno, ZORAN VUKOVIC i JANKO JANJIC u susjednoj prostoriji seksualno zlostavljaju one druge žene.~~

7.19 [redigovano]

7.20 [redigovano]

~~7.21 Te iste noci poslije ponoći [12. augusta 1992.] JANKO JANJIC odveo je FWS-48 zajedno sa drugim ženama u jedan stan u zgradi Brena. Dok su napuštali "Partizan" grupa vojnika prišla je ženama i pokušala ih odvući. JANKO JANJIC je vojnicima rekao da mu te žene trebaju za vlastite ljude, a da oni idu u "Partizan" i nadu druge. U zgradi Brena pridružili su im se ZORAN VUKOVIC i Panto. Te noci JANKO JANJIC silovao je FWS 48. Tokom seksualnog zlostavljanja rekao joj je da je to zadnji put.~~

7.22 [redigovano]

7.23 [redigovano]

TACKA 29  
[redigovano]

TACKA 30  
[redigovano]

TACKA 31  
[redigovano]

TACKA 32  
[redigovano]

7.23 Gornjim djelima i propustima u odnosu na žrtve FWS-48, FWS-50 i FWS-87, ZORAN VUKOVIC je počinio:

TACKA 33  
(Mucenje)

Tacka 33: Mucenje, ZLOCIN PROTIV COVJECNOSTI, kažnjiv prema članu 5 (f) Statuta Međunarodnog suda.

TACKA 34  
(Silovanje)



Tacka 34: Silovanje, ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI, kažnjiv prema članu 5 (g) (silovanje) Statuta Međunarodnog suda.

TACKA 35  
(Mucenje)

Tacka 35: Mucenje, KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA, kažnjivo prema članu 3 Statuta Međunarodnog suda i utvrđeno zajedničkim članom 3 (1) (a) (mucenje) Ženevskih konvencija.

TACKA 36  
(Silovanje)

Tacka 36: Silovanje, KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBICAJA, kažnjivo prema članu 3 Statuta Međunarodnog suda.

7.25 [redigovano]

TACKA 37  
[redigovano]

TACKA 38  
[redigovano]

TACKA 39  
[redigovano]

TACKA 40  
[redigovano]

7.26 [redigovano]

TACKA 41  
[redigovano]

TACKA 42  
[redigovano]

TACKA 43  
[redigovano]

TACKA 44  
[redigovano]

TACKA 45-48  
[redigovano]

8. 1 [redigovano]

8.2 [redigovano]

8.3 [redigovano]

8.4 [redigovano]

8.5 [redigovano]

8.6 [redigovano]

8.7 [redigovano]

8.8 [redigovano]

TACKA 45  
[redigovano]

TACKA 46  
[redigovano]

TACKA 47  
[redigovano]

TACKA 48  
[redigovano]

TACKA 49-50  
[redigovano]

9.1 [redigovano]

9.2 [redigovano]

9.3 [redigovano]

TACKA 49  
[redigovano]

TACKA 50  
[redigovano]

---

Carla Del Ponte  
Tužilac

Dana 5. oktobra 1999.  
U Hagu,  
Holandija